

*Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift*

Årg. XLIII • 1960

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XLIII · 1960

U P P S A L A

1961

UPPSALA 1961

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

6015300

Denna årgång tillägnas

NILS VON HOFSTEN

på hans åttioårsdag

den 2 oktober 1961

av

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Nils Svedelius. Minnesord av NILS VON HOFSTEN	7
De goda och de onda dagarna. Linné om ungdomen och ålderdomen. Tal av NILS VON HOFSTEN	9
Carl H. Wänman — en misskänd Linnélärjunge. Av TELEMAK FREDBÄRJ	11 ✓
Curant exspectando. Linné och stahlianerna. Av INGRID ODELSTIERNA	33
Johan Alströmer och Daniel Solander — två Linnélärjungar i London 1777-78. Av STIG RYDÉN	53
En sänggardin från Linné d. y:s hem. Av INGEGERD HENSCHEN	72 v
Från Linnés ungdomstid och hans småländska hembygd. Brukspatron Samuel Unéer på Ry och hans krets. Av OLOF H. SELLING	75 ✓
<i>Bilaga:</i> Lars Robergs anteckningar från ett samtal med Zacharias Unæus . . .	138
Summary of contents	145
<i>Linné-Sällskapets egna angelägenheter</i>	
Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1959	148
Skattmästarens berättelse för år 1959	149
Revisionsberättelse för år 1959	151
Belöningsmedalj	152
Gavor till Linnébiblioteket	152
Sällskapets publikationsverksamhet	152
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	153
Svenska Linné-Sällskapets medlemmar	154

Nils E. Prodelius.

NILS VON HOFSTEN

NILS SVEDELIUS

Minnesord vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 23 november 1960

Svenska Linné-Sällskapet har i somras förlorat sin till levnadsåldern äldste medlem, professor NILS SVEDELIUS, som avled den 2 augusti, ett par dagar innan han skulle ha fyllt 87 år. Han var medlem av Sällskapet sedan dess första år och tillhörde dess styrelse — först ett par år som suppleant — i 38 år, 1920–1958, då han avgick, emedan nedsatt rörelseförmåga hindrade honom att bevista styrelsens sammanträden. Från 1920 till 1930 var han föreståndare för Linné-trädgården (ett par år under benämningen »verkställande ledamot i arbetsutskottet för Linnéträdgårdens iordningställande»). Att han lämnade denna befattning 1930 berodde på att han då blev föreståndare för universitetets stora botaniska trädgård. År 1923 blev han Linné-Sällskapets skattmästare, och han var detta i 24 år, till 1947.

Nils Svedelius var en mycket framstående botaniker, internationellt berömd som algforskare. Han utförde grundläggande undersökningar över nordiska och tropiska havsalgers systematik och utbredning. Banbrytande voro hans arbeten över rödalgernas utvecklingshistoria och cytologi; hans mönstergilla undersökningar över generationsväxlingen och över utvecklingen hos alger utan generationsväxling vittna om stort teoretiskt skarpsinne. Ännu vid 82 års ålder författade han ett arbete på detta område. Svedelius var ingen ensidig specialist utan ägde vidsträckta botaniska kunskaper och intressen, som icke minst kommo Linné-Sällskapets verksamhet till godo. Angående hans övriga verksamhet må blott nämnas att han ägnade ett intresserat arbete åt Uppsala universitets förvaltning.

I Linné-Sällskapet var professor Svedelius en skicklig och nitisk skattmästare, ytterligt noggrann och pålitlig, fastän med sina rötter i en tid, då man ännu kunde räkna med ett någorlunda stabilt penningvärde. Av oskattbart värde för Linné-Sällskapet och för svensk kulturhistoria var det arbete han nedlade som föreståndare för Linnéträdgården, alldeles särskilt år 1920 och den närmast följande tiden, då han ledde det av professor Rutger Sernander och Linné-Sällskapets initiativtagare hovtandläkaren Elof Förberg påbörjade återställandet av trädgården. En uppsats i Sällskapets årsskrift 1921, som innehåller värdefulla historiska utredningar, bär vittnesbörd härom. I årsskriften publicerades även

några mindre uppsatser och meddelanden av linnéhistoriskt intresse samt en på grundval av ett föredrag i Sällskapet utarbetad värdefull levnadsteckning av Linnés främste lärjunge C. P. Thunberg. På grund av de stora tjänster han gjort Linné-Sällskapet kallades professor Svedelius, när han lämnade styrelsen, till Sällskapets hedersledamot.

Nils Svedelius gjorde i sitt framträdande intryck av korrekt och litet stel svensk ämbetsman. Denna fasad dolde en personlighet med rika intressen — han var bland annat mycket musikalisk — och med en stor portion humor och förmåga att glädjas och glädja.

Svenska Linné-Sällskapet bevarar Nils Svedelius i tacksam hågkomst.

I de muntliga minnesorden berördes Svedelius' vetenskapliga insatser som algforskare endast antydningssvis. Några ord ha här tillagts, delvis i anslutning till en minnesteckning av professor J. A. Nannfeldt i Kungl. Vetenskaps-Societetens årsbok 1960.

NILS VON HOFSTEN

DE GODA OCH DE ONDA DAGARNA

Linné om ungdomen och ålderdomen

Tal vid Svenska Linné-Sällskapets vårsammankomst den 22 maj 1960

När man varje vår har den svåra uppgiften — på samma gång en plikt och ett privilegium — att tala för Linnés minne, lär man sig snart att inte alltför mycket grubbla över vilket tema man skall välja utan låta någon tillfällighet avgöra. Följden blir lätt att den sinnesstämning man själv befinner sig i, eller befann sig i, när man fick sitt uppslag, kommer att prägla orden, som därigenom kan bli allvarligare och få en mörkare färg än vad egentligen är passande vid en middag en ljus vårafton. Men även detta innefattas kanske i det privilegium jag nyss talade om.

Jag skall berätta precis hur det var. Jag satt för ett par dagar sedan i ganska deprimerad stämning och viskade för mig själv några ord ur Martin Bircks ungdom. Det talas där på ett ställe om »det som man så ofta söker i ungdomen för att på ålderdomen glömma att man någonsin har bekymrat sig om det: en tro att leva på, en stjärna att styra efter, ett sammanhang i tingen, en mening och ett mål». Det kan förefalla besynnerligt och orimligt att några ord av den svenska författaren, som mer än någon annan har givit uttryck åt sekelskiftesungdomens resignerade melankoli och trötta skepsis, ledde tanken till Linné. Kanske sammanhängde det därmed att jag undermedvetet visste att jag skulle komma att stå här nu. Linné har naturligtvis aldrig sagt något dylikt. Eller — har han kanske ändå gjort det, eller tänkt och sagt något som åtminstone ligger rätt nära?

Det finns ingen svensk författare som lika skarpt och skoningslöst som Linné har ställt ungdomen och ålderdomen emot varandra. Han gör det framför allt i dissertationen »Ålderdomen enligt Salomo» (*Senium Salomoneum*) år 1759 och i sin diet- och hälsolära, som framläggs i *Lachesis naturalis* (*Lachesis* var den av de tre grekiska ödesgudinnorna som mätte ut livstråden) och i kollegieanteckningarna i dietetik.

Ungdomen, som räcker till 40 år — på ett ställe är Linné frikostigare och sätter gränsen vid 42 år — är blomstringstiden, de goda dagarna; ålderdomen är de onda dagarna, vissnandets tid, en obotlig sjukdom. Linné ser allt detta

med naturforskarens och läkarens obarmhjärtiga realism, men stämningsläget har han utom i sitt eget inre hämtat hos gamla författare. Temat i den nämnda akademiska avhandlingen är Salomos Predikare, och det varieras under ett stort uppbåd av sentenser från romerska auktorer, särskilt Ovidius. Man kan nästan säga att Linné med självplågårens vällust frossar i pessimistiska citat.

Om sökandet i ungdomen efter en tro att leva på finns det, för att återvända till utgångspunkten, ingenting hos Linné. Om någon hade frågat honom, eller om vi tvärs över två århundradens klyfta kunde fråga honom om han själv hyste en sådan tro, skulle han sannolikt inte kunna ge ett entydigt svar. Så mycket starkare framhäver han att det är människans uppgift att i ungdomen, medan hennes sinnen är skarpa och hennes förstånd klart, söka »ett sammanhang i tingen», dvs. utforska naturen, iakttaga hur allt hänger tillsammans och samverkar, förstå naturens visa inrättning och beundra skaparens verk. Man skulle kunna säga att Linné låter Salomos ord »tänk på din Skapare i din ungdomstid, förrän de onda dagarna komma och de år nalkas, om vilka du skall säga: jag finner icke behag i dem», att han låter dessa ord utmynna i sitt eget forskningsprogram. Med åldern försvinner, förklarar Linné, denna förmåga att utforska och att hänföras. Krafterna avtar, minnet sviker, känslorna domnar, omdömet försvagas. Linné kunde mycket väl ha uttryckt sig så att det är mycket som vi söker i ungdomen för att sedan ofta glömma att vi någonsin har bekymrat oss om det.

Nu är det troligen många som frågar: hur kan den som har fått förtroendet att tala på Linné-Sällskapets vägnar ge en så dyster bild av Linné? Jag har gjort det därför att den innehåller inte hela sanningen men en viktig del av sanningen och därför att det nog ännu finns en och annan, som i Linné ser eller helst vill se den älsklige och barnafromme »blomsterkonungen» — ett ord som jag med obehag tar i min mun och skulle vilja utrota; fastän det naturligtvis från en synpunkt är sant, klingar det falskt.

I den mognade forskaren Linnés livsuppfattning fanns obestriddligen en mörk grundton. Även i hans naturåskådning med all dess religiöst färgade hänförelse känner man ibland en fläkt från mycket ödsliga vidder. Jag har inte försökt mildra de mörka dragen i Linnés livssyn utan tvärtom litet ensidigt framhävt dem, därmed följande Linné själv, som gärna målade med grälla färger. När han gav uttryck åt den tanke på alltings fåfänglighet som är mänsklighetens eviga följeslagare, bredde han på kraftigt, och han berusades liksom andra poeter av sina egna ord.

Det fanns även en ljusare sida i Linnés väsen. Han var lycklig främst i sin estetiska hänryckning över naturens under, därefter kanske i sin fasta tro på sin kallelse och på sin storhet. Han var också en labil människa och kunde, för att använda ett känt ord av Goethe, den ena dagen vara »himmelhoch jauchzend» för att kanske redan nästa dag vara »zum Tode betrübt».

Vi vill minnas Linné sådan han var, eller sådan vi tror att han var.

TELEMAK FREDBÄRJ

CARL H. WÄNMAN — EN MISSKÄND LINNÉLÄRJUNGE

Om man med Linnés lärjungar avser alla dem som åhörde hans föreläsningar torde de uppgå till flera tusen. Hans offentliga föreläsningar voro ju under decennierna universitetets mest populära och bevistades av studenter från alla fakulteter; dessutom höll han regelbundet privata kollegier. Begränsar man sig till de lärjungar som på tryckta avhandlingar disputerade för Linné, uppgår antalet till 10 utlänningar och 170 svenskar. Det vore frestande att efterforska och sammanställa alla dessas vidare livsöden. De mest kända ha gått till eftervärlden som hans »apostlar», vilka gjorde forskningsresor i fjärran länder och i sin mästars anda utvecklade och utbredde hans vetenskap; flera valde andra levnadsbanor än den medicinska, några dogo i sin ungdom. Men en stor grupp hamnade som stads- eller provinsialläkare i vårt vida land, som då även omfattade Finland, och utförde en numera kanske glömd, men därför icke mindre betydande livsgärning. Alla måste de ha tagit bestående intryck av sin store lärare och i sitt dagliga arbete haft användning för de kunskaper han meddelat dem.

Vi skola nu biografiskt följa en av dessa »dii minores», mindre känd än de flesta och därtill misskänd, därför att hans underhaltiga disputation inför eftervärlden givit honom en svaghetens stämpel.

CARL HINDRIKSON WÄNMAN föddes år 1733 i Uppsala, där fadern var borgare. Han genomgick Uppsala katedralskola och studerade därefter i Stockholm kirurgi hos stadsfältskärerna NATHORST och BOLTEHAGEN¹ samt »bewistade kongl. Lazarettet» (Serafimerlasarettet). 1758 inskrevs han som student vid Uppsala akademi och den 30 maj 1759 disputerade han pro exercitio för Linné på dennes avhandling *Flora Capensis*. Enligt tidens sed var den tillägnad ett flertal personer, som respondenten ville tacka eller hoppades få nytta av. I detta fall var det först och främst handelsborgmästaren i Stockholm GUSTAF KIERMAN², till vilken Wänman skriver (på latin):

¹ NATHORST, JOH. THEOPHILUS, f. i Breslau, kom 1744 till Sthlm, blev 1749 led. av Kir. soc., 1762 stadsfältskär i Sthlm, d. 1793.

BOLTEHAGEN, GERH. (1692–1756), fältskär i Sthlm, led. av Kir. soc. 1728.

² KIERMAN, GUST. (1702–66), dir. vid Ostind. komp. 1738, politie borgm. i Sthlm 1758.

Välförståndige man, Din ynnest har jag erfarit i vida större mått än min obetydliga välthighet räcker till att beskriva. Mottag därför, beder jag Dig ödmjukast, denna obetydliga botaniska avhandling såsom ett vittnesbörd om mitt tacksamma hjärta och låt mig även framdeles vara innesluten i Din välvilja. För Din och de Dinas ständiga blomstring skall jag alltid uttala mina varmaste böner till den högste Guden, i det jag så länge jag lever förblir Ditt ädla och välförståndiga namns ödmjukaste tjänare.

Vidare tillägnas avhandlingen HERM. SCHÜTZER och C. FR. RIBE, præses resp. assessor i Collegium medicum, samt ledamöterna i Kirurgiska societeten ACREL, SOEM, RAMSTRÖM, NATHORST, HEDIN, PFEIFFER och KREY¹, alla med utsatta titlar och anställningar. Dedikationen avslutas med en på italienska skriven lyckönskan av Wänmans bröder JOHAN²:

Då jag är i stort behov att som Eder köttslige broder bedyra Eder min kärlek, griper jag tillfället att lyckönska Eder till Edert verk och till de hedersbetygelser vilka skola bevisas Eder av alla som skatta lärdom och dygd som de ädlaste egenskaper. Då min Herres företag hittills varit gynnsamma och då min Herre tagit till uppgift att utforska de dödligas sjukdomar, beder jag till den heliga Gudomen att Ni må bliva i minsta behov av dess hjälp.

Avhandlingen avslutas med en välgångsönskan på svenska till respondenten, kallad »auctoren», av en yngre studiekamrat, recentioren JOH. G. ACRELL³, vilken något förnumstigt skriver:

Natural Historien är en ibland de nyttigaste vettenskaper, som en Läkare bör äga. Framgång däruti vinnes ej utan oförtruten möda. I, min Herre, frambringen i Liuset ett prof af Academisk flit att tiena den lärda verlden med naturaliernas beskrifning i långt aflägsna länder, hvilket förut ej varit påtänkt, [än] mindre värkställt. Jag, som har den äran räknas ibland Edra vänner, kan ej annat än tillkänna gifva min fägnad öfver Edra framsteg, önskandes det I vidare må rigta den lärda verlden med nya påfund, helst jag hoppas at Dygden ej lämnar dess idoga idkare olönt, och at jag får beständigt vara innesluten i Eder vänskap.

Linné, som var avhandlingens författare och disputationens præses, synes ha varit något förvånad över de förnämliga dedikationerna, när han några veckor

¹ SCHÜTZER[CRANTZ], HERM. (1713–1802), fältskär 1735, kgl. livkirurg 1743, arkiater 1753, præses och överdir. i Kir. soc. 1758, stadsfältskär i Sthlm 1759, kgl. livmed. 1766, med. hed. dr 1768.

RIBE, CARL FREDR. (1708–64), reg. fältskär 1735, kgl. livkirurg och led. av Kir. soc. 1741, assessor 1750. [AF] ACREL, OLOF (1717–1806), led. av Kir. soc. 1744, överkirurg vid Ser.las. 1752, prof. 1755, med. dr 1760, överdir. vid Kir. soc. 1767, gen.dir. f. alla lasarett i riket 1776.

SOEM, CHRISTIAN, f. i Amsterdam, fältskär i Sthlm 1726, led. av Kir. soc. s.ä., läk. vid Danvikens hosp. 1733, d. 1775.

RAMSTRÖM, NILS MATHIAS (1701–72), led. av Kir. soc. 1745, reg. fältskär 1757, præses och överdir. i Kir. soc. 1767.

HEDIN, MAGNUS (1725–66), led. av Kir. soc. 1756, prosektor vid Anat. inrättningen i Sthlm 1763.

PFEIFFER, CARL FREDR. (1735–61), led. av Kir. soc. 1757, reg.fältskär 1758.

KREY, FREDR. (1732–1821), led. av Kir. soc. 1758, assessor 1785.

² WÄNMAN, JOH., student; var 1752 kapellist i Uppsala.

³ ACREL, JOH. GUST. (1741–1801), brorson till Olof A., student i Upps. 1758, fältskär 1763, med. dr 1765, e.o. med. prof. i Upps. 1784, ord. 1788.

tidigare skriver till sin vän BÄCK¹: »En studiosus skall disputerar, som dedicerat Bergm. Kierman, Arch. Schytser, Prof. Acrell och Ramström, samt satt för disputationen; dedicationen är censurerad av Prof. Aurivillius², [så] att hon måste stå; jag wet intet hwad han härmed will hafwa.» Förklaringen torde ligga i att borgmästar Kierman var direktör för Ostindiska kompaniet; troligen hade Wänman redan vissa tentakler ute för att få följa med som skeppsläkare på någon av kompaniets resor. Beträffande de övriga föremålen för dedikation voro de ju alla ledamöter av Kirurgiska societeten, där Wänman fått sin utbildning, vilket måhända Linné ej så noga visste.

Disputationsprovet gick alltså av stapeln och Wänman fortsatte sina studier i Uppsala. Bl.a. åhörde han våren 1760 prof. WALLERIUS³ föreläsningar i mineralogi, hösten 1760 prof. DAHLMANS⁴ i filosofi samt hösten 1761 Linnés Collegium pathologicum⁵ och våren 1762 Linnés offentliga föreläsningar, då han enligt åhörarförteckningarna (Riksarkivet F I: 6) var bland dem som fingo en stjärna »för visad synnerlig flit». År 1762 (5 juni) tog han *examen theoreticum*⁶ med betyget »medicre» och nämnes i det av Linné skrivna fakultetsprotokollet som »stipendiarius regius».

Han hade därefter tidvis praktik i Stockholm och tjänstgjorde under två år i Finland vid lasarettet i Sveaborg. Även var han en tid »interims» fältskär vid Närkes och Värmlands regemente. Hösten 1765 återfinnes han i Uppsala, då han åhörde Linnés föreläsningar i Materia medica och Fundamenta medicinæ, även nu betecknad med en stjärna.

Under sina Stockholmsår har Wänman erhållit kontakt med borgmästar Kierman, som för honom ställt i utsikt att få medfölja till Ostindien. Detta har han meddelat sin lärare Linné. Han har också kommit i förbindelse med prof. P. J. BERGIUS⁷ i Stockholm, vilket framgår av följande brev till denne, daterat Uppsala den 14 sept. 1766⁸:

Högädle och widtberömd Herr Professor! — — — Herr Archiatern von Linné är mig nu blefwen mycket graticux, emot förra wanligheten, sedan han fick höra wissheten

¹ Bref och skrivelser af och till Carl von Linné (Br. o. Skr.), I: 5, s. 66.

² AURIVILLIUS, SAM. (1721–67), anat. och med. prof. i Upps. 1756, då han efterträdde sin svärfar Nils Rosén v. Rosenstein.

³ WALLERIUS, JOH. GOTTSCHALK (1709–85), med. dr 1735, prof. i kemi, metallurgi o. farmaci i Upps. 1750.

⁴ DAHLMAN, LARS (1701–64), prof. i philosophia civilis (»moralium professor») 1748.

⁵ Wänmans kollegicanteckningar finnas bevarade i Linnean Societys samlingar i London.

⁶ *Examen theoreticum* eller kandidatexamen var den första medicinska examen; den var offentlig, skedde på latin och tog 4 timmar; ämnena voro theoria medica, anatomi, botanik, materia medica, historia morborum.

⁷ BERGIUS, PETER JONAS (1730–90), disp. för Linné, med. dr 1754, historia naturalis et pharmaciæ prof. i Sthlm 1761, assessor i Colleg. med. 1766; hade ett herbarium på 9000 växter.

⁸ Bergianska afskriftssamlingen Vol. XI. — Tyvärr har Bergius ej gömt originalbreven och i sina avskrifter censurerat en del brev, i detta fall genom uteslutningar, som ev. skulle kunnat belysa relationerna Linné–Bergius och Bergius–Wänman.

af min resa till China på nya Ostindiska Compagniets skepp. Han har i dag sjelf gådt och wist mig sina Capska växter, och gaf mig derjämte en liten promemoria, sedan han slutat sin privata lection, som, för att cachera ingen ting för Herr Professorn om hwad som passerar, består af följande:

Då jag kommer till Cap, är först at söka efter Trompetgräset, *Portulaca arborescens*, flos & fructus. Lökarne bewaras uti Sand. Succulenta växter tagas ej med roten upp, utan en qwist inlägges i torr sand. Semina uti sina fröhus, ej uttagna, conserveras i sand. *Anisi stellati* blomma tages änteligen uti China. Insecta så många som kunna fås ifrån Cap och China, men ej Papiliones. Snekor eftersökas på stranden wid Cap. Officinen observeras uti China, m.m. Dessa momenta meddelte han mig nu, men han tör wäl ännu komma med flera. — — —

Jag har den ähran att med största respect framhärda

Högädle och widtberömda Herr Professorns ödmuikaste tjenare

Carl Hindrikson Wänman

Man förwånas onekligen över att Wänman bakom Linnés rygg för Bergius rapporterar vad Linné sagt och gjort. Bergius, som var Linnés lärjunge och av honom rönt mycken välvilja, var ju också naturaliesamlare, framför allt av växter, och sålunda en konkurrent till Linné. Kanske hade Bergius förespeglat Wänman vissa fördelar och denne ansåg sig väl i varje fall vid sin återkomst från Kina ha större nytta av Bergius i Stockholm än av Linné i Uppsala. Dessutom var Wänman tydligen förargad på Linné, som ej hade den bästa uppfattning om Wänmans medicinska kunskaper. Detta framgår av ett fakultetsprotokoll från år 1766: »Oct. 18 admitterades till *Examen practicum*¹ Cand. Carl Henr. Wenman Upl., som i åtskilliga delar wiste sig ännu wara mindre stadgad, och derföre efter rigorem legis [lagens stränghet] icke fants ännu wärdig Doctors heder. Faculteten beslöt likwäl, af ömhet för hans wäl och till widare upmuntran, tillägga honom Licentiats namn, dock utan att nästa Promotion söka rum, hälst han nu straxt skall anträda en resa till Ostindien såsom Chirurgus på ett af Ostindiska Compagniets skepp, då han efter återkomsten kan wisa prof af mera erfarenhet.» Om det var Linnés goda hjärta, som med tanke på tentandens förestående riskfyllda resa lät honom godkännas i examen, eller om Linné därigenom hoppades få naturalier vid hans återkomst är svårt att avgöra, troligen förefunnos båda motiven.

I dec. 1766 anträdde Wänman sin resa till Ostindien, dvs. Kina (Kanton). Våren 1768 var han tillbaka i Sverige.²

Den 7 sept. d.å. återfinna vi honom på en sammankomst i Vetenskapsakademien i Stockholm, enligt dess protokoll: »Medicinæ Doct. Hr Wänman, som

¹ *Examen practicum* eller licentiatexamen var offentlig och på latin, tog 5 timmar och examinanden förhöordes i dietetik samt sjukdomarnas diagnostik och behandling.

² Beklagligtvis äro Ostind. kompaniets handlingar avsiktligt förstörda, varför närmare uppgifter om besättningar etc. saknas. Känt är dock att dec. 1766–juni 1768 de två skeppen Cronprins Adolph Friederic och Cronprinsessan Lovisa Ulrica voro på resa till och från Kina. Wänman måste således ha medföljt något av dessa.

nyligen hemkommit ifrån Ostindien, upwiste et lefvande Diur af besynnerlig skapnad, som förmentes wara en Species *Viverræ*.¹ Det är ärnadt åt Hr v. Linné.»

Wänman skall även till drottning Lovisa Ulricas museum ha överlämnat åtskilliga naturalier, »vilka av högstbemälate drottning upptogos med nådigt välbehag».²

Om sin återkomst till Uppsala och mötet med Linné samt om sitt försök att få promoveras utan disputationssprov berättar Wänman utförligt i ett brev till Bergius, daterat Uppsala den 24 sept. Det återges här in extenso.³

Högädle och vidtförfarne Herr Professor.

Förra posten kunde iag icke ha den ähran att besvara Herr Professorens högtärade skrifvelse, emedan faculteten då ännu ingenting hade resolverat för mig, emedan arch. Linné var ute på sin gård. Följande dagen communicerade faculteten mig sin mening, att iag directe bör gå till Printzen med min supplique att söka befrielse ifrån pro gradu disputationen, på det att Printzen får sedan comunicera faculteten sin mening, och att de då får gifva sin utlåtelse till min faveur. På annat sätt kan det nu icke tillgå. Prof. Sidréen⁴ tyckes helt och hållet favoricera mig att kunna slippa. Men Arch. v. Linné som förut vid min ankomst hit till Upsala, tog mig emot med kyssande och hälsning: välkommen ifrån Antipodes! sade mig tydelig, att han sielf ville skrifva supplique till Hans Kongl. Höghet, om han skulle endast få se 10 örter ifrån Manilla. Jag vet väl, sade han, att Herr Prof. Bergius fådt de mästa, men låt mig dock se dem. Emedlertid feck han från Stockholm några falska ryckten, det Herr Professorn fådt af mig 2^{ne} tunnor med örter inpackade uti sand, till ett antal af mer än 600do. Detta rycktet tror jag att Sahlberg här och Strandman⁵ uti Stockholm är mästare före, ty desse Herrar äro fallne för dylke grofheter, alt uti afsikt att swärta mig hos Gubben, derföre är Archiatern och jag nu hufvudovänner. Då jag berättade att sakerne voro till Stockholm ankomne ifrån Götheborg, svarade han mig: får iag se brevet; det iag ei kunde göra. Sade han: ni är en skälm, lika som Solander, Pontin⁶ etc.; iag tror ei Eder ock ingen mera. Han var så ond att han ville återsända Théé och Porcellainet som iag förut 2^{ne} dagar presenterade honom; han nekade också att villja emottaga naturalsamlingarne uti kistan, så vida han ei fådt se örterna. Örten med hvita bladerne viste han mig inlagde. Hvad skall iag nu göra! Han sade till mig: skulle Ni vara så infame och ei unna mig af de sämsta Duppletterne? Jag önskade och beder Herr Professorn ville söka ut duppletterne; i fall det nu mera står att solagera honom, vill iag ännu försöka, ty han är olidelig gramse på mig, ock gör mig olycka om han kan. Gud låt mig slippa Upsala denna gången, iag skall nog tjena

¹ *Viverra*, mungo, ett med mård, iller, vessla och hermelin besläktat ostindiskt djur (Linnés Föreläs. öfver djurriket).

² SACKLÉN, Sveriges Läkarehist., II: 1, s. 69.

³ Berg. saml. XII.

⁴ SIDRÉN, JONAS (1723–99), disp. f. Linné, med. dr 1752, anat. et med. pract. prof. i Upps. 1767.

⁵ SAHLBERG, JOH. (1741–1810), disp. f. Linné, med. dr 1768, phys. lect. i Härnösand 1783, prov. med. d. 1798.

STRANDMAN, PETER (1743–79), disp. f. Linné, botan. demonstrator i Sthlm 1766, med. dr 1768, vik. gruvlök. i Falun 1775.

⁶ SOLANDER, DANIEL (1733–82), Linnélärjunge, medföljde 1768–71 Joseph Banks på James Cooks resa runt jorden, blev 1771 v. bibl. vid Brit. Mus. och s. å. hedersdoktor i Oxford. Linné kallade honom »den otacksamme Solander», då han ej, trots löfte, erhöill några växter från hans resa.

PONTIN, DAVID (1733–1809), disp. f. Linné, blev predikant vid Ostind. komp. och gjorde två resor men gav Linné intet; blev slutl. kyrkoherde i Hägerstad.

beständigt Herr Professorn igien med långt mera. Ehuru *Lemur*¹ var mycket välkommen, så tackade han mig icke en gång derföre; han hade förut hanen ock detta var honan.

Alla medici som äro gode Linnejaner äro nog grofve emot mig, ex.g. Sahlberg, för det jag icke haft örter eller det minsta af naturalier hit med mig; men jag har ock försvarat mig kiäckt med alfvarsam mine, och bedt dem göra bättre på första resan.

Jag lär icke längre dröija än till nästa post, hvarpå jag nu väntar svar, då jag straxt derefter, om Herr Professorn ei har något att påminna, kommer till Stockholm att lägga in min supplique till Cancellairen, så snart han kommer ifrån sin resa. Prof. Sidréen sade att jag ei kan få något attestat eller lämna pängar till promotion förän Printzen resolverat; jag kan lita uppå hans goda råd. Ut i slutet af october blir vi 12 Doctorer sade faculteten, men alla äro icke ännu till reds.

Näst för vördsam hälsning till Herr Banco-Commissarien², och i afvachten på svar om örterne lefver jag Högädle Herr Professorens ödmukaste tjenare

Uppsala d. 24 Sept. 1768.

Carl Hind. Wänman.

Brevet upplyser oss alltså om att Linné mottagit Wänman mycket vänligt vid dennes återkomst till Uppsala och att Wänman då förärat Linné te, porslin och en levande halvapa. Men vid deras andra sammanträffande är Linné rasande över att Bergius fått växterna och vill ej mottaga de utlovade naturaliesamlingarna, som ännu lågo nedpackade i en kista i Stockholm. Mitt i sitt affektutbrott ber Linné Wänman att åtminstone få de sämsta av Bergii växtdoubletter. Man anar Linnés förtvivlan över att denna skatt av ostindiska örter gått honom ur händerna³ och finner Wänmans handlingssätt om icke otacksamt (han gav ju Linné annat i stället), så åtminstone oklokt.

Wänman är under väntetiden redan i färd med att planera för en ny Ostindienresa, vilket framgår av ett brev till honom av den 1 okt. 1768 från livmedicus Engelhart⁴ i Göteborg, vilket Wänman den 10 okt. jämte ett eget brev tillsänt Bergius.⁵ Av detta framgår att Wänman bett Engelhart vara hans förespråkare hos Ostindiska kompaniets direktion i Göteborg för nästa resa i dec., ävensom att vara honom behjälplig med att komplettera båtens medikament- och instrumentförråd.

Hos medicinska fakulteten hade Wänman alltså sökt få promoveras utan disputation men hänvisades till universitetskanslern, som då var kronprins Gustaf. Han reste därför till Stockholm och inlämnade till kanslern en anhållan »att utan gradual få undergå promotion, såsom stadd på andra resan åt Ostindien med skeppen».

¹ *Lemur*, i skogarna på Madagaskar levande halvapor (*Syst. Nat.*, Ed. 12).

² BENGT BERGIUS (1723–84), äldre broder till P. J. Bergius.

³ Bergius berättar i sin självbiografi (publ. av ARNE HOLMBERG, *Personhist. tidskr.* XLIII) att Wänman förärat honom »ostindiska örter av betydighet». Bergianska Stiftelsens herbarium innehåller åtskilliga av Wänman donerade växter, men förteckning över dem saknas (muntl. meddelande av framl. Dr ERIK SÖDERBERG).

⁴ ENGELHART, CARL DIEDR. (1722–1812), reg.fältskär i Gbg 1746, överkirurg på resa till Ostindien 1748–49, stadskirurg i Gbg 1754, livmed. 1762, arkiater 1789.

⁵ Berg. saml. XIII.

Kanslern begärde yttrande av medicinska fakulteten, som den 17 okt.¹ svarade:

»Faculteten för sin dehl skulle gierna äska af Licent. Wænman prof af perfectionerande i de Medicinske delar, som wid Licentiats examen honom ålades, innan han till promotion måtte admitteras, hwilket han medelst publice disputerande redan kunnat beqwämmeligen åstadkommit, om han det gittat, men för öfrigt underställer altsammans Eders Kongl. Höghets nådigsta wälbehag faculteten.»

Kanslerssvaret var följande:

»Äfter inkommit utlåtande af Medicinska faculteten kan licentiaten Wænman icke tillåtas att undergå tillståndande Doctoral promotion, utan att behörigen aflagt sin gradual disputation, men tillåtes att fortsätta sin föresatta resa.
Drottningh. 23 oct. 1768 GUSTAF.»

Wænman fick sålunda avslag² på sin »supplique» och hade nu ingen annan råd än att i hast författa en avhandling och disputeras.

Dissertationen, som fick titeln *De morbis nautarum Indiæ*, nedskrevs, sattes, korrekturlästes, trycktes och distribuerades på 10 dagar; den är den kortaste (2½ sidor) som ventilerats under Linnés presidium.³ Den lyder, i översättning av fil. lic. EJNAR HAGLUND:

Dissertation om
INDIEN-SJÖMÄNNENS SJUKDOMAR
vilken med den vitterfarna medicinska fakultetens tillstånd
under presidium av den framstående mannen
Herr CAR. v. LINNÉ,
kungl. arkiater och gyllene riddare av Nordstjärnan,
för doktorsgraden framlägges av
Carolus Henr. Wænman Uplandus,
förste kirurg vid Ostind. Komp., ämnessven⁴ vid Kungl. Vet. Ak.,
den 5 nov. i Större Karol. audit. år 1768
på vanlig tid å f. och e. m.

Välvillige läsare!

För en kort tid sedan återkommen från en resa till Indien har jag nu fått befallning att med det snaraste åter resa till detta land. Tidens knapphet förbjuder

¹ Skrivelsen, som bär Linnés handstil, är undertecknad av honom (som decanus) samt Sidrén (Br. o. Skr. I: 1, s. 98).

² Med. fak. prot. 1768.

³ Den kan därvidlag endast jämföras med SCHREBERS *Theses medicæ* 1760, som upptog 3 trycksidor och iordningställdes på 14 dagar. (SLÅ 1947.)

⁴ Ämnessvenner voro ett slags auskultanter med rättighet att öfvervara Vetenskapsakademiens sammanträden (SLÅ 1941). Då Vet.ak. ej bokfört sina ämnessvenner, vet man ej när Wænman utnämndes därtill.

mig således att utförligt framlägga de iakttagelser och rön, som jag under denna långa och synnerligen svåra sjöresa gjort beträffande de sjuka. När jag någon gång når en lugn hamn, skall jag försöka ge en fylligare beskrivning av de frukter, som jag för varje dag håller på att samla. Tills vidare överlämnar jag, ärade läsare, åt ditt välvilliga omdöme denna lilla sida, mer avpassad efter den knappa tiden än efter min önskan.

1.

Kroniska sjukdomar av olika slag uppstå under en sjöresa på grund av växlingen mellan värme och kyla och därigenom avbruten transpiration, såsom *Icterus*, *Ascites* och *Tympanites*¹, vilka sjukdomar föregås av förstoppning och förändrad färg på avföringen.

2.

Av *exanthematiska febrar* i Ostindien nära Kinas gräns är den svåraste *Miliaria*², såväl den röda som den vita, vilken synes vara endemisk i Indien; den är emellertid mindre vanlig bland infödingarna, emedan dessa nästan dagligen bada i saltvatten, än bland våra sjömän, som icke nyttja sådana bad. Jag skulle tro, att denna sjukdom uppkommer av den intensiva värmen under dagen, som växlar med den fuktiga och genomträngande kylan under natten; med öppna porer uppsuger därför den törstiga kroppen under sömnen alltför rikligt den skadliga luften.

3.

Exacerberande febrar och även den envisa *Tertianan*³ angripa ofta våra sjömän. Dessa sjukdomar härleder jag från vattnet, som ruttnar under färden, icke blott i skeppets kölrum, utan även i de fat, som äro avsedda för det dagliga dricksvattnet och som sprida en mycket dålig lukt.

4.

Indisk kolera (SAUV. *Nos. Meth.*⁴ IX, s. 131) är en mycket vanlig sjukdom hos sjömännen, när de först komma till Indien. Den uppkommer av den förändrade dieten, särskilt vid förtärandet av sköldpaddskött och frukter, i synnerhet de små och mycket sura citroner, som under namn av lemties⁵ säljas

¹ *Icterus*, gulstot; *ascites*, bukvattusot; *tympanites*, vadersot.

² *Exanthema*, utslag av fläckvis uppträdande hudrodnader. *Miliaria*, frisel, »runda, indränkta, olikfärgade, tätsittande, kliande papler, lämnande ansiktet orört; därtill flussfeber och illaluktande, stickande svett» (LINNÉ, *Genera morborum* 1763).

³ *Exacerberande*, som förvärras. *Tertiana*, annandagsfrossa (feberanfall varannan dag).

⁴ SAUVAGES DE LA CROIX, FR.-B., *Nosologia methodica*. Amst. 1763.

⁵ »Lämtjes träen, som bära små runda och mycket sura Citroner — — hwilka brukas (gemenligen omogne) til Pounche i stället för Tamarinder eller wanliga Citroner, som ej finnas i China» (OSBECK, P., Dagbok öfver en Ostindisk Resa. Sthlm 1757). Förf. berättar i samma bok att punsch, beredd på lämtjesaft, är förbjuden att säljas av kineserna till skeppsbesättningarna men att sådant sker i smyg, varvid köparen råkar ut för dysenteri eller andra svåra sjukdomar. Även Linné säger (*Colleg. diætet.*) att man skall akta sig för citroner som komma från Indien, varmed han tydligen menar lemties.

i Kina. Dessas saft användes i stället för citronsaft vid de fattigares tillredning av punsch.¹ Sjukdomen botas med *opium* samt dekokt på *Oryza* och *Althea*.²

5.

Maskar uppträda som följeslagare vid många sjukdomar, vilka otvivelaktigt spridas av vatten, som länge förvarats och i ruttnande tillstånd drickes, vimmelnde av otaliga små maskar. Bland dem har jag iakttagit *Tænia*³, som jag bekämpat med stenkolspulver, intaget i vinsprit.

6.

*Peripneumonia*⁴ av lindrig natur angrep de flesta omkring november månad i Kina, då luften från varm övergick i kallare. Sjukdomen yttrade sig i lindrig feber, hastig men svag puls, andnöd och rikliga upphostningar, som dock sällan voro blodiga. Jag betvang den med stora *vesicatorier* på bröstet, *Scilla* och *Kermes mineralis*.⁵

7.

Syphilis angriper i Kina mer yttre än inre kroppsdelar och lämnar ofta genitalia och svalget fria.

8.

Skörbjugg plågade de flesta, särskilt på hemvägen från Indien, sedan vi passerat Godahoppsudden. Den lindras genom att man äter kött av sköldpaddor, som vi insamlade i stora mängder vid ön Ascension, där de på natten lägga sina ägg i sköldpaddskalken.⁶ Emellertid tilltog skörbjuggen närmare Europa och blev mycket svår mot resans slut. Den botas bäst av punschdryck⁷ och vinterfrukt.⁸

¹ *Confectio polopuntia*. Polopuntia är en latinisering av fr. poleponze, poleponche av eng. bowl of punch, av Linné omnämnd i dissertationerna *Plantæ esculentæ patriæ*, *Nutrix noverca*, *Fructus esculenti*. »Denna slags dryck hafva de sjöfarande lärt preparera uti Ostindien» (*Colleg. diæt.*).

² *Opium*, intorkad vallmosaft, verkar bl.a. stoppande. *Oryza sativa* (ris) uppges som sött och närande, *Althæa officinalis* som uppmjukande, intorkande, närande (Linné, *Materia medica*).

³ *Tænia*, binnikemask.

⁴ *Peripneumonia*, lunginflammation.

⁵ *Vesicatorium*, blåsdragande medel, vanl. spanskfugplåster. *Scilla maritima* verkar enl. *Mat. med.* stimulerande, laxerande samt svett- och urindrivande. *Kermes mineralis*, ett av spetsglans framställt slemlösande läkemedel.

⁶ Härmed torde avses den vita sanden på Ascensions stränder. Fenomenet är tidigare omtalat av NILS MATHSSON KÖPING i hans Beskrifning om en resa genom Asia, Africa (Sthlm 1743), där han skriver: »Insula Ascensionis är en ö utan åboer, wid pass 4 mil omkring. Här finnes ej annat, mellan stenarna och sanden, än en stor myckenhet Sköldpaddor — — —. Wi samlade en stor hop deras ägg, hwilka de grafwit neder i sanden, at solen skulle värma dem ut.» Också Linné berättar därom (*Museum Adolphi Friderici*, 1754): »Ascensions Sköldpaddans lagar äro altför märkvärdiga, att hon måste lämna hafvets säkra afgrund, och gå up til de vildaste öars strander, at der lägga sina ägg i sanden, och med det samma falla de sjöfarande i händer, som af dess sötaste kött födas och ifrån sjukdommar uplifvas.»

⁷ »Denna dryck [Ponche] läskar af citron, styrker och är serdeles god för scorbutici, emedan den rensar blodet» (*Colleg. diæt.*). Citroner som botemedel mot skörbjugg omtalas redan i ANDR. SPARMAN, Sundhetzens speghel (Sthlm 1642). Jfr DAHLGREN i SLÅ 1948.

⁸ *Fructus horræi*, »frukt till vinterförråd» (*Colleg. diæt.*).

Hur disputationen avlöpte och vad därav följde framgår av Linnés egenhändiga nedskrift av medicinska fakultetens protokoll den 5 nov. 1768:

Nov. 5 disputerade Licent. Wænman pro gradu, men ganska uselt, att han hwarken kunne tala latin, icke adjectivum et substantivum äller nominativus præcedit; hwarföre han af Faculteten blef improberad att han ej kunne släppas till denna promotion; utom det han ej kunne beswara ett enda argument.

Resolution.

Faculteten kan intet ärkienna disputands acten, som Hr Lic. Wænman d. 5 Novemb. 1768 *De morbis nautarum Indiæ* hållit, för behörigt specimen, emådan Lic. yttrat alt för mycken swaghet både i latiniteten och sielfwa sciencen, att auditores där af kunnat tagit förargelse; och som detta specimen icke är behörigen aflagt, enligit Hans Kongl. Höghets nådigste resolution af d. 8 [felskrvn. för 23] Oct., fördristar icke faculteten mer bemålte Licent. till näst instundande promotion att admittera.

Uppsala 1768 d. 5 Nov.

Carl v. Linné Decanus

Wænman blev med andra ord underkänd på såväl avhandling som försvar. Han lät sig emellertid ej avskräckas utan insände ånyo en underdånig anhållan till kanslern-kronprinsen, denna gången om att efter avlagt specimen få antaga graden. Resultatet framgår av fakultetsprotokollet, skrivet av Linné:

Hans K. Höghet resolverade allernådigst att Wænman må få graden, därest icke Faculteten hade något synnerligt därwid att andraga.

Nu som tredie dagen [därefter] promotionen skulle gå för sig, att Faculteten ej kunne inkomma och afwachta swar;

som det torde uttydas att Faculteten woro honom widrig;

som Lic. i swåraste wäglag slitit ondt och rest ett par gånger fram och tillbakas wid sin ansökning, samt gjort sig kostnad wid disputationen;

som han ej ligger någon annor i wägen, såsom Medicus på ostindisk[a] skepp;

som han årligen äfwentyrar under seglationen sitt lif, och måste som en fånge instängas på skeppet,

samt wistas bland Petechier, Dysenterier, maligna febrar, som häria siöfolcket, sielf dageligen lefwa i fara att blifwa angripen, och torde der igenom tillsätta sitt lif;

lätt Faculteten honom få graden, doch att ej wara tillstädes bland promovendis, att ej göra förargelse.

Den underkända disputationen måste ha varit en skandal i Uppsalas akademiska värld och den torde ej ha blivit mindre genom att författaren tack vare kanslern-kronprinsen fick medicinska fakultetens beslut upphävt och denna tvingades att taga ärendet under omprövning och låta Wænman få graden, dock med förbud att delta i promotionen, för att ej »göra förargelse», dvs. för att undvika demonstrationer, som skulle göra skandalen värre. Det måste ha upprört fakulteten att sålunda bli desavouerad. Att Wænman var känd av och stod väl hos kungahuset är troligt, då han ju överlämnat gåvor till drottningens naturaliekabinett. Linné relaterar den famösa händelsen någon vecka senare i ett brev till Bäck¹:

Wænman, ostindisk skeps Medicus. Wij hade gierna sökt slippa honom, men han gick till Hans K. Höghet; wij hörde att saken woro incaminerad², som [om] wij af owän-

¹ Br. o. Skr. I: 5, s. 160.

² Incamintera, ung. insinuera, låta förstå.

skap hatade honom; han utvärkade sig veniam [tillstånd] promotionis, doch med reservation, att — — — [upprepning av fakultetsprotokollet], [detta för] att undslippa processer, förklaringar, kanske tappa i rätt sak, där alt kan komma an på recommendatorer, och han hade sin gynnare. Transeat [så må det gå över].

Avhandlingen är som nämnts icke blott den kortaste utan även den svagaste som ventilerats under Linné.¹ Den vittnar ej om någon beläsenhet; endast en medicinsk författare citeras, SAUVAGES, möjligen för att denne av præses sattes särskilt högt. Överhuvud består innehållet mest av medicinskt allmängods, välkänt för samtiden. De av författaren omnämnda sjukdomarna äro främst gulshot, bukqvattusot, febrar med eller utan utslag, kolera, lunginflammation, syfilis, mask och skörbjugg. Av dessa är endast en (lunginflammationen) beskriven till sina symtom, och behandlingen angiven för fyra. Om den »indiska kolera» verkligen var denna sjukdom, är naturligtvis tvivelaktigt, särskilt som den anges bero på förtärandet av lemtiesfrukter. Säkert är emellertid att diarré var det vanligast förekommande symtomet. Linné själv visste det väl och ansåg det bero på dysenteri, rödsjuka, varom han redan i sin Skånska resa (1751) skriver: »I Indien få båtsmännen sjukdomen av mycken frukt, sedan de länge varit den förutan.» I P. BIERCHÉNS under Linné försvarade avhandling *Morbi expeditionis classicæ* 1756 (Sjukdomar på flottans eskader 1756) skildras främst tre skepps-sjukdomar: febrar, diarréer samt skörbjugg. Förekomsten av mask hos skeppsbesättning omnämner Linné i avhandlingen *Spiritus frumenti* (1764): »Ostindiefarare måste ofta dricka skämt vatten, som är uppfyllt av monoculi² och andra maskar.» Och i *Morbi artificum* (1765) uppräknar han under rubriken Nautæ (sjömän) följande särskilt för Indienfarare typiska sjukdomar: diarréer och blodsot (»av det förskämda vattnet»), skörbjugg, exantematiska febrar, dysenteri och kolera (»av Indiens för sjömännen ovanliga frukter, förtärda till övermått»), alltså i stort sett desamma som senare hos Wänman.

Trots den något snöpliga utgången nådde alltså Wänman sitt mål och kunde som *doctor medicinæ* anträda sin andra resa till Ostindien. Om denna veta vi intet mer än att han måste ha medföljt någotdera av Ostindiska kompaniets skepp Adolph Friederic eller Riksens Ständer, vilka voro på långfärd dec. 1768–juni 1770.³

Strax efter hemkomsten avsände han ett brev till Linné (ej bevarat), på vilket denne svarar⁴:

Edle och Höglärde H^r Doctor.

Till lyckelig återkomst ifrån en swår och äfwentyrlig resa har jag ähran gratulera. För den skiänken H^r Doctoren behagade sända i brefwet, aflägger jag mycken tacksäjelse.

¹ Den är f. ö. mycket sällsynt och är känd endast i ett fåtal ex. GUST. DRAKE (Linnés disputationer, Nässjö 1939) gissar att Wänman känt sig förnärmad och makulerat de flesta ex. i st. f. att enl. bruket sända dem till gynnare och vänner.

² *Monoculus*, ett insektsläkte, som lever i vatten, har ett öga sammansatt av tre, många fötter samt kroppen betäckt med ett skal (Linnés Föreläsn. öfver djurriket).

³ OLÁN, ESKIL, Ostindiska Compagniets saga. Gbg. 1923.

⁴ Berg. saml. XIV.

Kan jag göra H^r Doctoren någon behagelig tjenst tillbakas, skall det wara mig en besynnerlig fågnad.

Hwad H^r Doctoren behagar skrifwa om förra förstår jag ej alt; men så mycket jag fattat kan jag försäkra att H^r Doctoren blewit dragen på sidan af någon som haft ro att stichta owänskap.

Hwad jag lidit sedermera på högre ort för H^r Doctoren är af mig förgätet.

Wij hoppas få den ähran at se H^r Doctoren någon gång i Upsala, för än ny resa antages, då jag får tillfälle wisa med hwad estime jag är

Edle och Höglärde H^r Doctorens hörsame tienare

Upsala 1770 d. 19 Augusti

Carl v. Linné

Brevet är som synes artigt formellt. Vilken gåva som var inlagd i Wänmans brev framgår tyvärr ej. Säkert har Linné känt det bittert att av en hemvändande Ostindiefarare, som varit hans lärjunge och alltså kände hans största glädjeämne, ej få någon annan gåva från det exotiska paradiset än som kunde rymmas i ett brev. Wänman har tydligen i sitt brev antytt att Linné skulle ha varit honom obehågen. Denne fördöljer ej heller, med tanke på disputationen för två år sedan, att Wänman förorsakat honom obehag och lidande, vilket allt Linné nu emellertid generöst stryker ett streck över. Han tar också för givet att Wänman enligt en av motiveringarna för hans erhållande av doktorsgraden — att han som skeppsmedicus ej skulle gå i vägen för någon kollega i hemlandet — åter skulle ge sig ut på långresa. Därför håller Linné alltjämt dörren öppen, kanske i förhoppning om framtida gåvor.

De närmaste åren av Wänmans liv förete en del biografiska luckor. Känt är att han slog sig ned i Stockholm som medicus pauperum (fattigläkare) och att han av Collegium medicum ibland utsändes att biträda vid utbrytande farsoter. År 1770 var han t. f. pestmedicus på Dalarö, senare i Vaxholm. År 1773 tjänstgjorde han på sjukstugan i Älvsborg och juli 1773–mars 1774 som vice gruvphysicus i Falun.¹

* * *

År 1775 utgör en vändpunkt i Wänmans liv. Han fick då en tjänst i Finland, där han kom att stanna återstoden av sitt liv och genom en mödosam och arbetsfylld verksamhet mer än väl rehabiliterade sig från sin ungdoms »swaghet i sciencen».

Han erhöll detta år ett vikariat som provincialmedicus i Nylands län, med säte i Helsingfors, medan den ordinarie innehavaren BEYERSTEN² var tjänstledig.

¹ Arkivarie EINAR LILJEROTH i St. Kopparbergs AB har vänligen eftersökt handlingar från Wänmans anställningstid och därvid endast funnit två av värde, näml. dels en meritförteckning av den 15.2. 1774, vilken i denna uppsats utnyttjats, dels gruvrättens »wittnesbörd» av den 26.2. 1774, där det står »at Herr Doctor Wänman med flit och sorgfällighet sökt gå the siuka, af hwilcka han blifwit påkallad, med sin hielp och biträde til handa samt at han med sin betiening hos åtskillige, som under thenna tiden warit ansatte af gångbare siukdomar, förmått komma til wäga lycklige Curer». Wänman sökte i febr. 1774 den ordinarie tjänsten men fick den ej.

² BEYERSTEN, JOH. GEORG (1717–1804), disp. f. Linné, prov. med. i Nylands och Tavastehus län 1754–77, då han fick avsked med bibehållen lön.

I ett brev till prof. Bergius¹ av den 20 nov. berättar han att han nyligen utnämnts till läkare och »Lazarets Directeur» för det nyöppnade länssjukhuset och klagar över att en Dr BÅNGE² från Landskrona, »en ganska swag medicus in praxi och Chymia pharmaceutica», kommit till Helsingfors som stadsphysicus och hos magistraten sökt undantränga honom som lasaretsläkare, fastän han redan erhållit tjänsten och dessutom som kirurg var mer meriterad än Bånge. Tydligt önskade Wänman att Bergius som assessor i Collegium medicum där skulle lägga ett gott ord för honom.

Om sjukhuset skriver han (1776) att det har 4 sängar, som under vintern varit belagda med veneriskt sjuka, vilka han gratis vårdat. Personalen bestod av en fältskärsagesäll (som Wänman själv betalade), en vaktmästare och en sjukvårderska. Sjukhuset låg på ett sumpigt och osunt ställe, bestod av två små rökiga och dragfulla kamrar, där ofta 10–12 patienter lågo (i oförändrat sängantal); sedermera tillökades sjukhuset med ett större rum.

Kollegan Bånge är för Wänman ett ständigt irritationsmoment, varför denne ånyo vänder sig till sin gynnare Bergius i ett brev av den 20 apr. 1777³, där han bl. a. skriver:

Bånge — — — en willpanna som rätt nu sätter hela staden i larm och tråtor: en charlatan uti insigter och dessutom fyllhund. — — — Mig bjuder han til att taga Provincie Lazarettet ifrån helt oförsynt, hwarpå han upspunnit en lögn at jag försummat en piga på Lazarettet, som har en obotelig lues impetiginosa venerea et leprosa, med calleusa bensador, och [han har] genom 2^{ne} Lazarets föreständares tillhielp skaffat sig Landshöfdingens resolution at skiöta de siuka, til dess Lazarets Direction⁴ den 25 juni blir hopkallad, då desse 2^{ne} woro missnöijda med inrättningen, och han täncker taga på den grund rättigheten ifrån mig, som tilkommer mitt Embete som Provincial Medicus i orten. — — —

Det torde hända at Bånge, som äger ringa conduit — — — torde swärtat mig och Apotekaren [Elg] hos Collegium på något sätt som oss kunde wara obekant; här skryter och ljuger han mycket om Collegii ypperliga förtroende, men det är ingen som tror honom, ty han är i största misscredit i practiquen; derföre söker han födan genom processer, [efter] som några onda människior inbillat honom, at han bör hämnas på Elgens välmågo.

Förledit år införde han osanning uti gazetterne om Sweitzerska maskkuren, då han berättade hulpit många, och feck ej mer än 6 alnar [binnikemask] af en patient och 8 af en annan. Där är all den cur han giordt. — — —

Wänman framhåller även att provinsialläkaren genom sina tjänsteresor bäst känner till länets sjuklingar, icke minst de veneriskt sjuka, och därför lämpligast kan bestämma vilka som böra inläggas å sjukhuset.

Självfallet är det svårt att ta ställning utan att höra båda de stridande parterna

¹ Berg. saml. XVII.

² BÅNGE, PAUL (1746–78), stadsphys. i Landskrona 1770, med. dr i Lund 1771, stadsphys. i Hfors 1776, prov. med. i Nylands län 1777.

³ Berg. saml. XVIII.

⁴ Denna bestod av biskopen, en konsistorieledamot, politieborgmästaren, en handlande, två nämndemän samt provinsialläkaren, som tillika var lasaretsdirektör.

och ännu svårare torde det ha varit för Collegium medicum, särskilt i den avlägsna landsändan Finland, där inspektion försvårades eller omöjliggjordes genom de dåliga förbindelserna med huvudstaden. Därför florerade okontrollerbart skvaller och förtal, och försök att via inflytelserika personer på bakvägar söka påverka myndigheter voro då ännu vanligare än i våra dagar.

Den 10 maj 1777 vänder sig Wänman i sjukhusläkarfrågan direkt till Collegium medicum. Han rapporterar att Helsingfors magistrat sökt tillvälla sig myndighet över lasarettet för att kunna inlägga en del av stadens sjuka, att den sökt förmå politie borgmästaren att gå med härpå och inför landshövdingen framhållit att provinsialläkaren genom tjänsteresor kunde vara hindrad att sköta sjukhusklientelet och därför vore olämplig. Wänman är upprörd över detta misstroende votum, särskilt som han skött sjukhuset utan ersättning.

Han avlägsnades emellertid från lasarettsläkartjänsten, som gavs åt Bänge. När sedan samma år den ordinarie provinsialläkartjänsten blev ledig, söktes den både av Wänman och Bänge. Den senare, som tydligen stod högre i kurs hos Collegium medicum, utnämndes men avled inom ett år, då Wänman fick tjänsten (1779) samt ett år senare — för andra gången — förordnades att även vara lasarettsläkare.

Han kom att stanna som provincialmedicus i Nyland i nära 20 år och utförde under denna tid, liksom kollegerna i de stora distrikten landet runt, en imponerande livsgärning, vilken belyses av de årsrapporter han insände till Colleg. med. Av dessa finnas endast 7 bevarade¹, men de äro tillräckliga för att visa arten och omfånget av hans verksamhet.

Han gjorde »widlöftiga, långsamma och trägna» tjänsteresor vid inträffade farsoter, gjorde apoteksvisitationer och liköppningar, förestod sjukhuset i Helsingfors och den närbelägna Esbo hälsobrunn, skötte distriktets veneriskt sjuka och alla medellösa samt måste för sin ekonomi även ha privatpraktik. Som provinsialläkare hade han ingen lön, ty denna uppbars av den pensionerade Beyersten. När Wänman tjänstgjort som ordinarie i 10 år anhöll han hos myndigheterna om halv provinsialläkarlön men fick avslag. Sverige var ett fattigt land och befann sig f.ö. då i krig.

I årsrapporterna beskriver han inträffade epidemier och skildrar detaljerat märkliga sjukdomsfall. Han omtalar också hur han vid svåra eller oklara fall brevledes konsulterat sina äldre kolleger assessor BERGMAN² i Åbo eller BEYERSTEN, som flyttat till Hauho i Tavastland.

Smittkoppor var vid denna tid en vanlig sjukdom. Dåvarande provinsialläkaren JOH. HAARTMAN³ i Åbo hade redan 1754 infört koppypmpning i Finland och arkiater ROSÉN⁴ hade 1768 framgångsrikt ympat de kungliga barnen, var-

¹ Med. styr. Acter, Inkomne Handl., 1776–77, 1781–85 (Riksarkivet).

² BERGMAN, JOH. GABR. (1732–93), disp. f. Linné, prov. med. och las. med. i Åbo 1766, assessor 1775.

³ HAARTMAN, JOH. (1725–87), disp. f. Linné, prov. med. i Åbo och Björneborgs län 1754, med. prof. i Åbo 1765.

⁴ ROSÉN v. ROSENSTEIN, NILS (1706–73), med. prof. i Upps. 1740, arkiater 1746.

efter ympningen blev alltmer allmän. Wänman berättar att kopporna våren 1776 härjade i Pojo socken och på Fagerviks bruk, varför han fick order av landshövdingen att resa dit och söka förmå allmogen och bruksarbetarna att låta ympa sig. Han mötte dock där ett absolut motstånd, då några år tidigare 16 av brukets barn ympats av Haartman i Åbo och ett av dem avled. Då kopporna denna gång voro lindriga och endast 2–3 barn dött därav samt epidemin redan avklingat, avstod Wänman från ympningen.

Ympningen, »variolationen», tillgick så att ett insnitt gjordes i armen och en i koppvar indränkt bomullstråd lades i såret (kopptrådarna förvarades torkade och hade länge kvar sin kraft). Colleg. med. utsände 1779 ett cirkulär till rikets provinsialläkare med uppmaning att insända kopptråd, men Wänman säger sig ännu efter två år ej ha kunnat göra det, av brist på god »materia» (var). Han klagar (1780) över en i länet alltjämt kvarstående fördom mot koppypningen, trots prov.läk. assessor HASTS¹ i Vasa flitiga ympningar, och säger sig ännu ej ha vågat företaga allmänna ympningar, »i anseende till creditens förlostande, om någon owanlig händelse, som sjukdomen kunde medföra, eller fel i skiötseln lades mig til last, hwilket jag med tiden hoppas skall blifwa rättat, förmedelst goda exempel på flere ställen i länet». Man förstår att han är rädd om sitt anseende. — År 1782 voro kopporna svåra i länet, av konfluerande typ. Ympningar gjordes på Sveaborgs manskap av därvarande kirurger och Wänman ympade åtskilliga barn i sitt distrikt. Då hos dem ympkopporna varit få och svaga, undrar han om ett så »slätt koppgift» kan åstadkomma säker immunitet. Han väntar svar från kollegan Hast för att få upplysning om dennes ympningsmetod, innan han själv vill ympa på nytt, vilket eljest »kunne ske nog snart, då god kopptrå wankas».

Rödsot var likaledes en vanlig sjukdom och Wänman fick ta hand om flera epidemier. Han diskuterar etiologin och beskriver noga symtomen och behandlingen. Esbo socken var under aug. 1775 särskilt svårt hemsökt med ett 100-tal dödsfall. Han ansåg att sjukdomen kommit från soldater i Sveaborg, som på hembesök spridit smittan bland allmogen och brunnsgästerna, som ej lydde förordningarna. Ortens träskläge och dygnens temperaturväxlingar mellan dagshetta (27–31°) och nattkyla ha bidragit, anser han. Nästa år gick socknen fri från sjukdomen, men då var det också »en jummer sommar med modererad hetta och swalckande regn, då nattens swalka har swarat emot dagens värma». En annan gång säger han att luften rensades av uppfriskande regnskurar och blås- väder, varigenom sjukdomen upphörde.²

Även år 1783 var rödsoten svår i juli–sept. med många dödsfall. Epidemin började i Bjerno socken i Åbo län och spred sig till de angränsande socknarna

¹ HAST, BARTHOLD RUD. (1724–84), disp. f. Linné, prov. med. i Vasa 1749 med hela Österbotten som distrikt, assessor 1762; ympade (eller lät ympa) 1768–84 ända till 15 848 barn.

² Man ansåg epidemiernas uppträdande bero på årstid, månens ställning, väderlek, temperatur, vindar, nederbörd och topografiska förhållanden. (BERGIUS, J. P., Försök til de uti Sverige gångbara sjukdomars utrönande; Sthlm 1755–58; BÄCK, ABR., Tal om farsoter; Sthlm 1765.)

Tenala och Pojo samt vidare till Karis och Ingo i Nylands län. Utom de vanliga medlen använde Wänman dekokt på Rosmarinus sylvestris (*Ledum palustre*, skvattram), vilken lindrade diarréerna och koliksmärtorna. Han beklagar att han på grund av flera resor och hastiga sjukbesök från det ena stället till det andra icke kunde göra några säkra rön om sjukdomens botande.

Fläckfeber härjade epidemiskt mars–apr. 1781 bland tvångsarbetsfångarna i »stockhuset» på Sveaborg, dit Wänman kallats på order av landshövdingen. Med rätta protesterade han hos Colleg. med. över denna kommendering, då de sjuka ej tillhörde distriktets »menighet» och regementsfältskären uppbar lön för stockhusets betjänande. Wänman anhöll därför att få antingen en »recompense» eller en särskild befattning vid fästningssjukhuset (varav veterligen intetdera beviljades). Sjukdomens symtom voro feber, fläckigt hudutslag och blodiga diarréer; 21 patienter avledö. Wänman anser att sjukdomen befordrats av »den anstickande luften inne ibland en hoper fångar, liksom ock af hämmad transpiration i de fuchtiga och kalla stenhwalfwen, hwaruti de bodde wintertiden». Han skildrar fångarnas eländiga tillstånd, deras usla bostäder och knappa föda. Behandlingen var dels allmänhygienisk med svavelrökning, vädring, rengöring av rum, kläder och liggställen, dels individuellt medicinsk med kräkmedel, stoppande, svett drivande, antiseptiska och bittra medel. Wänman lyckades också genomdriva att fångarnaingo traktamentsökning.

Scharlakansfeber härjade svårt våren och hösten 1782 bland barn och ungdom med flera dödsfall, särskilt hos det fattigare folket, »som icke ägde råd och förmögenhet att förse sina barn med goda kläder och nödvändiga boningsrum, att thymedelst bewara dem ifrån smittan». Symtomen vid båda epidemierna äro noggrant beskrivna, ävensom tre speciellt anmärkningsvärda fall.

För övrigt var det årligen massanhopning av frossor, vilka av Wänman förklaras av »landets tråskaktiga natur och folkets myckna osnyggighet samt wårdslöshet, så ock mindre kännedom af diet och ordning att sköta sin hälsa». Vid dimmig, tung luft, regn och blåst med ombytlig vind övergingo ofta frossorna till »flussfebrar» (*amphimerina*¹), som fallet var vid en svår epidemi jan.–mars 1782 i Vichtis socken, utförligt skildrad till symtomatologi och behandling, där tredjedelen av befolkningen angreps. Som orsak uppges den föregående vårens i barometerstånd och temperatur »högst omskiftelige wäderlek». Wänman åberopade sig på de »wäderleksjournaler», dvs. dagliga meteorologiska observationer, som publicerades från Åbo och S:t Petersburg.

I jan. 1784 uppträdde i Kyrksläatts socken en epidemi av »fluss- och rötfeber», med flera dödsfall, av beskrivningen att döma lunginflammation. Behandlingen var åderlåtning, blodiglar, spansklugplåster, kräk- och avföringsmedel samt kina. Wänman anser att den rådande svälten i hög grad bidragit till sjukdomen. Som en tidsbild må följande rader anföras ur årsrapporten²:

¹ *Amphimerina*, ihållande feber med vardagsfrossa (Linné, *Gen. morb.*).

² Tryckt i Veckoskrift för Läkare och Naturforskare VI, Sthlm 1785.

Nöden var så stor at allmogen Vintertiden grep till Bark och Stamp. Ryskt mjöl fördes väl på slädar hit, men förslog icke långt åt myckenheten, och [var] icke af bästa slaget, ty Brödet blef däraf mycket svartgrått. Ut i detta beträngda tilstånd här i Landet det året föreslog jag för de fattige koka Välling af Islands-måssa med vatten, sedan den förut blifvit väl förväld och den laxerande kraften afdragen, och at de, som hade råd, därtill lägga litet Mjöl och Salt, nyttjade den med fördel samt hade därjämte en grönkåls-smak af Målla och Portlaka, som gjorde Soppan tämmelig behagelig. En del Herrskaper på Landet, efter inhämtad underrättelse af mig, befitade sig om at på lika sätt tilreda Vällingen och sedan instruera Allmogen om bruket och nyttan däraf, hvarigenom många uti bröd-nöden fingo sin bärning.

En annan rötfeberepidemi (sept. 1776) ger Wänman anledning att klaga över prästerskapets bristande vilja att vara läkaren behjälpligt. Kronobetjeningen hade till landshövdingeämbetet anmält att elakartade febrar grasserade i skärgårdssocknarna Ingo, Pojo och Karis, varför Wänman beordrades att »foga behörig och skyndesam anstalt». Han lät sända medikamenter med bruksanvisning att utdelas bland allmogen och tillskrev samtidigt prästerskapet med förfrågan om någon resa dit vore nödvändig eller om febrarna redan upphört, då han så ofta blifvit bedragen av för sena rapporter och rest förgäves. Svaret blev att dessa febrar voro vanliga höst och vår och ej ansågos som farsoter och nu nästan upphört, varför varken läkarbesök eller medicin vore behöfliga. Wänman skriver med en viss bitterhet: »Man kan härav sluta, huru rädda de [prästerna] äro att hafva något med läkaren att beställa, emedan de merendels afstyrcika allmogen ifrån all medicin och dess bruk til sjukdomars förekommande; då de sednare förut äro nog widskeppelige at tro alt hwad Prästen dem berättar. — — — Dock bör icke förtigas de hederwärda pastores lectorn doctor Borgström i Borgo, Lagus i Wichtis och Crusell i Esbo¹, som altid biträdt wärdigt dessa giöromål uti sin församling.»

Som en from önskan uttalar Wänman att biskop och konsistorium måtte tillhålla prästerskapet att årligen inkomma med sjukrapporter till läkaren samt vid inträffad epidemi anmäla denna direkt till landshövdingeämbetet (och icke som nu att kronobetjeningen anmäler den), »som då kunde foga behörig anstalt til läkarne samt til en dylik widlöftig resa förskottswis afsända rese- och dagtractamente för bestämd ort och ställe. Härigenom skulle ej allenast farsoten tidigt förekommas och utrotas utan ock läkaren med mera wisshet och nöije sitt embete förrätta, då i dess ställe hela 2 månader, ja längre, går ut, innan han får derom kundskap.»

I brist på veterinärer² måste provinsialläkaren även ingripa vid djurepidemier. I Lojo socken härjade år 1775 boskapssjukan, en sjukdom vilken Linné, Bergius och Haartman m. fl. behandlat i skrift. Wänman konsulterade i denna

¹ BORGSTRÖM, JOH. (1723–85), teol. lektor i Borgå; LAGUS, GEORG (1730–93), kyrkoh. i Wichtis 1773; CRUSELL, NILS (1734–93), kyrkoh. i Esbo 1775.

² Landets första veterinärskola, Veterinärinrättningen i Skara, grundades först 1776 (av Linnélärjungen PETTER HERNQUIST).

sak sin företrädare Beyersten och fick bl.a. till svar att denne trodde sjukdomen vara förorsakad av *Furia infernalis*.¹

År 1780 rapporterar Wänman att en boskapspest i aug. utbrutit i Sibbo socken; han reste dit och fick den dämpad genom att i beteshagar och ladugårdar låta avskilja de sjuka djuren, ge dem medicin och nedgräva de avlidna kreaturen.

De veneriska sjukdomarna, främst syfilis, som den tiden voro mer utbredda och elakartade än nu, utgjorde en viktig grupp, som Wänman i egenskap av provinsialläkare måste behandla. Han skriver (1781) att könssjukdomarna äro mycket spridda bland allmogen i Nyland och att smittan kommer från garnisonernas soldater, som vid permission ofta resa ut till landet, medförande sina likaledes smittade hustrur, vidare från kringstrykande zigenare med hustrur och söner från de värvade regementena, »ett liderligt följe». Wänman föreslår därför att varje kompanichef må beordras att innan permission beviljas låta regementskirurgen undersöka alla och på passen intyga frihet från venerisk sjukdom, likaså att soldaternas hustrur och barn regelbundet undersökas, särskilt vid garnisonerna i Helsingfors och Sveaborg, som uppgå till flera tusen man, samt vid de indelta trupperna, som årligen uppsättas och mot hösten upplösas, då de sprida smittan ute i landet. Wänman framhåller även att Helsingfors är ett lägerställe för alla resande mellan huvudstäderna Stockholm och S:t Petersburg och dessutom är en sjöfartsstad för både in- och utländsk trafik.

De veneriskt sjuka vårdades främst på lasarettet, där de behandlades med kvicksilversmörjkurer och sublimattinktur, ofta under flera månader. Wänman slutar sin rapport om sjukdomen: »Ordsaken till theras elände, at sjukun mycket öfwerhand tagit, har här i landet warit mäst okunnighet om sjukdomens rätta art och beskaffenhet samt brist på hjälp, då de den förstådt, i förening med blygsamhet inför läkaren om thes upptäckande.» I en annan årsrapport (1775) skriver han: »Mästadelen hafwa i tysthet blifwit curerade, hwilka i annat fall häldre creverat.»

Andra sjukdomar som Wänman omnämner eller beskriver i rapporterna äro mässling, difteri och andra »halssjukor», reumatiska åkommor (»gikt»), bandmask, sinnessjukdomar, vattusot, sår, bölder, fistlar, svårare olycksfall (skallbrott bl.a.).

Beträffande lasarettet har han ständiga klagomål över dess trångboddhet. År 1781 heter det att ibland endast en tiondedel av de anmälda veneriskt sjuka kunnat mottagas, att 12–16–20 sjuka kunnat ligga i smörjkur samtidigt samt att han »med missnöije» sett botade fall genom trängseln på sjukhuset [sängantalet var 4!] ånyo smittas av de nyinkomna och tvingas genomgå ny kur med förlängd sjukhusvistelse som följd. Förgäves har han flera gånger klagat häröver hos direktionen, liksom över att de sjuka ej erhållit sjukhuskläder utan måst ha samma egna kläder under hela kuren utan ombyte, vidare bristen på linne och

¹ *Furia infernalis*, »skottpilen», en insekt namngiven av Linné men av honom aldrig sedd, ej heller existerande.

förband till sårens renhållande. Han framhåller lasarettets goda inkomster av kapital, av spannmål och av domlösen, bröllops- och barnsölsavgifter och skriver: »Här borde en wacker inrättning kunna göras, om anstalter tjenligare lämpades til ändamålet, och jag, som närmare torde kiänna sådant werck, hade mera tilfälle at lämna mina tankar om giöromålen, men sådant har merendels för mig hållits hemligt hos Directionen, sedan jag blef ordinarius; jag har måst åtnöija mig med at, så uselt det sig göra låtit, hjälpa dem jag kunnat til hälsan.»

När han (1779) fått kännedom om att landshövding DE BRUCE¹ vill flytta lasarettet till det 14 mil avlägsna Tavastehus, brevväxlar han i ärendet med generaldirektören i Kirurgiska societeten OLOF ACREL och skriver upprört till Collegium medicum, varur må anföras:

Hwad uselhet blefwe icke då, i händelse af nämde lazarets flyttande härifrån upp till Tavastehus! Brist blefwe på all ting, som hör til en sådan wälbestält Inrättning; här kan sjuka transporteras til sjös och lands til och ifrån lazarettet, orten är beqwämligare på sen årstid, än at åka på kiärra til Tavastehus; här i staden finnes tilgång på flere läkare, och wid place d'armen på Sweaborg, the ther äro uti mera öfning dageligen, och kunna wid förefallande betydelige operationer på sjukhuset, consul[t]ationer etc. säkrare biträda mig i ändamålet; med ett ord mera beqwämlighet, bättre förfriskning, och alt hwad som hörer til ett Lazarets situation; bör ju för den skull lazarettet wara inrättat, där frequencen på folknumern är starkast, sjukdommar mäst gängse, och tilgång på behofwen minst kostsamm. Af lazarets journalen kan til bestyrckande inhämtas, att 20 sjuka här intagas ifrån länet i Nyland, emot 1 ifrån Tavastland i omnämde [veneriska] smitta, och hwarföre skulle då olägenheten ökas mera på de förstnämde, då ingen essential nytta winnes? Hwilket alt bestyrcker, hwad jag för Kongl. Collegium haft ähran att anföras.

Wänman meddelar år 1784 Colleg. med. att kommandanten i Helsingfors general FREDRIK POSSE² och stadens magistrat hos »herrar Seraphimer Riddare»³ hemställt att lasarettet må förbliva i Helsingfors, men därå fått avslag. Han framhåller nu nödvändigheten att för de veneriskt sjuka »åtminstone ett Curhus» inrättas i Helsingfors. Han säger sig ej kunna förstå, varför landshövdingen mot de initierades råd ville flytta sjukhuset från det centrala Helsingfors till sin egen lilla residensstad. Tydligt låg en maktkamp bakom; landshövdingen hade f.ö. redan några år tidigare bestämt att ingen fick inläggas å sjukhuset utan hans vetskap och resolution. Att Wänman ej talade i egen sak utan i de sjukas, är otvivelaktigt; några ekonomiska fördelar hade han ej, då klientelet var medellöst och sjukhuset beredde honom mycket arbete och ständiga bekymmer, som framgår av hans årsrapporter. Nog av, år 1784 flyttades sjukhuset till Tavastehus och Wänman skriver sorgmodigt: »Så lærer min åtgärd härwid framdeles icke annorlunda blifwa än at dit förwisa alla veneriska sjuke, som til bot och cur derföre sig anmäla; beklageligast är det, at genom så lång transport landvägen de sjuke wid sine nattläger kan inficiera andra oskyldige personer, då de resa

¹ DE BRUCE, ANDERS (1723–87), landshövd. i Nylands och Tavastehus län 1777 (med säte i Tavastehus).

² POSSE, FREDR. (1727–94), överbefälh. i Finland 1780–90.

³ Serafimerordensgillet hade sedan 1776 inseende och bestämmanderätt över rikets lasarett, kurhus (för veneriskt sjuka) och hospital, i samråd med vederbörande landshövding.

så lång väg genom landet med dessa uslingar. Därom har jag ödmjukast flere gånger tillkänna gifwit detta Läns förlust genom nämde olyckeliga flyttning.»

I provinsialläkarens arbete ingick också apoteksvisitationer. Länet hade två apotek, i Helsingfors och i Ekenäs. Det förstnämnda ägdes av WILH. ELG¹, en duktig apotekare, mot vilkens skötsel av apoteket Wänman ej har något att anmärka. Apoteket i Ekenäs ägdes av JOH. MINELL², som 1778 sålde det till pharmaceuticus GUST. LJUNGDAHL³. Denne beordrades 1781 av Colleg. med. att undergå behörig apotekarexamen i Åbo för prof. Haartman och därvid tillika examineras i den akademiska trädgårdens växter. Ännu 1784 hade han ej legitimerats och hans apotek befann sig i så dåligt skick att Wänman vid en tjänsteresa till Ekenäs vid en svår epidemi måste rekvrirera all medicin från Helsingfors med kronobetjänter som expressbud, då »icke en gång Rhabarber eller Theriac»⁴ funnos att tillgå. Därför anhåller Wänman att, om icke Ljungdahl omedelbart ville undergå apotekarexamen, Colleg. med. måtte tillsätta en annan, skicklig befunnen apotekare, »på dett åter detta förfallna apotheque må kunna, till samhällets oumgängeliga nytta och fördel, uti behörigt skick inrättas». Wänman hade dock länge haft tålmod med Ljungdahl och av Colleg. med. begärt att denne på grund av sin svaga ekonomi, sina många utgifter vid apotekets övertagande samt apotekets ringa omsättning måtte befrias från sin skyldighet att hålla alla simplicia och composita som voro upptagna i den nya Pharmacopoea svecica (1775). Samtidigt föreslog han också Collegium att låta utöka läkarvården, för de sjukas och för apotekets skull (kanske också för att minska hans egen arbetsbörda). »Skulle til äfwentyrs Ekenäs stad hafwa någon habil chirurgus examinerad för staden, som här i synnerhet brister, torde afsättningen på apothekswaror mycket uphjelpas och förbättras; men i dess ställe uppehålla sig fuskare och en hoper qwacksalware, som discreditera apotheksrörelsen genom deres okunnighet i ordinationerne, den de tilskrifwa medicamenternes släta beredande och gör utkomsten til stor del swår att kunna där subsistera.»

Att verkställa liköppningar, dvs. rättsmedicinska obduktioner, hörde också till en provinsialläkares åligganden. Wänman omnämner flera sådana, dock utan att referera dem, då utlåtandena gått till juridisk instans.

Slutligen var han läkare vid Esbo hälsobrunn, varom dock inga detaljer omförmålas mer än att där vårdades veneriskt sjuka, mest fattiga, men också »herrskaer».

Under kriget med Ryssland 1788–90 tjänstgjorde Wänman som fältmedicus och förestod V. Svartö södra lasarett utanför Sveaborg. Från denna tid finnas några ord om Wänman i ett brev från 2^e fältmedicus DAN. WICKMAN⁵ till

¹ ELG, WILH., apot. i Hfors 1769, apot. ex. 1770, assessor 1786, död 1823.

² MINELL, JOH., apot. ex. 1775, innehade apoteket i Ekenäs 1773–78.

³ LJUNGDAHL, GUST., f. 1748, hade 1770–78 varit anställd i S:t Petersburg som provisor och som fältapotekare medföljt trupperna till Astrakan, Kuban och Persien.

⁴ Rabarber, det mest använda avföringsmedlet; teriak, universalmedel med många ingredienser.

⁵ WICKMAN, DAN. (1741–1800), disp. f. Linné, andre fältmed. i Finland 1789, prov. med. i Filipstad 1792.

Abr. Bäck (1789): »Den slarfachtige fältmedicus Wänman bröt flera gånger friden läkarna emellan.» Det kan vara ett uttryck för en yngre kollegas kritik av en äldre, självständig förman och är i varje fall ej mycket värt, då bevis för anklagelserna saknas.

År 1794 blev en ny milstolpe i Wänmans liv, då han i okt. flyttade till Åbo, där han erhölet den ledigförklarade provinsialläkartjänsten.

För år 1795 finns en »Embets Relation» till Colleg. med., utförlig (11 foliosidor) som de föregående från Helsingfors. På grund av sjukdom har han ej kunnat göra många sjukresor, skriver han, men han har desto mer hjälpt fattiga sjuka, »oftast utan annan belöning än min egen tillfredsställelse att hafva kunnat hjälpa och tjena dem». Med detta förklarar han den myckenhet fria mediciner som han skrivit ut på medicinalfondens räkning och vilka han vid sjukbesöken delat ut ur sitt »reseapotheque».

Farsoterna ha i Åbo län varit ungefär desamma som han mött i Nylands län. Kopporna ha gått men varit lindriga. Angående ympningen säger han att den här är accepterad även på landsbygden och att den utförts av »några beskedelige fruar», vilkas egna barn förut framgångsrikt ympats av läkare. — Maskar (spolmask) ha varit vanliga, särskilt hos barn, och han har använt maskfrö (Sem. Cinæ), Sal martis (järnvitriol) eller Schmückers kur (sabadillfrö och kalomel). — »Veneriska sjukarna» var även här utbredd och Wänman har på landshövdingens befallning gjort fyra resor: till Kimito, Lundo, Nykyrka och Nehmo socknar, där sjukdomen förekom rikligast. — På begäran av hovrätten i Åbo har han gjort 13 likbesiktningar och avgivit utlåtanden däröver, gällande barnamord och andra kriminalfall. Han klagar över att han ej författningsenligt fått dagtraktamente vid dessa förrättningar utan ur egen kassa t. o. m. fått betala handräckningarna. — Ett flertal gånger har han vid sjukdomsfall besökt fångarna på Åbo slott »utan belöning» och med utgifter för skjutsen $\frac{1}{2}$ mil fram och åter.

I Åbo upprepades liknande besvärligheter som de han haft i Helsingfors. Även här fanns ett lasarett, där läkartjänsten innehafte av hans företrädare provinsialläkaren assessor Bergman. Efter dennes död 1793 gavs tjänsten åt akademiprofessorerna G. E. HAARTMAN och J. PIPPING¹, den förre för medicinska, den senare för kirurgiska fall. Wänman anhöll (1796) hos Colleg. med. att få jämväl lasarettsläkartjänsten, ty 1) provinsialläkaren har dålig lön, medan H. och P. ha sina väslavlönade ämbeten och dessutom ej kunna ge de sjuka tät och skyndsam tillsyn, 2) provinsialläkaren kan endast på ett sjukhus utföra vissa operationer, såsom »ganglier, små växter, vårtor, ögonsjukdomar, sura ben»; därför låta dessa patienter hellre sina sjukdomar förbli obehandlade och få av präster eller något herrskap eller av prov.läk. attest och befrias därigenom från »publique utlagor och skyldigheter» (de förklaras m. a. o. arbetsoförmögna), 3) det har visat sig omöjligt att få »galne och swagsinte» intagna på lasarettet, ehuru

¹ [VON] HAARTMAN, GABR. ERIK (1757–1815), prof. i med. i Åbo 1789. — PIPPING[SKÖLD], JOSEF (1760–1815), e. o. prof. i anat., kir. och obstetrik i Åbo 1789.

de »enligt Zeraphimer Ordens författningar först måste undergå Lazarettets Cur, innan de öfwerlätas till hospitalet», 4) företrädaren har innehaft både lasarettsläkartjänsten och provinsialläkartjänsten.

Även om Wänman denna gången hade svaga motiv för sin anhållan och uppdelningen av lasarettsläkartjänsten på två specialister, därtill akademiprofessorer, var till fördel för de sjuka, förstår man att Wänman hade ekonomiska och så till vida berättigade skäl. Det blev emellertid avslag på hans hemställan.

Han fick i stället en tröst av annat slag, i det han vid konung Gustaf IV Adolfs besök i Åbo i början av okt. 1796 erhöll assessors fullmakt och värdighet, och därmed ett offentligt erkännande av det långa, tunga och uppoffrande arbete som han utfört i rikets tjänst. Denna hedersbetygelse måste ha berett honom en stor glädje. Tyvärr blev den ej långvarig, ty han avled ett år senare den 4 sept. 1797 i ett slaganfall på Wista gästgivargård i Pemar socken, då han befann sig på tjänsteresa till Haliko. Han stupade på sin post, en vacker död för den vilkens liv »möda och arbete varit».

Wänmans Finlandsår ha här behandlats så pass utförligt emedan vi från denna tid, då han verkade i sin fulla kraft, ha det rikaste materialet för bedömning av hans kapacitet och karaktär. Hans rapporter till Collegium medicum ge dessutom en bild av en svensk provinsialläkares slitsamma och underbetalda arbete under det linneanska tidevarvet, särskilt i den östliga rikshalvan, där befolkningen var glesare, avstånden större och endast 10 provinsialläkare funnos.¹ Vi få också en uppfattning om befolkningens hälsotillstånd — ungefär detsamma i Sverige som i Finland — med svåra epidemier och dåliga behandlingsresultat; medellivslängden var åren 1755–75 i Sverige 35 år!

Jämför man Wänmans årsrapporter med andras från samma tid², äro de sannerligen ej sämre. De vittna fastmer om att han sökt följa med sin tids medicinska vetenskap i tillgänglig litteratur och att han både muntligen och skriftligen rådgjorde med äldre, erfarnare kolleger.

Var han således i sin ungdom ej värd »Doctors hedren», blev han det så mycket mer under sin mannaålder, även om han alltjämt torde ha varit »svag i latiniteten».

ANVÄND LITTERATUR

(utom den i text och noter angivna)

ANNERSTEDT, CLAES, Upsala universitets historia. III: 2. Upps. Sthlm 1914.

FRIES, TH. M., Linné. II. Sthlm 1903.

HILDEBRAND, B., Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Sthlm 1939.

HJELT, OTTO G. A., Svenska och finska Medicinalverkets historia 1663–1812. Hfors 1891–93.

H. G. PORTHANS bref till M. CALONIUS. Hfors 1886.

ROSÉN V. ROSENSTEIN, N., Underrättelse om Barns Sjukdomar. 3 uppl. Sthlm 1771.

SACKLÉN, J. F., Sveriges Läkarehistoria. I–II. Nyköping 1822–24.

— Sveriges Apotekarehistoria. Nyköping 1833.

¹ År 1795 fanns i Finland prov.läk. i Torneå, Uleåborg, Vasa, Björneborg, Åbo, Helsingfors, Lovisa, Tavastehus, St Michel och Kuopio.

² De bästa årsrapporterna infördes i Veckoskrift för Läkare och Naturforskare.

INGRID ODELSTIERNA

Curant exspectando

LINNÉ OCH STAHLIANERNA

För Linnés samtida, som kände till dagens diskussionsämnen, och särskilt i Upsala för »academiens och stadsens fäder och inbyggare så af högre som nedrigare stånd»¹, vilka mötte honom på gatorna eller sutto vid hans sida i konsistoriet, torde hans »nervosa brevitats»² i skrivsättet ej ha berett de svårigheter, den vållar oss i dag. Av allt att döma var han mycket mera oförtäckt i dagligt tal och brev än i tryck. En nutida läsare kan i hans skrifter råka stöta på en fras, som synes beröra en allom bekant, rätt intresselös företeelse, men plötsligt stanna inför ett säreget inskott i texten eller ett oegentligt uttryck, som låter en alldeles annan bild än den öppet framlagda träda i dagen.

Vid en översättning av åtta latinska inbjudningsskrifter, utfärdade av Linné till de medicine doktorspromotioner, där han var promotor, som jag på Med. D:r TELEMAK FREDBÄRJS anmodan nyligen företagit, har detta hänt mig ett par gånger. Intressantast ha de tidsförhållanden förefallit, som synt mig antydast i en nedan återgiven passus i ett program från den 18 juni 1758.³

I detta program, som nästan uteslutande består av lärosatser, som Linné tecknat upp från andra författare, men vilka delvis spelade stor roll i hans egen medicin⁴, kommer i en oavbruten, harmsen period, framförd så att säga utan andhämtning, en drastisk situationsmålning av originellare slag.

Efter att hava i en av tidens slitna, stående fraser klagat över »Gycklarens,

¹ Stående fras på svenska rektorsprogram.

² Nervosa brevitats (kärnfull korthet, lakonism) är JOHAN GABRIEL BERGMANS uttryck om skrivsättet i Clavis med. i hans företal till den under Linnés presidium försvarade *De effectu et cura*, 1766.

³ Detta program avtrycktes, som HULTH i sin bibliografi anmärkt, i oförändrad form i Amœn., Vol. 10. Däremot tycks det ha undgått bibliograferna, att Linné själv tryckte om det, med angivande av källan, åtta år senare i Clavis med., oförändrat så när som på en intressant ändring av avslutningen.

⁴ Linné åsyftar nog sina exempelsamlingar i den böneskrift till kanslern, där han rekommenderar sin son som efterträdare (Br. o. skr., Afd. 1: D. 1, br. 46): »de förste åhren, då jag kom till professionen, använde jag dagar och nätter att ... sambla af alla närvarande authorer, alt hwad som woro redigt i wettenskapen uptäkt ... detta har jag sedermera ärligen förökt, genom nya authorers läsande; hwilket alt jag lämnar min son till hemgift.» — Sådana lärosatser voro t.ex. »svärdet i en galnings högra hand» (alltså att gifters farlighet berodde på läkarens överdosering, ej på deras giftighet), enkla mediciners fördelar framför de sammansatta, betydelsen av ratio (förnuft) och experientia (erfarenhet).

Barberarens och Kärings» intrång i yrket och i lärda citat skildrat deras mordiska framfart¹, övergår Linné i denna skildring till att med mycket specifika särdrag driva gäck med de »*Semidocti*» — de halvlärde.

Före detaljgranskningen av texten och dess särdrag måste här en utredning göras om vad Linné menar med detta uttryck.

Med »*Semidocti*» avsåg Linné säkerligen dem, som påbörjat sina studier vid en akademi och där tagit någon examen, men ej fullföljt utbildningen fram till graden. Andra, t. ex. de kirurger, som icke lagt grunden vid lärdomsskola och universitet, utan börjat med fältskärspraktik, kallade Linné, liksom andra samtida medici, helt enkelt »olärde».²

Som av Linnés brev och inlagor gång på gång framgår, ställde han stränga krav på sina disciplar³ och var åtminstone till en början mycket stolt över den höga standarden i Upsala. Så t. ex. skriver han år 1749 till Bäck i ett brevkoncept⁴: »If från Upsala academie tror jag at wij fått flere lärde karlar än if från någon ort och academie i Europa. Jag har aldrig sedt någon åsna komma där if från an-

¹ Citatet härstammar antagligen ifrån en vers, utförligare citerad i J. BOHN, *De officio medici duplici*, Lipsiæ 1704, sid. 32:

Fingit se Medicum quivis idiota, Sacerdos,
Judæus, Monachus, *Histrion*, *Rasor*, *Amus*,
Miles, Mercator, Cerdo, Nutrix et Arator,
Lamia, Decoctor, Pharmacopola, Magus.

Jfr Collectio Salernitana, T. 1, Napoli 1852, sid. 514.

Som jag hoppas framdeles kunna framlägga i anslutning till min översättning av programmen, äro Linnés program ofta aktuella. Linné kan ha fått uppslaget om »den mordiska framfarten» genom några nyligen inträffade dödsfall efter fältskärsbehandling: Magistraten i Björneborg hade den 10 februari 1758 klagat över fältskärsgesällen HENDRICH BERG, som där praktiserat kirurgi och medicin, ofta med olycklig påföljd, och som genom oförsiktighet vållat en gosses död (Coll. med. prot. 24. 5. 1758). Ett annat barnadödsfall efter fältskärskötsel anmälles av en kyrkoherde på Ängsön genom brev den 29 maj (Coll. med. prot. 6.6. 1758). Den 5 april hade man i Coll. med. börjat behandla frågan, varför en patient avlidit efter intagande av medicin, ordinerad av regementsfältskär MATHIAS RAMSTRÖM.

² Se bland annat Linnés utlåtande den 16 november 1757 (Br. o. skr., Afd. 1: D. 1, br. 99): »olärde chirurgi» samt hur Linné där kallar kirurgutbildning utan akademisk grund för »rättaste vägen til Barbarie». Se även DAVID SCHULTZ (VON SCHULZENHEIM), Swar uppå några så kallade Sanningar ..., Sthlm 1761, sid. 7: »om en olärd Chirurgus skulle yttra sin tanka öfwer en litterat Medici göromål». Ännu 1795 skriver P. AFZELIUS i ett brev till C. CARLANDER (O. E. A. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663–1812, D. 1, Hfors 1891, sid. 314): »de i Stockholm uppfostrade chirurgi, hvilka dessutom ha den förtjensten att vara fullkomligen illiterate». Ja, han går så långt, att han bland dessas »illiterata patroner» räknar självaste ACREL, som ju visserligen saknade de medicinska första examina, men som efter lång utbildning i Upsala, Stockholm och vid utländska universitet och sjukhus av Upsala Universitet redan 1760 efter att ha examinerats krönts med doktorshatten, vid vilket tillfälle Linné skrev i Med. Fakis prot.: »at distinguera honom ifrån de olärde och sämbres».

³ Medicinarnas långa utbildning beskrives av Linné i en inlaga den 27 juni 1758 (Br. o. skr., Afd. 1: D. 1, br. 97). — Se även O. E. A. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia, D. 1, sid. 170.

⁴ Br. o. skr. 1: 4, br. 678, år 1749. — I brev 865, 1754, anför han med gillande den döde kanslern GYLLENBORGS råd, att inga borde släppas fram till graden, om de ej vore något mogna till åren, emedan intet lände läkekonsten mera till skam, än om gossar släpptes fram. (Jfr Br. o. skr. 1: 1, br. 130, (1768): »Att inga unga gossar, fast qwicka, släppas til promotion.»)

Fig. 1. Frontispis i G. E. Stahl, Sileni Alcibiadis. Offenbaci 1730.

nor än den, som antingen intet haft något hufwud, äller och ej gifwit sig tid at mogna, utan på 3 à 4 åhr welat lärt sig alt på tyska foten. Men en 8 åhra à 10 åhra student har aldrig gierna slagit felt.»

Vid ett rykte om att någon utomlands skaffat sig lättvunna meriter eller att något av de andra svenska universiteten felat genom släpphänthet, upprördes Linné. Han skriver till Bäck 1749¹: »si så drifwa utlänska warme climater rå karlar till frucht. Hwar will ett sådant misbruk taga wägen? Jag undrar att intet hwar en Medicinæ studiosus reser uht at promovera straxt»; 1753²: »Det är en skam af Medicinska faculteten i Åbo giöra en sådan till Doctor, och borde mista sitt jus promovendi därföre»; 1758 (om ett förslag till medicine adjunktur i Lund)³: [Övers.] »Ett sådant fasligt förebud ... hur skall det nu bli med den lundensiska medicinen? Alla tige och se på, ingen talar, sedan Hårleman dött.»

Så mycket värre måste det förefallit Linné, då han tyckte sig nödgad att tvivla på fastheten hos Collegium medicum och ABRAHAM BÄCK, sin käraste vän. Tecken till »at ingen skall blifwa solider, at alla skola hasta från academierne at få meriter»⁴ hade Linné tyckt sig skönja tidigare, men år 1757 och våren 1758 gjordes en del tjänsteförslag, som kommo Linné att bli viss på att ett avkall på kompetenskraven gjordes av just Collegium medicum och dess preses. Till en början utlöste detta hos Linné endast ett stilla knot.⁵

I januari 1758 inträffade dock något, som kom Linnés groll att gå över i öppen vrede och förmådde honom att gissla Collegium både för dess nya och

¹ Om S. AURIVILLII kommande promotion i Göttingen, 1750. (Br. o. skr., 1: 4, br. 674.)

² På grund av ett falskt rykte, att NICLAS WASSTRÖM promoverats. (Br. o. skr., 1: 4, br. 802.)

³ Br. o. skr., 1: 5, br. 971.

⁴ Citat från Br. o. skr., 1: 4, br. 824, 1753. — Jfr br. 865 och 866, vilka röra den i fråga om Linnés ämnesdel snabbutbildade DAVID SCHULTZ (VON SCHULZENHEIM).

⁵ Då landshövdingen i Umeå år 1757 ville ha en »Chirurgus dit i länet, som både förstår Medicin och Chirurgien», beslöt Coll. med. av ängslan för en eventuell fältskär att fråga med. kand. NILS ÅMAN, om han ville förkovra sig i kirurgien och bli provinsialläkare där. (Coll. med. prot., 1757, 16 febr., 4 maj, 18 juni). Förslaget förföll dock, kanske på grund av Linnés protester i Br. o. skr., 1: 5, br. 968. (Se även Linnés klagan i brev 965 (10.2. 1758): »men om han skall blifwa wärdig Doctor, fodrar han noch 5 åhr» ... »skall han blifwa Licentiat, då giör jag mig siuk.») Detta förslag gav nog andra mod, varför med. kand. MICHAEL BAECKNER ingav supplik om en provinsialläkarebeställning i Kristianstads län, varpå Coll. med. gav honom ett tredje förslagsrum dit med villkor att medicinalordningarnas fordran fylldes. (Coll. med. prot. 20.4. 1757). Han utnämndes dock till e. o. fältmedicus (Coll. med. prot. 27.7. 1757) och Linné fick foga sig och promovera honom absens utan disputation vid just denna promotion. — Den 25 maj 1757 behjärtade Coll. med. enligt protokollet en supplik av med. kand. JONAS HALENIUS och gav honom ett fjärde förslagsrum till Kristianstad, efter att förut ha föreslagit honom till stadsphysicus i Gävle. Linné opponerar sig mot beslutet i Br. o. skr. 1: 5, br. 948 (2.6. 1757): [Övers.] »Herr Halenius begärde intyg av mig att han avlagt första medicinska examen ... Men detta specimen räcker icke för en wärdig läkare.» Även honom måste dock Linné promovera vid denna promotion, sedan han redan i december 1757 disputerat pro gradu för S. AURIVILLIUS. — Den 14 sept. 1757 beslöt Coll. med. att underrätta kand. J. G. COLLIANDER om den lediga provinsialläkaresysslan i Nyslotts län. Linné skriver härom: »Colliander war endast candidat; men att foga oss, gjorde wij honom till Licentiat.» (Br. o. skr. 1: 5, br. 965, 10.2. 1758.)

dess tidigare försyndelser. Kungl. Maj:t hade givit Coll. med. tillstånd att utse sex medicine licentiatier, som skulle bli fattigläkare i Stockholm och efter vissa år kunde »emploi-jeras till Provincial Medici och andra sysslor», men Collegium utsåg tre licentiatier och tre kandidater och lät fem andra kandidater stå i reserv för dem som snart »torde blifwa hulpna till några af de nu ledigwarande Provincial Medici sysslorna i landsorten». ¹ Bäck var frånvarande, då beslutet gjordes, och blev ytterst uppretad. ² Linné, som fått höra ett rykte om beslutet, skrev brev på brev till Bäck: »Här sägs för wist att collegium uttagit sine Licentiatier, och nämnas en hop, som äro de swagaste tyrones [nybörjare], mindre Licentiatier.» »K. Collegium antager och ärkienner dem för Licentiatier, som knapt äro Medicinæ alumni, äfwen inför öfwerheten därför titulera dem och låter dem få tienster hoc nomine; wij måste då anting. promovera dem, äller stöta collegium ... Collegium recommenderar dem till Provinciales, som på intet sätt kunna wara candidati.» ³

Man kan icke gärna taga miste på att Linnés utbrott i inbjudningsskriften samma år mot »Semidocti» är färgat av hans vrede mot Collegium medicum och hans grämselse över utnämningar av halvfärdiga egna elever. Några måste han just vid denna promotion promovera, en, som sagt, t. o. m. utan dissertation⁴; de andra skulle också, om Coll. med. framhärdat i att göra dem till fattigläkare, alltför brått ha lämnat sin mästare.

Men, om man fortsätter läsningen av texten om Semidocti, uppstår frågan: Äro nyssnämnda »halvlärde» de enda avsedda, och passar fortsättningen in på dem?

Linné målar upp en till synes träffande situationsbild av en okunnig läkares famlande beteende vid en sjukbädd⁵:

»Jag skall icke tala om halvlärde. ⁶ Okunniga i konsten att gagna, driva de sin handel mera varligt för att ej skada. Begrundande undersöka de sjukdomen, ställa prognosen »hopplös»⁷, träffa anstalter emot den genom åderlätning och tarmtömning och gagna ge-

¹ Coll. med. prot. 16.11.1757 & 18.1.1758. Licentiaterna voro: Halenius, Hjorth, Odhelius; kandidaterna von Cölln, Fagraeus, Palmér samt Grufberg, Hoffberg, Österman, Bjuur och Schröder.

² Coll. med. prot. 25.1.1758.

³ Br. o. skr., 1: 5, br. 965 och 967.

⁴ Se sid. 36, anm. 5!

⁵ »Fingunt ideoque se Medicos omnes: Histrio, Rasor, Anus ...

Semidoctos non loquar, qui prodesse ignari, ne noceant cautius mercantur, meditabundi morbum examinant, conclamatum præsagiunt, venam secundo alvumque reserando præparant, cunctandoque proficiunt dum Hannibal ante portas, *curant exspectando*, sed ut, *heroicorum osores medicamentorum moleste seduli*, quid fecisse videantur inertia præscribunt, tamen refracta dosi, incendium sputo exstingventes, gnari pulverem felicem venire tempore criseos, ut æger vel convalescat eorum, vel pereat suo fato; cum internum docta plus valeat arte malum, nec sit in Medico ut semper relevetur æger.»

⁶ Det vore frestande att översätta med en svensk præteritio: »för att icke tala om». Linné har dock en viss förkärlek för dylika uttryck utan att ge dem betydelse av uteslutning eller framhävande.

⁷ På latin: *conclamatum* (scil. morbum) *præsagiunt*. Perfektparticipet *conclamatus* har i senlatinet från att beteckna fullbordad dödsklagan försvagats till att kunna beteckna *desperatus*: förtvivlad, hopplös.

nom att dröja, medan Hannibal står framför portarna.¹ De kurera genom väntan (*curant expectando*), men för att synas hava gjort något — dessa besvärligt envetna hatare av heroiska mediciner (*heroicorum osores medicamentorum moleste seduli*) — föreskriva de kraftlösa läkemedel, och därtill sådana i försvagad dos. De släcka eldsvåda med spott, eftersom de veta, att pulver har framgång, då krisen är inne², så att den sjuke antingen tillfrisknar genom deras tur, eller dör på grund av sin egen skickelse. — Det onda förmår ju emellanåt mer än den lärda konsten, och det står ej alltid i läkarens makt att bota en sjuk.³

Inledningsorden tyckas utan baktanke gälla halvlärda läkare, men sedan komma några fraser, kursiverade ovan, som vända kritiken åt helt annat, förnämligare håll. Annars skulle stackars medicine kandidater, som bara äntligen sökte få ett levebröd och samtidigt slinka undan med alltför skrala kunskaper i materia medica, dietetik eller historia naturalis, eller som släpptes igenom med ursikten »swag syn och swagt minne», här skildras i termer som vore de doktrinära anhängare av en av samtidens spekulativa läkarskolor, stahlianerna från Halle.⁴ Denna skola var av Linné, som framdeles skall visas, genom hela livet illa sedd.

För att belysa, att orden åsyfta stahlianismen och ej blott de »olärde» måste först några ord sägas om denna skola.

Karl II:s i England f. d. livläkare GIDEON HARVEY, för övrigt en illa känd författare av nyckelpamfletter om sina ämbetsbröder, hade år 1689 tryckt en skrift »The art of curing diseases by expectation», som 1694 och 1695 utgavs i latinska upplagor under titeln *Ars curandi morbos expectatione*.

Denna latinska version utgavs ånyo av en av 1700-talets mest framstående läkare, medicine professorn i Halle, senare livmedicus GEORG ERNST STAHL, död 1734. Han gav ut skriften med partiell kritik, sammantryckt med en hans egen skrift, under titeln *Sileni Alcibiadis i. e. Ars sanandi cum expectatione op-*

(Jfr *deploratus*.) Från 1700-talets läkarlatin kan anföras t. ex. BOHN, a. a., sid. 68: *hæsitantibus Medico et adstantibus, quasi de re conclamata* [»då läkaren och de kringstående tvekade, som vore saken hopplös»].

¹ Syftar på Q. Fabius Maximus Cunctator och hans försiktiga taktik mot Hannibal.

² Ordspråk. Se *Materia med.*: Canon 29: [Övers.] »det pulver är framgångsrikt som kommer vid krisen». — BOHN, a. a., sid. 28: *beata vetula, quae in hora crisis venit*: »den käring har tur, som kommer vid tiden för krisen». I dessa uttryck menas med »kris» blott vändning till det bättre; enbart så i svenskan enligt SAOB. (Jfr dock Linné ovan!) Z. STRANDBERG har lagt ut texten i sitt presidietal i KVA 1752, sid. 13: »Den Doctor, som, i det samma crisis sker, kallas, eller den svagaste medicine, som då brukas, får hedren för hela curen.»

³ Citat från OVIDIUS, Ep. ex Ponto, 1: 3: 17: [Övers.] »det står ej alltid i läkarens makt att bota en sjuk, ibland förmår det onda mer än den lärda konsten». De sista satserna utgöra den halvlärdes självförsvar.

⁴ Med. fak. prot. 20.3. 1758; 18.6. 1757: »Baeckner i swagaste laget, men hade swag syn och swagt minne.» — Den sid. 36 i not 5 nämnde Colliander hade disputerat pro ex. för Böckner och promoverades nu av Linné som dock icke synes ha sett en stahlian i honom.

⁵ Den egendomliga titeln säges i en not på titelbladet åsyfta små skulpturer, som på ena sidan föreställde det löjliga ansiktet på en silen, faun eller satyr och på motsatt sida ett vackert, allvarligt och ärevör-

posita Arti curandi nuda expectatione satyra Harveana castigatæ: [Alcibiades' silener, d.v.s. Konsten att bota med väntan, motsatt Konsten att kurera med blott och bar väntan, vilken tuktas genom Harveys satir]. Offenbaci 1730.¹

Harveys skrift var ironisk, och han synes ej ha haft annan teori än att andra läkare voro dåliga läkare, och att de ibland botade de sjuka *expectatione* med sina verkningslösa mediciner, på samma sätt som fattiga patienter tillfrisknade utan läkare, och ibland dödade dem *expectatione* genom långvarigt bruk av andra mediciner, till vilka han bland annat räknade kina vid febersjukdomar. Kina hade han tidigare angripit under namnet »the Jesuits bark» i skriften *The Conclave of physicians*.

Stahls tankegång bottnade däremot i hans vetenskapliga teori om själen som livets uppehållare och räddare från förruttnelse d.v.s. döden. Feber bestod i att naturen eller *anima rationalis* (förnuftet) fördubblade *motus se- & excretorios* (avsöndrande och utsöndrande rörelser) för att avskilja skadlig materia. I själva verket vore febrar, om de lämnades åt sig själva, direkt och absolut hälso-samma.²

Stödd på bland annat Hippocrates' yttrande, att naturen vore en sjukdomar-nas »medicatrix» som, utan att ledas utifrån, gjorde vad som behövdes³, förordade Stahl, att läkaren skulle följa naturens ansträngningar och endast ingripa för att understödja den, då den visade sig för svag, eller något lindra, om den blev för våldsam.

Från denna utgångspunkt blev han en stark motståndare till kina, delvis till opium, till starka mediciner och alterantia i allmänhet, vilkas bruk Linné en-träget försvarade.⁴ Av samma grund gillade han åderlåtning och purgantia, om

dignt anlete (varmed Stahl tydligen vill symbolisera Harveys ovetenskapliga satir och sin egen vetenskapliga skrift). — Angående Stahl se f. ö. R. FÄHRÆUS, *Läkekunstens historia*, 2, Sthlm 1946 (*Vår tids medicin*, 30), sid. 241 ff. & H. HAESER, *Lehrbuch der Geschichte der Medicin*, 3:e Bearb., Bd 2, Jena 1881, sid. 519 ff.)

¹ Stahls skrift är försedd med en i fråga om kläder och möbler moderniserad efterbildning av den försättsplansch, som pryder den latinska amsterdampupplagan av Harveys arbete: ett sjukrum, vari en person ses inträda med en medikamentflaska och en lavemangspruta i händerna, medan en läkare sitter vid ett bord vid sjukbädden och stirrar på ett plakat: *Expecta »Vänta»!* Under båda bilderna stå orden: *Ars curandi morbos expectatione*, titeln på Harveys skrift. (Fig. 1.)

² Se de under Stahls presidium utg. dissertationerna *De sanatione per accidens*, 1707, § 40, 48 & 51–52, samt *De medicina sine medico*, 1707, § 44, 47 & 53. Rörande Stahls skiftande terminologi se HAESER, a. a., sid. 525.

³ STAHL, *Sileni Alcibiadis*, sid. 16, citat från bl. a. den hippokratiska skriften *De morbis vulgar.*, Lib. 6: Sectio 5: 2. Liknande hippokratiska citat anföras av skilda skolor: F. HOFFMANN, *Fundamenta med.*, Halae Magd. 1703, Ther., Cap. 1: 1: 33 & 12; LINNÉ, *De febr. interm. causa*, Harderovici 1735 (i sv. övers. av G. DRAKE i SLÅ, 1933), 60; *Canones med.*, 1775, § 2 ff.

⁴ Se slutet av denna uppsats. — Linné var ingalunda ensam om försvaret för kina. Se t. ex. N. ROSÉN (v. ROSENSTEIN), praes., & B. R. HAST, *Decades binæ thesium medicarum*, Upsaliae 1747, § 18: *Corticis Peruviani usum multiplicem contra Sthalianos* [...] defendimus. — E. ROSÉN (ROSENBLAD), praes., & N. J. LÖNQVIST, *De cortice Peruviano vulgo China dicto*, Londini Goth. 1744, med anmärkningen § 2, not z: *Ex osoribus autem Chinae maxime sunt qui ex Illustr. Sthalii* [...] *Schola prodierunt*; Z. STRAND-BERG, ovannämnda presidietal, sid. 39.

ock lindriga, där Linné var återhållsam i motsats till dem, som annars voro hans meningsfränder.¹

Linné har i sitt program lånat uttrycket »de kurera genom väntan» från Stahl, och orden »envetna hatare av heroica» ge en karakteristik och en linneansk kritik av denne och hans anhängare.² Man måste då fråga sig, om Linné endast ville kasta ett löjets skimmer över stahlianerna genom att påstå, att halvlärda läkare bruka samma metoder, eller om något kan ha inträffat före juni 1758, som dels kan förklara skärpan i sarkasmen: driften med läkare, som förklara alla fall för hopplösa och därpå tillskriva sig förtjänsten av boten, dels också kan ha förmått Linné att förbinda stahlianer och halvlärda. Både fränheten och ordens förekomst i ett program väcka därjämte en undran om stahlianismen börjat få fotfäste i Sverige. I det följande vill jag först framlägga, vad som synes mig tala härför, och därefter låta citat ur Linnés skrifter belysa hans inställning till stahlianerna.

Linné hade vid denna tid måst se halvfärdiga elever lämna akademien även på ett annat sätt än genom förtidig promotion. Några hade övergivit Upsala för ett annat universitet.³

Med en anspelning på ett brev, som Collegium medicum skrivit till de medicinska fakulteterna 1755, och som sårat Linné, trots att Collegium genom beröm åt Upsala sökt undvika det⁴, skrev han oroligt den sista maj 1757 till Bäck⁵:

¹ Se Caroli Linnæi *Diæta nat.* 1733. Utg. av A. HJ. UGGLA, Uppsala 1958, sid. 27, Reg. 70.

² Om Linnés kamp mot stahlianerna i fråga om heroica se nedan sid. 49 ff.

³ Däremot var det enligt Coll. medici protokoll först i följande månad, den 12 juli 1758, som det till hospitalsmedici i Pommern utsåg en hop licentiater och kandidater av en kvalitet, som ådrog Bäck ett beskt brev från Linné redan den 18 juli: »nu äro af K. Collegio alla Medicinæ studiosi tagne till pomerens både dogelige och odogelige, utan någon selectu.» Hans grämlse ökade följande år, då han fick brev om att de ärnade »mäst alla saman där ute taga graden», när Greifswald 1760 promoverade »en hop gossar», och t. o. m. Upsala av kansler tvangs att på militärernas önskan promovera utan examina och disputation. (Linné till Bäck, Br. o. skr. 1: 5: br. 976, 984, 989, 1002, 1007, 1012, 1024.)

⁴ Förmaningsbrevet till medicinska fakulteterna hade enligt Coll. medici protokoll den 22.1. 1755 föranletts av en skrivelse från provinsialläkare J. B. HEILIGTAG i Blekinge om dragsjukan i länet. Denne hade studerat i Upsala och Rostock, men blivit med. d:r i Lund under E. ROSÉNS (adl. ROSENBLAD) presidium. Protokollat säger om Heiligttag: »Men för öfrigt gifwes af hans raisoner och observationer ej den ringaste uplysning, som är wärd at använda.» Vid samma tid skrev Linné till Bäck (Br. o. skr., 1: 4, br. 890-92) om H:s diss. i samma ämne: »Dr Heiligttag tyckes ... penetrera ultra limites humane sapientie (bortom gränsen för mänskligt vetande): si hwad en starkt theorie kan giöra.» H. citerar stahlianen Junker, men huruvida hans diss. tagit intryck av stahlianismen, och om Linné skulle mena en dylik teori, är jag ur stånd att avgöra. Heiligttag fick vid varje skrivelse kritik för sin okunnighet av Coll. med., som till sist skänkte honom »en liten piece Kern der ganzen Medicin kallad» »till någon hielpanden» (Coll. med. prot. 19.1. 1757; 24.5. 1758). — Ett annat skäl till Collegii skrivelse till fakulteterna hade utgjorts av greifswalddoktorn LARS GUMÆLI leverne i Stockholm. (Se I. SETH, Universitetet i Greifswald och dess ställning i svensk kulturpolitik 1637-1815, ak. avh. Sthlms högsk., tr. Ups. 1952, sid. 303 f.). Då Collegium icke kunde anmärka på Gumæli lärdom, förefaller dess tillgripna hårda hot mot Greifswald oberättigat: »wenligast föreställa påföljderna at slika befordras til Doctors graden och hwad Greifswald angår påminna at Collegium ej hittills giordt någon åtskildnad emellan them och inrikes academier.» Se nedan sid. 46 f.

⁵ Br. o. skr., 1: 5, br. 947. (Om Linnés reaktion se i brev 901-902, 949, 965, 967.)

»nog skola wij examinera ärligt; allenast Kgl. Collegium will soutinera, att de olärde ej därför resa ut och köpa sig graden; ty då är alt skiämt».¹

I själva verket hade bruket att söka sig med. d:rs grad utomlands vid denna tid nästan upphört, med ett undantag — för Greifswalds universitet.² Den medicinare, som disputerade vid utrikes universitet, måste genomgå examen inför Collegium medicum, vilket nog skrämde. Greifswald däremot betraktades ännu som inrikes, och det var först år 1764, som Coll. med. vågade genomföra sin redan tidigare tydliga önskan att räkna detta universitet som ett utrikes och fordra förhör i Collegium.³

Då Linné alltså år 1757 ängslades för att de olärde skulle resa ut och köpa sig graden, var det Greifswalds universitet, som väckt hans farhågor.

I årtal hade han som inspektor för Smålands nation sett sina smålänningar resa ut för att hastigt bli magistrar vid Greifswalds för försäljning av magisterbrev till nyanlända eller t. o. m. absentes illa beryktade filosofiska fakultetet.⁴

Nu hade också hans egna elever börjat resa dit. G. J. CARLBOHM, J. PFEIFFER,

¹ Det är typiskt för den fragmentariska brevstilen, att dessa rader knappast kunna höra ihop med det föregående. Där talar Linné om en examen rigorosum, som han hållit föregående lördag och fortsätter: »Det gör mig ondt att de Herrar, som reste till Berlin för Anatomien, så litet avancerat i andra saker.» De examinerade voro M. G. SCHULZEN, C. GEDNER, P. BJERCHÉN (adl. af BJERKÉN) och J. G. FORSSKÅHL (av Linné i Med. fak. prot. 28.5.1757, benämnd Forsgård). Schulzen hade enligt Linnés protokollsanteckning den 18.12.1756 »studerat Medicinen redan utomlands», enligt detta Linnéprogram varit i Tyskland och väl därför, något som var vanligt, studerat anatomi i Berlin. Gedner, som liksom Schulzen kritiserats i protokollet för bristande kunskap om simplicia, hade varit i Berlin, de bägge andra synas ej ha studerat utrikes. I varje fall kan ingen av de fyra beskyllas för att ha rest ut för att köpa sig graden.

² Vid ett genomgående av Sackléns läkarehistoria har jag funnit, att endast följande personer under år 1740–57 blivit medicine doktorer utomlands på annat ställe än i Greifswald: J. G. HALLMAN, vilken på Linnés eget förord sänts utomlands år 1749 och blivit med. d:r i Padua 1750; S. AURIVILLIUS, med. d:r i Göttingen för v. Haller 1750, samt lundensaren J. NORÉEN, som rest till Göttingen i Eberhard Roséns sällskap år 1745 och promoverats av v. Haller 1749. Trots att Linnés uttryck »rå karlar til frucht» fälldes om Aurivillius 1749, kan hans oro nu icke ha framkallats av denne professorskollegas forna promotion och kan ej heller gälla de båda andra, så mycket mindre som de icke fått efterföljare. Icke heller kan orsaken vara EVALD RIBBEN, som sedan sex år studerade utomlands, eller de båda tyskarna J. A. MURRAY, som år 1757 rest till Köpenhamn, och G. E. NATHORST, som blev med. d:r i Tyskland, ovisst när och var. En viss Andersin hade promoverats i Halle 1742, men avlidit 1743. (Se även H. GOERKE, Die deutsch-schwedischen Beziehungen in der Medizin des 18. Jahrhunderts, Kopenhagen 1958. (Acta hist. scient. natur. & med., Vol. 16), sid. 110 ff.)

³ Se HJELT, Sv. och fi. medicinalverkets hist., 1, sid. 474 ff. och SETH, a. a., sid. 303 f.

⁴ Om hur magistergraden i Greifswald kunde vinnas genom disputation eller blott genom köp se SETH, a. a., sid. 275. I sin utomordentliga utredning ger Seth många exempel på, hur illa ansett universitet var i Sverige (sid. 273 ff), bl. a. anföres ett yttrande i ett utlåtande av SVEN LAGERBRING år 1754: (Att honores academici) »förfalla och böra än vidare mista af sit anseende är ofelbart, så länge intet något medel kan upfinnas til at hämma de besynnerliga promotioner, som skie uti Gripswal.» (S. LAGERBRING, Skrifter och bref. Utg. af L. Weibull, Lund 1907, sid. 86.) — I Seths bilaga kan man räkna till åtminstone 11 Smolandi Upsalienses, vilka tagit magistern i Greifswald 1747–57 (dock saknas ett läsår), somliga ytterst kort tid, en t. o. m. dagen efter inskrivningen. Naturligtvis kan detta, som Seth påpekar, delvis ha berott på omfattningen av deras studier i Sverige, där deras promotion kan ha hindrats av att det tillåtna antalet promovendi var begränsat.

E. TORNER och H. ZETTERBERG hade gett sig av; Carlbohm och Zetterberg med doktorat vid jubelpromotionen 1756 som omedelbar följd.¹

I Sverige stod — vid denna tid icke alltid med rätta — Greifswalds medicinska fakultets anseende lika lågt som dess systerfakultets. Detta framgår bl. a. av att den lärde medicine greifswalddoktorn LARS GUMÆLIUS vid sin uppvaktning av Collegium medicum 1754 ytterst onådigt mottogs av Bäck, och av hans medbröder helt fräckt blev rådd att »fara till Upsala att börja studera på nytt igen».²

Men om det var fara för att upsaliensare skulle strömma till Greifswalds akademi, måste faran varit än större, då det gällde lundensare.³

Återstår då frågan, om en vistelse i Greifswald också kunde bringa medicinerna i beröring med stahlianismen?

Två av 1740- och 50-talens lärare vid Greifswalds medicinska fakultet hade studerat i Halle. Den ene, ANDREAS WESTPHAL, synes av skilda tecken att döma ha tagit mera intryck av den gamle FRIEDRICH HOFFMANN än av hans motståndare Stahls anhängare.⁴ Den andre, JONAS BÖCKMAN, professor redan 1747, men med långa avbrott tjänstgörande 1749–63, var däremot en övertygad och hänförd lärjunge till stahlianen JUNKER⁵, som han »valt sig till ledare i re medica» och erkände sig »näst Gud vara tack skyldig för hans övningar i klinisk praxis med medicinens dyrkare».⁶

¹ CARLBOHM disputerade pro ex. för Linné 1753 med *Censura med. simpl.*, inskrevs 1.10. 1756 i Greifswald och disputerade pro gradu 11.10. för C. S. SCHEFFEL; PFEIFFER disputerade pro ex. för Linné 1755 med *De fungo Melitensi*, inskrevs 1756 i Greifswald, blev med. d:r där 1760 (enligt Seth) utan disp.; TORNER disputerade pro ex. för Linné 1756 med *Centuria II plant.*, inskrevs i Greifswald 1757 (enligt Sacklén »i afsikt att där taga graden», men måste ge sig hem för kriget), blev med. d:r i Greifswald 1760 efter disp.; ZETTERBERG började 1750 studera medicin i Upsala, råddes enligt Sacklén (cit. ur promotionsprogrammet) av Rosenstein och Strandberg »tillika lära sig Kirurgien», begav sig i fältskärslära, fortsatte i Upsala, men reste sedan till Berlin för anatomi o. s. v., inskrevs i Greifswald 30.8. 1756 och disputerade den 9.9. pro gradu. Hela Zetterbergs utbildning: sättet att, utan att i Upsala »bli solider», »hasta» »att få meriter», måste varit en nagel i ögat på Linné.

² Se HJELT, Sv. och fi. medicinalverkets hist., 1, sid. 475: Böckmans brev. Se även nedan.

³ SETH, sid. 270. — Enligt matrikeln i hans bilaga hade fem lundensiska medicinare övergått till studier i Greifswald under åren 1751–55.

⁴ Angående Stahls och Hoffmanns olika grunduppfattning och därav betingade motsatta inställning till t. ex. opium och kina se OTTO GESSNER, Fr. Hoffmann 1660–1742 und G. E. Stahl 1660–1734 (i: 250 Jahre Universität Halle, Halle 1944, sid. 162 ff); H. HAESER, a. a., Bd 2, sid. 516; samt R. FÄHRÆUS, a. a., sid. 238 ff. — Det är intressant att se, hur Böckman i sina dissertationer visserligen alltid mest berömmar Junker, men också ser en linje Hippocrates-Stahl-Junker-Boerhaave-Hoffmann (i denna rangordning för de sista).

⁵ JOHANNES JUNKER (Juncker), f. 1679, lärjunge till stahlianen MICHAEL ALBERTI; professor i Halle 1729, död 1759. Fanatisk stahlian.

⁶ JONAS BÖCKMAN, halvbror till Olof v. Dalin, född 1716, författade själv sina avhandlingar mot stoicismen pro ex. och pro gradu samt en vågad avh. om självmedvetandet under eget presidium (se hans fars brev till gradualdiss:ens preses OELREICH (Bergianska avskr., bd 1), blev fil. mag. i Lund 1738, begav sig efter medicinska studier i Berlin 1740 till Halle, där han stannade till september 1742, kom efter nya studier i Berlin till Upsala i oktober 1744 och disputerade redan i november under Roséns presidium på en Halleinspirerad och av honom själv således författad diss. *De venæsectione corroborante* [Om nyttan

Böckmans stahlianism hade förargat Linné redan vid hans examen theoreti- cum i Upsala den 22 oktober 1744. Linné antecknade i protokollet, att han visade större insigt uti anatomicis än man sett tillföre och gjorde mera än fullt nöje uti livmedicus Roséns examen, men fortsätter: »Men uti materia medica hade han alt af resonerande, utan observationer; hans argumenta woro alla Stahlian, uti hwilka han gjort progresser den tiden han wistats utomlands i Halle, Berlin, hade dock läst mycket.»

År 1758 hade resultatet av Böckmans stahlianska undervisning redan kommit till synes i de under hans presidium utgivna, i ovetligt överlägsen ton skrivna dissertationerna, och hans stahlianska kurer vid hemlandsbesöken hade väckt uppseende i Stockholm.¹ Han hade dessutom utgivit en inbjudningsskrift till CHR. FR. HERBSTS disputation den 24 maj 1757, vari han försvarar Stahls fundamentala lära om själen eller naturen som hälsans vaksammaste väktare och söker förena den »mekaniska» och »organiska» skolans åsikter, Boerhaaves och Stahls.

Men frågan är, om icke mera personliga schismer kunna ha spelat sin roll för den försmädliga tonen i Linnés program. Böckman hade haft häftiga sammandrabbningar med Linnés vän Bäck.

ABRAHAM BÄCK hade år 1745 kritiserat den stahlska skolan i brev till Linné²: »I siu veckor har jag dröijt i Halle, och under den tiden roat mig med Hrne Stahlianerna och Prof. Junker. De ha en narrisk Theorie, men en beqwäm practique i synnerhet för en slug Medicus.»

År 1753 hade Linné upprörts av en skrift av Böckman, om vilken han skriver i tvänne brev till Bäck³, först den 13 juli: »Har Br. sedt Bökmans tryckta tractat; är icke den emot Archiater Rosen? jag tyckes mig se honom afbildad; hwad fattas Bökmän? den bör ej få wara ibland Medicos.» I nästa brev har han börjat tveka: »Jag har widare läsit på Böckmans inepta, och finner där af at den är

av åderlåtning]. Han blev arkiater i november 1753, var professor i Greifswald 1747–63, blev stadsphysicus i Stockholm 1764 och 1766 assessor i Coll. med., där han tog inträde den 26.1. 1767 med ett tal, som besvarades av Bäck. Dessa tal saknas tyvärr, enligt meddelande från Riksarkivet, i Coll. med. acta. Han dog den 4 april 1770. Sackléns uppgift ur en försvunnen handskrift »Assessor Ernst Salomons biografiska samlingar», att han dött den 24.3. 1770 i Coll. medici sessionsrum efter en timslång tvist med sina kolleger, är, som redan Hjelt anmärkt, felaktig. Dock fördystrades hans senare år 1768–69 i Collegium av en strid om Sabbatsbergs brunn, varvid han förivrade sig och själv bemöttes föga kollegialt. — Citaten i texten ha översatts från Böckmans biografi i C. S. SCHEFFEL, *Vitæ professorum medicinæ qui in Academia Gryphiswaldensi... vixerunt*. (Festskrift till universitetets 300-årsjubileum.) Gryphiswaldiæ 1756, sid. 303. — Det motstånd i rådet mot hans utnämning till professor, som Seth nämner, kan ha berott på annat än lärdomsskäl: bristen på renlärighet i hans presidiæavhandling eller att han och hans blivande hustru som mycket unga fingo ett barn. (Se hans fars nyssnämnda brev!)

¹ Mera härom nedan. Ett återskall av det uppseende de väckt finnes i Sackléns ord: »1751 kallades han till Stockholm av några förnåma personer, ... då han jemväl uppvagtade Konung Fredric, under dess sista sjukdom. Sedan var han flere gånger nyttjad i Stockholm för sina bekanta kurer skull.»

² Br. o. skr., I: 4, br. 642.

³ Br. o. skr., I: 4, br. 793–794.

skrifwen antingen mot Arch. Rosen, Min Bror äller mig; mot mig kan hon wähl icke wara, som aldrig wettat om hans cur, mindre talt där om. Är hon skrefwen mot Rosen, så har han gjort emot juramentum Hippocratis¹; är hon skrifwen emot min Bror, så är det emot all subordination och redighet uti foro medico².»

Linné avser skriften *Inepta judicia de arthritide laxantibus balsamicis retro-pulsa* [Opassande omdömen om fördrivande av artrit med balsamiska laxermedel], Gryphiswaldiæ 1753. Någon möjlighet att skriften kunde ha riktats mot honom själv kan Linné säkerligen icke ha ansett finnas, Rosén och hans nedan nämnda skrift få kanske insinuanta slängar, men de värsta ärerörigheterna måste gälla en tredje.

Böckman talar om sådana, som utge sig för stora eskulaper av högmod över sin skicklighet i naturalhistoria, anatomi, filosofi och matematik.³ Han fortsätter, efter att hava sagt, att deras namn och rykte helt stöder sig på de mäktigas gunst: [Övers.] »En sådan har det i själva verket hänt mig att lära känna» (knappt ett uttryck om en f. d. lärare, även om Böckmans disputation under Rosén kom till efter blott månadslång vistelse i Upsala), »en person som, föga kunnig i en sundare läkemetod och ej heller berömd för att någonsin hava botat en svårare sjukdom, likväl ständigt hedrats med oförtjänt beröm och på få år slingrat sig fram till de mest ärofulla hedersposter, som pläga förlänas en läkare».

»På få år» passar icke på Rosén, men skulle däremot kunna gälla Bäck, över vilken hedersposterna regnat — livmedicusplatsen till Linnés grämlse t. o. m. köpt⁴ — mellan 1745 och 1752; den sista utmärkelsen hade varit utnämningen till preses i Collegium medicum den 3 december 1752⁵. Om Linné således har rätt i, att skriften endast kan rikta sig mot någon av dessa tre personer — vilket väl icke nu kan avgöras — måste den för smädelse utsatta personen ha varit Bäck. Härtill kommer, att Rosén omtalas längre fram i samma skrift i andra ordalag.

Enligt vad C. S. SCHEFFEL berättar i 1756 års festskrift för Greifswalds universitet⁶ hade Böckman efter ankomsten till Stockholm 1745 knappt börjat bli känd, förrän den lyckosamma framgång, hans kurer haft, mot honom väckte den hätskaste avund. Men till sist hade han stått som segrare, blev allt ryktbarare samt utnämnd till professor mot slutet av år 1747.

¹ »Att i faders ställe hava den som undervisat mig.»

² Bäck hade i december 1752 utnämnts till preses i Coll. med.

³ Här är nog Rosén delvis åsyftad. I J. FLÖDERI *Parentalia*, 1775, omtalas Roséns besök hos Chr. Wolff, »vars skrifter i filosofi och matematik i yngre år högeligen förtjust honom». Bäck synes ej ha varit speciellt intresserad av matematik och filosofi. — Föraktet för »naturalhistoria» och anatomi hade stahlianerna ärfvt av sin läromästare, vilken t. o. m. underskattade kemiens betydelse för medicinen, trots att han själv var stor kemiker (flogistonlärans förkämpe). Se HAESER, Bd 2, sid. 523.

⁴ Br. o. skr., 1: 4, br. 667.

⁵ Man måste nog även säga, att orden »ej heller berömd för att någonsin hava botat en svårare sjukdom» knappast passa in på Rosén, som redan 1733 blivit berömd för att ha botat Fredrik I från »häftiga sten-smärtor». — Vad den »sundare läkemetoden» beträffar, hade Rosén vistats nästan ett år i Halle (visserligen mest som lärjunge till Hoffmann), Bäck bara sju veckor.

⁶ Se sid. 42 not 6!

Det måste vara samma sak, som Böckman själv beskriver i *Inepta* 1753. Han talar om botandet av artrit med de halleska balsamiska laxermedlen, i synnerhet med de piller, »quas adornare solet Summus practicus Junckerus, Halensium Professor excellentissimus» [vilka den store praktikern J., den utomordentligt framstående professorn i Halle, plägar laga till]¹, och säger, att motståndarna icke förklarade sig besegrade förr än en viss arkiater, som genom sin förtjänst överträffade de övriga och som de sågo upp till² som sin koryfé, påbjöd, att man skulle vika för sanningen. Efter några år hade de tröttnat på sin bedrägliga klockskap och sin lönlösa avundsjuke och äntligen avstått från sina anslag. Den sanna metoden kunde fira den rättvisaste triumf, och nu hölle alla och envar de balsamiska pillerna i stor ära, och föreskrevo dem ofta för de sjuka. — Med »koryfé» måste han mena Rosén. Bäck hade 1745–47 ännu ingen ledareställning och var ej arkiater.

I själva verket hade Rosén redan tidigare visat, att han alls icke var någon fiende till de balsamiska pillerna, som han t. o. m. säger med rätta förtjäna namnet »polychrestmedel» (botemedel mot många sjukdomar), men förnekar vara ett »panchreston» (medel mot *alla* sjukdomar). År 1739 utgavs nämligen under Roséns presidium av PETER LUNDBERG en dissertation *Specimen medicum De compositione medicamentorum Hallensium eorumque vero et limitato usu*, år 1744 översatt av L[ARS] B[ELTER] under titeln »Academiskt prof, om The halliska läkedomars tilredelse samt theras sanna och inskränkta nytto».³ Åtminstone en i dessa ting okunnig måste tycka, att Rosén här generöst erkänner dessa mediciners förtjänster, samtidigt som han kritiserar och vänder sig mot att de halliska läkemedlen »alt in til himmelen» upphöjdes och salubjödös till högt pris, så »at en uti LäkareKonsten oförfaren skulle lätteligen komma på the tankar, at uti them låge en aldeles Gudommelig kraft förborgad, til at fördrifwa allahanda krankheter». Jämgoda läkemedel funnes på svenska apotek.

Om alltså varken Roséns höga ställning eller hans opartiskhet kunde inbjuda en ung läkare att ösa rena smädelser över honom, ligger det ingen orimlighet i att *Inepta* skulle kunna gällt Bäck. Efter sitt ovan skildrade besök i Halle började Bäck år 1745 praktisera i Stockholm, där Böckman öppnat praktik några månader tidigare.⁴ Då den ene var bräddfull av entusiasm för stahlianismen⁵, som

¹ Alltså den kur, som Linné i citatet ovan säger sig ej ha »wettat om». Andra Stahl-piller »contra obstructionem» finnas med i *Pharm. Suec.*, 1775 (Pilulæ aperientes) och med delvis ändrade ingredienser finnas de balsamiska pillerna som Pilulæ polychrestæ.

² Jag har här tagit en i UUB:s ex. gjord konjektur eller rättelse till grund för översättningen. Texten har: »ut Choryphæum suum *suscipiebant*», vilket skulle ha varit ett orimligt tempus (impf. i st. f. plus-qvampf.). Vederbörande har rättat till »*suspiciabant*», vilket ger god mening och där tempus passar. Verbet har denna betydelse i en stenstil i B:s presidiediss.

³ Skriften behandlade de s. k. Halliska hus- och reseapoteken.

⁴ Böckman kom enligt biografien till Stockholm i maj 1745, Bäck enligt ALFRED PETTERSSONS biografi (KVA:s Levnadsteckningar 103, 1932) i augusti samma år.

⁵ Följande bevis för Böckmans stahlianism kunna tilläggas. Den utomordentliga katalogisering, som verkställts av Överbibl. A. GRAPE i arbetet Ihreska handskriftssamlingen i Uppsala Universitets Bibliotek,

den andre ansåg ha »en narrisk Theorie», kunde sammanstötningar troligen icke undvikas. Konkurrens kunde också ha orsakat misstämning. Så skrev Bäckman den 24 mars 1750 från Greifswald till sin gynnare och forne lärare, censor librorum Oelreich, att dennes plan för hans framtid lekte honom i hågen »fast Becken fådt den deri begrepna sysslan, dock gifwes wäl annat råd».¹

Något säkert tecken på att Bäck åsyftades i *Inepta* föreligger dock icke. Egentligen kan det vara tillfyllest, att Bäck kunde misstänka det. Året därpå kom det till öppen strid.

År 1754 skrev Bäckman nämligen ett brev till Bäck såsom preses i Collegium medicum med försvar för sin lärjunge LARS GUMÆLIUS, den lärjunge till vilken hans *Inepta* föregående år varit dedicerad²: »Jag har troligen förmant Gumælius, att uppwachta Hr Archiatern och besöka lazarettet. Han försäkrar sig det hafwa giordt, men ärfarit sådan ogunst och swåra förewitelser att han nogsamt från vidare försök blifvit rebuterad. (Förlåt mig att jag af egen erfarenhet har anledning till att tro det) ... Tillhåller Hr Archiatern de öfriga Medicos, att bemöta Gumælio med skyldig wänlighet och ej påbörda honom förneka sin gradum och fara till Upsala, att studera på nytt igen, ej heller för sin egen del handterar honom som hittills med hårda ord och owenlig imperieusité ... Elliest förnimmer jag nog wara sandt hwad jag hittills förmodadt att honom, som mig tillförene, endast warit ämnadt persecution.»

I ett brev den 16 maj följande år slår Bäckmans lidelsefulla glöd ut i skyhöga lågor. Fortfarande gäller det Gumælius, vars leverne i Stockholm åsamkat Greifswalds universitet en förmaning från Collegium (se sid. 40, not 4) att — som Bäckman refererar det — ej »wråka doctor-graden åt notoriskt liderliga ... ynglingar». Bäckman, som var dekanus för Medicinska fakulteten, svarade³: »Sådan war aldrig Dr Gumælius här; det kan altid nogsamt bewisas. Men, om hans Uselhet, hwarutij han berättas hafwa råkadt i Stockholm, mer herrörer af hans egit förwällande, än af Gudlösa, Nedertråktiga, Arglistiga, uppblåsta och afwundssiuka Heder- och Hälso-förderfwares Agg och förföljelser, är en annan

D. 1-2, Uppsala 1949, gör det möjligt att finna särskilda läkares sjukdomsrecept. Abraham Bäck nämner, i Ms. Ihre 254, sid. 259, att Bäckman mot en sjukdom, som andra läkare trodde vara Aneurisma Carotidis, men som han tog för körtelsvullnad i halsen, ordinerat balsamiska piller, piller mot obstruction (beskrivna i Roséns nyssnämnda diss.) och decoctum resolvens med pimpinell och Bryonia; mot en efter angina svullen kind åderlätning och resolverande pulver och plåster; i Ms. Ihre 255, sid. 246, åderlätning och »sina pulver» mot »gräseliga ryckningar och dåningar» hos en person, som haft en häftig sorg (Roséns diss. sid. 19: Pulvis antispasmodicus?). I Ms. UUB. Nordin 604, sid. 336 säges Bäckman t. ex. ha ordinerat de balsamiska pillerna mot »magsjuka». Alltså den stahlska skolans mer eller mindre lösande och utsöndrande medel mot varjehanda sjukdomar. (För upplysningar om medikamenternas effekt tackar jag Pharm. lic. BIRGITTA och Herr ROLF SPROSS.)

¹ Bergianska avskriftssamlingen, 1.

² Citeras från HJELTS avtryck i Sv. och fi. medicinalverkets historia, D. 1, sid. 475.

³ Enligt en avskrift gjord av Biblioteksbiträdet GÖSTA THIMON ur Ms. Ihre 193 i UUB. En del av brevet har tidigare avtryckts i Petterssons ovannämnda biografi över Bäck, men detta avtryck ger föga intryck av tonen i brevet.

fråga ... Så länge jag war i Stockholm: trycktes han af afwund och fattigdom, förakt och förtahl; och derwid i stillhet och tålmod gjorde sådana curer, som jag tråtzar någon thrasonem Medicastrum¹ i ringesta måtto egalera ... Jag har sielf nog måst utstå af wissa Collegii Medici ledamöters alt för illa grundade högfärd och försmädelser, hemligt förtal etc: Så att jag har all skiälig ordsak, att förmoda, det brefwet ... af dessas drifft mäst herrörer, såsom ett acheminement, att par observance få tillwälla sig en inspection och ascendent öfwer wår faculté.» På slutet säger Böckman: att »Coll: Medic: oförgripel^a ej bordt i titul till wår facultæt utesluta Archiaters characteren, som ingen Äreskiändare wågar neka mig med rätta äga; långt mindre, qui honesta gerunt nomina» (de som bära denna hedersamma titel). Bäck är, som synes, icke särskilt utpekad i detta brev, men heller icke undantagen, och de därpå följande orden: »Jag är med högaktning Högädle Herr Archiaterns hörsamste tjänare» verka rena ironien efter ett brev, där en dekanus säger, att han icke ens tänker översätta Collegii medici »widlyfftiga, onödiga skrifwelser» för sin fakultet. Vad som annars är intressant i det här citerade avsnittet av brevet är orden om Gumælii »i stillhet och tålmod» giorda »curer», som erinra om stahlska skolans valspråk »Expecta!» [Vänta!].²

Men vid ett annat tillfälle kan man av en slump bevisa, att Bäck var utpekad.

Scheffel, som tydligt skrivit sin biografi över Böckman inspirerad av föremålet, omtalar, att Böckman 1753 kom åter från Greifswald i lagom tid för att bringa hjälp åt den 69-årige greven och riksrådet THURE GABRIEL BIELKE, som låg illa sjuk i lunginflammation med pleurit, och vars död de första rangens läkare, som skötte honom, redan spådde. Efter knappt tre dagar under Böckmans vård hade sjukdomen tagit en bättre vändning, och efter några veckor hade patienten tillfrisknat. Det hade varit dylika prov på hans skicklighet samt hans otröttliga möda att bevara Fredrik I:s hälsa, som kommit Adolf Fredrik att göra honom till arkiater.

Men av ett av de bäckska manuskripten i Upsala Universitetsbibliotek framgår, att det var Bäck, som vid detta tillfälle skött »H^s Excell. R R. Thure Bielke 69 år» med Assessor RIBES hjälp.³ Bäck beskriver, sida upp och sida ned, hela sjukdomshistorien samt sina och Ribes ängsligt samvetsgranna åtgärder, men slutar därpå med de resignerade orden: »Sedan fick han häftig obstruction urinae, om jag rätt minns. Böckman ordonnerade uplöst sal mir.⁴, om jag rätt minns. Blef småningom frisk.» Om man också vid läsningen undrar, vad en modern läkare skulle säga om Bäck's åtgärder med upprepad åderlåtning, med kraftiga lavemang och med antagligen då behövlig hjärtstyrkande medicin, är

¹ »Thraso» benämning på en skrävlande soldat i Terentii Eunuchus. Uttrycket betyder skrytsam och dålig läkare.

² Se planschen!

³ Ms. Ihre 256, sid. 97-109. — CARL FREDRIC RIBE, 1708-64, Kgl. livkirurg 1741, assessor 1750.

⁴ Sal mirabile Glauberi, Glaubersalt.

det å andra sidan svårt att vid Bielkes omskrutna tillfrisknande från en sjukdom, som medicinen intill nutiden stått maktlös inför, efter Böckmans ingripande med Glaubersalt (om nu Bäck »rätt minns»), icke tänka på Linnés roliga och försmädliga citat, att »pulver har framgång, då krisen är inne».¹

Om man från Bäck övergår till Linné och söker granska dennes åsikt om Stahl och stahlianerna, finner man snart, att han i årtal enträget kämpade mot denna skola i alla dess fundamentala medicinska läror.²

Före behandlingen av Linnés åsikter om stahlianernas »materia medica» vill jag citera några uttalanden, som visa Linnés motsättning mot dem även i annan måtto. (Det behöver väl ej erinras, att — så som dissertationerna tillkommo — det alltid är ovisst, var gränsen går mellan preses' (Linnés) och respondentens formuleringar. Att de i principfrågor äro representativa för den förre, är väl klart.)

I *Sapor medicamentorum*, 1751, § 1, kritiserar han somliga rationella skolors böjelse för hypotestänkande och säger bl. a.: [Övers.] »Och det saknades icke sådana, som i likhet med Stahl behagade giva själen befälet över människans hälsa och botandet av sjukdomar.» Sedan han därefter, i tydlig motsats mot Stahl, berömt de nyare läkare, som i förakt för skadliga hypoteser förenade anatomiska, botaniska, fysiska, mekaniska och kemiska rön³ med förut upptäckta sanna på erfarenheter grundade läror, för han fram sin egen ståndpunkt med de märkliga orden: »Den som vill kallas en rationell och sann läkare höves det snarare att vara eklektiker än svärja på någons ord.»

Det måste vara mot Stahl och hans identifiering av »anima rationalis» och »natura» som förf. opponerar i *Canones medici*, 1775, § 2, där han säger, att »mens» och »natura» hava helt skilda funktioner.

I *De varia februm intermittentium curatione*, 1771, § 2, vänder sig förf. mot den sammanblandning av en sjukdoms symptom och orsak, som han ansåg bland andra Junker göra⁴, samt mot hans och andras åsikt, att frossan hade sin upprinnelse i störningar i digestions- och chylifikationsorganen (mjölksaftframbringande organ) och kunde fördrivas med enbart kräkmedel och laxativ.

¹ I sin diss. *Dejectio corroborans* 1755 klagar Böckman över att han heskyllades att bota alla slags sjukdomar med sina piller och pulver (s. 33, not m).

² Häremot strider naturligtvis icke, att Linné kan berömma vissa enskildheter.

³ »I tydlig motsats mot Stahl»; *denne nämnes alltså ej här*. Om kemisten Stahls undervärdering av naturvetenskapernas betydelse för medicinare se sid. 44, anm. 3. — I fråga om Stahls animism stod Linné i motsättning till en av sina käreste vänner — per korrespondens — FRANÇOIS BOISSIER DE LA CROIX DE SAUVAGES, professor i Montpellier.

⁴ Alltså åsyftas Junker i *Medicam. graveol.*, 1758, § 3, i Linnés kritik mot dem, som ej erkänna åtskillnad mellan en sjukdoms orsak och verkan. I § 26–27 säger Linné, med antagligen samma adress, att »elden, icke röken, bör släckas» samt att man *palliative* botar kvotidianfrossa, när man bara söker hindra huvudvärken, törsten, hettan, hostan osv., ej sjukdomen. Se JUNKER, *Conspectus med. theor.-pract.*, Halae 1734, sid. 654.

Redan vid inledningen till denna uppsats har det nämnts, i vilken motsättning Linnés åsikter om materia medica stodo mot Stahls. Någon systematisk genomgång av Linné-skrifter för att bevisa detta har jag icke gjort, därför att jag till skänks erhållit ett tillräckligt belysande handskriftsställe av en linnékännare, och därför inskränkt mig till att med belägg ur tryckta skrifter från olika tider av Linnés liv visa, hur enständigt han i årtionden drev den kritik av stahlianismen, som han i denna handskrift berömmar sig av.

Doktor ARVID HJ. UGGLA omtalar nämligen, att han bland de avskrifter, som han tagit av Linné-manuskripten i Linnean Society, har en föreläsning om Materia medica, där Linné bl. a. har gått igenom *Sectæ* dvs. olika läkarskolor, Galenica, Signatores, Hermetica, Mechanica och Stahliana. Om denna sistnämnda säger han: [Övers.]

»Stahlia: första (livs)principen i själen. Sätter i rörelse, med vilje, hjärta, inälvor.
Blodöverfyllnad, hemorrojder, bota de genom att vänta.
Sår botas icke, om naturen sviker.
Sämsta materia medica; fasa för gifter. Icke Opium, China.
Bellis, Beccabunga, Millefolium, Casquarill.¹
Jag är den förste, som gendrivit dem, och sagt, att alla medikament äro gifter och v(ice) v(ersa).²»

I *Purgantia indigena*, 1766, § 1: anm. säges det: [Övers.] »Att ätliga saker bevara, gifter återställa hälsan och att medikament skilja sig från gifter blott genom dosen, var Herr Preses den förste, som sade i Mat. Med. Canon 16–17.»

Men i själva verket var detta icke första gången. Linné hade börjat sitt försvar för venena (gifter) redan i *Vires plantarum*, 1747, § 3, där han också i § 36 kritiserar stahlianerna för att de använde Cascarill av rädsla för kina utan att veta, att Cascarill vore ett gift. De canones i *Materia medica*, 1749, som Linné hänvisar till i *Purgantia indigena* och annorstädes, lyda: [Övers.] »16: Ätliga saker bevara hälsan, gifter återställa den. — 17: Det är icke deras natur utan dosen, som skiljer näringsmedel från Toxica, liksom medikament från Venena.»

Dessa uttryck varieras därefter i skrift efter skrift, ibland med speciellt

¹ I *Mat. med.*, 1749, säger Linné om dessa mediciner: [Övers.] »405. Bellis Fl. Suec. 707 ... Kvalitet: luktlös, stoppande, vanlig, opålitlig, stahlisk.» — »12. Veronica, Fl. Svec. 11, Farm. Beccabungaört ... stahlisk, Kvalitet: rätt smaklös (subinsipida), luktlös.» — D:r UGGLA har påvisat en sarkasm av Linné i fråga om denna i hans *prælectiones privatissimæ*, 1770, vilka upptecknats av norrmannen MARTIN VAHL (Bergens Museums Aarbog 1910). Linné säger att Veronica Beccabunga kan ätas som sallad och fortsätter: »Stahlianerna som foregive, at den har en saa besynderlig Kraft, burde selv æde et Fad derav, de skulde da læt see, at den ej ere meere end Sallad.» — »397. Achillea ... Farm. Millefolieört ... Kvalitet: aromatiskt doftande, stahlisk, vanlig.» — »470. Clutia (Fl. Zeyl. 366) ... Farm. Cascarillbark ... Kvalitet: skarp, besk, aromatisk, med myskrök, vanlig, förträfflig, sthlisk.»

² Se ovanstående *Vita Caroli Linnæi*, sid. 165: »Jag vill förtiga [!] att L. var snart den första som sade att mäst alla stora medicament woro venena; att Medici ej borde fördöma venena, utan bruka dem, som chirurgi sine raknifwar, achtsamt.»

skarpa tillägg eller i ordalag, som erinra om det programställe, som givit upphov till denna uppsats.

Efter att några månader senare i *Lignum colubrinum*, § 2, utförligare ha behandlat begreppen Esculenta och Toxica hårdnar Linné i tonen: [Övers.] »Venena ingivna i rätt proportion och dos berömmas av oss som Medicamenta Heroica. Vissa personers åsikt om gifter har gjort Materia Medica mer skada än någonsin någon annan villfarelse, något som övernog står klart genom exempelvis Opium, China, Arnica och kvicksilvermedicin (Mercurialia), vilka läkarkärlden vid vissa tider med uppenbar förlust av många hälsa och liv i allra högsta grad har fruktat.»¹

I *Obstacula medicinæ*, 1752, § 6, har nog Linné en glimt i ögat, när han, efter att hava talat om tidigare föraktare av gifter, säger, att ett skäl för att många mediciner ligga obrukade är läkarnas ängslan att skada, varför de hellre, *veluti seduli spectatores*² (liksom envetna åskådare), använda långsamt verkande än starka mediciner, och därpå fortsätter: [Övers.] »Det är nog av detta skäl som stahlianerna sky kinabark, ehuru de av okunnighet i botanik valt ut Cascarill, som visserligen är utmärkt in exacerbantibus (vid febrar med paroxysmer, »konvulsiviska sjukdomar») men icke fri från skada.»

I *Censura medicamentorum simplicium vegetabilium*, 1753, § 4, kritiseras stahlianernas rädsla för Heroica och begäbbas deras ersättningsmediciner: [Övers.] »Några sekter ha proskriberat Medicamenta heroica som t. ex. Opium, Mandragora, kinabark och andra och dristat sig att i deras ställe endast substituera smaklösa, luktlösa, odugliga, kålaktiga och gagnlösa medikamenter som t. ex. örterna Beccabunga, Bellis och andra.»

I *Medicamenta graveolentia*, 1758, § 10, kommer det stahlska valspråket fram: [Övers.] »Härav har det kommit sig, att mera rädda läkare, framför allt de, som behagade ha *expecta* i sin trosbekännelse, i ovetskap om att Toxica icke skilja sig från medikamenter genom sin natur, utan genom dosen, fruktat att giva de sjuka dylika misshagliga gifter, i tron att de äro högst skadliga.»³

I *Lignum Quassia*, 1763, § 1, framhålles som orsak till att läkemedelsläran ligger nere, dels läkarnas bristande kunskaper i botanik, dels den teori, som av vissa personer spritts i den medicinska världen, enligt vilken sundhetskonsstens dyrkare envetet borde akta sig (*sedulo caverent*) för toxiska mediciner. Men anhängarna av denna villfarelse kände icke till vad preses så lysande lärde i

¹ »Vid vissa tider» tyder på, att Linné även har andra skolor än stahlianerna i åtanke.

² Adjektivet *sedulus* och adverbet *sedulo* användas, som synes, av Linné gång på gång i förbindelse med stahlianer. Ordens inbegrepp av enveten iver passar helt visst om stahlianer som Junker och Böckman. Men när Rosén i sina ord om Pulvis Bezoardicus präglade förbindelsen *seduli spectatores* »vriga, envetna, beskäftiga åskådare» väcker det en undran, om han icke vitsar på *sedere*: sitta (näml. vid sjuksängen).

³ Som ovan sagts (sid. 48 not 4) angripes stahlianismen även i § 3. — Stahls och Junkers åsikter om kina få ett kritiskt omnämnande även i diss:en *De cortice Peruviano*, P. 1, 1758, § 2 & 12, men Linné har i brev till Bäck 14.4. 1758 sagt sig ej ha del i denna diss., som vore skriven av respondentens far PETER PETERSEN (adl. VON HEIDENSTAM).

Materia med., 1749, Canones 16 & 17. Därefter följer ett försvar för diverse mediciner, bland andra kina, och talas om det lidande, som vållats de sjuka genom att vårdas av läkare, berövade denna klenod.

I *Purgantia indigena*, 1766, § 1, börjar Linné bli segerviss: [Övers.] »Sedan den okunniga och skuggrädda världen äntligen lärt att övervinna fruktan för gift i medicinen ...» Hänvisning göres här till Materia med., Can. 16–17.

Samma triumf över att medicinen besegrat den gängse villfarelsen att läkarna borde undfly Venena, och samma hänvisning till Materia medica förekommer åter i *Observationes in Materiam Medicam*, 1772, inledningen.

I *Canones medici*, 1775, där, som förut nämnts, den stahlska sammanblandningen av Mens och Natura kritiserats i § 2, tillskrives avskyn för Venena i § 11, egendomligt nog, enbart Veterum sententia — de gamles åsikt. Ordalagen överensstämmer här och där med det här behandlade programmets, bl. a. finns bilden med Hannibal med, fast i nytt sammanhang: [Övers.] »Ofta, då Hannibal står framför portarna, har den sjuke ryckts som ur Orci gap genom bruk av Heroica.»

Linnés långa kamp för Venena och mot »heroicorum osores» var ändad.¹ Att den i hög grad gällt stahlianismen står klart.

Att den hade börjat år 1747, det år då Böckman, enligt Scheffel, stod som segrare i Stockholm med Stahls och Junkers Balsamiska piller, kan kanske vara en tillfällighet. Man måste ju tro Linnés ord 1753, att han »ej wettat om hans (Böckmans) cur».

Men, som ovan nämnts, hade han redan 1744 upptäckt Böckmans stahlianism. Genom dennes *Inepta* 1753 måste han ha blivit tillräckligt upplyst om, att hans forne tentand framhärade, och att Halle-skolan i Greifswald fått en lidelsefull förkämpe för sina idéer. Stahlianernas åsikter måste ha förefallit både Linné och Bäck icke blott som »narriska teorier», utan rent av förkastliga och farliga, under en tid, då deras eget intresse i hög grad kretsade kring skapandet av en ny svensk farmakopé. Och då den stahlska skolan inom svenskt område representerades av en person, som skröt över sin överlägsenhet över de svenska läkarna och som låtit en god vän 1756 i en festskrift, som knappast kan ha varit Linné okänd², trycka en berättelse om, hur han övertrumfat Bäck, så synes det antagandet icke orimligt, att Linné i det bistert spefulla programmet av 1758, som på ett så underligt sätt tillskriver halvlärda läkare stahlska metoder, vill komma åt en kollega, som vid ett systeruniversitet kunde tänkas föra in hans egna halvfärdiga, mot Alma Mater Upsaliensis trolösa elever på ett villospår, till skada för svensk medicin, ty då vore »allt skiämt».³

¹ Jfr *Sapor med.*, 1751, § 4 & 13; *De effectu*, 1766, § 2; *Opium*, 1775, § 1 & 3; Br. o. skr. 1: 5, 2.9. 1763: »Det war länge sedan jag i materia Medica gjorde venena och Medicamenta till synonyma.»

² Scheffels skrift omtalas några månader senare av P. J. BERGIUS i hans Inträdes-tal om Stockholm för 200 år sen, Stockholm 1758, sid. 126. — Collegium medicum hade subskriberat på festskriften den 23 juni 1756 enligt Coll. medici protokoll.

³ Böckman blev nog ett stjärnskott i den svenska medicinen. Av dem av hans få disputander, som överlevde hans död 1770, synes ingen ha varit av hans format eller haft hans entusiasm. Kanske delade de

Som en liten slutvignett må sättas ett glatt skämt av Linné¹, där han kanske tidigare än här sagts syftar på den uppseendeväckande titeln på Harveys eller Stahls verk. Då han i sin »Öländska och Gothländska resa 1741», tr. 1745, berättar om den kloka kvinnan Ingeborg i Miärhult, säger han sig tro, att hennes råd till patienten att »gå ut 3 mornar tigande och fastande eller 3 torsdags-qvällar, mäst norr ut ... på latin kallas curera (sic!) per expectationem».

icke ens hans åsikter. — Några av den stahlska skolans mediciner infördes dock, som sid. 45, not 1 nämnts, i *Pharm. Svec.* 1775; sitt goda rykte i Sverige hade dessa otvivelaktigt vunnit genom hans kurer. Huruvida vissa av Stahls idéer (t. ex. någon uppfattning om feber eller t. o. m. någon varning mot alltför skyndsamma drastiska åtgärder) genom hans kamp påverkat svenska läkare, kan endast en medicinhistoriker avgöra. — Bland de medici, som tidigare kunna ha påverkats av stahlianismen må nämnas N. N. ANDERSIN, som studerat under Junker och J. H. Schulze (Hoffmanns lärjunge!), men som ej är av betydelse här, emedan han avlidit redan 1743; HIERONYMUS BERNEGAU, som varit kemist på Junkers laboratorium, men som dött 1742; möjligen också D. S. KOULAS, död 1743, och L. G. LINDENBAUM, död 1732, som dock varit Hoffmanns lärjunge. J. G. GERINGIUS, som vid tiden för detta program var provinsialläkare i Närke, hade studerat under den ivrige stahlianen M. Alberti. Tilläggas kan, att J. J. DÖBELIUS (adl. von DÖBELN) hade använt Junkers *Conspectus medicinæ theoreticopracticæ* i sin undervisning (Lunds univ:s hist. 1668–1868, D. 2 af M. WEIBULL & E. TEGNÉR, sid. 134) samt att G. HARMENS enligt Sacklén bevistat ett collegium privatissimum för Hoffmann i Halle. Ibland kemisterna i Sverige hade Stahl åtskilliga anhängare.

¹ Påvisat för förf. av D:r UGGLA.

STIG RYDÉN

JOHAN ALSTRÖMER OCH DANIEL SOLANDER — TVÅ LINNÉ- LÄRJUNGAR I LONDON 1777–78

Till Linnés många lärjungar höra PATRIK, CLAS och JOHAN ALSTRÖMER. Patrik Alströmer inskrevs vid Uppsala Universitet 1748, Clas 1750 och deras halvbroder Johan 1756. Clas Alströmer vistades för övrigt i Uppsala i två repriser under 1750-talet. Sedan bröderna lämnat Uppsala blir det emellertid inte naturvetenskaperna utan familjeföretagen — manufakturerna i Alingsås, de stora egendomarna etc. — som ta deras tid i anspråk. De bevara emellertid hela livet igenom intresset för naturvetenskaperna. Detta tar sig uttryck på många sätt, kanske mest i den trägna omsorgen om ett stort naturaliekabinett och bibliotek, grundade redan av fadern JONAS ALSTRÖMER. För skötseln av museum och bibliotek anställde denne linnélärjungen och läkaren JONAS THEODOR FAGRÆUS.¹ Sönerna anställde också en linnélärjunge, ANDERS DAHL, för samma uppgift.² Både bibliotek och museum voro privatägda, men i den franska upplysningens anda skulle de stå allmänheten till tjänst. När därför Fagræus i ett brev daterat Alingsås den 30 december 1767 besvarar en förfrågan om museet, har han alla skäl att göra det på följande sätt:

»I sådan afsigt har han (Jonas Alströmer) alltid med otrolig möda och kostnad utvidgat denna sin Boksamling, gynnat literat Folk, och öppnat för hela denna Ortens vettgeriga Innevånare en så ymnig källa til Vishet. Sådan var fonden til det stora *Alströmerska Biblioteket*, som nu består af 9 475 Volumer, utom en betydlig Samling af Ritningar, Estamper, Naturalier, Mynt- och Konst-stycken; hvilket alt Sal. Hr Commerce-Rådet och Riddaren icke så til sina Arfvingars förmon och stora nytta inrättat, som fast mer ärnat til et Landt-Bibliotek och Samling, at i evärdeliga tider af hans efterkommande ökas, och af alla vettälskande Grannar nyttjas, hela kringliggande Orten til rättelse och uplysning ...»³

När sönerna byggde vidare på detta museum så att det blev Sveriges största privatägda, delade de frikostigt med sig av sina nyförvärv åt svenska forskare. Ett exempel: Myntproberaren HENRIK TEOFIL SCHEFFER erhåller 1750 genom

¹ STENSTRÖM, FRITZ: En glömd linnélärjunge i Alströmers stad. SLÅ XV, 1932.

² Född 1751 i Varnhems socken. Utnämndes 1787 efter anställningen hos Alströmer till botanices demonstrator i Åbo. Död 1789.

³ Kongl. Bibliotekets Tidningar om Lärda saker. 1768, sid. 115.

Fig. 1. Johan Alströmer (1742–1786).
Oljemålning av J. Forslund (?). Säbylund. Sv. Porträttarkivet.

assessor RUDENSCHÖLD prov på platina, vilket gör det möjligt för honom att publicera de första grundläggande arbetena om denna metall.¹ TORBERN BERGMAN erhåller den något senare för undersökning genom Clas Alströmer.² I första hand är det dock Linné som blir ihågkommen med gåvor. Från Cadiz sänder sålunda Clas Alströmer till Linné det första exemplaret av den liljeart, som denne ger namnet *Alströmeria*. Linné framhåller också vid olika tillfällen sin tacksamhetskuld till Clas Alströmer även på annat sätt. I en inledningsföreläsning, *Historia naturae* (1760-talets slut), säger sålunda Linné (i övers. från latin): »Jag önskade beskrivning på en apa i Holland. Ingen kunde ge den. Alströmer kunde.»³ Det frikostiga ekonomiska understöd som särskilt bröderna Patrik och Clas Alströmer lämnade olika vetenskapliga, kulturella och allmännyttiga samman slutningar och enskilda forskare, är så välkänt att det här knappast behöver nämnas.

¹ Kungl. Vetenskaps Akademiens handlingar, 1752. Jfr SAHLIN, CARL: Ett bidrag till platinans svenska historia. Med Hammare och Fackla. Årsbok utgiven av Sancte Örjans Gille. Vol. II. Stockholm 1930.

² DUBB, PEHR: Åminnelse-Tal ... öfver ... Clas Alströmer. Stockholm 1796, sid. 58–59. Jfr K. V. A. Handl. 1777, sid. 318.

³ Manusk. hos Linnean Soc. Förf. står i tacksamhetsskuld till bibliotekarien ARVID Hj. UGGLA för denna senare uppgift.

Clas Alströmer tycks ha varit den av bröderna som tagit mest intryck av Linnés undervisning. I det minnestal hans vän, den kände göteborgsläkaren PEHR DUBB höll över honom i Kungl. Vetenskapsakademien den 1 juni 1796 heter det sålunda — yttrandet gäller hans andra studieperiod i Uppsala:

»Den trägenhet, som förut utmärkt *Alströmer* hos dess Lärare, förökades nu igenom den täflan, som härvid upkom imellan honom och dess vid denna tid vunne och förtrogne vänner *Forsskål*, *Bergman* och *Solander*, hvilka då tillika med Alströmer fullkomnades uti Natural-Historien. Dessa namn, så kända och så saknade, gifva de största vitsord om vår Alströmers flit och lärdom, då man enligt von Linnés egna vittnesbörd uti flera sina bref, och alla samtidigas intygande, kan säga att han med dem täflade om förträdet.»¹

Att den yngste av bröderna Alströmer — Johan — blivit en smula förbisedd torde bero på att han avled ganska tidigt. Han var vid sin bortgång nyss fyllda 44 år.

DANIEL SOLANDER hade lämnat Sverige och Uppsala 1760 för att gå i engelsk tjänst. Hans studietid hade i stort sett sammanfallit med samtliga bröderna Alströmers. Clas Alströmer tycks ha varit den av bröderna som kom att stå Daniel Solander närmast, något som i viss mån framgår också av den här behandlade brevväxlingen mellan bröderna Alströmer. När Johan Alströmer kommer till London i oktober 1777, är det alltså två gamla studiekamrater och vänner som råkas. Men medan Johan Alströmer under de år som gått ägnat sitt huvudintresse åt familjeföretagen, har Solander hunnit göra sitt namn känt som naturforskare. Tack vare Sir Joseph Banks hade han fått följa med som dennes medhjälpare på Cooks resa till Söderhavet med *Endeavour* 1768–71. När de båda studiekamraterna träffas har emellertid Solander också börjat isolera sig från sin tidigare, svenska umgängeskrets. Mellan honom och hans forne lärare Linné hade det tidigt kommit till en brytning. ARVID HJ. UGGLA låter oss veta händelseförloppet kring denna. Några brevnöiser ge dess orsak — Solanders bitterhet när han svikits i sina förhoppningar att bli Linnés efterträdare och svärson.² Linné och tidigare svenska vänner ha hos Solander ersatts av Banks och andra engelska aristokrater. Uppgifter om Solander, sådana som att man efter hans bortgång fann öopplade brev från hans moder, ha bidragit till att ge ett mindre tilltalande intryck av honom.³ Det intryck man får av honom i Johan Alströmers brev är emellertid ett annat och betydligt mera fördelaktigt. Det kan därför vara av intresse att taga del av vad denne berättar om samvaron med Solander och Banks. Att jag också låter honom berätta något om sina egna intryck och upplevelser i England och den stora världsstaden London, hoppas jag ursäktas mig. Jag anser att man på detta sätt ger den bästa bilden också av brevskrivaren.

¹ DUBB, a. a., sid. 11.

² UGGLA, ARVID HJ.: Daniel Solander och Linné. SLÅ XXXVII–XXXVIII, 1954–55. Ds., Från Linné den yngres Englandsresa. SLÅ XXXVI, 1953, sid. 76–77. — Om Solander se i övrigt minnesteckning av ROB. E. FRIES (K. Svenska Vetenskapsakad:s årsbok för år 1940, s. 279–300).

³ HOOKER, JOSEPH D.: Journal of The Right Hon. Sir Joseph Banks. London 1896, sid. xli.

Breven vari Johan Alströmer berättar om sin resa äro ställda både till bröderna Patrik och Clas och till deras hustrur, vilket i någon mån återspeglar det goda förhållandet och samhörighetskänslan inom släkten. De ingå i Östadsarkivet, sedan något år av ägaren, kaptenen friherre J. P. ALSTRÖMER, Östad, Sjövik, deponerat på Landsarkivet i Göteborg.¹ Johan Alströmer var en flitig brevskrivare, liksom också brodern Clas — och då man får veta att vad som här citeras endast är en ringa del av vad de olika breven innehålla, förstår man kanske bättre, vilken värdefull informationskälla denna brevväxling är om engelska förhållanden.

Ändamålet med Johan Alströmers englandsvistelse var att studera olika fabriksföretag, lantegendomar etc. för att utröna i vad mån man kunde taga upp deras tillverkningar, arbetsmetoder m.m. i Sverige. Bröderna Patrik och Clas bekosta resan. För att göra ritningar av fabriker, maskiner etc. åtföljes Johan av göteborgsarkitekten C. W. CARLBERG (1745–1819). Samarbetet dem emellan är dock icke det bästa:

»Han behöfver en månads tid til alt hvad en annan kan uträtta på en dag, ehuru han i sin Sphere kan göra så mycket på en dag, som en annan på en månad ... Jag har så länge möjligt varit, agerat dess Hofmästare, men nu är jag mer än trödt dervid och jag kan ej likna honom vid annat än en Automat el. ett orgelvärk, som spelar sielf då en annan trampar Bälarna, men jag finner mig aldeles oskicklig till orgeltrampare ...»

heter det ganska drastiskt om den sedan så framstående arkitekten. Har man sett t.ex. Carlbergs ritningar av bränneriet vid Limehouse utanför London, som ligger till grund för hans förslag till en liknande anläggning avsedd att uppföras av bröderna Alströmer intill Christinedal i Göteborg, finner man nog Johan Alströmers omdöme väl hårt. Den minutiösa noggrannhet, som dessa ritningar ge prov på, har säkerligen krävt en i Alströmers ögon alltför lång tid.²

Av de fabriksanläggningar Alströmer beskriver i England fäster man sig särskilt vid Boultons vid Birmingham, där man tillverkade ångmaskiner — »Eld- och Luftmaskiner».³ Man får i detta samband veta att familjen Alströmer tidigare försökt få Boulton att gå i deras tjänst. Men Boulton märkte att man på officiellt engelskt håll fått kunskap om dessa planer och därför börjat kontrollera hans göranden och korrespondens. Man önskade i England ingen konkurrens från utlandet. Samma inställning får också Johan Alströmer i viss mån erfara. Men Alströmer förstår att bemästra situationen:

¹ Förf. vill här taga tillfället i akt att betyga sin tacksamhet till friherre Alströmer för det stora tillmötesgående han visat genom att ställa arkivhandlingarna till förfogande och till landsarkivarie GÖSTA LEXT, Göteborg, för lämnad hjälp i samband med studiet av handlingarna.

² Om resan i sin helhet se ARVID BÄCKSTRÖM, Johan Alströmer och arkitekt Carlberg se sig om i Europa. Medd. fr. Akad. för de fria konsterna, 1958.

³ BOULTON, MATTHEW (1728–1809), engelsk ingenjör och industriidkare, anställde JAMES WATT vid sin fabriksanläggning vid Soho norr om Birmingham 1762 och understödde dennes konstruktionsarbeten, som resulterade i en fullt användbar ångmaskin. Boulton upptog sedan tillverkningen av denna med Watt som kompanjon.

»Jag måste först gå uti deras bod och köpa åtskilligt för att därigenom visa att jag endast var en Gentleman, som par curiositet ville se alting ...

Allt var straxt efter gutningen skört som vanligt tackjern, men tempererades sedan på särskilt sätt, så att jernet blef miukt. Detta hölts på alla ställen för en hemlighet, men genom det jag hade tillfälle att se 3 serskilta guterier och på ett ställe fick prata med arbetsfolket utan ägarens närvaro och äfven fick se hela processen, så är jag nu fullkomlig mästare deraf ...»

Ikke utan skäl kan man sålunda beteckna Johan Alströmer som svensk industrispion. Men till hans ursäkt må samtidigt framhållas att personer, som reste omkring i sådant uppdrag, voro en ganska vanlig företeelse vid denna tidpunkt, då industrialismen höll på att bryta igenom. Till Alströmers försvar kan också nämnas, att det i första hand är genom rekommendationer som han vinner tillträde till olika fabriksanläggningar. Banks och Solander stå frikostigt till tjänst med dessa. Det är också de som visa honom omkring på olika vetenskapliga institutioner, där man t.ex. gör undersökningar rörande den elektriska ålen, åskledare och andra brandskydd etc. Det torde för övrigt varit försöken med åskledare, som blev orsaken till att Kristine kyrka i Göteborg genom familjen Alströmer försågs med en sådan, en av de första installationerna av detta slag i Sverige.¹ Med utgångspunkt från Johan Alströmers brevväxling, möjligen också från någon dagbok, har den tidigare nämnde doktor Fagræus skrivit ned några notiser om Alströmers utlandsresa, troligen för det åminnelsetal över Johan Alströmer som NICANDER² skulle hålla i Kungl. Vetenskapsakademien. Notissamlingen ingår i Östad-arkivet. Det heter här:

»Igenom vår oförliknelige Solanders allestädes lika högt gällande Recommendations-Bref hade Hr. Alströmer här tillfälle at bese alt, hvad som förtjente Hans upmärksamhet ...»

Alströmer kom till England i en orosfylld tid. Englands kolonier i Nordamerika hade gjort uppror och situationen var kritisk för engelsmännen. Frankrike, som tidigare i hemlighet lämnat de upproriska sitt stöd, hotar nu öppet med en krigsförklaring. Spanien visar tecken på att vilja sluta upp vid Frankrikes sida. I England rustar man nu flottan för fullt. Krigsrapporter, krigsrykten, berättelser om kapade fartyg och tvångsrekryteringar till flottans fartyg osv. uppta därför en stor del av utrymmet i breven.³ Förklaringen till Alströmers livliga intresse för den utrikespolitiska situationen och möjligheterna till utrikeshandel ligger i att bröderna Alströmer investerat — delvis av patriotiska skäl — icke mindre än 300000 riksdaler i handeln på Nordamerika, en förmögenhet som gick förlorad med fredsslutet och som medförde stora ekonomiska svårigheter för familjen.

¹ DUBB, a. a., sid. 57.

² NICANDER, HENRIK: Åminnelse-Tal ... öfver ... Herr Johan Alströmer. Stockholm 1791.

³ Johan Alströmers verksamhet som politisk rapportör har författaren skildrat i ett arbete med titeln: Engelska flottan löper ut — Johan Alströmer rapporterar från England 1777-78. Göteborgs Sjöfartsmuseums årsbok Unda Maris, 1960.

Det är Banks som introducerar Alströmer hos de personer, av vilka han erhåller förstahandsupplysningar om det politiska läget. Men Alströmer är också själv en god iakttagare av folkstämningen. Tack vare Banks får han vara med om den stora flottparaden vid Spithead innan engelska flottan löper ut för att uppta striden med den franska. Skildringen av flottparaden hör till det bästa i breven. Alströmers inställning är icke pro-engelsk. Genom sin broder Patrik, som är väl anskriven vid hovet, har han möjlighet att delge Gustaf III och rådet sin uppfattning om det politiska läget och den troliga utgången av konflikten i Nordamerika. Mycket talar för att Alströmers rapporter bidragit till att Gustaf III som förste suverän erkänt Förenta Staterna som fri och oberoende nation. Fagræus säger nämligen i sin tidigare nämnda notissamling om denna del av Alströmers verksamhet i England:

»Nu får jag en gång för alla berätta, det Svenska Regeringen, i synnerhet vår Premier-Minister Gref C. Fr. Scheffer, aldrig haft så tidiga och så pålitliga underrättelser om Ängelsmännernas krig med sina Colonister. Vår *Alströmer* hade redan tillvunnit sig de förnämsta Connoissenser äfven med Amiralitets-Herrarna; så att Han fick veta alt, och han försummade icke att sådant hemberätta, så vida som det hade någon förbindelse med Fäderneslandet ...»

Fagræus har emellertid observerat att han försagt sig; notisen är överkorsad i konceptet och saknas i den slutgiltiga utskriften, liksom i Nicanders minnestal.

Några stickprov på Johan Alströmers förmåga att skildra engelska förhållanden skola här till en början lämnas. Genom Banks har han blivit föreställd för Georg III och fått tillträde till hovet. Han berättar:

»Då Drottningen ligger i Barnsäng som gemenligen liksom nu sker i Dess Egit hus el. the Queens Palace, så måste alla dagar en af Dess förnämsta Hofdamer sitta i ett stort rum i Slottet el. St. James Palace, för att gifva svar till alla Dem som komma up at fråga efter Drottningens tillstånd. I förmaket sitter då en Page, som på en Lista skrifver up alla deras namn som komma, ty ingen kan skicka och fråga utan alla måste gå sielfva och Etiketten är att de skola komma alla dagar. Alla fruntimmer och Cavaillerer som frequentera Hofvet gå således alla dagar emellan 1 och 2 men alltid uti negligé el morgon habit, sombliga fruntimmer i Kofta och kortel och sombliga hertigar i Stöfvlar och Sporrar. De låta hvarje gång annotera sitt namn, gå sedan in, bocka sig för La Premiere Dame d'Honneur du jour, då hon stiger up och berättar Drottningens tillstånd och då de sedan gå ut trakteras de alla med en dryck som kallas Caudle och som är ej annat än hafvresoppa kokad på vin el. med mycket vin och hvilken alltid drickes varm, då äfven Cakes af flera slag presenteras. Många går up endast för att dricka Caudle och försäkras att detta tractamente av Caudle o. cake kostar 80 £ om dagen el 1000 guinéer för hela Barnsängen. Jag har varit uppe en gång och tänker mig ännu dit i dag. Listan lämnas hvarje afton till Kungen och den säges utgöra en af dess förnämsta Lecturer. Då Drottningen blir frisk att hon kan ligga ofvanpå Sängen, ger hon alltid cour och då Presenteras främmande; således tänker jag äfven göra värdel. Barnsängs visit snart ...»

Installerandet av Lord-Mayorn beskrives även ingående; här skall emellertid endast relateras Alströmers drastiska skildring av den avslutande balen:

»För middagen kunde jag ej få Billet men för afton el. för balen som öppnades kl. 8 fick jag sedel. Där dansades i några och söps i andra men trängdes i alla Rum. Jag hvarken dansade el. söp, men är likväl i dag så trött att jag knapt orkar gå, endast af att stå och trängas ehuru jag ej var där längre än til 1/2 2 då likväl Balen skulle räcka till kl. 4 ... Några fulla personager fick jag också se innan jag gick, men alla säga att emellan kl. 3 och 4 är lokaliteten full och då nyttja de alla möjliga aisanser i alla vrår ...»

Det var på Banks rekommendation som Alströmer kom till Lord-Mayorns installationsfest; det är också på hans och Solanders tillskyndan som han får deltaga i parlamentsmöten, installationer av domare etc.

Fagræus berättar om Alströmers ankomst till London i sina notiser:

»Logement togs i Westminster; men vår Alströmer var dagel. i Staden aldrig utan sällskap af gamle Herr Lindegren¹, Hr Grill², Sir Joseph Banks, vår omistliga Solander med flera, igenom hvilka Han snart förvärfvade sig all åstundad bekantskap ...»

Redan dagen efter ankomsten till London — lördagen den 25 oktober 1777 — träffar Johan Alströmer sin vän och forne studiekamrat Daniel Solander. Om den följande söndagen och dagarna strax efter heter det:

»Middag hos Banks och Soupé hos dess Maitress Mistress Walls³ endast med Banks och Solander. Måndag hos Baron Nolcken⁴ och Soupé med Banks och Solander med ett Engelskt fruntimmer som nyss hemkommit från Indien och som jag tror kommit med Svenska ostindiska skeppet ... I dag följer Solander oss på Comedien. Hälsa Bror Clas och säg att jag berättat för Solander och Banks om det nya Speciet af gran som sågs vid Strängnäs.⁵ De hade redan fådt underrättelse derom från Sparrman, men de önskade ganska mycket att de med posten kunde få ett litet Specimen deraf, för att se om det är något af de americanske som de så väl känna. Hade bror Clas tagit något så kunde det kanske sändas till mig, annars kunde något tagas i hemresa från Stockholm. Jag kan ej beskrifva hvad Solander är här afhållen af alla Meniskor, och jag har hört hvad tienster han här gör alla svenskar. Han är både estimerad och afhållen uti de aldra största hus och derföre äro alla dess recommendationer ganska betydande. Det är endast han som lagat att Svenska officerare fådt gå ut på Engelske skepp, då det blivit refucerat tout court både åt Ryssar och andre. Lindegren och Grill kunna ej nog berömma honom ...»

Det kan i detta samband vara värt att påpeka, att även om Solander isolerade sig från sina vänner i hemlandet, var han varmt fästad vid sina landsmän och vid svenska församlingen i London. Efter den lyckliga återkomsten från resan med Endeavour gör han av tacksamhet en donation till svenska kyrkan i London. Han skänker också ett antal sydländska växter att planteras på den svenska kyrkogården kring den nu försvunna kyrkan vid Prince's Square — numera Sweden-

¹ C. Lindegren var Alströmers representant i London.

² GRILL, CLAES (1750–1816), köpman och svensk generalkonsul i London.

³ Jfr UGGLA, 1953, sid. 75.

⁴ VON NOLCKEN, GUSTAF ADAM, svensk envoyé i London 1764–93.

⁵ I KVAH 1777 publicerade Clas Alströmer en uppsats om denna slokgran. Jfr Linné d.y. om samma sak (SLÅ XXXIX–XL, 1956–57, s. 148–149) och JOH. FISCHERSTRÖM, Utkast til Beskrifning om Mälaren, Sthm 1785, s. 247–248.

borg Square. Kyrkoprotokollen några årtionden senare förmåla dock att träden inte uthärdat ett par stränga vintrar.¹

Alströmer är till en början rädd att hans bristande språkkunskaper skola lägga hinder i vägen för att rätt hinna utnyttja tiden:

»Nu arbetar jag med att lära mig Engelska, som skam dåligt det går, talar jag redan ej annat; hinner jag endast att få några vackra Fruntimmers Connessancer så hoppas jag språket skall blifva snart lärt ...»

Alströmers höga uppskattning av Banks och Solander är genomgående för hela den följande brevväxlingen:

»Som en Gammal vän och Skolkamrat, gör han [Solander] allting i Verlden för att procurera mig kunskaper och nöje och genom Dess introduction har jag äfven fullkomligt vunnit H^r Banks vänskap. Han har ej endast introducerat mig hos alla lärda utan har äfven lofvat att alltid i Lärdomsväg uträtta allt hvad han kan förmå. Nu låter han måla de 4 Specier af Alströmeria på Pergament af de bästa miniature målare af örter, som han skänker mig², han har äfven lofvat mig Dupletter af alla dess samlingar, både örter, Snäckor och Insecter och det för alltid. Ingen vecka passerar som han ej får stora Paqueter med Naturalier från alla verldens delar, ty han har vänner på alla ställen och alla expressera sig att kunna visa honom någon höflighet. Af Solander har jag fådt lof på alla Söderhafssnäckor som nästan alla äro Nya. Af Duchesse af Portland³ har jag äfven fådt lof på Dupletter. Af Greisler på mineralier etc. så att jag nästan är säker på att genom dessa mina vänners bistånd kunna få tillsammans den bästa naturaliesamling i Sverige ...»

»Det är endast 2^{ne} sällskap jag frequenterar neml. Banks Privata med dess Philosophiska vänner, samt Lindegrens. Banks och Solander äro inseparable. De äro estimerade af alla Classer folk från och med Kungen här och med dess yeomen el Stånd Drabanter, Dukes, Lords, Ladies, Baronets, Gentlemen etc. alla tala med högaktning om Dem och alla äro nöjda då de kunna hafva Deras Sällskap. De måste således emot Deras vilja ofta vara i högst förnämna Sällskaper som de hata, men den öfvriga tiden uppföra De till Naturalhistorien och alla ädla Vetenskaper. Genom dem har jag blifvit bekant med de mästa härvarande Lärde och jag har nästan alla Torsdagar ätit på Vetenskaps Societetens Clubb och sedan bevistat Societetens Sammankomst samt på aftonen souperat på en enskilt Lärd Club som äfven fådt ett äkta Philosophiskt namn neml. Cunt Clubb och där inga andra få komma än de som älska the true Philosophy. Där upläses ofta Physiska afhandlingar el. Bref i dylika ämnen, innan de presenteras för Academien. Det narragtiga namnet hafva de af en händelse fådt, hvilket jag hört men hemkommen får tala om ...»

Det råder som synes tydligen en viss skillnad i omdömet om Solander i England och i Sverige. Medan Alströmers brev återspegla det goda intryck man hade av Solander i England, är det intryck han efterlämnat i Sverige mindre sympatiskt. Härtill har i hög grad bidragit att han inte lät sin lärare Linné taga del av samlingarna och forskningsresultaten från resan med Cook. Men även detta mindre tilltalande drag i bilden av Solander försvinner i breven från Alströmer.

¹ EVANDER, SVEN: Londonsvenskarnas kyrka. Lund 1960, sid. 111.

² Dessa bilder omnämnas senare från det alströmerska museet då detta förvarades på Clas Alströmers gård Gåsevadholm (DUBB, a. a., sid. 20. Jfr sid. 68).

³ Margaret, duchess of Portland. Jfr not 4, sid. 63.

Man får också taga i betraktande att Solander var anställd hos Banks och hade gjort sina resor och forskningar som dennes assistent. Det var sålunda Banks som hade att bestämma om och i vilken utsträckning andra skulle få taga del av deras gemensamma forskningsresultat. Redan i brevcitaten här ovan lägger man märke till att däremot Alströmer redan på ett tidigt stadium får löfte om naturalier av både Banks och Solander för familjemuseet i Sverige. Han får också akvarellerna av de olika arterna av *Alströmeria*. I ett annat brev heter det att han sänt

»... hem ett paquet med gravurer öfver örter. De äro alla utav det stora värk H^f Banks och Solander nu arbeta på. Ganska få av dem äro fulkoml. corrigerade, men jag fick dem af Banks efter jag begärde dem, endast för att visa Br. Clas den förträffel. gravur som utnyttjas. De namn som äro påskrefvna äro öfver de mästa galna och endast projekter. Alla äro endast gravurer ...»

Innan Alströmer får de första samlingarna av naturalier av Banks skriver han emellertid också:

»Redan har jag fådt lof på en del Dupletter af örter samlade under den långa resan af Banks och Solander, men om jag kan få dem innan det stora värk utkommer som beskrifver dem, vet jag ej. Jag har likväl par avance lofvat på heder att Profess. Bergius för några skall ej beskrifva dem, efter det endast skulle göra en Confusion efter de ändock namngifvits och beskrives i det nya värk och detta löfte hoppas jag Professorn honorerar ...»¹

Det skulle sålunda varit olika, ganska föreståeliga och vägande skäl, som gjort att Banks och Solander inte ville dela med sig av sina upptäckter. Dels var man tydligen rädd om prioritetsrätten till upptäckterna, dels fruktade man att om andra publicerade dem, det skulle ske under nya namn, andra än dem som redan funnos på gravyrerna, som Banks låtit utföra. Att ändra dessa namn var förenat med både kostnader och arbete, om det överhuvudtaget lät sig göras.

Det är dock först inför den förestående avresan som Banks infriar löftet till Johan Alströmer om samlingar. Men när det sker, sker det tydligen utan någon påminnelse från Alströmer:

»Det enda jag nu väntar på är delning av H^f Banks Naturalie Cabinetter hvaraf han lofvat mig dupletter. I dag har jag gådt igenom Dess Insect Cabinette och fådt deraf en superbe Insect Samling. Om Måndag har han lofvadt mig att öppna alla Dess kistor med Snäckor från Söderhafvet, hvaraf jag hoppas kunna sända heraf en rik samling ...»

Redan dessförinnan har emellertid Alströmer — tack vare Solander — erhållit ett värdefullt tillskott för familjemuseet i Sverige. Det är hertiginnan av Portland, som infriar sitt tidigare löfte om snäckor:

»Hela förmiddagen c'est a dire tills kl. 4 var jag occuperad med att dela snäckor som hertiginnan af Portland lämnat till the British Museum, H^f Banks och mig och hvarföre

¹ P. J. BERGIUS hade 1767 utgivit avhandlingen *Plantæ Capenses*, med andra namn än dem Linné åsatte samma växter i *Mantissa I*, s. å., vilket vållat förvirring. Kanske är det därför han nämnes. (Red.)

Fig. 2. Joseph Banks (t. h.) och Daniel Solander (t. v.). Wedgwoodmedaljonger på blå botten. Förgylld ram symboliserande jorden-runt-färden 1768–71 med mottot »discere quid quæque ferat regio» (»att lära känna varje trakts produkter»). Linnés Hammarby.

vi isynnerhet hafva att tacka Solander som alltid är en varm vän. Detta är endast en del af Dess Dupletter el. en del endast af Bivalver, men hon har lofvat af alla och då blir Solander min comissionair. I morgon skola vi gå igenom el. dela Solanders Södersjö Snäckor och sedan H^r Banks, så att jag hoppas blifva ganska rik derpå ...»

Solander hade efter hemkomsten från resan med Banks och Cook ordnat hertiginnans av Portland naturaliekabinett, ett arbete som denna mycket uppskattade.

Om delningen av Solanders samling nämner breven ingenting, men om hur Banks överlämnade sina dubletter berättas följande:

»I dag har jag varit occuperad med att gå igenom H^r Banks Snäckor som voro uti flera packkistor och hvilka förut ej varit öppnade sedan Dess hemkomst från Södersjön, ty han har ännu ej sitt Snäck Cabinet i ordning. Han öppnade dem endast för mig för att gifva mig Dupletter af dem och packade dem åter uti kistorne igen. Jag kan ej nog ärkänna den höflighet han visar mig, ty den är ovanlig på alla ställen men i synnerhet här i England ...»

När Alströmer strax efteråt får tillfälle att med kapten LERBERG sända hem till Göteborg en del i England gjorda inköp av instrument, prov på engelska tillverkningar etc., upptar packningslistan på första plats två kistor märkta »I. A. 1» och »I. A. 2» »med snäckor och några mineralier», dvs. gåvorna från her-

tiginnan av Portland, Banks och Solander, vilka efter Alströmers uppfattning tydligen voro det mest värdefulla, eftersom dessa lådor toppa listan.

Banks och Solander gynna emellertid sin vän Johan Alströmer inte bara med samlingar och rekommendationer. I deras sällskap får han t.ex. göra en utflykt till den nyanlagda botaniska trädgården i Kew. Johan Alströmer skriver härom till sin broder Clas:

»På vägen togo vi uti vagnen med oss Din gamla vän H^r Lee¹, som var ganska glad att få se mig och att få berättelser om Dig. Vi besågo både Lust och Botaniska trädgårdarne i Kew hvilka begge lära vara de förnämsta i Europa och den Botaniska är nu åtminstone den rikaste på växter i världen. Trädgårdsmästaren som Du äfven känt H^r Aiton² är äfven så kunnig, som litet jaloux om sina rikedommar. Det är den Höfligaste och Beskedligaste af alla Trädgårdsmästare i världen, ty han kan aldrig neka hvarken frö el. Specimen af alt hvad han har. Jag och Solander talte vid H^r Lee att både för Dig och mig kunna få plantor af alla Americanska träd som kunna tåla Svenska Climatet. På Bollerup³ kunna väl alla växa som kunna stå i kall jord under öppen himmel här i England. Alt sedan kriget blef med America har inga frön kommit derifrån och många sorter Americanske träd mogna ej i England. Således är ej annan råd än att taga plantor som i god tid alltid kunna sändas på Sundet och derifrån landvägen på Bollerup. Jag som ej är någon ägta Botanicus, fant i synnerhet H^r Aitons Arboretum och Fructehus förträffel. vackra ty der stå alla träd och Buskar planterade efter Genera, så att man på ett ställe ser alla sorterne det ena bredvid det andra och jag längtar att en gång få se en sådan Trädskola hemma. Den Lady Monson⁴ som Du kände är nyligen död i Indien dit hon följde med sin man som var blefven guverneur. Hon har gordt H^r Lee Testamente af alla sina Naturaliesamlingar och en del häröver etc. De äro ännu ej hitkomna, men H^r Lee låter nu bygga ett hus apart för dessa samlingar. H^r Lee läfvade att skicka Dig frö af Alströmeria Ligta såsom ärkänsla för det Du aldra först skickade honom frö af Pelegrina och som hade bringat in åtskilliga Guineer i dess pung. Af det 3de Species som ej finnes i natur har H^r Banks läfvat mig målning. Jag är nu alla dagar ihop med Banks och Solander och detta skrifver jag hos M^o Walls, H^r Banks maitress, där vi ätit middag och Solander ber mig nu som alltid, hälsa Dig ...»

Om den nämnde Aiton anför Fagræus i sin ovan citerade notissamling:

»Hr Aiton har varit den förste, som lärt oss, att af en enda knopp, som skickas i Bref med Posten, producera det största stamträd och att propagera de örter, som tilförne utom sit Solum Natale aldrig kunnat hållas vid lif ...»

¹ LEE, JAMES (1715-95), handelsträdgårdsmästare vid The Vineyard, Hammersmith, översättare av flera av Linnés arbeten.

² AITON, WILLIAM (1731-93), skotsk botanist, 1759 direktör för den nyanlagda botaniska trädgården vid Kew.

³ Denna gård nära Kristianstad ägdes först av NICLAS SAHLGREN, sedan av svärsonen Clas Alströmer.

⁴ Lady ANN MONSON, dotter till Henry, earl av Darlington. Död 1776. Om henne skriver Clas Alströmer i ett brev till Linné, att hon är en stor beundrarinna av denne och har goda insikter i hans vetenskap. Vidare att jämförd med henne är hertiginnan av Portland en ren amatör (RYDBERG, SVEN: Svenska studieresor till England under frihetstiden, Uppsala 1951, sid. 274). Lady Monson tycks för övrigt ha varit ett ganska färgstarkt fruntimmer. Enligt *Dict. of Nat. Biogr.* heter det sålunda: »There was some scandal about her early life ... She was a prominent person in Calcutta Society and a very superior whist-player.» Lady Monson var andra gången gift med GEORG MONSON (1730-76), indisk kolonialtjänsteman.

I samma notissamling heter det också om Lady Monson:

»Cancellie Rådet och Commend. Friherre Cl. Alströmer anser som en Juvel, i sitt Bibliothek, en Hennes Egenhändiga Catalogue på alla Träd, Buskar och Örtar som år 1764 funnos i England, jämte Utmärkande af deras Cultur under bar Himmel el. uti Orangerie. Detta Snygga Msc. som till förbemälte H^f Baron af Dess Auctorska är dedicerat, förtjenar så mycket mer Framtidens Estime, som vår odödliga Solander deruti Characteriserat mångfaldiga förut okända Örtar och determinerat de Engelska Namnen ...»¹

Johan Alströmer tänker också på framtida möjligheter att erhålla frön och växter från England. I ett följande brev heter det nämligen:

»H^f Aiton har varit så god och lofvat en af dess Trädgårds Drängar el. rättare sagt befallt honom hämta och lägga in för sig alla de örter som blomma i orangeriet och trädgården för ett helt år och jag har lofvat Drängen 5 Guineas för Dess besvär. Papper har jag redan lämnat och jag har redan samlat för en månad ...»²

Alströmer var också ute för att studera engelskt åkerbruk. Fagræus nämner i sina notiser att »Tatarisk råg hemsändes för Såning. Den har och lyckats i warma Somrar på Christinedal, Koberg, Östad, Nolvaga och Kilanda ...» Mottagare av sådant utsäde var även riksrådet Scheffer.

Solanders vänskap med hertiginnan av Portland resulterar också i att Alströmer med den förut nämnde kapten Lerberg kan sända hem en samling guld-fiskar, en annan hennes gåva. Fagræus sammanfattar vad breven ha att förtälja om denna sak på följande sätt:

»Af samma Hertiginna, som hade flera Dammar fulle af Gull fisk (Cyprinus Auratus L) fick vår Alströmer 100 stycken, hvilka lefvande hemfördes och utdeltes för att planteras i Dammar vid Christine Dal, Christine Lund, Cathrine Berg, Gubbero etc.³ Fiskarna voro så tame at de äfven af Främmande personer togo bröd emellan fingrarna ...»

Ett gott prov på hur Alströmer beskriver en vetenskaplig institution, eller rättare sagt ett museum, är följande:

»*Hunters Museum*⁴, det förnämsta i Werlden för Anatomiska Preparata, hvilket jag förut som hastigast sedt men Doct. Hunter nu sielf viste mig tillika med dess öfrige Cabinetter af mineralier och mynt hvilka det sista endast kostar honom 20,000 £ Sterl.

¹ Detta arbete har trots ivriga efterforskningar icke kunnat återfinnas. Det ligger närmast till hands att tänka sig att det överförts till biblioteket på Koberg. Möjligen, fast mindre troligt, är att det gått förlorat i samband med den våldeld som ödelade delar av Alströmers bibliotek och museum i Alingsås 1778 (jfr sid. 67–68).

² Det ligger närmast till hands att tänka sig att event. växter sänts till Christinedal där Clas Alströmer hade en botanisk trädgård. (PETERSON, Bo: Hortus Christinedal. En botanisk trädgård i Göteborg under 1700-talet. Svensk Botanisk Tidskrift, Bd 42: 4. Uppsala 1948.) När Clas Alströmer flyttade till Gåsevadholm anlades en botanisk trädgård även där. En förteckning över dess växter ingår i Östad-arkivet.

³ Landerier i Göteborgs närhet, nu inom staden.

⁴ HUNTER, JOHN (1728–1793), känd engelsk läkare och anatom. Hans anatomiska museum var i första hand ägnat att ge upplysningar om människokroppen och dess olika organ och olika sjukliga förändringar hos dessa.

En horribel summa. Det skall likväl vara egalt om ej bättre än kungen i Frankrikes uti Gamla och Romerske mynt, samt det bästa som gifves uti Engelske. Men det går an för honom att göra dylika samlingar, så länge kungen gör så friskt barn alla år, ty han är accousheur och får 1,000 £ Sterl. för hvarje barn, således har han endast från det hionelaget fådt 12 à 13,000 £ Sterl., i andra familjer får han 50 à 100 £ för hvarje barn ...»

Det tycks närmast ha varit gammal vänskap mellan Solander och bröderna Alströmer och glädjen över att få träffa en gammal studiekamrat, som varit drivkraften bakom Solanders önskan och vilja att hjälpa Johan Alströmer till att se och lära så mycket som möjligt under englandsvistelsen. Vänskapen med Solander var också en försäkran om Banks hjälp och stöd. Men det är inte utan att man också tycker sig märka en viss benägenhet hos Solander att stå bröderna Alströmer till tjänst med tanke på deras sociala ställning i hemlandet. Av breven att döma har Alströmer, så länge han var i England, inte haft tillfälle att göra sina båda vänner några gentjänster av större värde. Solanders oegennyttiga uppträdande blir härigenom så mycket mera markant. Tidigare har berörts Banks och Solanders önskan att erhålla prov på ett nytt species av gran. Alströmer återkommer till detta och andra sätt att visa sin erkänsla för mottagen hjälp även i senare brev:

»Banks önskade gerna at få se det nya Species af Gran Du funnit, men då Barren altid affalla då de äro torra, så ber han att Du ville lägga en Kvist med Kotte etc. i Spiritu Vini och sända med aldra första siölägenhet från Stockh., ty de hafva just nu varit occuperade att åtskilja alla Species af Tall och Gran. Kunde frö fås för Trädgårdarna här som H^r Aitons och H^r Lees vore det ganska väl ...»

Om en annan gengåva skriver Alströmer:

»Jag var ganska glad att få hit de efterskrefvne gevären, som alla väl kommo fram, och hvarför jag är Dig och Bror Patrik mycket förbunden, ty jag kunde aldrig göra Banks en kärkomnare Present. Han tyckte oändl. mycket om dem ...»

För att kunna revanschera sig hos sina vänner i London måste han också söka hjälp av sin svägerska SARA CATHARINA, Clas Alströmers maka:

»Nu kommer jag med en Commision till Svägerska Sara neml. att om möjligt är, med aldra första skicka ned till Götheborg 4 st. kalla Hierp Pasteyer hvilka Bror Patrik sedan med första skepslägenhet kunde sända hit till London. Hierparne tages så friska de någonsin kunna fås. Det är endast att göra Presenter til mina vänner som gordt mig en utmärkt höflighet. Sådane saker anse de här mer än alt annat ...»

Pastejerna anlända — »Jag har behörigen disponerat dem, men ännu ej smakt dem, ty de kommo sista veckan» heter det. Med tanke på den långa transporten kan det också vara lugnande att veta, att när väl pastejerna blivit fördelade mellan Banks, Solander, Lindegren och en annan vän i England, skriver Alströmer: »jag hade så när glömt tacka för Pastejerna som kommo hit ganska väl conserverade. En har jag sedt öpnad som var ganska god ...»

En sak är ganska fräppant, när man läser breven från Johan Alströmer. Linnés namn nämns aldrig i korrespondensen, trots att samtliga brevväxlande bröder varit hans lärjungar. När man möter Linnés namn i samband med Johan Alströmers englandsvistelse, är det i Fagræi notiser om denna. Men då heter det endast, i samband med Lees deltagande i besöket hos Aiton: »Hr Lee som på Engleska Språket öfversatt vår Stora von Linnés Philosophia Botanica, till prof på sina Botaniska Kunskaper ...» Tystnaden beträffande Linné kan antyda ett ställningstagande inom familjen Alströmer till brytningen mellan Solander och Linné, m.a.o. att man i detta fall helt eller delvis ställt sig på Solanders sida. Man får emellertid också komma ihåg att när Linné den yngre kommer till England 1781, blir han mottagen på samma förekommande sätt som Johan Alströmer av såväl Solander som Banks. Men väl att märka, Linné den yngre kom med rekommendation från Johan Alströmer till Banks och Solander.¹

I mitten av oktober 1778 är Johan Alströmer redo att lämna England. Fagræus säger i sina notiser »att man har orsak tvifvla det ännu någon Svensk, som utrikes rest, någonsin gjort el. förstått göra så betydande upptäckter för svenska Industrien, som vår nu saknade Johan Alströmer ...» Mot slutet av vistelsen märker man i breven att Johan Alströmer börjar intaga en alltmera kritisk inställning till England och engelsmännen. Ett för denna sak belysande brevavsnitt är följande:

»Jag är väl ej sielf belevvad, men jag finner dem (engelsmännen) ändock plumpa, grofva, obelevade, ohöflige etc. och i grader alt efter som De äro förnäme el. Rike. Om jag ser en ung karl som är mycket Sluskig och mycket Plump så är jag säker på att han är en Rik Baronet el. Lord. Ängelsk artighet är ej nu hvad den varit. Engelska Geniet bör aldrig nämnas, det har aldrig gordt stovärk fast stovärk blifvit gorde i England, det är Engelske Penningar som gör alt och det är på alla ställen ett mäktigt Drifhiul. Guldet är det som lockar Utlänningar ... En öfverdreven Luxe soutenerar här alla fria konster, men alt är snart i sitt fall ... Oagtat detta är ändock London ett dragande ställe för alla som älska vettenskaper ity där finnas alla i Perfection ...»

Av brevväxlingen framgår också hur djupt fästad Johan Alströmer var vid sin släkt i Sverige. Den reserverade hållning man i England intager mot främlingar och även mot släktingar i främlingars närvaro, måste därför på Johan Alströmer ha gjort ett mindre tilltalande intryck:

»Kan någon Jordisk Lycksalighet öfvergå den att lefva i en famillie där alla är ett, alla hafva ett tänkesätt och alla älska hvarandra? Jag ryser då jag ser den Engelska Kallsinnigheten, där Föräldrar, Barn och Syskon conservera den utvärtes agtningen för hvarandra, men nästan aldrig känna någonsin vänskap. De äro värre än hundturken ...»

Som synes hårda ord.— Alströmer hade i London beställt vissa instrument för att sända hem till Sverige och han klagar i flera brev hur svårt det är för honom att få beställningarna utförda:

¹ UGGLA, 1953, sid. 75.

»Åtskillige både för min resa och framtiden nyttiga och nödvändiga Instrumenter har jag beställt, och oagtat jag springer dagel. som en hund, och tillika employerar alla mina vänner att hielpa mig, så kan likväl dermed ingenting uträttas, ty Engelska Geniet är så fatt, att om arbetaren får det infallet, att supä och hans Mästare vill gifva honom för en dag, så mycket som för en vecka annars, så arbetar han likväl ej, utan i det stället anses för en honeur att han refuserat. Nu ger jag dem likväl rent ut Fanden, och antingen jag får hvad jag beställt el. ej så reser jag ...»

Här skymtar en orsak till Alströmers kritiska inställning till engelsmännen. En annan kan ha varit att hans bröder mot slutet av hans vistande i England tydligen i sina brev låtit förstå att hans vistelse i London börjat bli både för dyr och för långvarig. Det första brev han sänder efter ankomsten till Frankrike är därför en ganska ingående redogörelse för hans privatliv under englandsvistelsen och därmed förenade utgifter:

»Nu borde jag för Dig, min k. Bror göra en Ample Apologie för mitt långsamma vistande i England och för den betydande Penning Summa jag där depenserat, men jag har svårt för att som sig bör göra någondera delen. Hade jag varit flitig så hade jag nog kunnat göra reda för tiden, ehuru jag hoppas att hvad jag gordt, visar att jag ej varit lat. Penninge räk. har jag likväl svårare att komma ifrån i synnerhet som de ej gådt ur min Pung ... Jag har hvarken hållit Maitresse el. Equipage el. domestiquer mer än min gamble dräng ... utan tvärt om lefvat ganska tranquilt med få vänner ... aldrig varit på någon Spel Klubb och aldrig Spelt kort utan smått spel för ro skuld med fruntimmer och på flickor som annars på flera sätt äro nog dyre i England, har jag depenserat ganska litet ... mycket har jag aldeles ej kunnat undvika att köpa ... Utan att köpa och derigenom visa sig en Gentleman är och svårt att se manufacturer ty de äro så vane att se fattige spioner som tala om deras curiosité ...»

Men lika slående som Alströmers kritiska inställning till England och engelsmännen i de sista breven från England — lika frappant är hans tacksamhet och vänskap för Banks och Solander i samtliga brev.

Man lägger även märke till att Linné den yngre i stort sett delar Johan Alströmers uppfattning om engelsmännen — åtminstone som vetenskapsmän — och också dennes uppskattning av Solander och Banks.¹

Genom Frankrike går Johan Alströmers resa vidare till Rom. Där når honom ett sorgligt budskap. Det är hans svägerska »den söta Stina Maja», som han var djupt fästad vid, som fått sig anförtrött att meddela honom, att vådeld ödelagt familjens museum och bibliotek i Alingsås. När han svarar heter det:

»Förlusten var nu för mig så mycket större som jag under min resa fådt Dubbel smak för Natural Historien, men jag tänker likväl mäst på Bror Clas, som nu förlorar en aldeles unique samling som han sielf gordt med så mycket besvär. Fagrei manuskripter var likväl största förlusten, ty det var en förskr. förlust för det allmänna som så mycket svårare lär kunna ärsättas som han mäst lærer vara utur stånd att arbeta om han ej absolut abandonerar alt hvad kan göra hufvudet confust. Den var äfven nog dyrbar, ty den har kostat 20 års pension. Jag beklagar likväl aldeles ej honom, ty då en människa med så mycket vett som han kan hålla en karl i huset endast för att hafva supsällskap,

¹ UGGLA, 1953, sid. 76.

så bör han vänta sig någon olycka, han var mer än lycklig att han ej var sielf i Alingsås, ty då hade han äfven blifvit ett offer för elden. Man kunde reprochera honom för att hafva släpat hem till sig ett helt Bibliotheque och nästan hela Naturalie samlingen, men jag reprocherar svårast mig sielf som tillåtet honom att taga till sig mer än ett litet antal Böcker i sänder, i synnerhet som jag ofta frugtat att de herrarna med sitt fyllande skulle sätta Elden på huset, och Du vet att vi flera gånger talade derom. Naturaliesamlingen hade han liksom tagit för sig medan jag reste och jag frugtar nu få höra att en stor del af Naturalier jag skickat från England och som jag fick af Banks och Solander, haft samma öde, men hvad som skedt kan ej mera ändras och således är bäst glömma bort det. En stor lycka på dubbelt sätt var att Bror Clas fådt köpa Osbecks samling¹ samt att den ännu ej var kommen, ty då hade den äfven säkert blifvit ett offer för Elden och nu kan den på något sätt reparera en del af förlusten. Jag skall äfven skicka circulair till alla mina Connaissanser som jag nu hoppas av Compassion så mycket snarare skola söka changera Fagrei smak för supar. En människa med så mycket vett och så många kunskaper tycker jag ej en gång behöfva så stor correction ...»

Det är som synes en något annorlunda bild av dr Fagræus som Alströmer här tecknar än den som möter oss i Stenströms redan citerade arbete om samme linnélärjunge. En sak kan man emellertid icke lägga Fagræus till last. Samlingarna från Banks och Solander gingo åtminstone icke helt förlorade vid eldsvådan i Alingsås. Fagræus nämner dem sålunda i sina notiser 1791 om Johan Alströmers englandsresa. De förvaras då på Gåsevadholm. Fagræus utgår, när han nämner dem, från ett brev daterat London den 24 juli 1778:

»Uti Bref af detta Datum beklagar sig vår Ärkänsamme *Alströmer* deröfver att han alldrig nog kan berömma Sir *Banks* oförlikneliga vänskap och godhet för honom, hvarigenom han icke allenast fick en kostbar del af Söder Öarnas artificiella Producter; utan och af de Djur, Örter och Mineralier, som der funnos. Baronliga Samlingen på Gåsevadholm torde således vara den rikaste på Söder-Sjö-Producter, som i Sverige finnes! Af Sir *Joseph Banks* fick vår Resande några ovanligen präktiga Figurer (Rättare Målningar) på *Alströmeria* Pelegrina, Ligta, Salsilla, pulchella, alla målade på stort Pergament in Folio. Hvilka Målningar för alla tider pryda det Alströmerska Cabinettet på Gåsevadholm ...»²

»För alla tider ...» När Fagræus skrev detta hade samlingarna flyttats till Gåsevadholm från Christinedal utanför Göteborg, där de 1784 besågos och beskrevos av C. C. GJÖRWELL, eller kanske troligare av botanisten OLOF SWARTZ, då denne passerade Göteborg på resa till Amerika.³ Clas Alströmer hade drabbats av en sjukdom, som gjort honom lam, och det var därför som han till det av honom nu bebodda Gåsevadholm förde samman familjens hela bibliotek och alla samlingar. Här på Gåsevadholm ser den blivande sydamerikanske frihetskämpen FRANCISCO DE MIRANDA samlingarna 1787.⁴ Johan Alströmer hade avlidit året innan, vilket också torde bidragit till att samlingarna sammanfördes till Gåsevadholm.

¹ P. OSBECK (1723–1805). Priset uppges till 4 000 daler (Biogr. lex.).

² Jfr DUBB, 1796, sid. 20.

³ *Upfostrings-Sällskapets Tidningar* 1784, sid. 142–3, 195–6.

⁴ *Miranda i Sverige och Norge*. Stockholm 1950, sid. 246–47.

Fig. 3. Daniel Solanders gravsten i Woking, utanför London, rest av Sv. Vet. Akad.

Det är först under senare generationer som Alströmers museum skingras. En samling, en gåva av Banks, har dock bevarats i stort sett som en obruten enhet. Det är den etnografiska samlingen — »Söder Öarnas artificiella Producter» för att citera Fagræus — en samling föremål använda av infödingarna på Nya Zeeland och Tahiti etc. Den donerades 1848 av bröderna J. och O. ALSTRÖMER till Vetenskapsakademien, då också resterna av Alströmers herbarium med bl. a. den största i Sverige bevarade samlingen av Linnéväxter skänktes. Den etnografiska samlingen förvaras nu på Statens Etnografiska Museum. Det är fastställandet av ursprunget till denna samling som gett anledning till föreliggande uppsats om förhållandet mellan bröderna Alströmer, Banks och Solander.¹ Den notis, som gav det slutgiltiga beviset för att denna samling var en gåva från Banks, ingår i den citerade skildringen av det Alströmerska museet (då förvarat på Christinedal) i Upfostrings-Sällskapets Tidningar. Den lyder:

»En skön samling af Kläder, Husgeråd och Vapen, så väl till Anfall som Värn, många Stycken af Tyger och andra Curiosa, från de nyl. upptäckta Länder i Söderhafvet, och i synnerhet ifrån Ön Otaheiti, den fullständigaste Samling i den vägen näst Hr. Banks i London, som skänkt Hr. Cancelli-rådet Bar. Alströmer alt hvad han där af ägt in duplo ...»

¹ Ett förhandsmeddelande om denna etnografiska samling har författaren publicerat i *Ethnos*, 1960.

Fig. 4. Medalj slagen över Daniel Solander 1784, samt tillägnad Joseph Banks av Clas och Johan Alströmer. Utförd av G. Liungberger.

Sverige är sålunda, tack vare Daniel Solander och dennes vänskap med Sir Joseph Banks och bröderna Alströmer ägare till den äldsta som enhet bevarade etnografiska samlingen från Söderhavet. Tack vare Anders Sparrman ha vi också på Etnografiska Museet i Stockholm en samling från Cooks andra resa.¹

Daniel Solander avled hastigt i London 1782. Bröderna Alströmer ha tydligen blivit djupt gripna av underrättelsen om vännens bortgång. Clas och Johan Alströmer skänkte ett penningbelopp till Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg för att »belöna et värdigt äreminne öfver denne sin afledne Vän». De få bevarade handlingarna om denna sammanslutnings tidigaste verksamhet nämna intet om donationen, men Pehr Dubb, själv medlem av sällskapet, omtalar den i sitt minnestal över Clas Alströmer i Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm.² Bröderna läto också slå en minnesmedalj över Daniel Solander. Den präglades på Kungl. Myntverket och är utförd av medaljören, professor G. LIUNGBERGER.³ Ett exemplar av medaljen bevaras på Kungl. Myntkabinettet.⁴ Den ena sidan visar en profilbild av Daniel Solander och växten *Solandra*, som med sitt namn bevarar hans minne. På den andra sidan läser man:

Josepho Banks
Effigiem Amici
Merito
D.D.D.
Cl. et Joh.
Alströmer.

¹ SÖDERSTRÖM, JAN: A. Sparrman's Ethnographical Collection from James Cook's 2nd Expedition (1772-75). The Ethnographical Museum of Sweden, Stockholm. New Series, Publication No. 6. Stockholm 1939.

² DUBB, 1796, sid. 55-56.

³ *Upfostrings-Sällskapets Tidningar* 1784, sid. 190, 272.

⁴ Ett ex. tillhör Sv. Linné-Sällsk. Red.

Det är bröderna Clas och Johan Alströmers tack till Daniel Solander men samtidigt till Sir Joseph Banks för visad vänskap och för det de frikostigt delade med sig av sina från Söderhavet hemförda skatter.

I katalogen på Kungl. Myntkabinettet finner man en notis till medaljen som säger, att Banks skulle vara »sonson till den svenskfödde, men i England naturaliserade sjöofficeren och parlamentsledamoten Jakob Banks (hette i Sverige Bank)». Att Banks skulle vara svenskättling påstår också MAIDEN¹ i sitt arbete om honom. Men det släktregister, baserat på Banks egna anteckningar, som CAMERON² publicerat, ger intet stöd för ett sådant påstående. B. BOËTHIUS³ lämnar förklaringen till misstaget. Samtidigt som den nämnde svensken och senare också hans son sutto i parlamentet, voro också Sir Joseph Banks' far och tidigare hans farfar parlamentsledamöter.

Något som annars kunde synas styrka antagandet att Sir Joseph Banks skulle vara svenskättling är den förkärlek han alltid visade för svenska medarbetare. Daniel Solander efterträdes av JONAS CARLSSON DRYANDER. ANDERS H. BERLIN, som anländer till England 1770, är en tid anställd av Banks, och UNO VON TROIL, senare svensk ärkebiskop, deltar i den resa som Banks och Solander göra till Island, när de uppgivit planerna på att delta i Cooks andra expedition till Söderhavet. I denna hade för övrigt också en annan svensk haft möjlighet att medfölja — HENRIC GAHN. Det blev i stället Anders Sparrman.

Sedan Daniel Solander gått bort och även Johan Alströmer avlidit, är det Clas Alströmer som upprätthåller förbindelserna med Banks och som då och då skickar honom »naturalia» och annat från Sverige, vilket framgår av Banks' nyligen publicerade brevväxling.⁴ Av denna får man också ett tilltalande bevis på Banks minnesgodhet, när det gäller gamla svenska vänner och medarbetare. När han får veta att Solanders mor och syster leva i mycket knappa omständigheter, avsätter han ett penningbelopp för deras underhåll. När de avlidit tillfaller beloppet hans gode vän botanisten Olof Swartz vid Kungl. Vetenskapsakademien som löneförbättring.

När Clas Alströmer avlider 1794 markerar detta också det definitiva slutet på Banks' mera intima förbindelser med Sverige.

¹ MAIDEN, J. H.: Sir Joseph Banks—the »Father of Australia». Sydney 1909, sid. xvii.

² CAMERON, HECTOR CHARLES: Sir Joseph Banks. London 1952, sid. 281–285.

³ BOËTHIUS, B.: Jacob Banks (tidigare Banck). Svenskt Biografiskt Lexikon. Vol. II, sid. 710–716. Förf. står i tacksamhetsskuld till antikvarien NILS LUDVIG RASMUSSEN för hänvisning till denna uppsats.

⁴ DAWSON, WARREN: The Banks letters. London 1958.

INGEGERD HENSCHEN

EN SÄNGGARDIN FRÅN LINNÉ D. Y:s HEM

En av Linnés ättlingar, INGEGERD BESKOW, född TULLBERG, har i sin ägo ett fragment av ett bomullstyg med tryckt mönster, som med full säkerhet tillhört någon i familjen Linné. Stycket är 91 cm brett från stad till stad — stadkanten är dock något defekt — och något över två meter långt samt skall enligt en icke bestyrkt uppgift ha varit en del av en sänggardin, vilket förefaller troligt, då tyger av detta slag mycket oftare brukades som sängomhängen än som föstergardiner. Tyget är fint och mjukt. Trådtätheten är 22 trådar i varp och 16 i inslag per kvcm, enligt undersökning på Nordiska museet, gjord av Gunnel Hazelius.

Mönstret är blått och är tryckt med kopparplåt, alltså ungefär som ett kopparstick. Skenbart upprepas de olika mönsterränderna två gånger på tygets bredd, men vid närmare granskning äro alla åtta ränderna med sina blomsterband och bottnar olika, även de som två och två äro av ungefär samma typ, som t. ex. de med de stora vågbanden och de med sicksackbrutna band. Således är det en mycket rik teckning, full av graciösa detaljer och med en mycket hög mönsterrapport. Fig. 1.

Under maj-juli 1960 var i Victoria and Albert museum i London anordnad en enorm utställning av tryckta tyger, hopsamlade från 46 olika håll — även från Sverige — förutom de, som tillhörde museets eget rika bestånd. Som komplement hade skaffats fotografier även av alster från sådana tygtryckare, som icke voro representerade på utställningen. Bland dessa återfann jag även Linné-tyget, till stor glädje även för museets textilvårdare. Fig. 2. Trycket är exakt lika det i Sverige bevarade. Det är gjort i Merton Abbey, Surrey, av William Walker, som var verksam 1763–1781, eller, vilket är föga troligt, av hans bror Richard Walker, som slutade trycka 1770. Mönstret är så typiskt 1770-tal som det gärna är möjligt, snarare från årtiondets senare del, men kanske från 1780, det är ej helt uteslutet.

Av Walker-trycken funnos dessutom ett tjugotal fotografier av mycket olika mönster, dels med blomster- och vågränder, dels med lätta fina slingmönster, oregelbundna rankor med korsande kvistar, med ströblommor och små miniatyrblommor mellan dem. Variationerna voro många och visade ingen som helst enhetlig typ, men däremot många likheter med andra tryckares

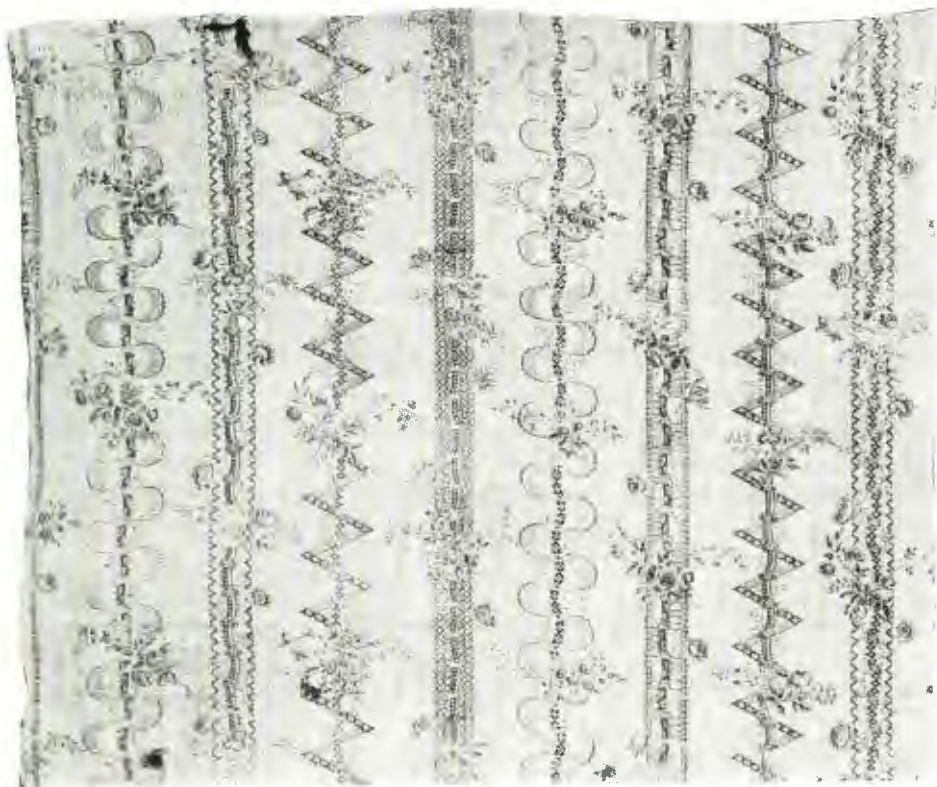

Fig. 1.

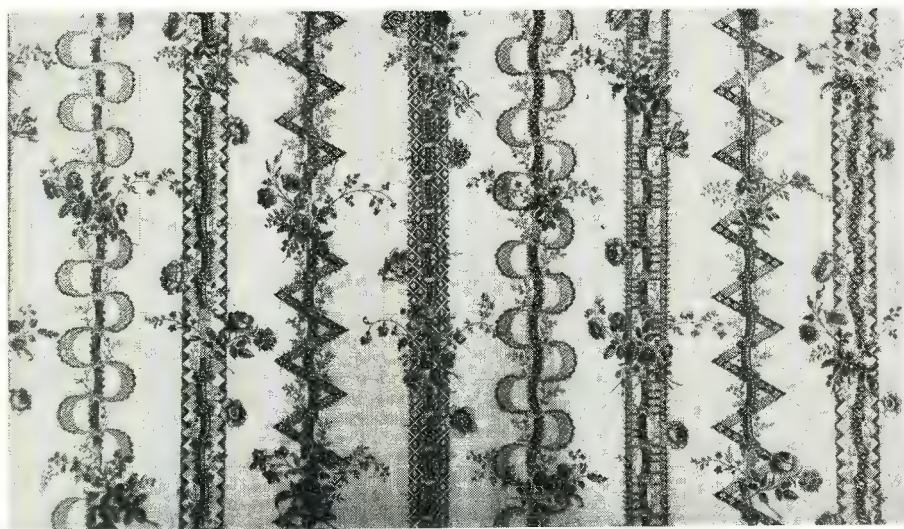

Fig. 2.

mönster. Man drog sig aldrig för att knycka av andra. Tyget har i viss mån fransk karaktär, men de skarpt brutna banden äro helt av engelsk typ och förekommo aldrig på franska tryck.

Hur kom tyget till Sverige? Skulle det kunna vara inköpt här? Det är väl uteslutet. Importen av utländska tryckta tyger var förbjuden då för att skydda den svenska industrien, som just då var blomstrande i denna genre. Smuggelgods? Knappast. Men tillverkningstiden stämmer förunderligt väl med Carl von Linné d. y:s vistelse i England 1781–83. Vilket påpekats av Sigurd Wallin. Det vore väl alldeles naturligt om han köpt tyget, som då var högmodernt, och tagit det med sig i sin packning. För en privatperson var sådant inte omöjligt alls. Nordiska museet äger flera stycken engelska 1700-talstryck, som också måste ha kommit in på privat väg. Annars äro sådana tygtryck just från denna tid mycket ovanliga i vårt land. Från 1800-talet, särskilt från årtiondena kring dess mitt, 1830–1870-talet, äro däremot svenska högreståndshem i stor utsträckning prydda med de engelska chintzfabrikanternas blomsterflora på gardiner, sängomhängen och täcken.

OLOF H. SELLING

FRÅN LINNÉ'S UNGDOMSTID OCH HANS SMÅLÄNDSKA HEMBYGD

Brukspatron Samuel Unéer på Ry och hans krets

I *Iter ad Exteros* har Linné med några ord, där sakligheten lyfter till poetisk flykt, fångat avfärden från Stenbrohult mot Holland den 15 april 1735, *Systema Naturae*s, det stora genombrottets år: »Då man reste från Stenbrohult», heter det, »war wädret härligt, rogen hölt på gå upp, biörken slå ut sina löf och skogarna klinga som ett paradis af foglar».¹ Ry bruk, numera Delary, i grannsocknen Göteryd var närmaste målet (fig. 1), och sällskapet bestod av fem personer.

Vid Älmhult tog man av åt väster genom skogarna, av allt att döma på en smal ridväg med mossa och gräs, mjuk av lossnad tjäle och vida skild från den körväg, som började byggas på hösten två år senare² och som i våra dagar ytterli-

Förkortningar i noterna: ABVA = Allmänna Brandförsäkringsverkets arkiv, Stockholm; BK = Bergskollegium, resp. Bergskollegii arkiv; GHA = Göta Hovrätts arkiv, Jönköping; HLA = Landsarkivet i Härnösand; KA = Kammararkivet, Stockholm; KB = Kungl. Biblioteket, Stockholm; KrA = Krigsarkivet, Stockholm; KVAB = Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek, Stockholm; LiSLB = Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping; LLA = Landsarkivet i Lund; LUB = Lunds Universitetsbibliotek; RA = Riksarkivet, Stockholm; SLÅ = Svenska Linné-Sällsk. Årsskr.; SSA = Stockholms Stadsarkiv; StFN = Stenbrohult i forntid och nutid; ULA = Landsarkivet i Uppsala; UUB = Uppsala Universitetsbibliotek; VLA = Landsarkivet i Vadstena; VäDA = Växjö Domkapitels arkiv; VäSLB = Stifts- och Landsbiblioteket i Växjö.

¹ Linnés Dalaresa ... jämte Utlandsresan ... och Bergslagsresan. Red. A. Hj. Ugglä. — Sthlm 1953, s. 318 (enda uppl. m. ordagrann återgivning av orig.). Även: C. von Linné, Ungdomsskrifter samlade af E. Ährling, 2. — Sthlm 1889, s. 377; Dens., Ungdomsresor, utg. av K. Hagberg, 2. — Sthlm 1929, s. 197; ty. övers. i F. Bryk, Linnæus im Auslande. — Sthlm 1919, s. 179, o. i K. Linnæus, Auslandsreise (omsl.: Reise ins Ausland), übers. v. F. Bryk. — Sthlm 1919, s. 19.

² BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1737, fol. 23 v, RA: »den nya twär vägen [mellan Älmhult o. Traryd] ..., som i höst påbegynts af allmogen» (Anton Svab, 1737 23/12). Det ger en fast datering av Abr. Bergius' allmänna yttrande på 1790-talet, att vägen blivit »för wid pass 60 år tillbaka, för första gången uppbruten», uppå ägarnas af Ryds [= Ry] jernbruks derom gjorda påstående» (A. Bergius, Om vägar och vägmärken i Sunnerbo. En 1790-talsbeskrivning ... kommenterad av J. E. Anderbjörk. — Småländska Hembygdsböcker XV. Växjö 1947, s. 20). Den skall enligt samma källa ha indelats (för underhåll, och försetts med vägmärken) 1779. Kanske är de vägmärken av typ D, som Anderbjörk 1944 anför från denna väg, uppsatta redan då (J. E. Anderbjörk, Gamla vägmärken och broar i Kronobergs län. — Minnesskrift över vägväsendets utveckling i Kronobergs län 1920-1943, utg. av Kronobergs

Fig. 1. Karta över Linnés första dagsetapp under resan till Holland, den 15 april 1735: vägen från Stenbrohults prästgård till Ry bruk i Göteryds socken. Stora landsvägen gick då öster om Råshult. (Ry, nu Delary, anlades på Veka och Hempersköps ägor.) — Detalj ur: Geographisk Delineation Uthöfwer Sunderbo Heradt uthi Smålandh och Cronebergz Låhn — — Anno 1685 [av A. Rohman]; ms. i Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm, sign. F. 23. Jfr karta fig. 11 (vars nedre del sammanfaller med övre högra delen av denna) och dess text angående Möckelns sänkning åren 1851–59.

gare breddats, rätats och jämnats. Här och var stack väl doften av kolmilor och svedjefall fram, myrar, ljungbackar och steniga barrskogar växlade med kala bokskogar i rödbrunt och grått och med lövskogsdungar, där bäckarna porlade och solen glittrade över vitsippsmattorna. För Linné, 27 år, förväntansfull och säker och med en snabb blick i de bruna ögonen, var avskedet över. I minnesboken, som låg i packningen tillsammans med alla manuskripten, hade fadern dagen innan tecknat sin latinska hälsning³ och i dag hade han fått den gamles bibliotek och yngsta systemen anbefallda i sin vård, om han och fadern inte mer skulle råkas.⁴ I prästgården vid sjöstranden i Stenbrohult var förutom fadern bara de tre systrarna hemma — modern var död sen nära två år. Brodern Samuel, snart 17 år, den blivande prosten och biodlaren, var med här genom de vårliga markerna.⁵ De tre andra i sällskapet var äldre: Claes Sohlberg⁶, som bröt på dalamål och vars följeslagare till Holland Linné var — Jonas Törnquist⁷, sergeant och gästgivare i Diö, och en präst, Johan Collin⁸, som var adjunkt hos kyrkoherden Linnæus och jämnårig med Linné och som senare blev hans svåger, sist kyrkoherde i Ryssby. Törnquist var äldst, 35 år, och en av familjen Linnæus' närmaste vänner, en »förståndig och upprichtig, ja omistelig man, drifwande, alfwarsam och en snäll hushållare samt liberal gästgifware» var fader Linnæi omdöme 19 år senare⁹ — nu, 1735, hade Linné trakterats två dar i rad i Diö¹⁰ och sen 1726 var han fadder i huset.¹¹

Läns Vägstyrelseförening: 54–66. Växjö 1944, sid. 58–59: förmodar senare tidpunkt). I alla händelser är det vanskligt att med G. Virdestam (Småländska gestalter. — Växjö 1930, sid. 60–61) förutsätta, att gästgivaren Törnquist skjutsade i vagn 1735 15/4. Kartan fig. 1 lämnar en också i ovisshet om vägens beskaffenhet. Man behöver självfallet inte ha rest den kortaste sträckan utan evt, om vägen tillät, ha fått eller tagit skjuts över Bergagården i Pjätteryd, men hästryggen var det naturligaste samfärdsmedlet, och vägen över Klöxhulta backar och Skittnavad då den kortaste. Som adjunkt hos Linnés far hade Johan Collin, en av följeslagarna, åtm. 1738 8/3–1740 26/11 viss årlig ersättning för häst (Allbo dombok, A I a 17, VT 1750 7/3 § 100, VLA).

³ F. Bryk, Linnæi Minnesbok. — Sthlm 1919 (faks.); Carolus Linnæus, Libellus Amicorum (Linnés stambok). I övers. utg. av A. Hj. Uggla o. T. Fredbärj. — Valda avh. av Carl von Linné, 30. Ekenäs 1958.

⁴ Se not 1.

⁵ Samuel Linnæus (1718 1/5–1797 20/6), kh i Stenbrohult 1749, prost 1777, utgav 1768 »Kort men tillförlitelig Bij-Skjötsel».

⁶ Claes Sohlberg (1711 13/4–1773 22/9), son av kronokonststatsinspektorn i Falun Erik Nilsson Sohlberg och deltagare i Linnés dalaresa 1734, med. dr i Leiden 1735, stadsfysikus i Filipstad 1746 och i Karlstad 1766 men tillträdde inte där. Han blev också läkare vid Loka brunn.

⁷ Jonas Törnquist (1699 26/3–1746 17/8), förare åtm. 1724, sergeant 1730–35, gästgivare i Diö 1727–46, vid sin död hovrättskommissarie. G. Virdestam har publicerat ytterligare några data om honom i uppsatsen Linné och Stenbrohult. — SLÅ 11: 7–40. 1928, s. 27–28 o. 38–39 (omtr., utvidgad men utan noter, i Dens., Småländska Gestalter. — Växjö 1930, s. 45–46).

⁸ Johan Svensson Collin (1707 13/8–1765 17/11), stud. i Uppsala 1727, prv 1731, mag. i Lund 1734, adj. hos Nicolaus Linnæus i Stenbrohult s. å., kh i Tävelsås 1741, i Ryssby 1749; g. 1737 8/3 m. Linnés mellansyster Sophia Juliana Linnæa (se not 85). Årtalet för bröllopet enl. svärfadern. En hyllningsvers av A. Neander, tr. i Jönköping, har året 1735.

⁹ Nicolaus Linnæus i Stenbrohults dödbok 1746, VLA, tr. i Virdestam, a. a. s. (se not 7).

Mot kvällen, efter två mils färd, steg sällskapet in i den antagligen envånings mangården¹² vid Ry bruk, och Linné kunde spänna av sig sitt bälte av skinn, faderns avskedsgåva, där han hade reskassans 36 dukater insydda — redan landsvägen söderut från Råshult ansågs osäker för vägförande.¹³ Resebeskrivningen är tämligen kortfattad och låter oss bara veta, att man varit tillsammans den kvällen, sett på bruket och dagen efter fortsatt till kyrkoherden, som var gift med en syssling till bröderna Linnæus. Att man undfågnades, behöver vi inte tvivla på, men att man haft många gemensamma ämnen att tala med värd-folket om, det får man sluta av andra källor. I Utlandsresans dagbok heter det:¹⁴

»15. ... Mot aftonen anlände till Rybruk i Giötteryd sochn. ... Bruket bestod af masugn, hamar och 2 kniphamrar. Malm togs i siöar och kiärr, järnet delade sig nitid, som Diö järn.

16. Dagen äfter reste vij där ifrån, då vi åtom middag i Giötteryd hoos pastor Hielm och min slächting Sicilia; woro i kyrkan. ...»

De almanacksanteckningar, som med all säkerhet legat till grund för resebeskrivningen, är ännu mer kortfattade men nämner värdens namn. Där står för den 15:¹⁵

¹⁰ Virdestam 1930 (se not 7), s. 60; A. Hj. Uggla, Linnés almanacksanteckningar för år 1735, med inledning och förklaringar. — SLÅ 18: 134–148. 1935, s. 144; jfr C. von Linné, Almanachs-Adnotationer för år 1735. Meddelade af J. A. Holmström. — Bot. Notiser 1845 (12): 210–218. Lund 1845, s. 215 [ty. övers. i Flora 30 (1, 7): 97–104. Regensburg 1847; eng. övers. i Proc. Linn. Soc. London 2 (1): 5–12. London 1855]; F. Bryk, Linnæi Minnesbok. — Sthlm 1919, s. 13; ty. övers. i Dens., Linnæus im Auslande. — Sthlm 1919, s. 226: traktering 8/4 m. svågern och förre informatorn Gabriel Höök (se not 84), 9/4 m. denne och Samuel Unéer.

¹¹ Guddottern var Dorotea Christina Törnquist, dp i febr. 1726; Stenbrohults födelse- o. dopbok 1726, VLA, se Virdestam, a. a. (se not 7), s. 32 resp. 54.

¹² Troligen Lillaryds gård, som Unéer övertog 1733 25/6 efter prosten H. Flintsten (se not 59; datum enl. P. G. Vejde, Kronobergs läns herrgårdar. — Hyltén-Cavalliusfören. Årsbok 1928–1929. Växjö 1929, s. 217). Unéer bodde där åtm. fr. o. m. 1729 (se not 141); arrendekontrakt uppgjort 1731 28/10 (Justitierevisionens registratur 1757, fol. 313 r–318 r, RA). Enligt Flintstens testamente 1731 19/10, skulle Unéer konserveras vid gården, men efter långvariga juridiska förvecklingar fick Flintstens änka och hennes tredje man (se not 230) immission i den genom K. M:ts dom 1757 21/4 (ibid.). Där anges emellertid, att Unéer varit ansedd som ägare av Lillaryd ännu efter 1735 2/12 (fol. 317 r). Mantalslängder för berörda tidsavsnitt fram till 1746 saknas i KA.

¹³ Linné t. Albr. Haller 1739 12/9, tr. i Vita Caroli Linnæi, utg. av E. Malmeström & A. Hj. Uggla. — Uppsala 1957, s. 192 (lat.) o. 194 (sv. övers.). Sv. Hedin, Minne af von Linné Fader och Son, Andra Afd., von Linné den yngre. — Sthlm 1808, s. 69, rapporterar 33 dukater. Samuel Linnæus t. Jonas Hal-lenberg 1778 26/2, tr. i DelaGardiska Archivet, utg. av P. Wieselgren, 9: 198–209. Lund 1837, s. 205–206 (ej exakt avtr.) och i G. Virdestam, Kring några brev från Samuel Linnæus. — SLÅ 14: 115–125. 1931, s. 119, står för historien om bältet, som hade mynten insydda tre i bredd »at i fall annat blefwo honom ifrån stullit, skulle dock detta behållas». Redan Getaryggarna på vägen mot Älmhult ansågs »osäkre för resande» (C. Härleman, Dag-Bok Öfwer En ifrån Stockholm igenom åtskillige Rikets Landskaper gjord Resa, År 1749. — Sthlm 1749, s. 29; jfr W. Hisinger, Anteckningar i Physik och Geognosi under resor uti Sverige och Norrige, Fjerde Häftet. — Sthlm 1828, s. 143: 1/4 mil fr. Älmhult), och de vägar Linné sedan skulle resa var bitvis knappast säkrare. Utrikes orter hade också många farligheter.

¹⁴ Cit. efter Ugglas uppl. 1953, s. 318–319 (se not 1).

¹⁵ Se not 10.

»Kom till Ry järnbruk till unner.»

Och i raderna ovanför — om föregående dagar i samma månad — heter det:

»8 tracterad i diö med swågern [Gabriel Höök, apologist i Växjö, sedermera kyrkoherde i Virestad]
9 ——— dito ——— och Unner.»

Det finns sen 1845 sex editioner av dessa anteckningar. Av utgivarna är det bara Ugglas, som 1935 stannat inför namnet; han har tagit upp Virdestams identifikation: »SAMUEL ANDERS UNEER, löjtnant, brukspatron på Ry och Diö.»¹⁵ Virdestam nämner inte Unéer i sin grundliga utredning »Linné och Stenbrohult», som slutar med 1727, men väl i den utvidgade upplaga, som ingår i hans bok »Småländska Gestalter».¹⁶ I litteraturen om Linné eller i Linnés litterära kvarlätenskap förekommer Unéer inte, så vitt jag kunnat finna, mer än hos dessa och i almanacksanteckningarna 1735. I övrigt är materialet stumt.

Finns det då någon anledning att i denna årsskrift skildra ett öde som Unéers? Var han inte bara ett namn i periferin, ett av de många tusen, som passerat utmed Linnés väg utan att påverka honom och hans roll i kulturhistorien och utan att påverka den kulturhistoria, som bildar ramen kring hans liv? Växlar linnéforskningen i så fall inte in på ett sidospår?

Ytligt sett kan det väl förefalla så. Ser man närmare på frågan, tvingas invändningarna att vika och principiella drag framträda, som kan vara värda att med några ord beröras.

Linné och Unéer: en översikt och en programförklaring

Tystnaden kring Unéer är belysande för en svårighet i linnéforskningen, som man i allmänhet säkerligen anser vara självklar men vars innebörd, liksom vägarna att övervinna den, man dock i allmänhet inte närmare analyserat och tagit fasta på.

Det faktum, att det linnéanska materialet tiger, betyder inte nödvändigtvis, att det, varom tystnad råder, varit Linné ovidkommande. Det kan tyckas, att han tecknat ned mycket och att mycket satts på pränt om honom, men det kan inte tillräckligt framhållas, att också luckorna är mycket stora. Detta gäller inte minst det som nått oss om hans unga år.

Unéer kan tjäna som exempel. Undersökningen visar, att han ingalunda var bara någon tillfällig värd för en dag. Han tillhörde i själva verket en av Linnés närmaste barndoms- och ungdomskretsar, den som höll till i prästgården i grannsocknen Virestad. I fem generationer visar sig hans släkt ha varit nära

¹⁶ Se not 7. Almanackseditionens data om Unéer återges även i Ugglas kommentar till 1953 års upplaga av Utlandsresan (se not 1), s. 351.

förbunden med fyra av Linnés. Hans mormor var en av det linnæiska husets mest intima vänner. Hon, liksom hans styvmor och även han själv räknade släkt med den linnæiska släkten, och från ett tidigare äktenskap hade styvmodern anknytning till Linnés far. Linnés umgänge med landshövding Lillienberg i Uppsala hade också rötter i kretsen kring hemmet i Virestad. Linnés ungdomsförtrogne Johan Browallius var kusin till Unéers svärfar och Unéers svärmor hade akademiskt påbrå från Uppsala. Framför allt var Unéer dock en av de mest kända personerna i stenbrohultsbygden på Linnés tid och i olika skeden ägare av de två industriella anläggningar, som där fanns, de hittills icke närmare kända järnbruken vid Ry och Diö, vilka båda studerats och nämnts av Linné och av vilka Unéer grundade och administrerade det första under femton år.

I Unéer hade Linné också en föreningslänk mellan sin småländska hembygd och sin värd i Luleå under lapplandsresan 1732, ty denne värd, prosten Johannes Unæus, visar sig oväntat ha varit Unéers farbror. Och från fastern, prostens fru, som var syster till underståthållaren i Stockholm och presidenten i Kommerskollegium Anders von Drake, visar det sig, att Linné — fastän han framställt saken annorlunda — fått material till en av sina ungdomsskrifter och till en regelrätt bluff i *Flora Lapponica*, ett tillskott till kännedomen om hans ungdoms psykologi. Från samma unéerska kontakter torde Linné ha hämtat data om bl. a. den pärlodling, som senare blev ett av hans stora intressen.

Linnés och Unéers liv har periodvis förflutit parallellt, och vad som i de delarna gäller Unéer är självfallet direkt belysande också för Linné. Därtill kommer att större delen av Unéers liv också är den linnéska hembygdens liv, och vi vet, att Linné från sin uppsaliensiska observationspost genom brev och genom lärjungar och andra intresserat följde detta till långt efter Unéers bortgång. I vidare bemärkelse är därför det som finns i Unéers levnadsteckning sådant som har tillhört också Linnés värld. På så sätt är det en del av Linnés liv och har på ett omedvetet eller medvetet sätt påverkat honom. Det är en integrerande del av det material, som en mer ingående forskning om Linnés person, hans kunskaper och åskådning har att ta del av.

Den primära målsättningen för denna studie är biografisk och allmänt kulturhistorisk i sin art med plats för exkurser i förekommande frågor och därvid tyngdpunkten på brukshistorien. Den är på ett sätt en fortsättning av Virdestams tidigare nämnda utredning i denna årsskrift 1928.⁷ Den vill visa, att det är nödvändigt att ännu mer än hittills söka på sidan om det rent linnéanska källmaterialet för att några av luckorna, om än bristfälligt, skall kunna fyllas och den linnéanska kretsen framträda med mer av sitt ursprungliga liv.

Utan en på så sätt vidgad forskning förblir t.ex. Linnés väg till berömmelsen i långa stycken en enmansteater och hans kunskapers, hans känslors och tankars utveckling i onödigt stor utsträckning ett fält för gissningar och trevande eller ovetenskapliga försök. Fakta och åter fakta om personer och händelser måste

sammanställas, kritiskt bearbetas och göras tillgängliga, utan rädsla för att de i det korta perspektivet kan te sig ovidkommande och i medvetande om att kombinationerna, det fulla vetenskapliga utnyttjandet, sker efter hand. Många personer kring Linnés uppväxttid är alltså endast skuggan av ett namn.

Detta gäller den renodlade idéforskningen lika väl som den linnéforskning, som — efter Rutger Sernanders paroll — i topografisk mening vandrar »i Linnés fotspår»¹⁷ och som utan närmare kännedom om de enskilda ödena aldrig helt når sitt syfte. Det är nödvändigt att vandra inte bara i, utan i och vid Linnés fotspår. Att somt måste förbli hypotetiskt är forskningens villkor. Det värsta som kan hända den, är att den stagnerar.

Unéers härstamning

Det finns i den topografiska och personhistoriska litteraturen spridda, flyktiga omnämnanden av Unéer från hans tid på Ry och Diö men veterligen ingen uppgift om hans födelse och död, ingen om hans härstamning. Personhistoriska register i bibliotek och arkiv och kyrkböckerna i Stenbrohult och grannsocknarna lämna en också i ovisshet. I Kungl. Biblioteket¹⁸ finns två meddelanden, dat. Växjö 1876 29/12 och juli 1879, till Gabriel Anrep från Gustaf Norlander, som funnit Unéer nämnd i Göteryd 1732 och som framhåller, att sambandet mellan Unéer och den kända småländska prästsläkten Unnerus med dess senare gren Unér är okänt.¹⁹ Den förra uppgiften kan, som vi skall se, flyttas tillbaka, men den senare är alldeles riktig. Samuel Unéers efternamn och släkt ha helt annat ursprung. Det namnbyte han gjorde i sin ungdom är anledningen till att hans härstamning förblivit okänd. En fingervisning om rätta sammanhangen ger några av P. G. Vejdes forskningsresultat i »Kronobergs läns herrgårdar»²⁰, där det om den gamla medeltida sätesgården Fåglanäs i Göteryd heter att den 1731 12/4 tillhörde löjtnant Samuel Anders Unéer och 1732 1/12 »Prostinnan Kat. Maria Unéer, f. Nyman (föreg:s moder)». Det passar inte in på någon annan prostinna i det dåtida Sverige än den, som Cawallin i Lunds stifts Herdaminne (1857)²¹ upptar som »Katrina Hyman» — av C. Sjöström (1907)²² korrigerat till »Nyman» — och som var gift med prosten och kyrkoherden i Stoby och Sandby pastorat Olaus Unaeus. Därmed är man inne på rätt spår, som vi senare skall se flerfaldigt bekräftat.

¹⁷ R. Sernander, I Linnés fotspår. — SLÅ 4: 33–64. 1921; Virdestam, a. a. (se not 7).

¹⁸ Gabriel Anreps samlingar av släkttavlor: Unnerus, KB, sign. H. 5: 10 (3). Släkten Unnerus förekom bl. a. i Pjätteryd och Göteryd, och Unéers styvmor var i ett tidigare gifte nära lierad med den.

¹⁹ Om den senare, se not 18 och J. E. Lagergren, Smålands Släktbok, KB, sign. H. 19, samt Carl Unnerus, släkten Unnerus; ms. i Genealogiska Fören. arkiv, Sthlm; jfr Släkt och Hävd 1952 (2–3): 115. Sthlm 1952.

²⁰ Vejde, a. a. (se not 12), s. 141.

²¹ S. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne, 4. — Lund 1857, s. 373–374.

²² C. Sjöström, Blekingiska nationen [vid Lunds universitet] 1697–1900. — Lund 1901, s. 76.

Fädernet

Unéer var född i Skåne, troligen i Stoby prästgård i Västra Göinge, straxt NV om Hässleholm, och antagligen år 1700.²⁴ Han tillhörde den vida spridda släkten Unæus, som under tidernas lopp haft förgreningar över hela Sverige, i delar av Finland och i U.S.A. och som går tillbaka till borgaren i Härnösand Hans Hansson, född i början av 1600-talet eller något tidigare.²⁵ Denne hade åtminstone tre barn, Olaus Johannis Unæus, Unéers farfar, som blev kyrkoherde i Sveg och Lillhärdal²⁶, och två som blev glasmästare och borgare i Härnösand: Jakob Hansson (Unæus; 16...), borgare åtminstone 1657–1690, rådmän²⁷, och Zacharias Hansson (16... efter 1701 11/11), borgare 1670 11/5, kämnär.²⁸ Från i vart fall de båda förstnämnda bröderna härstamma släktgrenar med många präster, borgare och borgerliga statstjänstemän, och det i vidaste bemärkelse tekniskt-kommersiella intresse, som framträder hos Unéer och hantverksmässigt hos hans farfars båda bröder, finns dokumenterat på flera håll i båda släktgrenarna. Olaus Unæus utnyttjade sina familjeförbindelser, då han (enligt en uppteckning 100 år senare) införde bruket av glasfönster i Härjedalens allmogehus²⁹, och hemma hos hans son Johannes, Unéers farbror, prost i

1–8. — Westerås 1777 (nytr., Sthlm 1912), s. 2) anger dödsåret 1688. Unæus har dock undertecknat en skrivelse från »några Prästmän i denna swaga landzorten Heriådalarna» t. landshövdingen i Gävle 1689 9 1; Gävleborgs länsstyrelses arkiv, Landskansliet, Skr. fr. präster, 1689, HLA. — ANNA SCHILLER: Bygdén, a. a., s. 73. Om hennes förfäder, se not 34 o. tillhörande text. — LAURENTIUS SIGGONIUS d. ä.: G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, 3. — Växjö 1929, s. 9–12. — ANNA WIRÆNIA: Virdestam, a. a., s. 11, som saknar årtal, hänvisar till a. a., 2, Växjö 1927, s. 250, som oriktigt anger, att hon avled 1731 5 8. Rätt datum framgår av Uneers »Graf-Skrift» (se not 192). Födelseiden beräknad enl. en passus i anf. sorgedikt: »Du hunnit har de åhr, på tiugu Ett, när, hundra». — OLAUS OLAI UNÆUS d. ä.: Cawallin, a. a. (se not 21), s. 373–374, som dock tappat bort hans 1:a fru. — MARGARETA SIGGONIA: Petrus Lindewall, Klago-Dickt ... Då ... Margareta Siggonia ... sin Siäl ... igengaf den 5 Junii Anno 1703. — Lund [1703]; LUB. — SAMUEL ANDERS UNÉER: se texten o. not 24.

²⁴ Ålder: »17» heter det i Besicningz Munster Rulla öfwer Östra Skånska Regementet till fots», Kristianstad 1718 25 2 (Kapten Carl Hénrik Skyttes komp., 5. korpralskapet, nr 111), KrA. Å andra sidan uppges han vara »60 år gl.» 1760 24–26 4 (se not 373). Stoby födelsebok har brunnit (1778).

²⁵ Se not 23. Sonen Olaus, upptagen i gymnasiet 1650 (G. Bucht, Härnösands läroverksmatrikel 1650–1800. — Härnösand 1926, s. 1), bör ha varit född på 1630-talet. Bygdén, a. a. (se not 23) nämner inte det. Den översikt av »Släkten Unæus», som Lotten Dahlgren lämnar i Norrländska släktprofiler II. — Sthlm 1911, s. 278, omfattar bara en mindre del av denna.

²⁶ Se not 23.

²⁷ Härnösands borgarbok, påbörjad 1657 9/3, HLA; årtal men ej datumuppgifter tr. i G. Bucht, Härnösands historia, I. — Härnösand 1935, s. 500. Han är även nämnd i H. Tunæus, Kort Utdrag Af ... Herda-minne, Eller Hernösands Stifts Präst-Krönika, som ingår i Abr. Abr:son Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland, Fierde Samlingen om Ångermanland. — Westerås 1780, Bil., s. 9, not 4.

²⁸ Härnösands borgarbok, HLA, har datum för borgareden. Zacharias Hansson var cautionist för sin son Hans Zachrisson (16...–1729 5), som avlade eden 1701 11 11 (ibid.) och f. ö. också blev kämnär 1718.

²⁹ »I förra tider måste dock byggnings-konsten här i orten varit mycket slät, emedan då föga fönster varit brukelige på wånings-rum, och säges at en Unæus som på 1660 talet varit *Comminister*, men der-

Fig. 2. Kontraktsprosten över Västerbottens norra prosteri och Lule lappmark, kyrkoherden i Luleå stads- och landsförsamlingar Johannes Olai Unæus (1667 11/11–1735 14/6), Unéers farbror och Linnés värd i Luleå under lapplandsresan 1732. — Oljemålning från 1722 i Neder-Luleå kyrka. Foto Svenska Porträttarkivet.

Luleå (fig. 2), var liksom hos Unéer bergsvetenskapen ett levande intresse — Linné berättar om det i Lapplandsresan.³⁰ Prostens äldste son Olof, som blev borgmästare i Luleå och bl.a. fick privilegier på ett limbruk och ett harts- och terpentinbränneri i hemstaden, tog också ut mutsedel på ett järnmalmstreck i Långnäs by därutanför.³¹

Såväl Unéers far som hans farbror var i Härnösands gymnasium klasskamrater (och åtminstone farbrodern även vän) med linnélärjungen Daniel Solanders farfar Daniel Solander, som blev prost i Piteå³², och även Carl Solander, linné-

efter blef *Pastor* i Sweg, för 100 år sedan begynt göra fönster åt Bönderne af en eller annan ruta, hwar efter samma konst blifwit mera allmän och förbättrad» (Abr. Abr:son Hülphers, *Samlingar til en Beskrifning öfwer Norrland, Tredie Samlingen om Herjedalen*. — Westerås 1777 (nytr., Sthlm 1912), s. 66). Traditionen hade förmedlats av kh i Hede Östen Orstadius och komm. där Eric Mört (ibid., s. 53).

³⁰ Se noterna 212 och 215 med tillhörande text.

³¹ BK prot. 1728 11/1, RA, nämner mutsedel från januari 1727. Ännu 1728 hade inget hänt i frågan, och bergmästaren fick besked att endast avvakta.

³² Daniel Solander d. ä. (1669 6/1–1738 11/10), kh i Piteå landsfg 1715, tilltr. 1716, då äv. prost över pastoratet o. Pite lappmark, kontr.prost 1722. Skolgången, från 1685 4/6, kan följas i Bucht 1926 (se not 25), s. 27 ff. Vänskapen mellan Johannes Unæus och Daniel Solander d. ä. finns dokumenterad på

lärjungens far³³, stod farbrodern nära.²¹⁰ Om Unéers farmor säger kyrkboken, att hon var »af så förnämlig härkomst, att des familier har kunnat och ännu uthräknar sitt ursprung utaf de urgamla och förnämsta Norska släkter», ett yttrande som emellertid återstår att verifiera³⁴. När linnéanen Daniel Solander, han som skulle vinna berömmelse som deltagare i Cooks första världsomsegling 1768–1771, 1750 skrevs in vid Uppsala universitet, hade han magister Zacharias Unaeus, prostens son och Unéers kusin, till informator.³⁵ Linnélärjungen Isak Biberg (1727–1804), respondent för avh. *Oeconomia naturæ* (1749) och en av uppgiftslämnarna till Pan Svecicus, blev ingift i släkten Unaeus, om än släktskapen med Unéer var uttunnad.³⁶ Unéers farbror var sväger till underståthållaren i Stockholm och presidenten i Kommerskollegium Anders von Drake, en av Vetenskapsakademiens första året invalda ledamöter.³⁷

Redan denna norrländska krets har sålunda många anknytningar till Linné.

Det skulle bli än fler genom att Karl XI 1694 utnämnt superintendenten i Härnösand Mathias Steuchius till biskop i Lund. Försvenskningsarbetet i provinsen var ännu ett problem. Steuchius hade nära kontakt med familjen Unaeus³⁸ och tog med sig prästämnet Olaus Olai Unaeus till Lund.³⁹ Där fick

titelbladet till den senares hyllningskväde vid den förres bröllop 1695 2/7: »Astrilds wärkan Uppå Den Höglärde Herren Hr. Mag. Johannes Unæus, Så och Dygderijke och Kysksinte Jungfrun Jungf. Anna Drake ... — U. o. o. å.; ett ex., fol., i KB (»Hr Brudgummens Wän»).

³³ Carl Solander (1699 28/3–1760 27/5), kh i Piteå landsfg 1740 o. titulärprost s. å., kontr.prost 1757.

³⁴ Albert Nordberg, *En gammal Norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia*, II. — Lund 1928, s. 546.

³⁵ Uppsala Universitets matrikel, utg. av A. B. Carlsson, 10. — Uppsala Univ. Årsskr. 1923, Progr. 2. Uppsala 1923, s. 380: 1750 18/7 (»sub inform. Dn. Mag. Zach. Unæi.»).

³⁶ Isac Biberg (1726 dp 3/7–1804 13/9), då konsistorienotarie, sedermera lektor i grekiska vid Härnösands gymnasium och teol. dr, gifte sig 1773 1/7 i Härnösand m. Catharina Unæa (1747–1823 31/3), i hennes 2. g. Hon var dotter av Unéers syssling på Jakob Hanssons linje, härnösandslektorn Jakob Unæus (1703–1758).

³⁷ Anders Drake, adl. von Drake (1682 25/5–1744 2/8), adlad 1720, underståthållare i Sthlm 1728, president i Kommerskollegium 1741, LVA 1739 7/11 som nr 37 (inv. s. å. 20/10). Se [Anonymus,] *Herr Presidenten von Drakes Minne*. — Kongl. Sw. Wet. Acad. Handl. 1745 (1): 68–72. Sthlm 1745; J. Faggot, *Åminnelse-Tal öfver ... Presidenten Herr Anders von Drake ...* Den 12. Dec. 1744. — Sthlm u. å., 30 s., 2. uppl., ngt ändr. tit., 31 s., Sthlm 1750; Almquist J. A., *Kommerskollegium och Rikens Ständers Manufakturkontor samt konsulsstaten. Administrativa och biografiska anteckningar*. — Medd. fr. Svenska Riksarkivet, 2 (4). Sthlm 1912–1915, s. 495; G. Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, 2. — Sthlm 1926, s. 309; E. W. Dahlgren, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739–1915*. — Sthlm 1916, s. 40. Då Linnés ansökan av 1738 28/11 om gratial diskuterades i Sekreta utskottet s. å. 7/12 var Drake positiv och den som framkastade det förslag om att Linné även skulle föreläsa över »*Economien i Riket*», som Th. M. Fries (Linné. *Lefnadsteckning*, I. — Sthlm 1903, s. 256) nämner utan exakt bestämning; RA, sign. R 2650. Linné prisade i sin tur Drake för att han »så träget upphjälpte manufakturer» och nämner att denne kurerades av kungens skotske livmedikus, den politiske martyren Alexander Blackwell så att han dog: »Alla sade, att Blackwell tagit livet av Drake, några gissa på engelsk tillstyrkan», heter det i *Nemesis Divina* (utg. av K. Barr. — Sthlm 1923, s. 60).

³⁸ Johannes Olai Unæus (se not 210) uppvaktade med en latinsk hyllningsskrift i tryck, när Steuchius blev teol. hedersdr 1693, och kusinen Hans Jacobi Unæus (1653–1729), sedermera kh i Sidensjö, hade

Unæus studera vidare och gjordes till komminister i biskopens prebendeför-samlingar för att sedermera placeras på Stoby goda gäll.⁴⁰ I slutet av 1690-talet gifte han sig med en småländsk prästdotter, Margareta Siggonia, systerdotter till biskopen i Växjö.⁴¹ Unéer tycks ha varit den förstfödde i äktenskapet, som blev kort: kyrkoherdefrun, »allom from och mild», som »med Liufliighet och med sin Dygde-Läte War Maken sin till Lust och Roo i Säng och Säte, Hans Målsroos Uppehåll och bästa Tijds-fördrif», som det heter i en tidstypisk klagodikt⁴², dog redan 1703 i barnsäng och efterlämnade utom Unéer sonen Olaus Olai Unæus d.y., som blev komminister i Broby och kort därefter sinnessjuk, brodern till många bekymmer.⁴³ Om Unéers far är inte mycket att tillägga: han gifte kort efteråt om sig med företrädarens änka, den förutnämnda Catarina Maria Nyman (16. .-173.)⁴⁴, dotter till en häradshövding⁴⁵, och med

1684-88 varit domesticus hos Steuchius. Denne hade varit teol. lektor i Hårnösand 1671-76 och super-intendent där 1683-94 (bitr. 1682-83) och kände med säkerhet familjen väl.

³⁹ Steuchius vigdes till biskop i Uppsala domkyrka 1695 12/6. Hans son Elaus förekommer i universi-tetsmatrikeln men inte Unæus (Lunds Universitets matrikel, 2. — Lund 1927, s. 55). I skr. t. landshöv-ningen i Gävleborgs län 1695 17/7 nämner dock Johannes Olai Unæus att han har »en Broder wid Aca-demien i Lund» (Länsstyrelsens i Gävleborgs län arkiv, Landskansliet, Skr. fr. konsistorier o. präster, 1694-1695, HLA, ref. i Bygdén, a. a. (se not 23), s. 73, not 2.

⁴⁰ Lunds Domkapit. prot. 1696 6/2, LLA: »Ola. Unäus til försambling tjenst uti Biskopens försam-bling.»; Ibid., Album ordinatorum, 1696 7/2, LLA: »Olaus Unæus Bothniensis destinatus ministerio eccl. Rev. Episcopi Fielje [, Flädie] et Lom[m]a». Han hade då i Uppsala disputerat pro exc. för Laurentius Norrmannus och där avlagt examen theologicum. Examen philosophicum följde senare i Lund (Lunds Univ. arkiv, Fil. Fak. prot. 1697 29/11, LUB). Kh i Stoby och Sandby blev han 1698 (förslaget nämnt i skr. fr. Cons. eccl. i Lund t. generalguvernören i Skåne 1698 31/3; Generalguvernemementets arkiv, LLA). — Jag tackar överbibliotekarien Gunnar Carlquist, som låtit mig ta del av de excerpter, som gjorts för det pågående herdaminnesarbetet, och därigenom kompletterat mina resultat på flera punkter.

⁴¹ Modern, Anna Wirænia (se not 23), var syster till Samuel Wirænius (1647-1703 17/3), biskop i Växjö 1689 31/1-sin död. Se vidare texten i det följande.

⁴² Se not 23, slutet. Författaren, Petrus Lindewall (ca 1683-1752), var hennes kusin på mödernet. Han var då student i Lund och blev senare komminister i Lemnhult (Korsberga).

⁴³ Olaus Olai Unæus d. y. (möjl. 1703 ca 5/6—efter 1738 14/11), inskr. v. Lunds univ. 1714 13/2, i Ble-kingska nationen 1715 7/9, v. Uppsala univ. 1718 22/3, prv 1725 5/5 till faderns adj., i Stoby o. Sandby, komm. i Broby 1728-1729 24/4, erhöill 1736 10/6 tillstånd till fribröd på Danviks hospital i Sthlm mot 500 dlr smt medgift (Lunds Univ. matrikel, 2. — Lund 1927, s. 79; Sjöström, a. a. (se not 22), s. 65, Uppsala Univ. matrikel (se not 35), 7. — Uppsala Univ. Årsskr. 1920, Progr. 1. Uppsala 1920, s. 119; Cawallin, a. a. (se not 21), s. 434, o. Sjöström, a. a.; S. A. Unéer t. Domkap. i Lund 1736 29/6, Lunds Domkap. arkiv, E IV, LLA; Sthlms Politie Collegii prot. 1736, SSA). Se vidare texten.

⁴⁴ Levde 1735 17/5 men var död 1738 (Sunnerbo dombok 1740 4/6 § 8 resp. 30/10 § 7, GHA). Jag har icke haft tillfälle precisera datum för hennes död.

⁴⁵ Dtr av häradshövdingen i Kinnevald, Norrvidinge o. Allbo Jonas Andersson Nyman (16. .-1719), hh 1688-1718, och Catarina Svan (1664-1724), dtr av mannens företrädare Johan Michelsson och hans 2. fru Maria Stråle af Ekna. Nyman ägde bl. a. Svanås (i Ormesberga sn), känd för sin uråldriga lindlund, som P. Wieselgren nämner i Ny Smålands Beskrifning, 2. — Wexiö [1845], s. 824, och tidigare i Axel Oxenstiernas ägo. Hon hade svägrar i bl. a. släkterna Bex, Marcks von Würtemberg och von Scharin, och svågern Johan Björk (1684-1762) blev viceamiral (Hj. Börjeson, Örlogsflottans officerare 1700-1799. — Sthlm 1942, s. 27). Se vidare not 77.

henne hade han två döttrar och två söner, alla barnen gifta.⁴⁶ 1714 blev fadern prost över egna församlingar och 1722 prost i Västra Göinge kontrakt.⁴⁷ Kyrkoarkivet har brunnit⁴⁸, och det konstruktiva i hans verksamhet är därför otillräckligt känt. Tvister med grannar och kolleger har i herdaminnet fått fylla ut vad som saknas av väsentliga biografiska data. Prosten var en ekonomisk person, som enligt en anmälan av en misslynt granne höll två krogar i sitt pastorat.⁴⁹ Linné säger i *Diæta Naturalis* 1733, att »i Skåne körcker luchta som döden».⁵⁰ Han hade erfarenhet från olika trakter. Kanske var Stoby, barndomskamraten Unéers fädernekyrka, en av dem han hade i tankarna.

Mödernet

Unéers moderne är ur linnéanska och andra synpunkter av minst lika stort intresse som fädernet. Margareta Siggonia är förut nämnd. Hennes släkt härstammade från Arena by i Målilla socken, någon mil söder om Albert Engströms Hultsfred, och var av samma stam som den släkt Arrhenius⁵¹, vars mest kända namn är nobelpristagaren Svante Arrhenius. Sigge Larsson i Arena övertog fädernegården 1613 och fick bära bördan av Älvsborgs lösen för dess del. Han var också ryttare och förare vid Knut Drakes fana — Unéers militära inriktning hade sålunda exempel bland förfäderna. Av Sigge Larssons sju barn blev fyra döttrar gifta med bönder och två av sönerna stannade i modernäringen (den ene även liksom fadern »ryttare på häst»), men Lars Siggeson, Unéers morfar, blev präst och kallade sig Laurentius Siggonius.⁵² Han var en betydande studiebegåvning, student i Greifswald och magister i Åbo, vice rektor i Vimmerby, kollega primus i Norrköping, kyrkoherde i Agunnaryd — grannförsamlingen

⁴⁶ Erik Unæus, f. ca 1707 trol. i Stoby prgd, d. 1771 26, 11 i Köinge sn (Hall.), stud. v. Lunds univ. 1723 21 10, jur. ex. 1726, auskultant i Göta hovrätt 1727, vice häradshöv. 1734, hh i Årstad, Faurås o. Himle (Hall.) 1763–71; ätm. 11 barn, varav 5 söner. — Jonas Unæus, f. 1714 i Stoby prgd, d. 1782 7/7 i Långstorp, Växjö, mönsterskr. v. Livreg., antag. v. Tullverket 1739, uppsynsman i Norrköping, tullnär i Gränna, tullinsp. i Växjö 1760; ätm. 5 barn (döttrar). — Anna Margareta Unæus, f. 171., d. efter 1764, g. m. kvartermästaren Göran Malmberg (levde 1742) och bosatt i Stoby sn. — Juliana Beata Unæus, f. 171., d. efter 1764, g. 1:0 1732 m. kh i Ravlunda o. Brösarp Nils Terrén (1701–1746), 2:0 174. m. komm. där, seder. v. past. i Kyrkheddinge Nicolaus Lang (c. 1720–före 1758).

⁴⁷ Lunds domkapit. prot. 1714 14 7 § 18; och Kontraktisterna i V. Göinge kontrakt t. domkap. 1721 21 11 ang. enhälligt val av U. till kontr.prost, ibid., E IV, 1721, båda i LLA.

⁴⁸ 1778, då prästgården i Stoby brann.

⁴⁹ Major Erik Human t. domkap. 1716 16 10, Lunds domkap. arkiv efter 1680, E IV, 1716, LLA, anför att Unæus »mig och mitt hus otillbörligen toucherat». Human påstod sig inte kunna gå till nattvarden hos U. — en gammal metod att söka få bättre rätt hos påverkbara domare. Grannsämjan hade redan 1715 27 5 reducerats därhän, att Human lagfört Unæus för ohägnad och ljungens intäppande på hans ägor och gränsgång. Tvisten nämns av Cavallin, a. a. (not 21), s. 373–374.

⁵⁰ C. Linnæus, *Diæta naturalis* 1733, utg. av A. Hj. Uggla. — Uppsala 1958, s. 51.

⁵¹ O. Arrhenius, a. a. (se not 23).

⁵² Virdestam, a. a. (se not 23).

till Stenbrohult — 1662, prost före 1685 och kontraktsprost 1688, »läraktig och vältalig i sin församling», säger en kollega i ett intyg, »ljuvlig och lustig i omgälgelse, givmild och barmhärtig mot de fattiga och torftiga, i husregimentet mycket aktsam». ⁵³ Som svåger till kungens hovpredikant och kungaparets biktfar, den senare biskopen i Växjö Samuel Wirænius fick han säkerligen i senare delen av sin levnad ökat inflytande; ett brev från Wirænius till honom, vilket tydligen gått i arv till Unéer, finns tryckt i *Swenska Mercurius* 1757. ⁵⁴ Från Siggonius härstammar bl. a. Per Henrik Ling (1776–1839), skalden om vilken Vitalis utbrister: »Svea förvexlade du i en helig förirring med sångmön. Hell dig! din lager ju är endast af eklöfven skymd?» ⁵⁵ Också Unéer producerade sig i rimmad prosa ⁵⁶, och i den mån man där skall tala om lager, är den snarast, som vanligt i det tidiga 1700-talets sorgekväden, skymd av cypresser. Han hörde avgjort till de mindre av tidens poëtae minores.

Siggonius' fru i 3:e giftet, Anna (Annika) Wirænia ⁵⁷, är den första i Unéers anträd, som det finns porträtt av (fig. 4), och med henne är vi inne i den linnéska familjekretsen. Hennes far, morfar och morfars far hade varit kyrkoherdar i Virserum. Siggonius skildes hädan i januari 1694 ⁵⁸ och fick följande år till efterträdare en god smålänning och tämligen färsk magister från Wittenberg, Håkan Flintsten ⁵⁹ eller Haqvinus Flinthensteen, som han ibland skriver sig — det är det namn han nästan alltid fått i litteraturen; Flintsten är dock rätta namnet (fig. 3). ⁶⁰ På vanligt sätt konserverade han änkan till socknens behag, och bröllopet stod den 5 maj s. å. i Agunnaryd, sedan Flintstens far och dennes familj

⁵³ VDA 1675, nr 209, tr. i Virdestam, a. a.

⁵⁴ Bref från Kongl. Hof-Prädikanten Mag. Samuel Wirænius til Prosten Lars Siggonius i Agunnaryd i Småland. — Den Swenska Mercurius 1757 (Nov.): 575–576. Sthlm 1757. Brevet dat. Ljungby 1679 28/3. Utgivaren, C. C. Gjörwell, anför i en not: »Det har mig i Original blifwit meddelt af en wärd Wän, H. Olof Christian Uneer.» Denne var son av Samuel Anders Unéer och sekreterare i Stockholm, blev 1764 9/10 borgare där och sidenfabrikör och gick i konkurs 1767; 1773 var han handelsbokhållare i Åbo. Brevet har tydligen följt Anna Wirænia till Virestad och ärvts av Samuel Unéer.

⁵⁵ Erik Sjöberg (Vitalis), *Samlade skrifter*, utg. av Algot Werin, I. — Svenska förf., utg. av Sv. Vitterhetssamf. XII. Sthlm 1926, s. 254 (ur »Senare Dikter», II, 1820).

⁵⁶ Se noterna 139 och 192.

⁵⁷ Se not 23. Porträttet finns återgivet i Virdestam 1928, s. 26, f. 9 och 1930, s. 44 (se not 7), samt i Assar Lindberg, *Linnés faders Nicolaus Linnæus släktanteckningar*. — StFN 6: 1–80. Ljungby 1957, s. 15.

⁵⁸ 1694 17/1.

⁵⁹ Håkan (Haqvinus) Flintsten, f. 1669 på Norrsåna (Norrsunda), Edshults sn (Jönk.), stud. i Växjö 1680, i Uppsala 1685, i Lund 1690, reste 1692 utrikes för studier, mag. i Wittenberg (disp. i maj 1693 för Christian Donatus: *De totalitate spiritus*; def. ex. i KB), kh i Agunnaryd 1695, i Virestad 1696, kontr. prost i Allbo kontrakt 1726, d. 1733 25/6. Se f. ö. Elgenstierna, a. a. (se not 57), s. 754, och Virdestam, a. a. (se not 23), 2, s. 250. Hans porträtt finns i arbeten anförda i not 57 samt i Virdestam a. a., s. 250.

⁶⁰ Även en så framstående forskare som Virdestam använder namnet Flinthensteen. Ättens officiella namn är dock Flintsten, och »Haqvinus Flinthsteen» är den stavning prosten använder i sitt testamente 1731 19/10, GHA, liksom annorstädes, t. ex. i mantalslängden för Virestad 1707, sid. 578, KA.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 3 och 4. Kyrkoherden i Agunnaryd, sedermera prosten och kyrkoherden i Virestad Haqvin Flintsten (1659-1733 25/6) och hans hustru i 1. giftet Anna (Annika) Wirænia (1651/52-1731 6/1), i hennes 2. g.; g. 1:o med prosten och kyrkoherden i Agunnaryd Lars Siggonius. Fig. 5. Prostparets [foster?]dotter Sophia Juliana (1710-före 1731 6/1). — Annika Wirænia var Unéers mormor, och Flintsten antog honom i sitt testamente 1731 19/10 som sin son. Prostparet var närmaste vänner till Linnés föräldrar. — Efter oljemålningar på kopparplåt i Virestads kyrka.

adlats knappa två månader tidigare.⁶¹ Bruden inhöstade 1000 daler silvermynt, ett aktningsvärt belopp, i morgongåva.⁶² Ganska visst var Linnés morfar Samuel Broderonius, grannsocknens kyrkoherde, på något sätt representerad. Man får förutsätta, att den vänskap, som knöt paret Flintsten–Wirænius till Linnés föräldrar och deras barn redan från början, grundlagts i ett gott grannförhållande även till hans morföräldrar, och det är långt ifrån uteslutet, att dessa band funnits åtm. mot slutet av Siggonii tid.⁶³ Familjerna Flintsten på ena sidan och Broderonius–Linnæus på den andra blev alltjämt grannar, då Flintsten 1696 bytte Agunnaryd mot det bättre Virestad.⁶⁴ Den över sjuttioåriga nära kontakten mellan Unéers släkt och den linnéska kan om inte förr räkna sin början, då biskop Samuel Wirænius den 10 juli 1691 under sin första tid som stiftschef visiterade Stenbrohults pastorat och gästade kyrkoherde Broderonius.⁶⁵ Den upphörde på hösten 1763, då Unéers måg brukspatronen Conrad Nisser och dennes familj lämnade socknen.

Hade Unéers far före giftermålet med Margareta Siggonia något att göra med Wirænierna? Det är inte nödvändigt att förutsätta. Det fanns åtskilliga kontakter mellan prästerna på båda sidor om den gamla riksgränsen, mellan göingar och kronobergare, och det var inte alltid så spänt som den tid, då salpetersjudare från Loshult i Skåne tillsammans med andra »faseliga svärjare, liderliga drinkare och bolare» inte ville erkänna sin egen kyrkherre som själsörjare utan bekände sig till Nicolaus Linnæus i stället.⁶⁶ I föräldrahemmet och under studieåren hade Olaus Unæus väl endast på omvägar kunnat höra talas om grassationerna i Uppsala på 1660-talet, då det unga biskopsämnet Samuel Wirænius blev relegerat och hans bror Alexander, senare prost i Halland, landsförvisad på tre år⁶⁷, för Olai fader och bröderna Wirænius var inte samtida vid akademien⁶⁸. Det blir anledning att senare återkomma till Wiræniernas kontakt med familjen Linnæus. »Åtminstone något umgänge idkades nog också med kyrkoherdarna i andra grannpastorat, såsom... Petrus Spegel ... i

⁶¹ 1695 14/3; Elgenstierna, a. a. (se not 37), s. 754. Faderns odat. supplik om adelskap finns i Sköldebrevssaml., 17, RA.

⁶² Virdestam, a. a. (se not 23), 2, s. 250.

⁶³ Siggonius blev kh i Agunnaryd 1662, då Petrus Broderonius sedan två år var kh i Stenbrohult. Samuel Broderonius efterträdde fadern efter dennes bortgång i okt. 1687. Om förbindelserna mellan familjerna Broderonius och Siggonius är vi emellertid inte underrättade.

⁶⁴ Företrädare i Virestad var sedermera domprosten, sist biskop Olof Cavallius (1648–1708), som var kh här 1687–96.

⁶⁵ Visitationsprotokollet tr. i Stenbrohults sockens historia, utg. av Studiecirkeln i hembygds-kunskap i Stenbrohult. — Kalmar 1956, s. 309–310.

⁶⁶ Assar M. Lindberg, Från salpetersjuderiets tid. Några glimtar från ett försvunnet näringsfång. — Kronobergsboken 1955: 85–111. Växjö 1956, s. 109.

⁶⁷ C. Annerstedt, Upsala Universitets historia, 2 (1). — Uppsala 1908, s. 104 ff.; äv. P. Wieselgren, Ny Smålands Beskrifning, 1. — Wexjö 1844–1845, s. 556; Virdestam, a. a. (se not 23), 1. — Växjö 1921, s. 46; O. H. Selling, Ett karolinskt levnadsöde. — Göteborg 1961 (sep. ur Göteborgs-Posten s. å. 7/5).

⁶⁸ Unæus inskr. 1655 26/11, Samuel och Alexander Wirænius 1664, resp. 1665.

Agunnaryd», säger Virdestam⁶⁹ om Linnés föräldrar, säkerligen med rätta: Spegel var gift med Elisabeth Wirænia (16. .-1741), av samma syskonkrets.⁷⁰ Det kan tilläggas, att den »Fr[u]. Cajsa Wirænia», som 1723 7/7 stod fadder till Linnés syster Emerentia, också hörde hit; hon var gift i Vislanda socken.⁷¹ Egendomligt är, såsom jag annorstädes⁷² närmare utfört, att Linné i *Nemesis Divina* upptar Karl XI:s död men inte Samuel Wirænius' bland exempel på syndastraff för reduktionens olyckor. Han har knappast kunnat förbli okunnig om biskopens levnadsförhållanden och olycksöde. Måhända förklaras tystnaden av den vänskap, som rådde familjerna emellan.

Uppväxttiden

Vi är, som nämnt, illa underrättade om Unéers tidigare år. Stoby prästgård brann 1778 och med den det lokala arkivet. Vi vet inte ens av kartbilder hur den såg ut år 1700, utan är hänvisade till de analogier, som kan utvinnas ur Gotthard Gustafssons utredning om »Skånska prästgårdar från 1600-talet och 1700-talets början» (1932):⁷³ mangård i korsvirke och uthus i sluten fyrkant med den. Den närbelägna kyrkan räknades »iblant de största Landtkyrckior», var utan torn och hade tak av bly åtminstone 1713, kyrkogårdsmur med port och lucka. Altartavlan ansågs vara »mychit skiön», kläder och silver var i gott skick.⁷⁴ Fadern-norrlänningen, som fick lida att höra gyngemål, var väl försörjd.

Idyllen blev kort, då modern, som det står i gravkvädets titel⁷⁵, »efter en swår utståndén Barns-Börd sin Siäl des Skapare och Återlösare igengaf» den 5 juni 1703, kort efter sin morbror biskopen.⁷⁶ Efter långvariga förberedelser begrovs hon med »förnäm och ansenlig Lijk-Process» — ett av tidens standarduttryck — i Stoby kyrka på hösten samma år.⁷⁵

Unéer fick en styvmor⁴¹, om vilken man egentligen inte vet mycket. Hon var en av åtta arvingar till Svanås i Ormesberga socken och svägerska till diverse jurister och militärer, bl.a. viceamiralen Johan Björk.⁴⁵ Genom mormodern härstammade hon från en lång rad av kända småländska medeltidsätter.⁷⁷

⁶⁹ Virdestam, a. a. (se not 7), s. 25.

⁷⁰ Virdestam, a. a. (se not 23), 3, s. 12. Westerlund m. fl., a. a. (se samma not), ha råkat utelämnat Spegel.

⁷¹ Wieselgren, a. a. (se not 45), s. 773 o. 774: gårdarna Tubbaremma och Hästhaga (nuv. Hästhagen) i Vislanda.

⁷² Se not 67, slutet.

⁷³ *Fataburen* 1932: 89-100, f. (1)-7. Sthlm 1932.

⁷⁴ Skr. fr. prosten Petrus Thomæus t. Domkap. i Lund, Osby 1713 3 3, Lunds Domkap. arkiv efter 1680, Handl. ang. församlingar, Stoby, LLA.

⁷⁵ Se not 23.

⁷⁶ Samuel Wirænius dog 1703 17/3.

⁷⁷ Hon härstammade från bl. a. Bagge af Berga, Drake, Gylta, Hård af Segerstad, Krabbe, Rosenbjelke, Stenbock (äldre ätten), Stierna, Store, Ulv och Vinstorpaätten.

Hon dog i mitten av 1730-talet⁷⁸, och de sista åren hade Unéer till henne upplåtit säteriet Fåglanäs med Tiakölna i Göteryd (fig. 1).²⁰ I ett tidigare gifte, med Unæi företrädare i Stoby Andreas Rubenius (16. – 1697), hade hon varit svägerska till kyrkoherden Sven Tiliander i Stenbrohults grannförsamling Pjätteryd, morbror till Nicolaus Linnæus och dennes inspiratör och läromästare i blomsterodling.¹⁶ Inte bara genom sin mormor utan också genom sin styvmor hade Unéer sålunda nära förbindelse med Linnæiska familjen.

Prästfamiljen i Stoby gör, som nämnt, intryck av att ha varit välbärgad, åtminstone efter tidens mått, och i katekismilängden 1710⁷⁹, i krigets och bristens hårda år, upptas där tre drängar, tre pigor och en amma. Det var de unéerska halvsyskonen, som växte upp nu. I sitt testamente förklarade prosten Flintsten 1731⁸⁰, att »Min kiära [styv]dotter Son Samuel And: Unéer, har uti sin barndom varit af mig älskat och hållen som mitt egit barn, jemväl i de tilltagande åhren alltid erkiänt med Sonlig wördnad min faderliga omwårdnad; hwarföre iag till min död hyser för honom ett faders hierta, så mycket mehr som han ingen ting utan mitt råd sig företagit», och av fortsättningen framgår, att Unéer hos Flintstens i Virestads prästgård haft ett andra hem. Där torde han ha uppehållit sig långa tider, och där har han då också haft tillfälle att grundlägga en närmare bekantskap med Linné. Skada bara att vi ingenting vet om det. Flintsten var — som Virdestam⁸¹ skriver — linnéska »husets äldste vän och deltagare i dess flesta familjefester». Det var han, som en senvinterdag, den 6 mars 1706 i Stenbrohult, där alarna i vattenbrynet stod kala och lämnade utsikten mot Möckeln fri, hade vigt Linnés föräldrar, den unge komministern Nicolaus Linnæus och hans 17-åriga barnbrud, innan de flyttade till anspråkslösheten i Råshult — kyrkoherdens gård, ryggåsstugan vid en öppen fyrkant av byggnader nära Möckelns strand blev deras två år senare.⁸² Linné kallar modern »en skön flicka», »smärt och medelmåttig stor», och säger att hon gifte sig för att undgå sin styvmors hårdhet, fast »hon älliast ej war därtill beredd», medan fadern, brunögd som sonen, var »groflagd men medelmåttig hög».⁸³ Flintsten döpte också Linnés systrar Anna Maria 1710⁸⁴ och Sophia Juliana 1714⁸⁵ — den förra, som f.ö. 1760 stod fadder åt Unéers dotterson Samuel Nisser⁸⁶, vigde

⁷⁸ Se not 44.

⁷⁹ Stoby kyrkoarkiv, LLA.

⁸⁰ 1731 19/10; Testamenten m. m., nr 144, GHA.

⁸¹ Virdestam, a. a. (se not 7), s. 24.

⁸² G. Virdestam, Stenbrohults prästgård på Linnés tid. — SLÅ 10: 21–29, f. 1–6. 1927.

⁸³ Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 155.

⁸⁴ Anna Maria Linnæa (1710 10/11–1785 10/3), g. 1730 14/6 m. kh i Virestad Gabriel Höök (1698 15/2–1769 23/1), tidigare Linnés informator (jfr not 10). Dopet ägde rum 1710 15/11. Se G. Virdestam, Kyrkoherde Nic. Linnæus' släktanteckningar. — StFN 3: 77–89. — Växjö 1925, s. 86; Lindberg, a. a. (se not 57), s. 35.

⁸⁵ Sophia Juliana Linnæa (1714 24 6–1771 28/6); hennes man, se not 8. Dopet ägde rum 1714 4/7. Källor: se not 84.

⁸⁶ Se not 358 och tillhörande text.

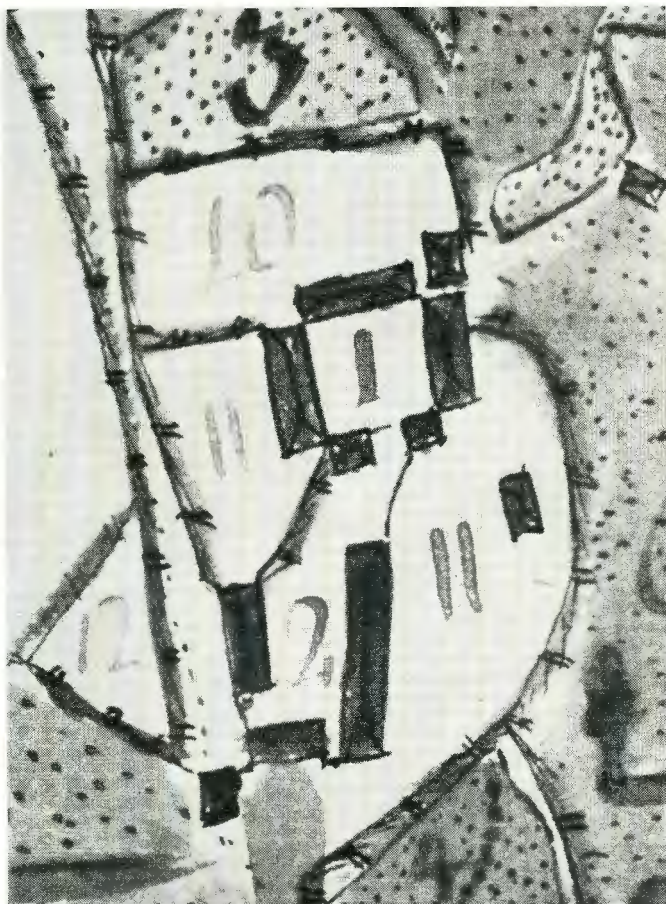

Fig. 6. Karta över Agunnaryds prästgård på Haqvin Flintstens och Annika Wirænia's tid (september 1696). Flintsten var kyrkoherde i Agunnaryd 1695-96; dessförinnan hade Annika Wirænia bott här under sitt 1:a gifte, med prosten Lars Siggonius, död 1694. 1 = mangården, 2 = ladugården, 10 = »En trädgård medh Qvarter och trädh», 11 = »Humblegårdhen som nu på någre Åhr warit oferdigh», 12 = kålgården. — Ur: Hamnel, Peter, Geometrisk Delineations Afritning Öfver Aggunnarydh Prästgårdh Uthi Cronobergz Låhn — — — 1696 in Septembri; ms. i Kungl. Lantmäteristytrelsens arkiv, Stockholm.

han också 1730⁸⁷ vid en prästman Gabriel Höök, för vars befordran fader Linnæus straxt innan lagt sig ut genom att ge biskopen ett par oxar.⁸⁸ Kort före sin död tre år senare jordfäste Flintsten Linnés mor efter hennes önskan.⁸⁹ Virdestam⁹⁰

⁸⁷ Se not 84 och där a. a., s. 88 resp. 51.

⁸⁸ Se t. ex. Lindberg, a. a. (se not 57), s. 57.

⁸⁹ Virdestam, a. a., och Lindberg, a. a. (se not 84), s. 87-88, resp. 40: »Blef begrafven i Stenbrohult kyrkio i Coret på högra sijdan, af Våhlb: Hr Prosten Flintensten d. 13 Junii efter hennes eget föranstaltande». Th. M. Fries, Linné. Lefnadsteckning, Förra delen. — Sthlm 1903, Bil., s. 7, har en normaliserad version.

⁹⁰ Virdestam, a. a. (se not 7), s. 24-25.

Fig. 7. Karta över Virestads kyrka och prästgård på Haqvin Flintstens och Annika Wirænia's tid (oktober 1696). Flintsten blev kyrkoherde i Virestad samma år. Själva kyrkbilden är ej verklighetstrogen utan endast ett karttecken (jfr fig. 10, där kyrkans utseende är återgivet). Bogårdsmuren är omnämnd av Linné i Skåne-resan (jfr texten). 1 = mangården, 2 = ladugården, 3 = »Åckeren som årligen brukas medh vår säde och består af god sandmylla», 4 = »Godh mulliordh», 8 = »trägårdn m. någre trädh», där Flintstens piga tog miste på pepparrot och bolmörtsrötter (se texten); utanför bildens övre kant: 2 st. »skwalte-qvarnar, som gå höst och vår till gårdsens mæld». Virestadssjön utanför bildens vänstra kant. — Ur: Hamnel, Peter, Geometrisk Delineations Afritning Öfver Wirestadh Prästegårdh Uthi Cronobergs Låhn; ms. i Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm.

framhåller, att »troligen gav Flinthensteen ganska rikliga gåvor vid småbarnens kristnande och de ungas vigsel, ty han var en mycket förmögen man, som i domböckerna ofta uppträder som bankir åt fattiga adelsmän, vilka han tydligen ansåg sig särskilt böra beskydda». En särskild anledning till dopgåva fanns i juli 1714, när Sophia Juliana döptes, för då var Annika Wirænia fadder och föranlåten att lägga en solid del av de 100 daler, som hopsamlades i barnpengar.

För dem köpte fadern »en silfskåhl, som hörer henne [barnet] till och hennes namn står derpå».⁹¹

Dessa fragmentariska inblickar i ett mångårigt, nära och vänskapligt umgänge bekräftar, att Linné, den vakne och självsäkre,⁹² och den sju år äldre Unéer, med tiden en lång och ståtlig yngling, inte utan självförtroende han heller⁹³, haft många tillfällen att råkas och höra talas om varandra under barndomen, särskilt fram till hösten 1714, då läsningen, som för Linnés del pågått i skolkammaren på prästgården i Stenbrohult, flyttades med informatorn till Växjö.⁹⁴ Somrarna bör dock alltså ha erbjudit goda möjligheter fram till 1718.⁹⁵

Prästgården i Stenbrohult har utförligt beskrivits av flera författare.⁹⁶ Den i Virestad bör ägnas några ord i anslutning till den karta⁹⁷, som här publiceras (fig. 7), och för jämförelse bifogas en karta⁹⁸ över den i Agunnaryd från samma år, 1696 (fig. 6) — det är flintstenska gårdsmiljöer i bilder samtida med prästfamiljen. Båda visar mangården och angränsande byggnader grupperade i fyrkant, dvs. antagligen en torvklädd ryggåsstuga med små fönster och vid den loftbodas som i Stenbrohult. Om trädgården i Virestad får vi av kartan bara veta, att den varit försedd »m. någre trädh» medan den i Agunnaryd kallas »En trädgårdh medh Qvarter och trädh», därtill kommer i Agunnaryd »Humblegården som nu på någre Åhr varit oferdigh» och en kålgård. I Virestad är antecknat⁹⁹, att kyrkoherden och hans folk idkade notfiske i Virestadssjön om sommaren, och åkern, som »årligen brukas medh vår säde och består af god sandmylla», sköttes med 3 par oxar och gav andra kornet eller goda år tredje. Två skvaltkvarnar som gick höst och vår till gårdens mälld ligger utanför bilden. Kring kyrkan (fig. 10) ser vi den kyrkogårdsmur, som Linné nämner i Skånska resan¹⁰⁰ som spånlagd och lavklädd. Prästgården brann under den tid Ambrosius Westring var kyrkoherde, den 30 oktober 1736.¹⁰¹

Från detta flintstenska hem i Virestad medförde Linné en botanisk visdom, som han under nästan hela sitt liv serverade sina studenter, sålunda vid herbationer 1747 10/6¹⁰² och 1748 8/6¹⁰³, i botaniska föreläsningar efter 1755¹⁰⁴ och i

⁹¹ Se not 85.

⁹² Se bl. a. Samuel Linnæi brev (not 13).

⁹³ Vid Livskvadronen och Kungl. Livdrabantkåren, som Unéer senare tillhörde, antogs bara resligt folk. Om självförtroende vittnar både hans ungdoms liv och hans namnteckning.

⁹⁴ September 1714; Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 45.

⁹⁵ Då Unéer gick till armén.

⁹⁶ Se främst Virdestams i noterna 7 och 82 anf. arb.

⁹⁷ Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv, Sthlm, F. 81: 108¹.

⁹⁸ Ibid., F. 1: 3¹. Båda akvarellerade.

⁹⁹ Se not 97.

¹⁰⁰ C. Linnæus, Skånska Resa, på Högä Öfwerhetens Befallning Förrättad År 1749. — Sthlm 1751, s. 40: »Lichen viridi-luteus Fl. 990, växte wid Virestad på den spånlagde kyrko-muren».

¹⁰¹ Virdestam, a. a. (se not 23), 2, s. 251.

¹⁰² Å. Berg (red.), Herbationes Upsalienses, I. Herbationerna 1747. — SLÅ 33-34: 95-162. Uppsala 1951, s. 131; även i Th. M. Fries, Linné, II. — Sthlm 1903, Bil. XVIII, s. 1, och i C. Grimberg, Svenska

prælectiones privatissimæ på Hammarby 1770.¹⁰⁵ Den handlade om vådan av att förväxla bolmörtsrot med palsternackor. I ingen av de uppteckningar, som anförts, nämns Flintstens namn. Man talar om »et probstehus i Småland, hka åto denna rot i stället för palsternackor (rötterna på dessa 2 äro aldeles lika) och blefvo alle galne och hade sina tosugheter för sig, hka Doct. Lindelius hielpte» (1755) eller »et probstehus i Småland, hvilcka alla på thet sättet blifwit galne, samt sedan af D. Lindelius blifwit hulpne» (1747), i den mån texten inte är utan alla bestämningar. Tack vare den Linnæi Örtabok 1725 [–1727], som Telemak Fredbärj redigerat, har vi historien med ögonblickets fräschör (så som Linné uppfattade den) och alla personer presenterade; det bör förutskickas, att Johan Lindelius var provincialmedicus i Växjö åren 1704–1712 och att Flintsten blev prost först 1726.¹⁰⁶

»Probsten Mag. Haqvinus Flintsten med sin fru och en organist Escilus Skog åto hema hoos sitt i Wirestad, och till förne befalte fruen pigan gå i trädgården effter peparot, då tog hon den owettande i stället, hwilken när hon frambars och hwar hade ätit war sitt stycke, begynte Probsten se på ena rute i fenstret wähl 1 tima, sedan blef han ond och wille slå hwilken han såg. Prostinnan begynte siunga wid bordet, sedan wille hon dantza med hwilken hon sågh. Organisten will[e] hoppa uht genom fenstret. Straxt red en till Doct. Lindelium i Wexiö, hwilken straxt kom och halp dem, säjande att om dhe hade så fått rasat en dygn, hade dhe styrt [störtat].»

Originalberättelsen har alltså pepparrot i stället för alla de senare berättelsernas palsternackor.

Linné anförde sedan bolmörtens som en sanningsdrog för djuppsykologi med en släng åt herrar filosofi. På Uppsalaslätten bortåt Danmarks kyrka en sommardag 1748 heter det:¹⁰³

»Wil man se utaf hwad temperament en menniska är, hwar om Philosophi så mycket raisonera och mäst i wärdet, ty det gies aldrig något rent temperament hos hwar utan blandning; så får man bäst se h:ket som är prædominant hos honom, om man gifwer en in lagom dosis af denna, ty då får man se den ena gråta, den andra le, en annan blifwa rasande etc.»

folkets underbara öden, [6]. — Sthlm 1920, s. 388 (2. uppl., Sthlm 1961, s. 532). Genom Grimberg har anekdoten om Flintstens kosthåll blivit hela folkets egendom.

¹⁰³ H. Hjelmqvist, Några protokoll från Linnés exkursioner i Uppsala-trakten. — Bot. Notiser 1951 (3): 255–273. Lund 1951, s. 263.

¹⁰⁴ O. Gertz, Archiater Caroli Linnæi Föreläsningar uti Botaniquen. — Malmö 1914 (sep. ur Sydsv. Dagbl. s. å. 6/12), s. 7; jfr Dens., Archiater Carl Linnæi Föreläsningar uti Botaniquen. — Bot. Notiser 1915 (2): 65–70. Lund 1915, s. 67 (ref.).

¹⁰⁵ J. Holmboe (utg.), Linnés botaniske »Prælectiones privatissimæ» paa Hammarby 1770. Utgit efter Martin Vahls referat. — Bergens Mus. Aarbok 1910 (1). — Bergen 1910, s. 27. Allmänna varningar för förväxlingsrisken palsternackor — bolmörtsrötter förekommer annorstädes i Linnés föreläsningar (se t. ex. i not 124 a. a., s. 170) och hos andra författare (t. ex. A. Modeer, Om Åker-Ogräs och i synnerhet huru de til någon nytta kunna användas [3]. Hushålln. Jour. 1785 (Apr.): 370–390. Sthlm 1785, s. 387).

¹⁰⁶ C. Linnæus, Örtabok 1725[–1727]. Utg. av T. Fredbärj. — Sthlm 1957, s. 93–94 och not 5 på s. 286.

Man får ett tilltalande intryck av Unéers mormor genom denna ofrivilliga test, och för kyrkoherden, som så länge bligade på fönstret efter att ha tuggat sin andel av giftrotten och som sen ville slåss, hade den väl också sin giltighet. Han var Gudi klagat kolerisk. Porträttet i Virestads kyrka (fig. 3) verkar mer engelsk godsägaraautokrat än själasörjare, varmed inte är sagt att man porträttvägen finner hela sanningen. Men han var otvivelaktigt litet martialisk och hade också sådant påbrå. Hans far, överinspektör för salpetersjuderierna i Småland och i Västergötland, på Öland och Gotland, hade — som denne själv berättar i sin ansökan om adelskap¹⁰⁷ — med 400 sjudare deltagit i snapphanefejden, nedgjort och tagit fångar till stegling med lika mod och i stor skala. I kriget 1710 kände han vittringen och var nere vid gränsen igen, fast nu gammal vorden.¹⁰⁸ Flintstens farfar hade jagat danskar och snapphanar från hästryggen och kallas överstelöjtnant.¹⁰⁹ Om farfarsfadern känns Elgenstierna¹¹⁰ bara vid namnet, »Nils i Tumbäck i Habo sn (Jönk.)», medan Klerckers genealogiska samling (ms. i KB) har de obekräftade uppgifterna »Bördig från England där fadren skall bodd i Grefskapet Flint i Nord Wales», och »Öfverste löjtnant i Rysk tjenst»; frågan är under utredning. Flintstens bror, »en vacker ung karl», kallas i en officerskollegas brev¹¹¹ från Riga »stackars dhett arma svinet», han söp och satt i stockhuset för hemgång, blev avsatt för något mindre »maroderie» och försvann: »Gudh nå hans fahr som ähr en sådhan nidingh och icke vill göra faderss verk medh dess såhn», säger den garvade karolinen om fadern, som inte ville lämna pengar. Martialisk kunde också Flintsten vara som präst, även om han inte som sin kollega i Ljunga, efter vad Samuel Ödmann¹¹² berättar, predikade i vit väst, i stövlar med sporrar på, och »oupphörligt behöll sina moustacher, samt då och då, när han åstundade hönssoppa, öppnade sitt fenster och sköt i hopen». Flintsten ansade också sina mustascher och råkade på sin ålderdom ut för en kalamitet, som kanske kunde fått passera i hans ungdom men inte nu: han slog i vredesmod sin klockare Daniel Gasslander i sakristian och blev av häradstinget 1731 dömd till 100 dalers böter och uppenbar kyrkoplikt¹¹³; om den senare också gick i verkställighet, är inte klarlagt.

Familjen Flint-Flintsten, som Unéer kom i kontakt med i Virestads präst-

¹⁰⁷ Se not 61.

¹⁰⁸ Nils Flintsten t. Krigskollegium, dat. Växjö 1710 22/2; Krigskoll. brevbok 1710, fol. 3215, KrA. Han blev inspektör för salpetersjuderierna i Småland, Västergötland, Öland och Gotland 1660, överinspektör för dem 1665 och dog 1713 2/2.

¹⁰⁹ Elgenstierna, a. a. (se not 37), s. 753; även Klerckers geneal. saml.: Flint, ms. i KB. Denne Lars Nilsson Flint begravdes i Lommaryds k:a (Jönk.), där hans epitafium uppsattes 1673 19/4.

¹¹⁰ I not 37 a. a., s. 753.

¹¹¹ A. Quennerstedt (utg.), Karolinska krigares dagböcker, VII. — Lund 1912, s. 41: överstelöjtnant Jon Stålhammar t. sin fru Sofia Drake, Riga 1703 23/2, jfr ibid., s. 27, 38, 43, 46 o. 179. Ellen Fries har i Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider, Andra saml. — Sthlm 1901, s. 84-145, behandlat samma korrespondens.

¹¹² S. Ödmann, Hågkomster från Hembygden och Skolan. — Upsala 1830, s. 10. Även senare uppl:r.

¹¹³ Virdestam, a. a. (se not 7), s. 25.

gård (och antagligen också annorstädes), både Flintstens egen och hans fars generation, bestod mest av militärer och salpetersjuderiinspektorer, båda kategorierna delvis ingifta.¹¹⁴ En av farbröderna gick i kejsarlig tjänst och gav sin egendom till kyrkor och kloster i Prag. Ingift fanns också en brukspatron. Unéer kunde enbart i den kretsen ha fått bestående intryck för sitt kommande liv. Därtill kom allt påbrå, som tidigare relaterats.

Närmast blev han militär. Tiden var ju också orolig. I sina mest mottagliga år hade han upplevt de förkrossande tidenderna om Poltava och Perevolotjna och om danskarnas infall i fädernebygden Skåne som en följd av rikets både inre och yttre svaghet. 1709 hade Småland haft »största missväxt»¹¹⁵ och kölden hade varit ogement stark: Sundet och Bälterna hade legat, och på Gotland — väl också annorstädes — hade boskapen i fähusen stått »hel hwita af frost både natt och dag», bröd och dricka frös till sten även om de låg vid eldmuren. Isen i Östersjön hade varit flera famnar tjock och drev sen i flak mer än halva sommaren.¹¹⁶ »Gud afwände hädanefter sådana grymma syndastraff, och låte aldrig oss och våra efterkommande se en sådan hård tid mer»,¹¹⁷ heter det från samma trakt, där tidigare »Den blomstertid nu kommer» diktades, norra Gotland. I december s.å. svävade så mycket norrsken, så mycken »eld och stjärneflåg» över riket, att ingen mindes dess like.¹¹⁸ Det var dåliga tecken för tiden. De onda åren var heller inte över. Nils Linnæus och säkerligen också Flintsten fick utstå sin beskärda del, när 1710 sju regementen, minst 7000 man, drog förbi på stora landsvägen från Växjö mot Skåne; många hade fått hungra i flera dagar, och Unéer har med visshet från ögonvittnen fått sig till livs allt elände och all storhet, som i den tiden förekom.¹¹⁹ Säkert har han också hört de många historierna

¹¹⁴ Klerckers geneal. saml.: Flint o. Flintsten, KB.

¹¹⁵ Kyrkoherden Eric Reuterhusii anteckningar i: Abr. Abr:son Hülphers, Anteckningar angående Årswäxten m. m. i äldre Tider. — Ny Journ. Ut. Hushålln. 1794 (Mart.—Apr.): 67–76. Sthlm 1794, s. 75.

¹¹⁶ [Anonymus,] Utdrag Af et Bref, til utgifwaren af dessa Tidningar [= Magnus Swederus], daterat Wisby d. 10 Febr. 1774. — Tidningar Utgifne i Upsala, 1774 (20): 154–156. Upsala (den 4/6) 1774, s. 155 (= Eric Sandelius, Berättelse om 1709 års märkvärdiga Winter, införd i Hangwards Kyrkobok på Gottland); andra data i J. V. Broberg, Om pesten i Stockholm 1710. Andra uppl. — Sthlm 1879, s. 15 (allm. om väderleken i början av 1709).

¹¹⁷ Tanken på syndastraff låg i tiden. 1711 utkom Jesper Swedbergs Gudelige Döds Tanckar, som var grundad på samtida företeelser i natur och samhälle. Se även not 118.

¹¹⁸ [Pehr]. Hedberg, Den Suckande Naturen, Betraktad I anledning af några märkelige Rön och Händelser, Som, Under närmast förflutne tiden, äro i akt tagne, Både uti Elementerne och hos människor, Och, Til warning för säkerhet, I några rim och anmärkningar, enfaldigt tolkad. — Nyköping 1760, s. 23.

¹¹⁹ A. Stille, Kriget i Skåne 1709–1710. — Militärlitt.-fören. förlag 88. Sthlm 1903, och Dens., [Kring slaget vid Hälsingborg 1710]. Ingår i: M. Schürer von Waldheim (red.), Tvåhundraårsfesten i Hälsingborg den 28 februari 1910: 31–48. Hälsingborg 1910, s. 41 o. 42; Ernst Carlson, Sveriges historia under Karl den tolfte regering, 3 (= Ferd. Carlson & Ernst Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, 8). — Sthlm 1910, s. 402 ff.; även Pehr Johnsson, Från gamla dagars Göinge. — Hässleholm 1911, s. 17–26 (Magnus Stenbocks tåg genom Göinge 1710), och [var]. J[ohansson], Några anteckningar från Stenbocks-tiden. — Västra Göinge Hembygdsfören. Skrifter. VI: 49–53. Hässleholm

om generalen *en chef* grev Stenbock — som höll till i Diö med hela generalitetet och generalstaben natten mellan januari och februari det året, medan östgötar till häst och smålänningar till häst ännu en gång trampade sönder Kvarnatorps gärde, ängar, stigar och vägar, följda av andra ryttare, av musketerare och pikenerare i långa kolonner, mest ungt, vackert folk. Kristianstad, några få mil därifrån, var då sedan en vecka besatt av danskarna. Att bönderna tog alla bördor vid de egna truppernas genommarsch med så stor fattning som Virdestam och andra framhåller, blir med den situationen i minnet lättare förklarligt.¹²⁰ Det var oroliga tider, som tillfälligt ändades i segern vid Hälsingborg, när den nya månaden gick till ända. Nils Linnæus klagade i ett brev samma år sin oro rörande socknen, »som är belägen så hårt när landszvägen, det jag fattig man, med flere mine grannar, mehr än nog pröfvat när troupparne faret fram».¹²¹ 1712 var det färdigt igen: då skulle Stenbock ha trupper till Tyskland.¹²² Då nådde också den orientaliska pesten till Skåne. Fyra år senare, i en stund av dödlig fara för riket, tog kungen sitt högkvarter i Lund, medan tsar Peter höll c:a 20000 man på Själland och danskarna hade en liknande styrka redo. I ett brädiskjul på torget i Lund visiterade kungen man efter man in på bara skjortan. Unga friska karlar, som rest till universitetet för att komma undan, togs genom kungligt plakat till gardet. Nya förband utrustades, och oroligheter förspordes.¹²³

Militärtiden

Vintern och våren 1718 låg Linné sjuk en lång tid i feber, evt. ända fram till sommaren. Vi vet det, för han har i *Diæta Naturalis* 1733 och i *Lachesis Naturalis* antecknat sina sinnesintryck när han kom ut i det gröna: »det syntes et paradis, eij någon werld», »så högt, så skiönt war alt för mig».¹²⁴ Om inte förr, så under sjukdomstiden, antingen den nu tillbringades i Växjö eller hemma i prästgården, har han fått nyheten, att Unéer gått till armén och blivit »volon-

1958; Om Kristianstad: Karl Enghoff, Kristianstads ockupation av danskarna år 1710. — Karol. förb. årsbok 1929: 152–195. Lund 1930.

¹²⁰ F. Hjelmqvist (utg.), M. v. Falckenbergs Journal under fälttåget i Skåne 1710. — Lunds Univ. Årsskr. (N.F., 1) 6 (6): I–VI, 1–43. Lund 1910, s. 8–9; jfr Generalstaben (utg.), Karl XII på slagfältet IV. — Sthlm 1919.

¹²¹ Nicolaus Linnæus t. kontr.prosten J. Colliander 1710 15/6, Domkapitlets akter 1710, nr 191, VDA, tr. i E. Lindell, Råshults Södregård. — SLÅ 6: 136–151. 1923, s. 151; även utdrag i Virdestam, a. a. (se not 7), s. 17 resp. 30.

¹²² Virdestam, a. a.

¹²³ A. Quennerstedt, Karl XII i Lund. — Karol. förb. årsbok 1912: 178–216. Lund 1913. En populär modern översikt av tidens händelser finns i L. Weibull, Carl 12 i Lund. — Hörde ni 6 (1): 1–7. Sthlm 1953. Kungabrevet 1716 3/2 om simulerande studenters instickande i livgardet tr. i C. Annerstedt, Uppsala Universitets historia, Bih. III. — Uppsala & Sthlm 1912, s. 143–144.

¹²⁴ A. O. Lindfors, Linnés Dietetik. — K. Petrn, Inbjudning till medicine doktors promotionen i Uppsala domkyrka den 24 maj 1907, Bifogad skrift. Uppsala 1907, s. 48 (*Lachesis naturalis*); Linnæus (1733) 1958 (se not 50), s. 168. Linnés egen datering växlar: »från wintren till pingest» (*Lachesis*) och »från medium martii till med: juli» (*Diæta* 1733).

teur» vid Östra Skånska regementet till fots, kallat Lievens regemente efter generallöjtnant Hans Henrik von Lieven, och av kort varaktighet, uppsatt 1711, upplöst tio år senare.¹²⁵ I rullan är om 17-åringen antecknat: »Fått allenast Ny Mondering, en Siorta och ett par Skoor.» För Unéers och många andras del var paradiset i varje fall inte på jorden längre. Regementet sändes den 15 maj till Uddevalla och inspekterades i Vänersborg av kungen själv, som just då red sträckan Strömstad-Lund på två dar.¹²⁶ Om Unéer var med vid mönstringen kan inte beläggas, bl.a. måste man räkna med den olika sjukprocenten.¹²⁷ Han avancerade den 30 maj från menig till rustmästare men tycks inte ha varit kommenderad till Norge och tjänstgjorde de båda första månaderna 1719 som förare.¹²⁸ Den 28 februari, två dar efter det att de 600 vita vaxljusen släckts efter Karl XII:s begravning där uppe i Riddarholmskyrkan, blev han sergeant och vid statens ändring den 1 juli åter förare, och som sådan tjänstgjorde han hela den torra och heta sommaren.¹²⁹ Han kallas emellertid sergeant, ovisst om på reell grund, då han den 28 november s.å. tar avsked och blir friryttare vid Livskvadronen, den legendariska Kungl. Drabantkårens ersättare sedan 1716.¹³⁰ Av den nya anställningen kan man sluta, att Unéer var en lång och ståtlig karl. Nu hade han en guldgalon av en god fingers bredd kring den trekantiga svarta hatten, blå rock, smala renhudsbyxor och stövlar med stora kragar och blå polerade sporrar¹³¹, men krigardatterna stod inte att samla. När Kungl. Maj:t och kronan kallade, var det närmast för hessarens kröning, då Livskvadronen bildade häck nedåt Munkbron och den krutrök som luktades kom från de undersåtliga hyllningarna. Staden var festpydd, och den enda plumpen i protokollet var braket från ett vimpelprytt köpmansskepp, som under saluten flög i luften, då 100 människor omkom.¹³²

¹²⁵ Generalstabens (utg.), Karl XII på slagfältet IV. — Sthlm 1919, s. 1054; Besiktningsmösterrullan 1718 25/2, se not 24.

¹²⁶ Avmarschdatum enl. reg:s räkenskaper 1718, KrA. A. Dahlfeldt, En kort berättelse om glordigast i åminnelse Carl den XII:s förda krig uti Norrige. — Handl. t. Uplysn. af Sw. Krigshistorien, 1: 90–122. Sthlm 1787.

¹²⁷ J. A. Lagermark, Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. — Hist. Tidskr. 6: 263–316. Sthlm 1886, s. 38; enl. en rapport var senare av reg:s 1 200 man 309 sjuka; jfr Dens., Karl XII:s sista fälttåg. — Ibid., 17: 275–300. Sthlm 1897, samt Dens., Krigshändelserna i västra Sverige och Norge 1709–1718. Ingår i: S. E. Bring (utg.), Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död: 608–652. Sthlm 1918.

¹²⁸ Specification på Alla wid Östra Skånska Regementet Förelupne förändringar med avancementer, Transporter och Afdanckningar eller döds mål första halfwa året 1718, i Tillfälliga förbands arkiv, Östra Skånska reg. till fot, Ca 44, Räkenskaper 1718, KrA.

¹²⁹ Ibid., Räkenskaper 1719, s. 438, KrA. Om hettan och torkan se bl. a. anteckning i Västerljuds kyrkoarkiv, tr. i [Anonymus,] Vintern 1759. — Bilder ur Sveriges folklif, dess saga och historia. Sthlm 1860, s. 151.

¹³⁰ Regementsräkenskaper, Kungl. Drabantkåren, 1719, II, sid. 541, KrA, där också antecknats, att hästen var »brun med Stierna och snopp, hwita bakfötter, 16 år gl:».

¹³¹ von Schreeb, T. Schreber, Lifskvadronens historia. — Sthlm 1942; även O. Kuylenstierna, Karl XII:s drabanter. — Karol. Krigare I. Sthlm 1910, s. 56.

¹³² N[icodemus]. Tessin, En noga Underrättelse Om alt hwad, som wijd Hans Kongl. Maj:ts ...

Linné gick under denna tid i trivialskolan i Växjö och blev 1724 gymnasist. Unéer hade sitt kvarter i Västmanland och tjänstgjorde växelvis där och i Stockholm och Stockholmstrakten (Väsby, Rydboholm, Djursholm), så sommaren 1721 fram till augusti, då faran från Ryssland var över.¹³³ Knappt var freden slutet, förrän Livskvadronen avvecklades. Hästarna vid 2. troppen, där han nu var rotemästare, gick på auktion i Arboga den 7 december och huvuddelen av styrkan fick samma dag avsked, men Unéer bibehölls som drabant vid Kungl. Livdrabantkåren¹³⁴ och stannade som sådan till den 18 januari 1728, då han tog avsked för att sköta civila värv och fick löjtnants karaktär.¹³⁵

Han hade under mellantiden fått ögonen på en ung änka, Brita Emerentia Browall, som 1725 inom få dagar mist både sin man och sin ende son, David Betke senior och junior.¹³⁶ Mannen hade varit brukspatron på Hallsta kopparhammare, vars karolinska herrgård med sitt målade barocktak sedan 1928 finns på Vallby friluftsmuseum utanför Västerås;¹³⁷ paret hade dock bott på Åby i Svedvi socken.¹³⁸ När den unge Betke, den 4-årige sonen, begrovs i Svedvi kyrka, strängade Unéer eller någon betald poet sin lyra i ett tryckt gravkväde: »Den sörjas icke bör, Som så lycksaligt döör ...»¹³⁹ Annandag jul året efter är

Konung Friedrich Then Förstes ... Krönings-Act, I acht tagas bör ... här i Stockholm, den 3. Majj, Åhr 1720. — Sthlm [1720]. Kopparskick med motiv från festligheterna reprod. bl. a. i E. Wrangel, Vardagslag och feststämning. Konster och moder. Ingår i: E. Wrangel (red.), Svenska folket genom tiderna, 6: 229–274. Malmö 1938, pl. mot s. 242.

¹³³ von Schreeb, a. a. (se not 131), s. 29; Regementsräkenskaper, Drabantkåren, 1721, KrA.

¹³⁴ Regementsräkenskaper, Drabantkåren, 1721, s. 155 o. 192; jfr von Schreeb, a. a., s. 29–30.

¹³⁵ Rulla på Kongl. Maj:ts Lif Drabante Corps ifrån Åhr 1722 (pärmtitel), sid. 224–225, KrA; årtälet tr. i H. Samzelius, Jägeristaten. — Sthlm 1915, s. 180, efter annan källa.

¹³⁶ Brita Emerentia Browall (1700–1769 14 11), dtr av prosten och kh i Köping Petrus (Pehr) Browallius och hans 1:a fru Christina Maria Lysing; g. 1:0 1720 8 5 m. kopparslagarmästaren i Sthlm och brukspatronen på Hallsta(hammar) i Svedvi sn (Vstml.) David Betke d. ä. (16 . .–1725 12 5) i hans 2. g. (g. 1:0 1702 26 5 m. Agneta Land(h)olt i hennes 2. g. (ca 1676–1719 5 2); 2:0 1727 29 6 m. Samuel Anders Unéer. Sonen David Betke jun., f. 1721, avled trol. på Åby 1725 3 6. I äktenskapet fanns dessutom tre döttrar. Om sl. Betke, se Sv. Ättartal 11: 72–77. — Sthlm 1896.

¹³⁷ S. Drakenberg, Friluftsmuseet vid Vallby i Västerås. — Västerås 1930, s. 3–4, 13; Dens., En återuppståndet bruksherrgård. — Fataburen 1931: 185–196, f. 1–8. Sthlm 1931; S. Wallin, Karolinska herrgårdar i Västmanland. — Västmanl. Fornm.fören. Årsskr. 19: 5–28 (sep. 1–24), f. 1–18. Västerås 1931, s. 10, omtr. i Dens., Byggnadsskick i herrgårdar, boställen och städer: 40–72, f. 32–68. — Sthlm 1947, s. 42, fig. 64 o. 68; se även [Anonymus,] Under drottningens livgeding. Blad ur Hallstahammarns äldre historia. Ingår i: Arvid Ahlgren (red.), Linjen som naturen gav: 95–100, 7 fig. — Sthlm 1948, och Alfred E. Jansson, Hallstahammarns bruks historia. — Hallstahammar 1953.

¹³⁸ Wilhelm Browall, Til Sin högtbedröfwade Syster, Fru Brigitta Emerentia Browall ... — Upsala [1725], KB, nämner det på titelbladet.

¹³⁹ Samuel Anders Uneer, Den sörjas icke bör / Som så lycksaligt döör Såsom Den unge / Iuflige och wählartade Monsieur David Bettke, Hwilken Straxt efter sin käre faders Fordom Brukz Patronens Högaachtad Herr David Bettkes Dödelige afgång / Intog den 4. Junii åhr 1725 de Himniska bohningar / Och Sin högtbedröfwade Moder och sörjande Systrar tröstar med följande enfaldige rijm / The ther Wid des Christhederliga begrafningz Act den 8. påföljande / i Swedwij kyrcka / Wälmönt upsattes Af ∞. — U. o. o. å.; lit. 4:0, (4) s., vignetter på s. (2) o. (4), LUB o. hos förf.

han inne i familjen på allvar och står i Köping fadder tillsammans med sin blivande fru och sin svärfar in spe, prosten Petrus (Pehr) Browallius¹⁴⁰, fältpredikant från gamle kungens tid och f.ö. kusin till Linnés blivande ungdomsförtrogne, sedermera biskopen i Åbo Johan Browallius.¹⁴¹ Bröllopet stod den 29 juni 1727 i Köpings stadskyrka¹⁴², uniformen var väl på och skalden och historikern Johan Göstaf Hallman uppvaktade med ett 8-sidors hyllningskväde, som han kallade »Echta Kärleks Lust-Gård».¹⁴³ Det var ett rätt skruvat botaniskt versmakeri över, som Hallman säger, »Kärlekens Orangerie», där allsköns sydfrukter och specierier från växtriket virrar omkring med »Ruscus in Buscus», »In Mortell» och »Vincka per Finka», för att inte tala om »Americans Aloë», som 20 år tidigare försatt fru Brenner i diktarstämning.¹⁴⁴ Festglädjen klättrar till sin höjd genom att inkludera brudparets frånfälle:

»Blifwe Eder fruckt så söt,
Såsom socker med *Meloner*,
Apricoser och *Citroner*,
Skönste slag uhr jordens sköt;
Dock än större fruckten blifwer,
När som store Gud Ehr gifwer,
Nåden att få komma i
Himmelens *Orangerie*.»

Det är, kort sagt, ett ädelpekoral, som för oss har intresse genom två hoprafsade latinska namn, »*Cariosilus Sinensis*» och »*Syrinna Italensis*», som visar att den binära nomenklaturens idé, som senare skulle öka Linnés världsrykte, redan då låg i luften för en vanlig naturbegåvning. Det var Linné förbehållet att göra storstädningen enligt denna idé på den vetenskapliga marknaden.

I gratulationen liksom i kyrkboken tituleras Unéer ryttmästare.¹⁴⁵ Genom giftermålet blev han svåger med en drabantkollega Daniel Dreffling (Lillienberg), smålänning och av samma släkt som den driftige landshövdingen i Upp-

¹⁴⁰ Petrus (Pehr) Browallius (1664 27/1-1738 20/7), pastor v. Livgardet 1696 (e. o. 1693), deltog i fälttågen i Skåne, Livland o. Polen 1700-02, kontr.prost o. kh i Köping sistn. år.

¹⁴¹ Johan Browallius (1707 30/8-1755 25/7), prof. i fysik [o. bot.] i Åbo 1737, teol. dr 1740, teol. prof. 1746, biskop i Åbo 1749.

¹⁴² Köpings stadsförs. vigselbok 1727, ULA.

¹⁴³ Johan Göstaf Hallman, Echta Kärleks Lust-Gård Anordnad Wid Then Edle och Wählmanhaftige Herrens och Ryttermästarens Herr Samuel Uneers, Och Dygd-Ädla Frus Fru Brigitta Emerentia Browalls Prydeliga Bröllops-Fäst, Som firades i Kiöping d. 29 Junii Åhr 1727. — Stockholm, Tryckt af And. Biörkman, Kongl. Acad. Boktr. i Åbo [1727], lit. 4:o, (8) sid., KB.

¹⁴⁴ Sophia El. Brenner, Minne öfwer ... americanska Aloen, hwilken uppå ... Noor i Upland, begynte blomstras i Septembri 1708. — Sthlm u. å., 12 p., 1 pl.; ingår i: Dens., Poetiske Dikter. — Sthlm 1713, s. 222-231, 2 pl., som Hallman bör ha läst. Även M. Rönnow firade tilldragelsen med ett tryck, och senare utgav Olof Rudbeck d. y. ett: »Sätegården Nor Uthi Upland, och Thes Härlighet Med then americanska aloes Härkomst/ Resa/ Skapnad/ Blomstrande/ Natur/ Nytt/ Kraft/ Wårkan/ Ålder/ Död och Uthgång. — Upsala 1718. Arten var därför aktuell.

¹⁴⁵ Se noterna 142 o. 143.

sala på Linnés tid.¹⁴⁶ Unéers svärmor dog samma år, och svärfadern gifte om sig med en dotter till framlidne professor Billowius i Uppsala.¹⁴⁷

Linné blev på hösten 1727 student i Lund efter att ha tillbringat sommaren i Stenbrohult. Året efter, vid månadsskiftet augusti–september, passerade han Arboga och Köping på väg till akademien i Uppsala, men detaljerna är helt okända¹⁴⁸ och tillåter inga förmodanden.

Brukspatronstiden

Unéer blev inte länge kvar i Västmanland. Den 18 december 1729 under-tecknade han och handelsmannen i Stockholm Samuel Hjerpe på Lillaryd i Göteryds socken — en sätesgård, som tillhörde prosten Flintsten, men som Unéer disponerade — ett kontrakt¹⁴⁹ om inrättande av ett järnbruk på platsen. »Ömnog jernmalm», sjö- och myrmalm men även någon bergmalm, hade Unéer angivit för bergmästaren och två veckor tidigare fått mutsedel på.¹⁵⁰ Själv skulle han väl ha kunnat skaffa pengar men fann det säkrare att dela risk och avans. Bakom transaktionerna skymtar Flintstens och hans frus tillgångar och arvet efter fadern, som dött på sommaren samma år.¹⁵¹ Brukets namn skulle, när det väl kom i gång, bli Ry. Detta fastställdes följande år i privilegiet, liksom stämpelförslaget, bokstäverna RY kring smålandsvapnets skäkta och armborst.¹⁵² Bruksrörelse hörde till tidens särskilda samhällsnytta. Handel, hantverk och industri skulle ersätta vad landet lidit i det stora kriget. Förhoppningarna delades i vida kretsar. Under frihetstiden svarade järnhanteringen för mer än Sveriges halva exportvärde men den småländska representerade bara 1 % av den inhemska

¹⁴⁶ Daniel Dreffling (1694 29/8–1741 26/3), g. 1:o 1722 20/12 i Svedvi sn m. Anna Maria Betke (1702–1723) och kusin till sedermera landshövdingen i Uppsala Johan Georg Lillienberg (1713–1798). Deras gemensamma farmor, Maria Flint (16. .–1725 17/3) var faster till prosten Flintsten (se not 59). Drefflings roll i Unéers liv är outredd. De bör dock tidigt ha känt varandra. Det förtjänar även påpekas, att för Linné och Lillienberg, som nära umgicks med varandra i Uppsala, torde landshövdingens härstamning från den flintstenska kretsen ha varit en extra anknytning med barndomens band. Landshövdingens far, Flintstens kusin, var häradshövding i bl. a. Sunnerbo och ägde bl. a. Oshult i Pjätteryd (se fig. 1 o. 11).

¹⁴⁷ Anna Magdalena Billow (1704–1779), dtr av akademisekr. o. prof. i filosofi v. Uppsala univ. Jonas Billowius och g. 1:o 1728 m. Petrus Browallius (se not 140) och 2:o 1745 m. kommandören (= översten) Carl Fredrik von Hauswolff (1698–1769, känd för sin bok »Theorien av Navigation eller Styrmanskonsten» (1756); jfr. O. H. Selling, En ostindiefarare. — Göteborg 1960, sid. (1)–(2)).

¹⁴⁸ Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 49: resan Stenbrohult–Uppsala 1728 23/8–5/9 »genom ... Arboga, ... och Kiöpinge».

¹⁴⁹ BK prot. 1732 (1), sid. 112–128, RA. För stort tillmötesgående vid mina forskningar i BK m. fl. arkiv och för inlåning av material från GHA och VLA tackar jag chefen för RA:s fjärde sektion, förste arkivaren Sten Landahl, samt arkivarien Bengt Löf och övriga tjänstemän där.

¹⁵⁰ BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1730 (1), fol. 553 r–v: mutsedel 1729 5/12.

¹⁵¹ 1729 19/7. Se antavlan.

¹⁵² Privilegiet, se BK registratur 1730, sid. 1240–1255, RA. Hammarmärket beskr. ibid., sid. 1249, avritat i BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1737, Litt. F, No. 1, RA.

hanteringen.¹⁵³ Bland bruken förblev Ry ett bland de små i hopen. Det privilegie-
rades av Bergskollegium den 19 juni 1730¹⁵⁴ — beslutet är undertecknat av bl. a.
Emanuel Swedenborg — sedan Unéer på vintern och våren köpt erforderliga
hemman (Veka och Hämpersköp vid Helgaån) och skaffat erforderliga rättig-
heter till malmtäkt och kolning, och dessutom vederbörlig bergsrannsaking
hållits om projektet den 11 maj;¹⁵⁵ i förrättningen deltog bl. a. Flintsten såsom
ägare av några hemman kring Lillaryds frälsegård, ryttmästaren Thomas Rude-
beck för konkurrentbruket Huseby och allmogen från berörda socknar genom
fullmäktige. Med privilegiet följde 9 års skattefrihet (enligt en kungl. för-
ordning av 1723), som 1740 29/11¹⁵⁶ förlängdes till 1743 19/6; 1743 2/12¹⁵⁷ fast-
ställdes smidet till 500 skeppund om året, vartill kom det översmide, som
brukets läge på frälsegrund berättigade till. I avsaknad av bruksarkivet kommer
man inte åt de verkliga produktionsvärdena.

I litteraturen har osäkerhet rått om anläggningsåret. Rogberg (1770)¹⁵⁸ säger
1728, Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige (1864)¹⁵⁹ »1728
eller 1730», Rosengren m. fl. ([1899]–1914)¹⁶⁰, »början af 1700-talet», Granskog &
Ödeskog (1926)¹⁶¹ »slutet af 1700-talet», Pehr Johnsson (1936)¹⁶² »början av 1700-
talet» eller antagligen tidigare (av annan person än Unéer), Vejde (1946, etc.)¹⁶³
»1730», Ugglå (1953)¹⁶⁴ »omkr. 1730», Svedenfors (1954)¹⁶⁴ »början av 1700-talet»,
och Sahlin (1931)¹⁶⁵ talar om privilegier av 1728, 1730 och 1742, medan flera
av dessa och även andra ha anfört 1730 som privilegieåret men lämnat frågan
om anläggningsåret öppen.

¹⁵³ E. Heckscher, Linnés resor — den ekonomiska bakgrunden. — SLÅ 25: 1–11. 1942, s. 7; Dens.,
Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, II (1–2). Sthlm 1949, s. 358–509, Anmärkningar o. Ta-
bellbilaga.

¹⁵⁴ Se not 152, inledningen.

¹⁵⁵ BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1730 (1), fol. 566 r–575 r, RA. Fullmäktige kom från allmogen i
Agunnaryd, Göteryd, Hallaryd, Hamneda, Markaryd, Stenbrohult och Traryd.

¹⁵⁶ BK, Privilegier, domar m. m., 1740, fol. 704 r–705 v, RA.

¹⁵⁷ Do., 1743, fol. 719 r–720 v, RA.

¹⁵⁸ S. Rogberg, Historisk Beskrifning Om Småland I gemen... Widare utförd af Eric Ruda. — Carls-
crona 1770, s. 286–287.

¹⁵⁹ Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexicon öfver Sverige, V. — Sthlm 1864, s. 505.

¹⁶⁰ J. Rosengren, J. Linnell & J. Fischer, Ny Smålands beskrifning, Sunnerbo härad. — Vexjö [1899–]
1914, s. 187 (ursprungl. i Nya Vexjöbladet 1901 17/10).

¹⁶¹ Lj. Granskog & W. Ödeskog (pseud.), Boken om Sunnerbo. Fragment till en häradsbeskrivning.
— Markaryd 1926, s. 321; jfr ibid., s. 154.

¹⁶² Pehr Johnsson, Delary, ett gammalt bruk — nu sulfatfabrik i Småland. — Industritidningen Nor-
den 1936 (40): 324–326, 333–334. Sthlm 1936, s. 325.

¹⁶³ P. G. Vejde, Några sydsmländska sättugnstyper. — Hyltén-Cavallius-Fören. Årsbok 1945: 125–
137. — Växjö 1946, s. 130; cit. i A. Attman, Kockumverken vid Ronnebyån. — Göteborg 1951, s. 27.

¹⁶⁴ S. Svedenfors, Gränsbygden. II. Mellersta och norra Sunnerbo i gången tid. — Lund (tr. i Malmö)
1954, s. 240.

¹⁶⁵ C. Sahlin, Svenskt stål före de stora götstålprocessernas införande. Historiska anteckningar. —
Sthlm 1931, s. 156.

Något privilegium av 1728 finns inte. Av bergsrannsaktionen 1730 11/5 framgår, att anläggningen då bara var projekterad, och anläggandet torde ha kommit i gång på sommaren 1730. I en skrivelse inkommen till Bergskollegium den 1 september samma år¹⁶⁶ anför visserligen Måns Larsson i Bilsboda i Stenbrohult, att »Drabanten H^c Samuel Unéer» ämnar uppsätta ett järnbruk i Göteryd, men detta är inte avgörande. Det kunde ibland dröja mellan skrivelserns uppsättande i första text och deras ingivande, och dessutom får uttrycket inte tas alltför exakt. Unéer var på platsen, bosatt på Lillaryd, och hade veterligen ingen anledning att dröja. Den 23 januari följande år daterar herrarna till Ry bruk en till domkapitlet i Lund insänd kallelse för magister Olaus Olai Unæus d. y., Unéers bror, att förestå »kyrkian dersammastädes».¹⁶⁷ Denna kyrka har sannolikt varit mycket blygsam, kanske bara ett rum iordningställt för sön- och helgdagar i ett av husen, och åtgärden en skenmanöver för att få den sinnessjuka brodern överförd till Växjö stift, eftersom han i Lunds stift blivit illa hanterad¹⁶⁸, men uppgiften kan möjligtvis tyda på att bruksanläggningen då kommit på väg.

Bruket uppfördes med en masugn, en hammare med två härdar och en knip-smedja med två hamrar.¹⁶⁹

Masugnen stod vid Lill[aryds]ån på Veka skattehemmans ägor, varav Unéer och Hjerpe köpt 1/3 för ändamålet. Bälarna drevs med underfall. Hammaren var uppförd ca två »musqvet skått» från masugnen vid Helgaån, och öster om hammaren stod smedjan. Helgaån dämades av smedjedammen, som hade avloppskanal i reserv. En styrka för bruket var den goda vattentillgången, som inte svek ens när de allra flesta av grannbruken stod torra. Ibland blev man bönhörd över hövan: en gång steg vattnet till 1½ fot från byggnadernas tak, tog bort jorden och skadade dammarna. Blåsningarna pågick 10 à 13 veckor om året och gav 4,5–5 skeppund tackjärn pr dag. I inledningen anfördes Linnés beskrivning av järnet. Svab säger, att det i brottet liknade den »grofspegliga Wismuthen, och til anseende aldeles är sådant som Schmalkalder Roh-Eijzen, hwar af Ståhlet smides».¹⁷⁰ Det stångjärn som smiddes, högst 6 skeppund i veckan, var gott och segt men svårt att färska och drog smedslönekotot uppåt. I manufakturmedjan gjordes plogbillar, spadar, hästskor, grova järnbleck och annat knipsmide. Unéer gjorde en gång ett försök att vid ett prästmöte i Lund få entreprenad på plåtar till kyrktak i Skåne, men från plåtslagarämbetet i Kristianstad kom mothåll.¹⁷¹ Inget gjutgods, åtminstone inte för avsalu, tillverkades

¹⁶⁶ BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1730 (1), fol. 580 v, RA. I en bilaga intygar Jacob Fischer i »Kongl. Bergs Collegii Prober Cammare» s. å. 14/9, att malm ur Möckeln håller 7 % järn (fol. 581).

¹⁶⁷ Lunds Domkap. prot. 1731 14/4, LLA.

¹⁶⁸ Se noterna 238 ff.

¹⁶⁹ Enl. privilegiet 1730 o. BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1737, fol. 20 v–23 v, RA.

¹⁷⁰ BK, Bergverksrelationer 1737, se not 169.

¹⁷¹ Blytäckaren och plåtslagaren Ludolph Friboeck t. Domkap. i Lund, dat. Kristianstad 1736 7/8,

i början. De sättugnshällar, som förekommer från bruket, är av långt senare datum.¹⁷² I privilegiet 1730 hade tillverkningen av ugnar begränsats till 10 om året — man var noga med att inte inkräkta på särskilt kronobruket Husebys rättigheter beträffande denna lönsamma artikel, som enligt Linné¹⁷³ köptes av skåningarna i otrolig mängd och även hade avsättning i andra landskap och i Danmark.

Vid bergsrannsaktionen 1730 11/5 ställde Unéer i utsikt att skeppa järnet över Halmstad, Göteborg och Kristianstad »så mycke han hinner afsättia, och, lika som begiärligheten utom rikets skönjes»¹⁷⁴, men man finner vid närmare granskning, att det utlovade bidraget till handelsbalansen nog stannade vid löftet. Det var väl närmast tänkt som ett av medlen att göra privilegieherrarna i Bergskollegium nådigt stämda. Senare bergverksrelationer nämner inte mer om saken. Svab framhåller sålunda 1737, att »detta wärk har dess afsättning af så mycket Stångjärn och knipsmide som här kan tilwärcas på Bruks Backen hwarest Skåningar det samma afhämpta, dels emot Contant betalning och matwahrer, dels ock på Credit».¹⁷⁵ Det låter senare på samma sätt.¹⁷⁶ Visseltofta, Osby och Loshult förbrukade årligen mer än 500 skeppund järn till bilor, liar, hästskor, söm, knivar, skärar m.m., som smeder och bönder, inte sällan i samma person, förarbetade och avsatte i landet; tidigare hade de hämtat sitt järn från Jönköpings län¹⁷⁷, där man ju hade Tabergs bergslag. Vi läser i Anreps släktbok¹⁷⁸ om en bonde i Osby, skicklig smed, som »for ofta omkring i Skåne, i Småland och på Seland, för att afsätta humle och smidesvaror». Humle hörde f.ö. också till traktens, inte minst Stenbrohults och Virestads produkter — bönderna sålde det från Malmö till Stockholm, Uppsala och Falun enligt Celsius 1743¹⁷⁹ — och öl hörde väl till trakteringen för de kunder och matvaru-

Lunds Domkap. arkiv efter 1680, E IV, 1736, LLA. Även prosten J. Hofverberg t. Domkap., dat. Barsebäck 1736 18/8, *ibid.*, diskuterar Unéers förslag men finner reparationer obehöfliga resp. omöjliga av medelbrist.

¹⁷² C. Sahlén, ms. 1933 15/8 i C. Sahléns berghist. saml., Tekn. Mus., Sthlm: Ett ex. märkt »DELARY» (dvs. 1843 el. senare) i Ängelholms Stads Mus. och ett i Malmö Mus.

¹⁷³ C. Linnæus, Öländska och Gothländska Resa ... Åhr 1741. — Sthlm & Upsala 1745, s. 315 (dagboken 1741 8/8).

¹⁷⁴ Se not 155 (fol. 575 h).

¹⁷⁵ BK, Bergverksrelationer 1737, se not 169.

¹⁷⁶ BK, do., 1744 (E. Benzell, 1744 1/2), RA; etc.

¹⁷⁷ Se not 175 och O. Nordström, Relationer mellan truk och omland i Östra Småland 1750-1900. — Medd. fr. Lunds Univ. Geogr. Inst., Avh. XXII. Lund 1952.

¹⁷⁸ G. Anrep, Svenska Släktboken, (1) 1 (4). — Sthlm 1872, s. 447: bonden Tuve Månsson (av släkten Hasselquist) från Hasslaröd i Osby sn.

¹⁷⁹ A. Celsius, Diss. acad. De Verendia Smolandorum (resp. E. Colliander). — Upsaliae 1743, s. 22; jfr C. Linnæus i Skånska Resa (se not 100), s. 49: »HUMLE-GÅRDAR äro i Stenbrohults och Wirestads Socknar anlagde wid alla gårdar, så at näppeligen någon ort i Sverige gifwer mera förråd på Humla, den Bönderna härifrån försälja åt hela landet alt ifrån Trelleborg til Stockholm; ...». Unéer kårade 1753-54 i ett mål ang. principerna för handeln med humle; det gick från Allbo häradsrätt ända till Justitierevisionen och föranledde också en framställning till konungen från allmogen i fem socknar.

Fig. 8. Utsikt över Möckeln från Taxås klint i Stenbrohult.

leverantörer, som så händigt besparade Unéer en del av transportproblemen, särskilt innan körvägen till Älmhult kom till på hösten 1737 (den reducerade avståndet till Kristianstad från 8 till 6 mil).¹⁸⁰ Han och Hjerpe hade besvär och kostnader nog för anläggandet av kol- och malmvägar i den steniga terrängen, även om en del av trafiken skedde på vintrarna, många dock svaga.¹⁸¹ Kol fick bruket från egna hemman, och bönderna i trakten (Göteryd, Hallaryd, Traryd, Pjätteryd och Markaryd) kolade och sålde till bruket av sin tallved, om än motvilligt.¹⁸² Böndernas ovilja mot den för dem nya hanteringen blev ett friande moment, då bruksägarna 1734 åtalades för att olovligt ha använt tackjärn från andra bergslager för sin rörelse.¹⁸³ Malmen, svag, kom ur Möckeln, Hängasjön och Kalvshultssjön (nuv. Örsjön).¹⁸⁴ Unéer hade som den förste angivit malmförekomsterna i dessa sjöar hos vederbörande bergmästare och, som vi sett, 1729 fått mutsedel på dem och några till.

¹⁸⁰ Se not 2.

¹⁸¹ Se ms. anf. i not 156, fol. 704 v. De exakta svårigheterna är vanskliga att fastlägga utan mycket ingående undersökningar och arkivmaterialet är behäftat med tendenser, som växlar alltefter läget; jfr O. Nordström, Källkritiska problem beträffande Bergskollegii och bergmästardömenas arkiv. — Svensk Geogr. Årsbok 29: 7–20 (= Medd. fr. Lunds Univ. Geogr. Inst. 307). Lund 1954.

¹⁸² Se mss. anf. i noterna 156 o. 169 samt S. Hjerpes förklaring ref. i BK resol. 1734 19/10 (se not 183). Motviljan var ett slitstarkt problem.

¹⁸³ BK, Privilegier, domar m. m., 1734, fol. 549–551 (resol. 1734 19/10), RA.

¹⁸⁴ Se not 169.

Blandsten till färskningen fick han från Linnés botaniska exkursionsmål Taxås klint i Stenbrohult, vid Möckelns östra strand (fig. 1, 8 och 11): den »grönsten», diabas, som ger floran dess rika prägel och gjort Taxås till en vallfartsort för generationer av naturälskare.¹⁸⁵ I Unéers den 5 december 1729 förvärvade mutsedel heter det på hans egna uppgifter att det »angifwes uthi Tacksåsa Klint i Stenbrohult Sochn, och på Runneboda egor i Wiresta Sochn wara någon bergmallm tillfinnandes».¹⁸⁶ Klinten granskades av bergmästaren Lemoine vid bergsrannsakingen 1730 11/5 och »befants uppe i dagen af ringa halt: Men om någon omkostning mäd afsänkande giordes, så torde utan twifwel yppas något bättre lönande» — möjligheten fanns i varje fall till blandsten.¹⁸⁷ I Bergskollegii privilegium för Ry s.å. 19/6 heter det sammanfattningsvis, att »wid tacksåsa klint har Lieutnanten [Unéer] giordt kåstnad med afsänkande efter Bergmalm men ännu är ej annat yppat än hwad tienligt kan wara till blandsten, dock skall wisa sig anledning till bättre malm».¹⁸⁸ Det var fåfänga förhoppningar, men vi kan konstatera, att Unéers namn är handgripligen förenat med detta berg, där enligt en vag men kanske riktig tradition i orten Linné som liten gått vilse och i flera nätter odlat sitt natursinne under bar himmel.¹⁸⁹ Vid Taxås häckar nu glada och fiskgjuse; kanske gjorde de det också på Linnés och Unéers tid, då skrakarna enligt Linné formerade linje på vattnet och jagade fisk, bönderna om våarna klubbade gås och storlommens klagande genljöd i den ljusa sommarnatten.¹⁹⁰

Bruksanläggningen hade väl knappast kommit i gång, då Unéers mormor, Annika Wirænia, i stillhet avled i Virestads prästgård den 6 januari 1731, 79 år gammal.¹⁹¹ Då hon, åtföljd av »mycket förnämt Follk» — det hette nästan alltid så — däribland väl en del ståndspersoner, kyrkoherdefamiljen Linnæus, sockenpampar och andra i ortens sorgdräkter jordfästes i den lilla sockenkyrkan (fig. 10), hyllade Unéer hennes minne med ett gravkväde tryckt i folio¹⁹²; klockan,

¹⁸⁵ Linné återkommer upprepade gånger i sina skrifter till »Taxås höga berg» (Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 89). »Framför allt Möckelsnäs och Taxås men även Tångarna och Hö[ö] ha sedan gammalt varit botaniska vallfartsorter för traktens studerande ungdom» (Nils Johnsson, Om Stenbrohult och dess flora. — SLÅ 12: 168–172. 1929, s. 169). I Plantæ Scanenses nämner Linné (Ungdomsskrifter (se not 1), 1 (1). — Sthlm 1888, s. 72), att han där tagit *Helichrysum arenarium* (L.) Moench: »In Smolandia prope Stenbrohult in Taxås klint unicam tantum plantam reperi.»

¹⁸⁶ Se not 150.

¹⁸⁷ Se ms. anf. i not 155, fol. 575 r.

¹⁸⁸ Se ms. anf. i not 152, sid. 1247.

¹⁸⁹ G. Virdestam, En sägen från Linnés barndom. — Linnébygden 1927: 15–19. Växjö 1927; Dens., Småländska Gestalter. — Växjö 1930, s. 68–72.

¹⁹⁰ Stenbrohults sockens historia (se not 65), s. 233.

¹⁹¹ Se not 23.

¹⁹² Samuel Andreas Uneer, Graf-Skrift, Öfwer Then i lifstiden Dygd-Edla och Wälborna Fru Nu saligen döda ANNA WIRÆNIA FLINTENSTEEN, Then Hög-Erewyrdige och Höglärde Herr Probstens Mag. HAQUIN FLINTENSTEENS Huldesta Hus-Åra och Maka[.] Afsomnade igenom en stilla död saligen den 6 nästledne Januarii, och då dess jordiska öfwerlefwor under en Christlig Lik-Prädikan

som Flintstens delvis bekostat och som ännu bevarar deras namn¹⁹³, klämtade i stapeln, och musik utfördes på den gamla Cahmansorgeln från 1690, som nu finns i Smålands museum i Växjö.¹⁹⁴ Tre veckor efter dödsfallet bröt häradsrätten på Unéers begäran förseglingen på hennes testamente, som visade sig ge honom liksom brodern och halvsystemen Ingeborg Siggonia vardera 1/3 av löst och fast; sönerna fick dessutom 400 dlr smt av obyttan del.¹⁹⁵ Den skulle gå sin arvsrätt förlustig, som klandrade förordnandet — inga stridigheter där, det hade den gamla damen styrt om. Därtill hade hon givit Unéer ett gott handtag i bruksrörelsen. Det var efter detta som Unéer, sen han själv fått fastebrev, upplät Fågelnäs åt sin styvmor.¹⁹⁶ Flintsten skrev den 19 oktober s. å. sitt testamente.⁸⁰ Det är det vackraste vittnesbörd som är känt om Unéer; låt vara att personligheten därigenom inte är entydigt belyst. Inledningen har ovan anförts. I fortsättningen heter det:

»Han har och uti mitt ensamma tillstånd lisat mig många beswärligheter och tillfällen, samt alltid warit oförtruten at tiena mig och mina affairer för mig uträtta; Jag hafwer och wid arfskiftet efter min Salig Kiera Hustru ej mindre än tillförene funnit prof af des oföränderliga och Sonliga Lydno emot mig; i det han låtit sig nöija med min faderliga Disposition och icke i något måhl hindrat, hwad iag för honom proponerat eller han funnit mitt upsåt wara; derlikwist mången obetänt wid slikt tillfälle kunnat ora mig med process och widlyftigheter, at förtiga den kierek, som min Salig K^a Hustru för honom haft och af hennes förordnande finnas kan, will jag nämna det min wilja warit med henne enlig, som hennes oförtrutna flit och osparda möda, näst Gudz wälsignelse, mycket contribuerat till min förmögenhet, hwilket enligit hennes wilja bör komma min dotter Son till godo: Hwarföre hafwer iag denna dag, med beråt mod, wähl betänkt, låtit författa denna skrift och gifwit min dotter Sohn i egna händer, såsom min yttersta wilja och författade disposition öfwer min Egendom efter min död.»

Den ärvda fasta egendomen skulle gå tillbaka till släkten Flintsten och tillfalla syskonen, men all förvärvad egendom, lös och fast, skulle tillfalla Unéer, såvida inte nytt äktenskap blev aktuellt och hustrun efterlevde — i så fall skulle hon ha en väl tilltagen summa utom sin giftorätt och därtill, så länge hon förblev änka, viss fastighetsränta. Under alla omständigheter skulle Unéer enligt testamentet konserveras vid Lillaryds och Staveryds hemman och vid

med all wederbörlig heder uti mycket förnämt Folks närwaro nedsattes uti Sin Graf i Wirestadz Kyrcka den [-] Anno 1731. Framgafs Under Betræktelse om Menniskians timmeliga Af ∞. — Stockholm, Tryckt hos Benj. G. Schneider [u. å.]. Fol., (4) s., vignetter på s. (1) o. (4). UUB.

¹⁹³ Virdestam, a. a. (se not 23), 2, s. 250.

¹⁹⁴ G. Aurén, Något om orglar och orgelbyggare i Växjö stift. Ingår i: I. Hylander m. fl. (red.), Växjö stift i ord och bild: 489–494. Sthlm 1950, s. 490, ill.; B. Kyhlberg, Kring Hans Henrich Cahmans orgelbygge i Växjö domkyrka 1688–1691. — Kronobergsboken 1954: 59–72. Växjö 1955, s. 68–69. Orgeln är 8-stämmig och av positivtyp (= enmanualig).

¹⁹⁵ Allbo härads dombok 1731, vintertinget, § 22, GHA. Jag tackar fil. dr P. G. Vejde, Växjö, som haft vänligheten att för min undersökning forska efter Unéer i nämnda arkiv och ställa ett antal excerpter till mitt förfogande; endast i begränsad omfattning har jag genom lån (se not 149) själv kunnat ta del av handlingar därifrån.

¹⁹⁶ P. G. Vejde, a. a. (se not 12), s. 141.

besittningsrätten av Fälhult, och det ålåg Unéer — »så framt han ej will giöra sig af denna min wählwilja förlustig», inskjuter testator — att testamentet för ingen uppenbara eller uppenbara låta. Prosten ville tydligen inte ha inbördeskrig inför sina trötta ögon och förklarade, att han »antager honom såsom min egen Son».¹⁹⁷ I en supplik till Kungl. Maj:t hade Flintsten hemställt, att Unéer skulle få antaga hans »Adeliga skiöld, Namn och Privilegier». Det var vid 1726 års riksdag.¹⁹⁸ Nu inrycktes i hans sista vilja en önskan om ärendets fullbordan, men överlämnades samtidigt till Unéers gottfinnande och blev aldrig verkställd. Och om testamentet blev efter prostens bortgång en tvist med processande, som varade i nära 30 år efter dess tillkomst. Lillaryd och Staveryd, som Unéer skulle konserveras vid, blev inte hans.

Unéers kontakt med bygden var återknuten och fast förankrad, också med den linnéska kretsen. Linnés syster Anna Maria gifte sig 1730 i Stenbrohult, några dagar innan Ry fick sina privilegier, med Gabriel Höök, som senare blev kyrkoherde i Virestad, och de vigdes av Flintsten, brudens gudfar, men om andra närvarande är vi inte underrättade.¹⁹⁹ Båda kontrahenterna uppträdde senare som faddrar i Unéers släkt. När Unéer döpte sin son Peter Adam 1731 7/3 var Linnés syssling Cecilia Gistrenia, gift med pastor Hielm i Göteryd, som vi förut mött, fadder, så också året efter, 1732 9/4, när sonen Nils Henric bars till dopet.²⁰⁰ Henric fick han f.ö. heta efter en annan och berömd fadder, karolinöversten och f.d. korpralen vid Drabantkåren Job Henric Tschammer, som i kalabaliken i Bender med en karbin räddade Karl XII:s utterskinnsmössa från att klyvas av ett sabelhugg och kungens huvud med den.²⁰¹ Tschammer hade fått sin överstebeställning vid Nylands regemente 1713, samma år som han under den dagslånga fäktningen på detta sätt, som eftervärlden mest glömt, ingrep i Sveriges historiska utveckling. Unéers familj och Tschammer levde länge ihop på Ry bruk, där Tschammer, fjärran från sin schlesiska hemort, dog i maj 1744

¹⁹⁷ Det blev nytt gifte och en änka som gifte om sig 1735, se not 230. Hon skulle enl. testamentet ha 1 200 dlr smt utom sin giftorätt och försörja ev. barn, men om inga barn skulle finnas, skulle 600 dlr smt bli hennes och därtill det flintstenska ärvda silver som kunde finnas kvar. Som änka skulle hon ha rätten av Linnefälla gård. Unéer och hans fru sålde 1747 24/12 Linnefälla, Höreda och Sännesshult för 2 800 dlr smt till fänrik Israel Bexell (Allbo lagfartsprot. 1748 mom. A, s. å. 19/1, VI.A). Om den långvariga striden kring testamentet, se Göta Hovrätts exp. 1734 30/10 och 1755 12/11, GHA, samt i not 233 anf. källor.

¹⁹⁸ Flintstens testamente 1731 19/10 (se not 60). Suppliken har t. v. förgäves eftersökts i RA.

¹⁹⁹ Se not 84 och där anf. källor.

²⁰⁰ Göteryd C I: 1, LVA. Peter Adam har möjl. dött späd. Nils Henric Unéer (1732 3/4—efter 1778 29/6) var 1755 »under information» hos lantmätaren Eric Boije på Väre säteri i Virestads sn och var 1757 hos denne i Växjö (mtl 1756 o. 1758, KA), blev sedan kvartermästare och kornett vid Kronobergs reg. och bosatte sig på fäderneärvda gården Kalvsnäs i Agunnaryd vid Möckelns norra ände. Genom honom fortlevde släkten till åtmin. 1800-talets mitt i ytterligare två generationer. Om Cecilia Gistrenia, se not 203.

²⁰¹ A. Quennerstedt, Kalabaliken vid Bender. Några synpunkter. — Lund 1910; Kuylenstierna, a. a. (se not 131), s. 28–30 o. 63.

— i dödboken är han hyllad med orden, att han »förhållit sig som en tapper Herre och Krigsman ägnar».²⁰² Vad Cecilia Gistrenia beträffar, återkommer hon 1734 17/3, då Unéers fru står fadder åt Hielms och hennes dotter²⁰³ och på nytt 1746 12/10, då makarna Unéer är faddrar till ännu en hielmsk ättelägg, den sedermera kände kemisten, mineralogen och metallurgen Peter Jacob Hielm, som blev myntgardie och föreståndare för Bergskollegii kemiska laboratorium och som var den förste, som framställde molybden i metallisk form.²⁰⁴ En annan Gistrenia, Juliana [= Anna?] Catharina, stod fadder i familjen Unéer 1736.²⁰⁵ Linné höll kontakt med sin syssling Cecilia. Det var, som vi sett, till middag hos henne och hennes man, som Linné och hans följeslagare fortsatte från Ry under utlandsresan 1735.

I december 1731 är Linné för första gången sedan Ry bruk kommit i gång åter i hemorten. I *Flora Lapponica* skriver han:²⁰⁶

»Sedan ——— det blivit bestämt, att jag följande år skulle undersöka Lappland, begav jag mig [från Uppsala] till Sveriges sydligare landskap, träffade där mina anhöriga och besökte därpå — i början av 1732 — Skåne och samma gång min forne, trofaste lärare i naturalhistoria, den berömda professorn och arkiatern Stobæus i Lund. Då vintern i medlet av februari började gå bort, lämnade även jag Skåne och begav mig till det ännu snötäckt Småland, där jag uppehöll mig till mitten av mars, eller så länge vintern där varade. På samma gång som denna drog jag sedan därifrån samt ankom i början av april till Uppsala, ———.»

Det var under den julferien, som Linné redigerade *Adonis Stenbrohultensis*, manuskriptet om faderns trädgård, och även botade sin lillasyster Emerentia, som var utmattad av kopporna, genom att lägga henne inne i ett nyslaktat får, varav hon kvicknade till. Han »drog» henne »uhr döden», heter det i en av självbiografierna. Enligt denna skedde nedresan den 18 december.²⁰⁷ Det kan ha varit

²⁰² Göteryd C I: 1, VLA: »dhen 11 Maii kl emot 8 om morgonen afsomnade Högwälborne herr Öfwersten Baron Job Henric von Tschammer på Ry bruk ...»

²⁰³ Cecilia Gistrenia (1709 28/2–1784 17/12), g. 1730 4/2 m. kh i Göteryd Eric Hielm (1688–1758 12/12) i hans 2. g. (g. 1702 27/11 m. Sara Cavallia (1690–1729) i hennes 2. g., dtr av Flintstens företrädare i Virestad biskop O. Cavallius, se not 64). Familjen räknade släkt med Unéer: Eric Hielm var svåger till Unéers morbror Lars Siggonius d. y. (1666–1739), kh i Hovmantorp 1703, i hans 1. g. m. Ingrid Hielm (16...–ca 1725). Linné och Unéer hade här ännu en anknytning, låt vara tunn. Hielms brorson blev senare gift med en av Unéers döttrar (se not 268 och tillhörande text). Dopbarnet 1734 var Helena Christina Hielm, f. s. å. 11/3 och g. 1755 m. korpralen Johan Peter Ebbeltoft.

²⁰⁴ Peter Jacob Hielm (1746 2/10–1813 7/10); källa: se not 200.

²⁰⁵ Anteckning veckorna efter 1736 20/6, utan datum, Göteryd C I: 1, VLA. Sigtuna hfl ca 1788, ULA, har födelsedatum 2/7 men året 1735 för barnet, Johanna Catharina Unéer, d. 1815 11/12, og., i Össjö sn (Malm.). Cawallin, a. a. (se not 21), känner ingen Gistrenia med namnet men väl en Anna Catharina, f. 1713 3/1; identiteten är dock ej klarlagd.

²⁰⁶ C. von Linné, *Flora Lapponica*, övers. av Th. M. Fries. — Skr. af Carl von Linné, utg. af K. Vet. Akad., I. Uppsala 1905, s. 2.

²⁰⁷ Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 55 (= Vita I, skriven antagl. kort efter återkomsten från dalarésan 1734). Caroli Linnæi *Adonis Stenbrohultensis*, utg. av T. Fredbärj. — Valda avh. av Carl von Linné Nr 11. Ekenäs 1951.

detta besök, som brodern Samuel genom minnesfel 55 år senare åsyftar i ett brev till Jonas Hallenberg:²⁰⁸

»1732 om wintren besökte Linnæus sine k. föräldrar, eller rättare, kom hem juhle-afton under det föräldrarne läste till bords. Och med hwad glädje blef han då emottagen. Han talade om sin öfwerståndne lapska resa, och huru många efwentyr han genom gådt. ———»

Ty 1732 var Linné redan i november i Småland (se nedan), och det samtal Samuel Linnæus återgivit om den överståndna lapplandsresan kan lika väl ha varit lapplandsplanerna, som så imponerat på den 12-årige brodern att han senare låtit båda besöken lämna stoff till historien.

Att Linné under denna långa ferie — han återkom till Uppsala den 1 april²⁰⁹ — har begagnat tillfället att kontakta Unéer ter sig tämligen självfallet: Unéer hade ju en farbror, som var prost i Luleå och över Lule lappmark.²¹⁰ Dit skulle ju Linné nästa sommar. I Luleå fanns också Unéers kusin, prostens son Zacharias, som visste åtskilligt och som var ungefär i Linnés ålder.²¹¹

På eftermiddagen den 21 juni 1732, då myrarna under den soliga och varma dagen stått vita av vattenklöver, hjortron och skvatram, skogarna av duvört och åkerbär, ängarna gula av smörblommor och åkrarna av Brassica, träffade Linné den gamle prosten (fig. 2), »en gammal venerandus och from herre», arthriticus, som visade Linné till den lokala surbrunnen och hade mycket annat att berätta.²¹² Han »accommoderade mig helt wähl, både i fram och bort resan», skriver Linné i *Iter Lapponicum*.²¹³ I Lars Robergs intervju efter hemkomsten berättade Linné, att »hos våra präster öfveralt fan jag Vijn»²¹⁴, säkert även i prosthemmet i Luleå. Linné var där till den 25, då han fortsatte till prostens lappmark med en stor båt, som 4–5 karlar drog åt honom uppför strömmen. Dessförinnan hade han i prostens hus fått bergartsprover: »Nasaphiels silfwer-malm, och den underliga järnmalmen från Lule Lappmark, gubbsilfwer kallad, ännu ej uptaget, fordom litet brutet, nu åter uptages, gifwer 60 procent, 1 mihl

²⁰⁸ Se not 13.

²⁰⁹ Se not 207, inledningen.

²¹⁰ Johannes Olai Unæus (1667 11/11–1735 14/6), stud. i Uppsala 1688, disp. 1694 för Anders Spole på De Herdalia (den första härjedalsbeskrivningen, nya uppl. 1899 o. 1953), prom. fil. mag. 1695, prv s. å. till svärfaderns adj., 1. teol. lektor i Härnösand 1702, rektor 1705, kh i Luleå stads- o. landsförs:r 1705, tilltr. 1706, kontr.prost 1714, begr. 1735 4. 12 i Nederluleå kyrkas kor med likpred. av Carl Sölander; g. 1695 2/7 m. Anna Hansdotter Drake (1670 15/12–1745 6/9). Se f. ö. not 222.

²¹¹ Zacharias Unæus (1709 23/6–1766 15/3), kh i Råneå. Se vidare not 35 och tillhörande text.

²¹² C. von Linné, *Iter Lapponicum*. Andra uppl., red. af Th. M. Fries. — Skr. af Carl von Linné, utg. af K. Vet. Akad., V. Uppsala 1913, s. 236 resp. 93. Färden dit: *ibid.*, s. 88. Erfarenheterna i stort: *ibid.*, s. 93–95 o. 176. — [Linné kom närmast från Piteå. Utanföör ämnet kan här nämnas, att Linné där i trakten på något sätt lämnat ett minne, som levde kvar ätm. 1759 i namnet på en skraddargesäll, Daniel Linnæus (Piteå landsförs., C: 3, 1759 27/8, HLA). Orsaken till namnet är okänd.]

²¹³ Linné, a. a. (se not 212), s. 236.

²¹⁴ Linné i Lars Robergs intervju efter återkomsten till Uppsala; *ibid.*, s. 264. Nordberg, a. a. (se not 34), s. 548, meddelar data, som ställer prostfamiljens glada vindrickande utom tvivel.

från Jokmok, heter Rutiwari. Item blyertsachtig mica från Pitheå sochn, som swärtar fingrarne.»²¹⁵ De bergsvetenskapliga intressena i familjen där uppe är tidigare (sid. 84) nämnda. Före avresan till fjällen hade väl Linné också, enligt medfört P.M., undersökt »en skräckelig stor abborskalle, öfwr 100 år gamal»²¹⁶ i stadens stora kyrka. Den kan han dock mycket väl ha fått tips om av Rudbeck eller någon annan i Uppsala. Den 30 juli var han åter i prosthemmet och hölls där kvar av regn och åska till den 1 augusti. Han hade lätt att konversera präst-fruar, så också här:²¹⁷

»Probstinnan (:in cujus fide certus sum:) talte om, hur hon såg i Biörsjö gästgifwaregård i Torps sochn af Melpad, huru de samblade stora Aconitum, cocte och åto för kåhl, dett hon förskräcktes före, emädan de bruka i Jämtland gifwa roten åht flugor att dräpas, men quinnan, som lagade till honom, begabbade probstinnan, menandes denna örten wore wist en som ej borde försakas.»

Till Vetenskaps societeten i Uppsala lämnade Linné vid hemkomsten en uppsats »De Aconito Medelpadico eduli»²¹⁸, där Linné som egen upplevelse berättar en historia, som betänkligt påminner om prostinnans. Hennes namn nämns inte, och i Iter Lapponicum finns från Medelpad ingen berättelse som denna, vilket dock hade varit att vänta, om den haft underlag i Linnés egna upplevelser, ty Linné gör gällande, att han steg av hästen, följde bondhustrun hem och sedan också observerade att familjen undgick förgiftningssymtom efter den stärkande middagen, och i Iter finns inte plats för en sådan utflykt:²¹⁹

»Änteligen blef jag warse en hustru, som pläckade des blad, dem jag ej kunne förstå hwar till [de] tiena skulle, hkn lätt förstå att de till mat pläckades, hwarifrån jag henne för allt dett heligt woro warnade. Hon däremot mysande lätt märka att hon wähl ätit dett förn i dag, och att jag ej förstodo hwar till en så god ört tienlig woro. Ty stiger jag af hästen, föllier henne hem, att i sielfwa wärket se det som hon förtalde. Bladen sönderskuros med andra örter, kokades som kåhl; till middagen kom mannen hem, hwilken med sin hustru, en gumma och nogra små barn giorde sig här af en härlig måltid, utan minsta siukdom älr symptoma, tacka där till och altså har offta dristigheten funnit, det eftertanken ej kunne utgrunda (et sic quae non invenit ratio, saepe invenit temeritas). Dico quae propriis vidi oculis. Och att detta är ej nytt har jag hört af andre trowärdige från Jämtland consenteras. — — —»

En närstående version trycktes i *Flora Lapponica*. Där har bl. a. »allt dett heligt woro» ytterligare utbroderats till »både himmelens och helvetets makter».²²⁰ Skulle man tro historien, hade alltså den eldige akademikern och prästsonen

²¹⁵ Linné, a. a. (se not 212), s. 95. Om Nasafjäll, se J. Bromé, Nasafjäll. Ett norrländskt silververks historia. — Sthlm 1923.

²¹⁶ Ibid., s. 220.

²¹⁷ Ibid., s. 176. Om Linné som fruarnas, inte minst prästfruarnas älskling under lapplandsresan, se R. Sernander, Linné som Uppsala-student. — SLÅ 12: 120–137. 1929, s. 133.

²¹⁸ Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné, (1) 1. — Sthlm 1907, s. 335–337.

²¹⁹ Ibid., s. 336.

²²⁰ C. Linnæus, *Flora Lapponica*. Ed. altera, ed. J. E. Smith. — Londini 1792, s. 187–188; sv. övers. av Th. M. Fries i Linné 1905 (se not 206), s. 161–162.

åkallat Fan och hans anhang inför den örtkunniga kvinnan. I Iter Lapponicum finns om *Aconitum* från Medelpad bara:²²¹

»När jag kom inemot Dingelsjö gästgifwareg. fick jag se det stora *Aconitum hirsutum galea angusta*, hkt Bönderna kallade Giske äl'r Gisk, hkt sedan hela dagen blef så gement som liung. Intet boskap äter sama, ty växer det helt frodigt, då de andra afbitas, får ock tillfälle mehr förkofra sig. Alltså ser man, att de oskälige djuren af naturen lärt det sig skadelig eller nyttig är, nullo docente, men meniskan intet»; och »Wi lämnade nu Medelpad med sin Napellus [*Aconitum*] och sandefulla vägar som uti Hälsingland.»

När man i den först 1907 publicerade »De Aconito» läser om de »andre trowärdige från Jämtland» bör man erinra sig att prostinnan var från Oviken.²²² Det var hon som var syster till underståthållaren von Drake, Linnés blivande akademikollega.³⁷ Linnés svärfar och sväger, som båda skrev om den odlade stormhatten, nämner inte episoden.²²³

Sten Selanders yttrande om Linnés uppgifter i fjälldelen av Lapplandsresan, att Linné »reverenter sagt ljög som en borstbindare»²²⁴ har därmed fått ett något mindre poängterat motstycke i ett mer undanskymt sammanhang — den unge Linné var, när det passade, mindre nogräknad, hur man än sedan omskriver och söker förklara detta faktum.

Vi skall inte glömma Zacharias Unæus, Unéers kusin och Daniel Solanders blivande informator.³⁵ Liksom Linné intervjuades denne av den originelle medicinprofessorn Lars Roberg vid återkomsten till Uppsala. Han tycks ha varit före Linné med sin rapport om uppehållet i Luleå: »Denna Zacchr. Un. berättar at H. Linnæus för midsommarn kom til Luleå och skulle då op åt Lapmarken dijt han ock reste.» Protokollet, som här avtryckes som bilaga (sid. 137–139), är av intresse, då det ger inblickar i unæernas kunskapsvärld och även ger en antydning om vad Linné från denna krets kan ha hämtat för sin kommande verksamhet. Särskilt tänker man på pärlodlingen, som ju senare blev också ett ekonomiskt intresse för Linné.²²⁵ Frågan ingick i hans P. M. för resan.²¹⁶

Den 18 november 1732 var Linné åter i Småland. Den dagen har han förvärvat en bok i Växjö enligt Ugglas anteckningar från London.²²⁶ Denna tidigare i Linnés ungdomshistoria vederligen inte inarbetade uppgift gör det svårt att acceptera Samuel Linnæus' ovan (sid. 112) citerade skildring; man har svårt

²²¹ Linné 1913 (se not 212), s. 18 o. 22.

²²² Hon var dtr av kh i Oviken Hans Drake. Se f. ö. not 210.

²²³ Johan Moræus, En händelse igenom en giftig ört, Blå Stormhatten kallad. — Kongl. Sw. Wet. Acad. Handl. 1739: 41–44. Sthlm 1739 (omtr. i B. Hildebrand, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien; Noter, bilagor m. m. — Sthlm 1939, s. 791–793). Johan Moræus d. y., Rön om en giftig Ört, Blå-Stormhatten kallad. — Ibid. 1745 (3): 117–121. Sthlm 1745.

²²⁴ S. Selander, Linné i Lule lappmark. — SLÅ 30: 9–20. 1948, s. 19.

²²⁵ G. Drake, Linné och pärlodlingen. — SLÅ 13: 109–123. 1930.

²²⁶ »C: Linnæus 1732 11./18 Wexionia» står det i hans ex. av A. F. Wehmann, Hortus Caspar Bosianus (Lipsiæ 1723). Jag tackar förste bibliotekarien A. Hj. Ugglå för vänligheten att ställa anteckningarna till mitt förfogande. Han har i dem noterat, att uppgiften är viktig, då den daterar Linnés återkomst till Småland. Någon tvekan om datum föreligger inte.

Fig. 9.

Fig. 10.

Stenbrohults (fig. 9) och Virestads kyrkor (fig. 10) på 1600-talet. Båda revs under 1800-talets första tredjedel. Bilden av kyrkan i Stenbrohult överensstämmer med den, som återgivits bl. a. i G. Virdestams uppsats »På helig mark» i Stenbrohult i forntid och nutid II: 20, 1923, efter en karta från 1696 och utgör ett stöd för uppfattningen att denna är verklighetstrogen. Även övriga kyrkbilder på denna karta är individualiserade. — Ur: [Anonymus,] *Geographisk Delineation Öfver Albo Heradt uthi Småland och Cronobergz Lähn Belägit*. [1660]; ms. i Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm, sign. F. 16.

att tänka sig, att Linné dröjt nära en månad i Växjö, innan han uppsökte familjen med den sjukliga modern och berättade lapplandsresans stora äventyr — särskilt för Linné hade ett sådant tålamod varit omöjligt. Det var f. ö. sista gången han träffade modern, och han hade förningar redan när han for hemifrån.²⁰⁸ Hon dog den 6 juni 1733, honom i hans bortovaro »till en obeskrifwelig ängslan, sorg och skada».²²⁷ Vi vet inte när återfärden till Uppsala skedde, men vårterminen 1733 erlade Linné enligt Smålands nations räkenskaper²²⁸ avgiften pro felici reditu, för lycklig återkomst, och därmed får man låta sig nöja. Denna gång har man på nytt anledning antaga, att kontakt etablerats med Unéer och att norrländska förhållanden rapporterats.

Det är förut nämnt, att prosten Flintsten jordfäste Linnés mor.²²⁹ Det var i Stenbrohults gamla kyrka (fig. 9).³³³ Knappt 14 dagar senare, den 25 juni, gick prostens själv ur tiden och slöt sin ätt. Två månader tidigare hade han gift om sig med en nära 40 år yngre kusindotter av ätten Berghman.²³⁰ Hon var dotter till assessor Gustaf Berghman, medintressent i Diö bruksprojekt, i vilket Unéer och Hjerpe fann en konkurrent med övertag bl. a. i transportläget och mot

²²⁷ Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 56.

²²⁸ Th. M. Fries, Linné, I. — Sthlm 1903, s. 123.

²²⁹ Se not 89.

²³⁰ Ebba Maria Berghman (1706 9/8–1778 13/5), g. 1:0 1724 13/12 m. ryttmästaren Göran Rosenbjelke (1694 16/4–1731 15/5), 2:0 1733 15/4 på Ekeryd i Väckelsångs sn (Kron.) m. prostens Håkan Flintsten (se not 59); 3:0 1735 18/10 m. kh i Virestad, sedermera teol. professorn och domprosten i Lund teol. dr Ambrosius Westring (se not 232). Med Westring hade hon 10 barn.

vilket de inlade protest.²³¹ Hon blev två år därefter omgift med Flintstens efterträdare, sedermera professorn och domprosten i Lund Ambrosius Westring.²³² Konstellationen gav upphov till långvarigt processande och förtret på båda håll i senare år.²³³ Hur förhållandet var 1733 är f. n. omöjligt att säga. Liaisonen mellan Flintsten och Ebba Maria Berghman firades med ett uppstylat kväde på tyska av en anonym vän med intialen F.²³⁴, men varken från bröllopet eller begravningen finns veterligen något av Unéers hand bevarat. Han satt då inne med hemligheten om testamentet. I Virestads kyrka ligger i koret en sten över den gamle prosten och hans första fru; det är inte tal om någon andra, och frågan uppstår och förblir t. v. om prosten själv, Westrings eller Unéer lagt dit den:²³⁵

»Herr Prosten och dess fru här tryggt och roligt vila,
med oro deras ben bör ingen överila,
ty under denna sten är deras vilogrifft,
vars levnad, städse styrd utav Guds Andes drift,
för armt och fattigt folk, så ock för Herrans tempel,
sin hävor haft ospard och androm till exempel,
igenom tro och hopp åt själen himlen vunnen,
för sina goda värv åt kroppen trygghet funnen.»

Det var i denna situation, och sedan Unéer och Hjerpe av Swedenborg och de andra herrarna i Bergskollegium frikänts för sin olaga tackjärnskonsumtion¹⁸³, som Linné och Unéer träffades på våren 1735. På Ry bodde då även Unéers fru Emerentia Browall, 35 år liksom han, och en växande barnskara. Fru Emerentia hade ju nära anknytning till Linnés förtrogne Johan Browallius¹⁴¹, som vid avskedet i Falun då nyligen lovat Linné »sin assistans, där den tränga skulle», som just växlat brev med honom och som inlett Linnés på resan medförda minnesbok med en hel biografi över det unga lejonet.²³⁶ Av herrarna i resällskapet förenades Unéer och Törnquist, den hederlige gästgivaren som

²³¹ Se not 300 och tillhörande text.

²³² Ambrosius Westring (1692 29/11–1762 13/12), stud. i Uppsala 1713, i Lund 1722, doc. 1725, prv 1730, prom. (primus) 1734, kh i Virestad 1735, prost 1739, teol. prof. i Lund 1741, teol. dr 1746, domprost 1748.

²³³ Om processandet ang. Flintstens testamente, se Justitierevisionens arkiv, Registratur 1757 o. 1758 samt Do., Utslagshandlingar 1758 15/2, nr 60, RA; även not 197 och tillhörande text.

²³⁴ Die angenehme Frühlings-Lust Wolte als Der Wohlgebohrene / WohlEhrwürdige und Hochgelehrte HERR Mag. HAQUINUS FLINTHENSTEEN Höchstmeritierter Probst der Probsteij Albo / und Hochberühmter Pastor der Gemeine in Wirestad, Sein Christliches Eheverbundniss Vollenzog mitt der Wohlgebohrnen FR. EBBA MARIA BERGMAN, Des in Gottseligen Herren Rittmeister ROSENBIELCKS Hinter lassenen Frauen Wittwen Und Tochter der Wohlgebohrnen Herrn Assessoris BERGMAN, Auff dero Hochzeit Festin, so geschahe auff Ekeryd den 15. April 1733. In Vornehmen Sönnern und Freüinden Hohen gegenwart Vorstellen und dazu Gratulieren beyder Contrahenten Gehorsam verbundensten diener und Freund. — Lund, Gedruckt bey Ludwig Decreaux, Königl. Academi Buchdr. [1735]. Fol., (4) s., dikt på tyska, LUB o. UUB.

²³⁵ Virdestam, a. a. (se not 23), 2, s. 250.

²³⁶ Linnæi Minnesbok (se not 3) och Johannes Brovallius, Den första biografien öfver Linné. Utg. af Johan Bergman. — Sthlm 1920.

trakterat Linné och Unéer tillsammans, även av de militära antecedentia som ovan relaterats.²³⁷ Och för Linné, som hållit docimastiska kollegier i Uppsala och som i Falun och annorstädes flitigt odlat både bergsmän och bergsvetenskapen, var bruksrörelsen ett givet intresse.

På Ry bodde då också, som vi förut sett, bl.a. Tschammer och Unéers bror Olaus Unæus, som en gång varit stilla, ärbär och flitig och enligt biskopens attest i hemstiftet en »trogen och flitig medarbetare i herans ord» men som utan rannsaking blivit förskjuten från sin komministratur i Broby och »handlöst lämnad» och nu sen fem år var sinnessjuk.²³⁸ I dessa fem år hade Unéer fått hålla dräng och piga att »taga wara på honom såsom apart hushåldning mäst fuller». Han har alltså hållits avsidet på gården. Året efter skriver Unéer till domkapitlet i Lund²³⁹ och hemställer om understöd för att få in honom på Danviken, vartill f.ö. senare formellt tillstånd erhöles.²⁴⁰ Unéer hemställde också om ett kristligt sammanskott av prostar, kyrkoherdar och klockare för att lätta på den ekonomiska bördan av denne stiftets son. Prästmötet i juli 1736 tog upp saken på biskopens rekommendation²⁴¹, men medkänslan var lam och resultatet ännu två år senare magert. Unéer skrev då (1738 14/11)²⁴² på nytt och berättade om all undanflykt bland det skånska prästerskapet: »skiönt den af menniskior för nogot skulle kunna ansees, lærer then samma, dock mindre hoos den Stora Guden giällande warda». »Althenstund the kallas Herrans Tienare, hwilka androm med goda exempell föregå böra, samt twifwels utan sitta alla i the hwilkor, att the utan sacknad kunde wåga en öfwerlopsgerning, till betiäning för sin nästa», så hoppades Unéer, obekant med vad resultat, på nya tag. Broderns fadersarv var i förväg förbrukat på 12 års studier i Lund och Uppsala, och innan Unéer tog hand om honom, »for han som watn omkring stenar». Det långa uppehållet på Ry hade arvet efter mormodern möjliggjort. Nu levde man »i dagl[ig] frucktan för the olyckor som af en fånig menniskia, gudi klagat, snart åstadkomas kunna». Unæus bodde alltså kvar på samma sätt, när Linné vid månadsskiftet juni-juli 1738²⁴³ på hemresan från Holland skyndade till Stenbrohult förbi Ry bruk och kanske som hastigast hälsade på. Vi vet ingenting om det. »Ett par weckors hemma hwilande»²⁴⁴ bör dock, tycker man, ha givit tillfälle till åtminstone något sammanträffande. Det kan också vara av intresse att nämna, utan att pressa materialet, att under Linnés första tid i Stockholm den sommaren breven från Clifford och Burman var adresserade »chez Monsieur

²³⁷ Se not 7 (Törnquist) och kap. Militärtiden (Unéer).

²³⁸ 1729 »blef han en söndag tå han Prädikat hade, aldeles ifrån sina sinnen» och därpå, s. å. 23/4, ersatt som komminister av en annan. Biskop Linnerii vitsord var av 1728 5/6. Se noterna 239 och 242.

²³⁹ Unéer t. Domkap. i Lund 1736 29/6, Domkap. arkiv efter 1680, E IV, 1736, LLA.

²⁴⁰ Se not 43.

²⁴¹ Lunds Domkap. arkiv, Synodalprot. 1736, Extr. ur prot. 1736 8/7, LLA.

²⁴² Lunds Domkap. arkiv efter 1680, E IV, 1738 (2), LLA.

²⁴³ Th. M. Fries, a. a. (se not 228), s. 249-250.

²⁴⁴ Samuel Linnæus t. Jonas Hallenberg 1778 26/2, se not 13.

Guillaume Meister» och att Unéers kompanjon på Ry, Samuel Hjerpe, var nära förbunden med Welam Maister — de ägde gemensamt bl. a. Karmansbo stångjärnshammare i Bergslagen.²⁴⁵

1738 var Unéer på förslag till en befattning som holzförster i Kronobergs och Blekinge län, men det gick i stöpet.²⁴⁶

Ry bruk hölls i god drift, även om det fanns svårigheter, och 1739, från den 5 mars till den 12 juli, gjordes där en av de längsta och lyckligaste blåsningarna dittills vid de nyare bruken i länet.²⁴⁷ Diö, som fått privilegier 1734, stod stilla på hösten 1739 för vattenbrist²⁴⁸, men Ry drevs som vanligt²⁴⁹, och Unéer och Hjerpe berättades²⁴⁸ ha köpt vattenrätten till djupaste rännan vid Diö hammare, vid landet mitt emot — förvärv där blev det i varje fall senare.²⁵⁰ Unéer inlöste också finnarerätten till Göläbergets kopparmalm vid Äldfors guld- och kopparverk i Alseda, och den tvist som uppstod om den tycks 1740 ha gått till »vänlig förening».²⁵¹ Han vädrade kanske liksom Linné stora ting där, men Äldfors, Sveriges enda guldgruva före Boliden, förblev som Heckscher²⁵² visat det mest betydelselösa bland våra bergverk med en genomsnittlig guldproduktion av föga mer än ett kilo om året under de 80 år driften varade.

Den litteratur, som finns om Unéers verksamhet på Ry, inskränker sig till några notiser, helt korta och delvis motsäggande, om anläggningens begynnelse²⁵³ och en om hans avflyttning. I den sistnämnda har dock av ett bruk blivit två och året missuppfattats.²⁵⁴

»Det var dock icke länge löjtnant Unéer innehade Delary järnbruk. Redan 1740 stod han färdig att avflytta. Nämnda år inköptes bruket av överstelöjtnanten [= översten] vid Nylands regemente, friherre Hjob Henrik von Tschammer. Han var jämväl innehavare av det närbelägna Ry bruk.»

Ry fick först 103 år senare namnet Delary²⁵⁵, och Unéer och Samuel Hjerpe, de senare åren Unéer och kompanjonens bror Johan Hjerpe, som tidigare varit bokhållare där, ägde bruket till december 1745²⁵⁶, året efter Tschammers död.

²⁴⁵ Th. M. Fries, a. a. (se not 228), s. 258, not 1. Om Hjerpe, Maister och Karmansbo m. m., se bl. a. BK prot. 1744 (2), sid. 413, RA.

²⁴⁶ H. Samzelius, a. a. (se not 135), s. 179–180.

²⁴⁷ BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1739, sid. 137 (= 53)–138 (= 54), dat. 1740 30/1, RA.

²⁴⁸ Do., 1739: Diö.

²⁴⁹ Do., 1739, s. 138 (= 54).

²⁵⁰ Se not 294 och tillhörande text.

²⁵¹ Anton Svab berättar om denna Unéers tvist med major Carl Leijonadler i anf. bergverksrelationer (se not 247), sid. 180 (= 96)–181 (= 97). Leijonadler (1685 26.12(10)–1741 14.1) ägde en tid Kleva kopparverk i Alseda sn.

²⁵² Heckscher 1942 (se not 153), s. 6.

²⁵³ Se noterna 158 ff. och tillhörande text.

²⁵⁴ Se not 162.

²⁵⁵ BK resol. 1843 21/12, RA, då även stämpeln ändrades till D. R.

²⁵⁶ Se not 269.

Samuel Hjerpe tycks ha sålt sin del, när skattefrihetens år gick ut. Han var mäklare i Stockholm, och sålde från sitt kontor i hörnet av Österlånggatan och Nygränd både fastigheter och fartyg. Han var medintressent i flera bruk, i Sverige och i Finland. Han dog, 70-årig, i Stockholm 1770. Två av hans böcker har hamnat i Bergianska biblioteket hos Vetenskapsakademien.²⁵⁷

Den 8–13 augusti 1741, på hemresan från Öland och Gotland, besökte Linné Stenbrohult och hade då med sig bl. a. notarien P. Adlerheim i Bergskollegium. Den 11 anslöt sig där resten av resällskapet, bl. a. brukspatronen på Voxna Hans Jacob Gahn och Linnés svåger Johan Moræus, auskultant i Bergskollegium. Ry blev, att döma av reseberättelsen, inte aktuellt denna gång. Tiden var kort, och man inskränkte sig i bergsvetenskapen till Diö och kattguldet i Sake-Sone-Backe.²⁵⁸

Den officiella produktionen vid Ry masugn var 1742 340 skeppund och 1744 320.²⁵⁹ Samtidigt med att Samuel Hjerpe planerade att lämna verket, tycks han ha förberett en ny bruksinrättning på Inlockahults och Vrångeboda ägor i Almundsryd nedåt blekingegränsen men fått avslag.²⁶⁰ Unéer var inne i projektet, också han var väl intresserad av att komma ur det gamla och få nya frihetsår, och bara några dagar innan det framtida smidet och skatten vid Ry skulle fastställas, anmälde han genom Hjerpe att han »uppfunnit» sjömalm i åtskilliga sjöar i Almundsryd och Urshult²⁶¹, varav somliga först så sent som 1937 infördes som sjömalmsförande i den limnologiska facklitteraturen.²⁶² Undersökningen av den nya inrättningen pågick både 1743 och 1744, och Unéer tog vid där Hjerpe slutade, men stötte på hinder även han.²⁶³ I de samtida

²⁵⁷ Johan Hjerpe kallas ägare av Ry 1743 1/7, BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1743 (3), fol. 1094, RA. Samuel Hjerpes adress förekommer bl. a. i annonser i stockholmspressen, så i Stockholms Wekoblads 1750 14/7, bil.; båtförsäljning, se t. ex. Stockholms Post-Tidningar 1760 1/9, bil. Han ägde koppargruva vid Ellaby på Singö i Roslagen (beskr. m. bild i BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1743 (3), fol. 388 ff., RA) och kopparsmälthytta i Norrboda på Gräsö med fri utmyntning i Avesta (BK, prot. 1744 6/12 = 1744 (2), fol. 882, RA; se även Do., Privilegier, domar m. m., 1746, fol. 19–20, 563–569, RA), och han var delägare i Forsby bruk i Perno sn, Nyland (se t. ex. B. Boëthius & Å. Kromnow, Jernkontorets historia, I. — Sthlm 1947, s. 291: ill. av hammarskattelängd 1748). Om ytterligare delägarskap, se not 245. Han dog 1770 26/3 (bouppt., SSA); jfr annons i Inr. Tidn. 1770 (27). Om böckerna, Leos beskrivning över Afrika 1665 och ett tyskt »Hausshaltungs-Lexicon» 1728, se A. Holmberg, I Bergianska Biblioteket representerade svenska bokägare. — K. Sv. Vet. Akad. Årsbok 1945, Bil. Sthlm 1945, s. 13–15.

²⁵⁸ Linnæus 1745 (se not 173), s. 320, resp. 319; deltagarfört. ibid., företalet.

²⁵⁹ BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1746, RA, värdena tr. i Attman, a. a. (se not 163), s. 29.

²⁶⁰ BK prot. 1743 26/1; jfr prot. 1744 27/4 (avslag), RA.

²⁶¹ BK, Privilegier, domar m. m., 1743, fol. 393 = prot. s. å. 28/6, RA: »hunnemåla siö, lunde siö, drefsiöarne, hösiön, hälkamåla siö, Ramnäs siö, hagsiön, tresteshults siö, giödingsmåhla siö, ramsiöarne, arasiön, frösiön, säfsiön, siöalyckesiö och rösiön, förutan mie- och kniggermåla siöarne» (enl. Unéer t. S. Hjerpe s. å. 13/6).

²⁶² S. Thunmark, Über die regionale Limnologie von Südschweden. — Sver. Geol. Unders. (C) 410 = Årsbok 31 (6): 1–160, pl. 1. Sthlm 1937, s. 149–150: Hösjön, Ramsjöarna, Arasjön, Frösjön, Mien (Miosjön, 1859).

försöken att grunda Järnkontoret i Stockholm var de små småländska bruken, som inte sålde i någon stapelstad utan på bruksbacken, föga intresserade.²⁶⁴ 1744 upptar landskontorets verifikationsbok²⁶⁵ för Ry bruk Unéer, Johan Hjerpe och »Zielfelten», som tituleras fabrikör, troligtvis den i den zielfeltska släktkrönikan²⁶⁶ mellan 1739 och 1747 inte lokaliserade Johan Zielfeld(t)er, som varit smedsgesäll vid Vedevåg 1739 och sen slog sig ned i Gränna, där han dog 1760: »Fabriqueur uti Stål och Knifmanufakturwercket, en förständig, ärbar och allom angenäm man, i sina stycker en ganska förfaren, wettig och handslögdig man».²⁶⁷ När han och Unéers dotter Beata i november 1745²⁶⁸ stod fadder hos en mästervsven på bruket, led Unéers tid som brukspatron där mot sitt slut. I december sålde denne och Johan Hjerpe bruket med alla dess tillhörigheter till handelsmannen Olof Fahlén i Stockholm.²⁶⁹

Brukets senare öden skall här inte länge uppehålla oss. Några blåsningar gjordes inte förrän 1748, och under pågående arbete brann masugnen ned till grunden i juni s.å. Eftersom Fahlén, som skötte blåsningen, då redan sålt verket, blev det tvist och anläggningen förföll ytterligare.²⁷⁰ 1749 rapporterar Linné helt framt i Skåneresans dagbok²⁷¹, att av sjömalmen »brändes det mästa jernet här på orten uti mas-ugnarne wid Husby, Gottåsa, Lilla-ry [= Ry] och Diö; jernet blev mäst kallbräckt, men tjente dock til åtskillig förnödenhet, bättre än annat jern, ty det rostar mindre. Til spikar är det aldratjenligast, hälst wid skjeps-byggerier.» När detta skrevs, fanns ingen masugn vid Ry, den låg avbränd ett gott stycke in på 50-talet²⁷² och smidet bedrevs lamt, bara med spilljärn

²⁶³ Överenskommelse med allmogen om kolning 1743 29/5, Amiralitetskollegii prot. 1744 22/1 (ingen invändning); Överenskommelse med åborna s. å. 22/2; Unéer t. BK s. å. 15/3 (anhållan om privilegier). BK var skeptiskt: se prot. 1744 27/4, 30/4 (undersökning på platsen erforderlig, trots Unéers dokument), 15/5 (fastställes, trots Unéers begäran om förklaring, och sökandena få vidkännas kostnaden).

²⁶⁴ Boëthius & Kromnow, a. a. (se not 257), s. 148 o. 159.

²⁶⁵ Länsstyrelsens i Kronobergs län arkiv, KA. Mantalslängderna ibid. börja 1746 efter långvarig lucka. I den första, upprättad 1746 12/3, upptas på sid. 1051 utom Unéer, skriven i Växjö, och Johan Hjerpe samt deras tjänare och personal om 45 personer, även Johannes och Herman »Zielfeller», manufakturmeder på Torpet under Ry.

²⁶⁶ L. Zielfelt, Släkten Zielfelt. — Helsingfors 1938, s. 24–25. I Gränna fanns vid tiden för överflyttningen en av Unéers bröder (se not 46).

²⁶⁷ Gränna landsförs. dödbok 1760, VLA, anf. i Zielfelt, a. a., s. 25.

²⁶⁸ »Zielfelten på Ry Bruk», Göteryd C I: 1 (mästervsvennen Henric Ståhles son Anders dp 1745 22/11), VLA. Beata Elisabet Unéer (1728–1793 19/3), g. 1:0 1747 29/10 m. kh i Agunnaryd Peter Hielm (1709–1763 7/11): 10 barn; 2:0 1765 5/7 m. kh i samma sn Johannes Abraham Falck (1723 14/9–1783 30/12): 2 barn.

²⁶⁹ 1745 16/12; se Södra Bergmästardistriktets arkiv, 87 (Ry), sid. 184–185 o. 238–239, VLA; datum i Allbo lagfartsprot. 1746 5/6, ibid.: Unéer, hans fru och Johan Hjerpe sålde $\frac{1}{2}$ Diö järnbruk m. fl. egendommar i Allbo och Sunnerbo för 52 500 dlr smt.

²⁷⁰ BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1750 (E. Benzel 1750 8/3), RA.

²⁷¹ Linnæus 1751 (se not 100), s. 45.

²⁷² BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1754 (E. Benzelstierna 1754 14/11), RA; Södra Bergmästardistriktets arkiv, 87, sid. 240–242 (Dens., Konc. t. värderingsinstrument 1755 8/8), VLA.

från gjutningarna på Huseby och köpetackjärn från andra bergslagar som importerades sjövägen, antagligen över Kalmar.²⁷³ Man får intrycket, att Linné denna gång lika litet som 1741 intresserat sig för Ry. Bruket bytte ofta ägare och då och då måste det bli frihetsår för att lätta ekonomin. 1763 tillkom ett stålverk, på 1770-talet ett pappersbruk. Namnbytet 1843 är förut nämnt. 1871 inlöstes järnbruket av Malmö Trämassefabriks AB och officiellt anmäldes, den 11 augusti s.å., att hanteringen nedlagts.²⁷⁴ Den 140-åriga traditionen från Unéer var till ända. Sveriges första kemiska trämassefabrikation trädde i dess ställe. Ingen av Unéers byggnader har bevarats till vår tid. Mangården med de pittoreska byggnaderna, som nu är tjänstemannamäss, uppfördes på 1770-talet.²⁷⁵

Tiden i Växjö, på Kvarntorp och Höö

När Unéer sålde sin del i Ry var han djupt engagerad i två långvariga tvister. Han hade varit sökande till befattningen som salpetersjuderiinspektör i Kristianstads län och Blekinge, fått anställa kostsamma försök för att styrka sin kompetens men blivit förbigången innan handläggningen av försöksresultaten var avslutad, och sedan hade han klagat över Krigskollegium hos Kungl. Maj:t. Justitiekanslern hade fått nådig befallning att föranstalta om åtal mot Unéer för hans djärvhet, men ämbetets dåvarande innehavare hade varit självständig nog att förklara, att anledning till åtal saknades, och striden fortsatte tills man tre år senare med en del officiell gemenhet lyckades få till stånd ett åtal, varom mera nedan.²⁷⁶ Den andra tvisten hade utbrutit angående kyrkoherdevalet i Agunnaryd, grannförsamlingen, i september året innan.²⁷⁷ Den slutade 1747, och då tillträdde göterydsherdens brorson Peter Hielm, som samma år gifte sig med Unéers äldsta dotter Beata Elisabeth²⁷⁸. Hielm hade varit kollega i Växjö och där fått ett eftermäle, som glatt eftervärlden:²⁷⁸ »Riset älskade han högeligen, klådde pojarna, till allas glädje flyttade han sin väg.» I rättfärdighetens namn bör man emellertid erinra sig Lidéns intryck

1757 talar Samuel Linnæus åter om malm till Ry masugn (Berättelse om Stenbrohult insänd t. prosten S. Rogberg, i Arch. Smol. XII, sid. 677, VäSLB).

²⁷³ Om transportvägen, se Nordström, a. a. (se not 177), s. 14.

²⁷⁴ Kommerskollegii årsberättelse 1871. Driften upphörde kanske tidigare.

²⁷⁵ Värdering av Delary (före 1843: Ry) bruk 1852 22/10, ABVA: byggnaderna uppförda »för ungefär 80. år sedan». Där även karta över bruksområdet 1852.

²⁷⁶ Krigskollegium t. Konungen 1745 26/4 (i anledning av Unéers besvär s. å. 18/2), avskr. i Economie o. Commerce Deputationens ink. handl. 1746-47, sign. R 2928, fol. 972-977, RA; Riksrådets prot. 1745 6/5, RA; Justitiekansler P. Silfverskiöld t. Konungen s. å. 18/6, JK-ämb:s arkiv, Registratur 1743-45, fol. 47 v-48 v, RA. Jfr JK til advokatfiskalen C. Riben 1748 18/6, ibid., 1748, fol. 229 r ff., RA, och texten, sid. 123.

²⁷⁷ En dossier med flera av Unéer författade inlagor finns i VäSLB.

²⁷⁸ Virdestam, a. a. (se not 23), 3, s. 13. Även Wieselgren, a. a. (se not 71), s. 921, har lockats av citatet.

1768 från den ärevördiga inrättningen:²⁷⁹ »Gymnasisterna ... sågo rätt lymmelaktiga ut, sprungo ut och in under lektionerna. ... här var ett jämmerligt sorl». Var det likadant på 1740-talet?

Unéer och hans familj flyttade närmast till Kvarntorp vid Diö i Stenbrohult men tycks ännu ha bott kvar på Ry²⁸⁰, när Linnés föräldrahem, Stenbrohults prästgård, härjades av våldeld natten mellan den 19 och 20 april 1746. Då förstördes sätesstugan, nattstugan, köket och bokkammaren, duvslag, sädesbod, köttloft, hönshus och mycket annat av livets nödtorft för den gamle kyrkoherden, som i maj två år senare avled.²⁸¹ Många band förenade naturligtvis ännu Unéer med Göteryd: den 12 oktober s. å.²⁸² stod han fadder både åt kyrkoherdens son, den förut omtalade blivande kemisten Hielm, och till en torpardotter på Lillaryd. Han hade den 26 juni 1745 blivit borgare i Växjö och 1746 i december fick han, efter magistratens anhållan hos landshövdingen om stöd åt hans projekt, av Kommerskollegium privilegium att i Växjö anlägga ett slipverk och stålberederi — en smedja för knivblads och annat smått eggjärnssmides manufakturering — men det tycks inte ha tagit sig.²⁸³ Åtminstone framhåller Carl Hårleman i sin dagbok 1749 om den lilla staden, där »alla husen bestå af idel Gran», att »en Perukmakare och en illa arbetande Gullsmed utgjorde här, efter Konungens ämbetsmäns egen utsago, all slögd».²⁸⁴ Nästa projekt: knappa tre veckor senare anhöll Unéer hos Riksens Ständers Defensions Deputation²⁸⁵ om tillstånd att flytta Torsebro krutbruk NO om Kristianstad till ett av honom i Småland utsett ställe på sin egen bekostnad — det blev kalla handen. Från sitt besök 1756 — Linné var också där, under Skåneresan²⁸⁶ — berättar emellertid uppsalaadjunkten Anders Tidström²⁸⁷, som med andan återhållen tassade omkring i de eldfångda lokalerna, att den småländska salpeteren ansågs bättre än den skånska. Oförtröttlig anhöll Unéer ett år senare hos

²⁷⁹ H. Schück, *Ur Gamla Papper*, 7. — Sthlm 1905, s. 82.

²⁸⁰ Familjen bodde på Ry åtm. 1746 21/9; Göteryd C I: 1, VLA (»Fru Emerentia Browall på Ry bruk»). I mantalslängden 1747, upprättad s. å. 20/10, är den inte längre kvar där.

²⁸¹ Se not 82. Linnæus dog 1748 12/5.

²⁸² Se not 204.

²⁸³ Magistratens anhållan dat. 1746 26/5. BK tillstyrkte s. å. 13/6 Unéers från Kommerskollegium på remiss översända ansökan om privilegium; BK prot. s. d., RA. Privilegiet (Kommerskoll. resol.) dat. 1746 22/12; se (N. Friborg), *Alphabetisk Förteckning Öfwer Privilegierade Manufactur-Wärk Uti Sveriges Rike Til 1754 års slut*. — Sthlm 1755, s. 68, grundad på fört. i Kommerskollegii arkiv, RA. Enl. Växjö rådhusrätts dombok 1744-49 (A I 14, VLA) hade Unéer 1745 26/6 blivit borgare i staden, kanske med detta projekt i sikte. Ännu 1754 6/12 (mtll. 1755, sid. 707, KA) är Unéer och hans fru skrivna där. Om Växjö: H. Lindström, *Växjö stads historia 1719-1862*. — Växjö 1942.

²⁸⁴ Hårleman, a. a. (se not 13), s. 19-20.

²⁸⁵ Unéer t. Riksens Ständers Defensions Deputation 1747 9/1; se Krigskollegii brevbok 1747 (2), fol. 177, och (3), fol. 1 o. 3, KrA.

²⁸⁶ Linnæus 1751 (se not 100), s. 88-89 (1749 23/5).

²⁸⁷ A. Tidström, *Resa i Halland, Skåne och Blekinge År 1756*, utg. av M. Weibull. — Boksaml. utg. af De Skånska Landskapens Hist. o. Arkeol. Fören. Lund 1891, s. 70.

Krigskollegium²⁸⁸ att få ifrågakomma till den på nytt ledigblivna befattningen som salpetersjuderiinspektör i Kristianstads län. Det var traditionerna från den flintstenska familjen, som talade igen, och skåningen i honom hade väl inte helt försvunnit uppe i det stenbundna Sunnerbo.

Nu, hoppades han, skulle det »otroliga lidande», som kollegiet tidigare orsakat honom, kunna kompenseras: »Den Alsmäktige Guden som böijer konungars och alla människors hiertan hwart han will, har nu lagt ämnet i händerna till min hielp, som låtit bägge mina förra medtäffare om sysslan ... med döden afgå», skrev han krasst, men förgäves. Han kände inte myndighetstänkandet. Befattningen var skyndsamt bortgiven, och lidandet fortsatte genom andra led i den högre byråkratin. I sin besvikelse över handläggningen 1745 hade han på hösten 1746 klagat över det nådiga kollegiet så eftertryckligt att man i juni 1748 gav sig på honom med ett åtal, förordnat på högsta nivå.²⁸⁹

För en enkel medborgare var säkerheten nu i fara. Unéer lämnade landet hals över huvud och begärde från Helsingör lejd för sitt försvar.²⁹⁰ Enligt intyg²⁹¹ av Samuel Gottl. Krüger, den kommissionär, som också Linné begagnade, befann han sig där i början av augusti. En månad tidigare hade den uppsaliensiske borgmästaren Nils Kyronius — som figurerar såväl i Linnés brev och i *Nemesis Divina* som (med sitt öl) i Bellmans diktning — i Helsingör mött landsflyktens bitterhet.²⁹² Unéer var dock bättre ute: den 16 aug. delibererade riksråden Ekeblad, Gyllenborg, von Höpken och andra i Lilla rådskammaren om Unéers framställning, och öppet lejdebreve utfärdades.²⁹³

²⁸⁸ Unéers anhållan ink. 1748 29/2; Krigskollegii brevbok 1748 (3), no. 346, KrA.

²⁸⁹ Unéer t. Riksens Ständer 1746 14 10, remitt. t. Urskillningsdeput. 22 10, t. Lant- o. Sjömilitie-deput. 31 10, t. Krigskoll. 3 11, orig. i Riksens Ständers Æconomie o. Commerce Deput. 1746-47 arkiv, Ink. Handl., sign. R 2928, fol. 917-920, RA, liksom följ.: Krigskoll. yttrande 1747 27 2, ibid., fol. 926-949; Lant- o. Sjömilitie Deput. betänkande s. å. 23 5, exp. 1 6, m. förslag om åtal, ibid., sign. R 2926, fol. 257-277; Defens. Deput. prot. s. å. 7 11 (Unéers hemställan om förskoning föredragen), sign. R 2891; Riksens Ständers betänkande t. Konungen s. å. 14 12 m. förslag om åtal; Rådsprot. 1748 7 6, utdrag övers. t. JK 16 6; JK Carl Gustaf Löwenhielm t. adv.fisk. i Göta hovrätt Carl Riben 1748 18 6 m. uppdrag om åtal enl. § 13 i 1723 års riksdagsordn. för »obefogade besvär» och förgripliga yttranden om Krigskollegium, JK-åmb:s arkiv, Registratur 1748, fol. 229 r-229 bis v. — Jfr Unéer t. Konungen 1748 17 8 n. st. (6/8 g. st.), Biographica: Unéer, RA.

²⁹⁰ Ibid.: »har jag funnit mig nödsakad, at tänka på min säkerhet och huru jag måtte äga frihet, at orörd få andraga de mildrande omständigheter, som til min unskyllan, eller befrielse, kunna bidraga. Jag har fördenskull mig utur Riket begifwit, ...»

²⁹¹ Ibid., bil. dat. s. d. Samuel Gottlieb Krüger, d. 1765, var svensk kommissarie (konsul) i Helsingör 1747-64.

²⁹² Kyronius var i Helsingör 1748 2 7. Se K. W. Herdin, Gillbergsga gårdens byggnadshistoria (1). — Uppsala Nya Tidning 1933 16/9. Uppsala 1933, och Th. M. Fries i *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné* (1) 3. — Sthlm 1909, s. 174-175; även C. W. Hjorth, *Bidrag till kännedomen om borgmästaren Nils Kyronius' i Uppsala ättlingar i Nederländerna och Tyskland.* — Ms., ULA.

²⁹³ Justitierevisionens prot. 1748 (2), sid. 219-221, RA. Vid besiktning av Ry bruk 1748 19/9 anmäldes, att »H^t Lieutenanten Unéer war för en sin angelägenhet til Skåne förrest»; Södra Bergmästardistrikt-

Medan allt detta pågick, bodde familjen Unéer tidvis i Växjö, tidvis på Kvarntorp under Diö bruk, vari Unéer köpt halvdelen 1745 3/4.²⁹⁴ Samtidigt med Ry sålde han Diö till Olof Fahlén s. å. 16/12.²⁹⁵ Det är möjligt att han bodde på Kvarntorp som förvaltare av bruket medan Fahlén höll till på Ry.²⁹⁶ Det heter i ett värderingsinstrument 1749 2/10²⁹⁷, att Unéer på Kvarntorp »under den tiden han hade Disposition öfwer wärcket, låtet upsättia en stor gammal på annat ställe uppygd Byggning bestående av en Sahl, 3 kamrar och ett köök; och hwarest H. Fahlén nu bor». Ännu 1748 9/10 bodde Unéers kvar på platsen.²⁹⁸

Diö bruk var det gamla konkurrentbruket vid Möckelns strand och vid Brännhult, dit bröderna Paul och Petter Rudebeck, den senare känd samlare av »Smålands Antiquiteter», redan 1699 varit betänkta att för kolbrist flytta Huseby hammare.²⁹⁹ Diö hade, efter bl. a. Unéers protester, 1734 3/1 privilegierats³⁰⁰ för ryttmästaren Thomas Rudebeck och hans sväger assessor Gustaf Berghman, Flintstens svärfar. Platsen var ett gammalt kvarnställe och som sådant känd åtminstone från 1552.³⁰¹ Privilegiet gällde en masugn, en stångjärns- och en kniphammare, vardera med två härdar. Masugnen, driven med underfall, var färdig 1734; stångjärnshammaren ansågs dock böra byggas på annat ställe, vid Brännhult på Såganäs ägor 3/4 mil därifrån, och blev färdig vid midsommartiden 1738, ena härden något senare.³⁰² (Manufakturhammaren dröjde till 1757, fast den var påbörjad 1749, och lades då nedanför masugnen.³⁰³)

tets arkiv, 87, sid. 175, VLA. Jag har inte haft tillfälle att följa målets utveckling (GHA f. t. stängt). Vid pingsttiden 1749, då Linné besökte Stenbrohult, låg målet i Göta hovrätt i avvaktan på vittnesförhör, som Unéer hemställt om (JK-ämb:s arkiv, Ink. handl., Fiskalers relationer, 1749 16/5, RA). Av allt spolieerat konstruktivt arbete blev endast plikt och påtvingad avbön (GH dom 1750 27/4, fastst. av K. M:t 1753 18/7).

²⁹⁴ Brukspatronen Henrik Kraak hade köpt denna halvdel av landskamrer Hans Fredrik Berghman och hans fru Maria Branting enl. salubrev 1744 17/12, som 1745 3/4 transporterades på Unéer; Allbo lagfartsprot. 1746 13/6, VLA.

²⁹⁵ Se not 269.

²⁹⁶ I mantalslängden för Sunnerbo 1747 (upprättad 1746 5/11), sid. 7, KA, är Unéer med 3 drängar och 3 pigor uppförd för Diö järnbruk, fast skattskriften i Växjö, i 1748 (upprättad s. å. 10 1), sid. 7, antecknas han med 4 drängar och 3 pigor för Kvarntorp, där familjen med vissnet bodde åtm. 1747 12/7; Göteryd C I: 2, VLA (»Mademoiselle Beata Elisabeth Uneer på Qvarntorp»). Fahléns är samtidigt uppförda för Ry.

²⁹⁷ Södra Bergmästarämbetets arkiv, 65, sid. 283, VLA.

²⁹⁸ Agunnaryd C I: 3, VLA: Unéers fru, son Olof Christian (se not 54) och dotter Christina Margareta (172.-efter 1773 19/6), alla bosatta på Kvarntorp, stod s. d. fadder till hans dotterson Samuel Andreas Hielm, f. s. å. 2/10 och uppkallad efter honom.

²⁹⁹ Södra Bergmästardistriktets arkiv, 65, VLA: rannsaking om »Bränhulta Ström» 1699 15/5 enl. BK order 1698 8/7.

³⁰⁰ BK, Privilegier, domar m. m., 1734, RA.

³⁰¹ Stenbrohults sockens historia (se not 65), sid. 273.

³⁰² BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1737, fol. 24 r, VLA (masugnen); Do. 1739 (dat. 1740 30/1), VLA (hammaren). Tillstånd till hammarbygget vid Brännhult: BK prot. 1738 13/4, RA.

³⁰³ Samuel Linnæus, Berättelse om Stenbrohult 1757 (se not 272), sid. 677. Värderingsinstrumentet

Till bilden hör masugnsdammen, 90 alnar lång, och den ännu längre hammar-dammen vid Brännhult. Den förra var inrättad också till manufakturhammarens behov och för en mjölkvarn. Från masugnen kördes tackjärnet till en plats vid ån några 100 steg ovanför bron på stora landsvägen och pråmades sedan i en stor ekstock, som i lugnt väder kunde ta 10–12 skeppund, till stångjärnshamma-rens närhet. Järnet köptes liksom vid Ry mest av skåningar och något av folket i trakten. Malmen, sjö- och myrmalm även här, hämtades från flera sjöar, mest Möckeln och Virestadssjön (om de rättigheterna hade anläggarna ingått förening med Unéer). Kolen köptes eller tillverkades delvis av brukets egna kolare på andras marker, och åtskilligt av kolen liksom av malmen togs sommar-tiden över Möckeln i två pråmar. Ett av de hemman, som kolade för bruket, var Mjärhult i Virestad, känt som tillhåll för den kloka kvinnan Ingeborg, vars undergörande förmåga Linné berättat om.³⁰⁴ Till bruket hörde som oskiljaktiga flera andra fastigheter än Kvarntorp, bl.a. Diö gästgivargård, som genom alma-nacksanteckningarna 1735, i Ölands- och Skåne-resorna, i *Nemesis Divina* och i olika andra sammanhang trätt in i linnélitteraturen; bl.a. fann Linné *Eupatorium cannabinum* där.³⁰⁵ Han och hans tidigare nämnda följeslagare be-sökte bruket under Ölandsresan 1741 13/8:³⁰⁶ »Diö Gästgifwaregård hade en Masugn, i hwilken siömaln smältes til järn, tagen utur Möcklen och andra siöar.» Omnämmandet i Skånska resan är förut anført under Ry.²⁷¹ Diö produ-cerade 1749 den tillåtna kvantiteten, 155,5 skeppund³⁰⁷ — där har Linné rätt i att verksamheten var i gång.

Då Linné under nedresan till Skåne kom till Stenbrohult den 15 maj 1749, annandag pingst, det tillfälle då han formulerade de vemodiga orden om det upp-brända boet och de förskingrade ungarna på platsen där fadern anlagt trädgård-en »som fordom blänkte af de raraste örter i Sverige», fann han att en ny tid brutit in där hans ungdom varit; det låter dystert för att vara av en 42-åring:³⁰⁸

1749 2/10 säger, att Fahlén börjat inrätta manufakturhammaren »straxt nedanför masugnen; men är ännu icke vidare något dertill åtgjort än allenast sielfwa Stommen bestående af öfwer- och under Syl-lar, samt Stolpar; jemte Takresningen upsatt» (ms. anf. i not 299, sid. 282). Linné var där 1749 (se sid. 127).

³⁰⁴ I not 303 anf. värderingsinstrument samt värdering 1763 15–20/6, sid. 341–374 (koncept), ibid. Karta över bruksanläggningen vid Diö 1858 i ABVA, sign. 21351. Föreningen mellan Gustaf Berghman, Thomas Rudebeck och Unéer ref. i BK, Brev o. suppl., Huvudser., 1730 (1), fol. 571 v–572 v, odat. men före 1730 11:5; malmtäkten i Möckeln och Öjalt skulle vara gemensam, den senare visade sig dock be-tydelselös. Mjärhult nämns i värderingen 1749. Då var kloka Ingeborg inte kvar, enl. Linnæus 1751 (se not 100), s. 40. Han skildrar henne främst i Öländska resan (se not 173), s. 312–314.

³⁰⁵ C. Linnæus, Samling af Et Hundrade Wäxter upfundne på Gothland, Öland och Småland. — Kongl. Sw. Wet. Acad. Handl. 1741: 179–210. Sthlm 1741, s. 203: »Wäxer i Smoland wid Diö Gäst-gifware Gård och där omkring.»

³⁰⁶ Linnæus 1745 (se not 173), s. 320.

³⁰⁷ BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1750, RA.

³⁰⁸ Linnæus 1751 (se not 100), s. 46. (¹⁵/₆) resp. 417 (⁸/₈).

Fig. 11. Karta över Möckeln med bl. a. Höö, Diö och Taxås, och strandlinjen motsvarande förhållandena på Linnés och Unérs tid. 1851–59 sänktes Möckeln 1,78 m och Höö fick då landförbindelse. Jfr kartan fig. 1, som delvis sammanfaller med denna. Stavnigen »Hööhn» utgör ett stöd för riktigheten av den namnförändring från Hō till Höö, som jml § 34 jordregisterlagen fastställdes av Lantmäteristyrelsen 1950 29/5 på allmänna grunder och efter hörande av expertis men utan genomgång av kartmaterialet. — Ur: Geographisk Delineation Uthöffwer Sunderbo Heradt uthi Smålandh och Cronebergz Lähn ——— Anno 1685 [av A. Rohman]; ms. i Kungl. Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm, sign. F. 23.

»Jag som för 20 år sedan kände hwar enda inbyggare i Socknen, fant nu knapt 20 personer öfrige, dem jag alla i min barndom sedt unga drängar, de gingo nu med grå hår och hwita skägg, utlefde, och en ny werld hade kommit i stället.»

På hösten s.å. kom han åter på två hastiga besök i Stenbrohult, den 2–3 och den 5–6 augusti, sista gången i »ohyggeligt wäder och stadigt rägn». Det blev hans sista besök i hembygden, och vemodet var lika stort:³⁰⁸

»Blomstren, mina ungdoms leksyskon wid Stenbrohult jämte Möcklens strander, bad jag nu fara wäl» ...

Resan, som ju företogs på offentligt uppdrag, fick just här karaktären av privat rundresa till svågarna Collin⁸ och Höök⁸⁴ och systemen Emerentia, samma

höst gift Branting³⁰⁹, och den har också i dessa avsnitt en rent privat bakgrund, fast det självfallet inte nämns: delningen av arvet efter Nicolaus Linnæus förestod, och den 6 augusti gjorde Linné en skriftlig disposition, vari han avstod sin del till system Emerentia (jfr s. 77 o. 111), och Gabriel Höök vidimerade. Den tryckta dagboken halkar över uppehållet i Virestad, antagligen för att förta intrycket av släktkonferens. Den interna bakgrunden var inte utan stridigheter. Den har knappast gjort avskedet ljusare och torde i varje fall ha krävt en väsentlig del av Linnés uppmärksamhet och reducerat tillfällena till andra kontakter. Följande år gick det till tvist inför häradsrätten mellan svågrarna och deras fruar, Brantings å ena sidan och Collins och Hööks å den andra, medan Linné och hans bror Samuel stod utanför.³⁰⁹

Det är ovisst om han 1749 kan ha träffat Unéer. Vid ungefär den tiden flyttade f.ö. Unéer och hans familj från Kvarntorp och bruket till Höö, som då var en ö i Möckeln och som ända till början av 1900-talet hörde till Agunnaryd, även om invånarna och Unéer med dem gick i kyrkan i Stenbrohult³¹⁰ (fig. 1 och 11). På Höö bodde Unéers i varje fall i februari 1750. Kort tid efteråt³¹¹ övergick Diö bruk efter en period av brokiga ägareförhållanden till två handelsmän i Stockholm, Eric Fahlén och Conrad Nisser, av vilka den senare med tiden blev Unéers måg (fig. 12). Nisser blev borgare i Stockholm i juni 1750 efter att ha lärt grosshandlaryrket och järnkommersens villkor hos Abraham och Jacob Arfwedsson³¹², och hans bror regementsfältskären Daniel Nisser d.y.³¹³ hade i

³⁰⁹ Arvstvisten ref. i Lindberg, a. a. (se not 57), s. 70–71 efter art. av Johan Nilsson i Växjöbladet 1951 4/8. Till ref. kan läggas, att tingsbehandlingen började 1750 7/3 § 100, Allbo dombok, A I a 17, VLA. Hööks vidimation framgår av samma §, korrekt datum (6 aug. 1749) av 1750 4/10 § 38, ibid. Sistnämnda § relaterar ett f.ö. okänt brev från Linné t. Gabriel Höök, och okänd är också den linnékorrespondens, som Branting enl. samma § ställde i utsikt.

³¹⁰ Stavning, se fig. 11. Egendomen var frälse, och handlingar om den från 1660-talet nämns i G. Södergren & G. Norlander, Katalog öfver Smålands Museum ... — Wexjö 1874, s. 98. Om Unéer på Kvarntorp: se not 298 och tillhörande text, på Höö: se Agunnaryd C I: 3, sid. 36, VLA (*Herr Nils Hindrich Unéer på Höö, 1750 7/2). Om Möckeln, se Henning Petersson, Sju sänkta sjöar. — Växjö 1947; Stenbrohults sockens historia (se not 65), s. 453. Åren 1851–59 sänktes Möckeln 1,78 m.

³¹¹ Halva Diö järnbruk med hälften av underlydande hemman: Diö kronoskattevärdgiveri 1 helt förmedl. t. ½ hemman, Riskulla 1 helt förmedl. t. ½ kronoskatteförpantningshemman, Diöhult Östragård do., Kvarntorp 1 helt förmedl. t. ½ kronoskattehemman köptes av Fahlén och Nisser på auktion på Växjö landskansli 1750 11/10 för 7 000 dlr smt. Andra hälften köpte de av brukspatron Olof Fahlén för 10 000 dlr smt genom salubrev s. å. 24/12. Auktionsprot. avskr. i Allbo dombok, A I a 17, VT 1751 6/2 § 28, salubrevet nämnt i samband med uppbud ibid. 1751 6/2, 27/5 och 8/10 samt fasta 1753 12/3, VLA. Auktionspriset var under värdet. Bruket och lägenheterna hade värderats till 16 790 dlr smt. Nisser försträckte både köpeskilling och förlag och Fahlén överlät sin del till honom genom obligation 1751 16/4 (ibid., 1752 29/2), men bruket lagfors i bådas namn, varpå Nisser överförde sin del på fadern (se not 320) och fortsatte att sköta bruket.

³¹² Conrad Nisser (1721 3/12–1777 26/4) var 1739 kontorsgosse hos Arfwedsönerna (Mantalslängd för Stockholm 1740, Södra kv., fol. 91, SSA). Han erlade burskapspengar, 34 rdr, som grosshandlare i Sthlm 1750 28/6 (Sthlms Handelskollegii arkiv, SSA). Hans fru, se not 339.

Fig. 12. Brukspatronen på Diö i Stenbrohults sn och grosshandlaren i Stockholm Conrad Nisser (1721 3/12–1777 26/4). — Miniatur av okänd. Privat ägo. Foto Svenska Porträttarkivet.

januari blivit svåger med Olof Fahlén och dennes fru Agneta Harweck på Kvarntorp. Det kanske var i det sammanhanget som Nissers förvärv av bruket blev aktuellt. De båda nya ägarna investerade betydande belopp för att sätta verket i stånd och bredda underlaget för verksamheten, och vid den bergsrannsakning, som landshövdingen höll, förklarade allmogen sig villig att köra malm och kol bara den fick prompt betalning.³¹⁴ Det hade felat med det förr. 1751 inköptes av Brännhults åbor återstoden av strömmen, så att konkurrenser inte skulle göra sig besvär och Bergskollegium inte skulle vägra, när det blev dags att söka tillstånd att öka smidet, att få bruket taxerat till högre hammarskatt.³¹⁵ Trots detta blev det 1753 avslag: fatalietiden var försutten av tidigare ägare

³¹³ Daniel Nisser d. y. (1720 23/3–1771 12/5), gesäll hos Salomon Schützer 1738–40 och där samtida m. Olof [af] Acrel, stud. i Kbhvn, Berlin o. Paris 1743–47, vik. stadsfältskär i Sthlm 1747–49, reg.fältsk. v. Närke o. Värml. reg. 1749. — G. 1750 18/1 i Tyska fg, Sthlm m. Dorothea Harweck (1730–1767), 2:o 1768 8/11 m. Hedvig Sophia Östman (1735–1784). — Han publicerade några medicinska arbeten, ett i K. Sv. Vet. Acad. Handl. 1751 (1): 37–39 och två i Chirurgiska Händelser (Sthlm 1769), ett fjärde (1769) finns i Med.styr:s arkiv, Chirurgiska Soc., bunt 14, RA. Det första, som renderat honom ett omnämnande i bl. a. Rotermonds fortsättning av Adelung & Jöchers Gelehrten-Lexikon (5, sp. 751. — Bremen 1816) och som heter Anmärkning Om En svår värk i halfva hufvudet (Hemicrania), som blef botad genom Tinning-Puls-ådrans öppning, innehåller dessutom — efter vad prof. Jan Waldenström meddelat mig 1957 8/3 — den måhända äldsta beskrivningen av kärlsjukdomen arteritis temporalis.

³¹⁴ Bergsrannsakning i januari 1751, se BK, Bergverksrelationer 1751: Diö, RA (»allenast de förbehöll sig riktig och prompt Betalning, hwarmed tilförene icke alltid så rätt tilgäddt»).

³¹⁵ Samtliga Brännhults åbors salubrev t. Eric Fahlén o. Conrad Nisser på deras $\frac{1}{2}$ del av strömmen, 1751 20/2, avskr. i Allbo dombok, A I a 17, ST 1752 30/5 § 47 (Unéer vittne), uppbud s. å. 7/6, 8/10 o. 1752 26/2, fasta 1753 12/3, ibid., VLA. Andra hälften ägde bruket förut.

redan 1741, och Diö hade dessutom inte tillräckliga egna skogar, och besvär hos Kungl. Maj:t ledde som ofta till intet.³¹⁶ I bakgrunden skymtar väl överhetens månhet om kronobruket Huseby, som låg på bara 3 mils håll. Efter det fick Nisser fullmakt av Fahlén att fritt och efter bästa förstånd disponera över Diö bruk³¹⁷, och sedan, 1753, blåstes för första gången sedan övertagandet: 151 skeppund, den tillåtna kvantiteten.³¹⁸ Båda ägarna hade också andra engagemang, som grosshandlare i Stockholm, och Fahlén hade straxt innan fullmakten utfärdades fått privilegium på ett pottaskraffiner- och kalcinerverk i Blekinge, Kronobergs och Kristianstads län.³¹⁹ För ett lån på 38.420 dlr kpmt pantsatte Nisser sin del i bruket till sin far, den från Riga invandrade regementsfältskären Daniel Nisser d.ä. med inteckningsrätt för denne, en rätt som också utnyttjades 1754 18/3 efter en inteckning, som Vadstena Krigsmanshuskassa hade.³²⁰ Det var att kratsa kastanjerna ur elden. En konkurs var då på väg.³⁴⁶

Vi återvänder till Unéer. Livet på det vackra Höö, där den tidens människor höll barrträden borta och lövängen levande med slätter och betning, där växtligheten var rik och där Möckelns ljusa skogkantade stränder inramade de många vikarna och fjärdarna och deras små holmar och skär, hade säkert sin tjusning, som emellertid, liksom hälsan, tiger still.³²¹ Anderek³²² återger en berättelse, att 1845 bodde på Höö tre arrende- och fiskarbönder i var sin liten stuga, som låg i en krets kring den nuvarande gårdsplanen, alla stugorna nu försvunna. Det är outrett, om det kan ha varit Unéers gamla bostad — den kan i varje fall ha sett ut så. Vår kännedom om hans liv blir än mer fragmentarisk än förut. Det är möjligt, att hela den sista tredjedelen av hans vuxna liv, efter militärtiden och brukspatronstiden, inte kan få ett bättre samlande namn än

³¹⁶ BK utslag på ansökningen om högre hammarskatt 1753 3/2 (BK, Privilegier, domar m. m., 1753 nr 25, RA), BK t. K. M:t härom s. å. 17/2 o. 1754 23/1; K. M:ts resol. 1753 6/11 o. 1754 1/3 (BK, Kungl. brev 1754, fol. 81, RA).

³¹⁷ Fullmakt 1753 3/3, enl. BK, Bergstingsprot., Skåne o. Kronobergs län, 1757 16/6 § 72, RA.

³¹⁸ BK, Bergverksrelationer, Skåne o. Kronobergs län, 1754, RA.

³¹⁹ (Friborg,) a. a. (se not 283), s. 21.

³²⁰ Skuldebrev 1753 12/2, inteckn. 1754 18/3, Allbo dombok sistn. dag, VLA; utdrag av domboken i Konkursakter, Tilläggsser. 1769/139, SSA. Hemställan om lån, 11 193 rdr 10 $\frac{3}{4}$ öre smt, ing. t. Vadstena Krigsmanshuskassa av Nisser å egna och Fahléns vägnar 1753 30/5. Krigsmanshusets inteckn. i bruket var för 16 790 dlr kpmt. — Daniel Nisser d. ä. (1690 dp 3/2 i S:t Peters fg i Riga-1761 11/1 i Örebro) kallades under orosåret 1712 från Riga till Stockholm som fältskärsagesäll och fick 1718 Karl XII:s fullmakt på reg.-fältskärsbeställningen vid Närke o. Värmlands reg. Som sådan samarbetade han 1721 i Uppsala med Lars Roberg (Krigskollegii brevbok 1721, fol. 7559, KrA). Jag tackar doc. Wilhelm Nisser, Strålsnäs, för uppgiften om dopdatum, som korrigerar tidigare uppgifter i svensk litteratur, ävensom för uppgiften, att samma källa anger faderns namn vara Hans Niclas, inte Conrad, som Svenska Män och Kvinnor, 5, s. 462 (Sthlm 1949) uppger efter Sv. Släktkalendern 1936.

³²¹ R. Sernander, Linné och lövängen. — Sver. Natur 25: 55-75. Sthlm 1934, och C. Fries, Stenbrohult. Strövtåg i markens historia. — Fataburen 1948: 7-18, 5 ill. Sthlm 1948. Jfr Nils Johnsson, a. a. (se not 185), s. 169, som särskilt framhåller Hö[ö] i sin teckning av traktens naturvärden.

³²² E. H. Anderek, Småfolk och småbebyggelse i Stenbrohult. — StFN 5: 41-109. Växjö 1952, s. 78, 9-60153050 Sv. Linné-Sällsk. Årsskr. XLIII.

»Tiden i Växjö, på Kvarntorp och Höö», även om han då åtskilligt hållit till i Stockholm.³²³ Han figurerar ofta i domböckerna som rättegångsombud.

Efter de oroliga åren på Kvarntorp finns han på flera ställen i sockenarkivalierna i förbindelse med linneanska namn. Bl.a. var han 1751 31/3³²⁴ fadder tillsammans med häradsskrivaren Carl A. Branting³²⁵ — Linnés svåger och av samma släkt som statsminister Hjalmar Branting — och 1753 17/1³²⁶ i prästgården till Sara Maria Linnæa (1753 8/1–1755 18/8), dotter till Linnés bror Samuel. Det senare dopet förrättades av kyrkoherden Collin, som varit med på Ry 1735. En annan gång, 1755 1/6³²⁷, är hans fru fadder hos komministern Magnus Lagerqvist, i linnétraditionen känd som den som byggde den nuvarande gården i Råshult. Kyrkoherden Samuel Linnæus och två av Unéers barn är tillsammans faddrar i ett allmogehem på Höö i maj 1757³²⁸ i den årstid, som blivit bekant genom Linnés uttryck, att göken då utropar sommaren (22/5)³²⁹, och på hösten s. å.³³⁰ är kyrkoherdens fru³³¹ med Unéer och flera av dennes familj faddrar till en av Unéers dotterdöttrar. Unéer har också räckt Samuel Linnæus en hand i församlingsarbetet, då han 1752 18/10 lovade bekosta reparationen av den förfallna panelen över läktaren och predikstolen i Stenbrohults kyrka.³³² I kyrkan ville han ha stolrum för sig och sitt hus, men det fanns ingen plats, och han erbjöd sig då att bygga en läktare på södra sidan i koret, »som passar sig med den förra nedanför gjorda kvinnfolksläktaren och detta utan att taga bort något rum i de undervarande bänkarna». Men assessor Falkengrén på Möckelsnäs lade sig emot, och församlingens tillstånd gavs bara under förutsättning av den mäktige patronus' bifall.³³³

³²³ Se noterna 283 o. 371 m. tillhörande text.

³²⁴ Agunnaryd C I: 3, VLA. Dottersonen Johan Gustaf Hielm, f. s. å. 25/3, döptes då i prästgården.

³²⁵ Carl Amund Branting (1718–1783 9/12), sedermera kronofogde i Sunnerbo, g. 1:0 1749 29/9 m. Linnés yngsta syster Emerentia Linnæa (1723 27/6–1753 11/5), 2:0 1755 30/12 m. Catharina Elisabet Pählman (1736 20/3–1789 5/6). Lindbergs uppgift, a. a. (se not 57), s. 66, att han blev adlad är ett missstag — det var kusinen som blev adlad Adlerbrant.

³²⁶ Även Unéers fru var fadder; Stenbrohults födelse- och dopbok 1753, VLA.

³²⁷ Do., 1755, VLA: Helena Lagerqvist, f. s. å. 29/5.

³²⁸ Johan Wilhelm Unéer (1739 12/6–1786 16/9), sedermera kofferdikaptan o. fänrik i arméns flotta (se Elgenstierna, a. a. (se not 37), s. Sthlm 1930, s. 268 b, och Börjeson, a. a. (se not 45), s. 203, samt Selling, a. a. (se not 147), s. (1)); Eva Maria: se not 339. Gudsonen var Daniel Jonssons son Magnus, f. s. å. 15/5; Agunnaryd C I: 3, VLA.

³²⁹ Vita Caroli Linnæi (se not 13), s. 90: de kända orden »just i wackraste våren, då giöken utropat sommaren».

³³⁰ Okt. 1757, Stenbrohults födelse- o. dopbok 1757: Brita Conradina Nisser (1757 15/10–1802 22/3), g. 1782 17/9 m. rektorn v. Falu Trivialskola o. linnélärjungen Johan Eric Brandberg (1739 24/8–1820 7/1).

³³¹ Anna Helena Osander (1731 14/7–1790 3/6), g. 1750 5/6 m. Samuel Linnæus (se not 5). Hennes farbror var biskop Olof Osander (1700–1787).

³³² Stenbrohult K I: 1 (sockenstämmoprot. 1752 18/10 § 2), VLA.

³³³ Visitationsprot. 1751 19/5 § 15, tr. i Stenbrohults sockens historia (se not 65), s. 317–318. Unéer och hans (liksom senare Nissers) propå ang. läktare ej nämnda i G. Virdestam, På helig mark. En skild-

Detta hände vid det tillfälle, då sockenborna högtidsklädda var församlade i den lilla, trånga, mörka och tornlösa träkyrkan från 1300-talet (fig. 9) med dess klockstapel och dess bogårdsmur, pingstdagen den 19 maj 1751. Biskopen visiterade och Samuel Linnæus, som året innan gift sig med biskopens brorsdotter³³¹, installerades som kyrkoherde. Utanför kyrkan stod träden i vårskrud. Måhända blommade på ängarna vid Möckelsnäs de förvildade påskliljorna, för vilka platsen blev känd³³⁴ och vilkas anblick för den tidens människor kunde få en djup innebörd; de var förtrogna med både folkvisebilder och psalmtön:

»Se liljorna på marken, sen!
De spinna ej, dock gläder
den gode Fadern var och en,
så rikt med granna kläder,
att Salomo i all sin skrud
och härlighet och ära
så kostlig dräkt ej fått, som Gud
har givit dem att bära.»

Det var en i sin fromhet allvarlig befolkning, dessa smålandsbönder med det utslagna håret som enligt Samuel Ödmann³³⁵ då ännu var allmänt rådande, och också Unéer skymtar den dagen i hävderna med en sträv profil. Vid visitationen stiger han upp i sin bänk och är i tidens stil moralens väktare inför biskop och menighet, och toleransen representeras bara av den av ryktet som bedragen utpekade:³³⁶

ring av Stenbrohults gamla och nya kyrka. — StFN 2: 3–53. Växjö 1923, till vilken hänvisas betr. den gamla kyrkans inre och yttre. Patronus: Germund Abraham Falkengreen (1713–1785), häradshövding 1741, hovrättsråd 1753, landshövding i Västernorrlands län 1765 och friherre 1771. Hans porträtt finns bl. a. i Virdestam, a. a. (se not 7), s. 25 resp. 42.

³³⁴ I sin översikt av litteraturen om Stenbrohults flora (Floristiska anteckningar från Stenbrohults socken i Småland. — SLÅ 39–40: 85–94. 1957, s. 88) nämner N. Sylvén arten först från N. J. Scheutz, Smålands Flora. — Wexjö 1864, s. 322, som säger »Fanns fordom på ängar vid Möcklanäs i Stenbrohult». Linné har dock nämnt den från ängarna vid Möckelsnäs (C. à Linné, Dissertatio De Colonis Plantarum [resp. J. Flygare]. — Upsaliae 1768, s. 9: »in pratis Smolandiae Mycklanäs dictis, suam habet sedem.»). E. Fries, som fäste uppmärksamheten på den redan då förbisedda uppgiften (Strödda anmärkningar öfver Svenska vexter [3]. — Bot. Notiser 1840 (10): 161–168. Lund 1840, s. 164) och angav att »der skall den enligt uppgift ännu förekomma i mängd», ansåg det »icke osannolikt, att denna vext i nämnde trakt skulle kunna vara vild, åtminstone verkligen naturaliserad»; den växte också på sidlänta ängar i Göinge. Misstaget att den skulle vara vild återkommer bl. a. hos E. Tuneld, Geographie Öfwer Sweriges Rike. Femte uppl. — Stöhm 1773, s. 289 (»Af främmande Örteslag äro här i Landet wildtwäxande: ——— på Mycklanäs Ängarna *Narcissus pseudonarcissus*») och Wieselgren, a. a. (se not 45), s. 767, äv. s. 755: »Påskliljan wexer wild wid Möcklens stränder, liksom i öfra Skåne». 1857 rapporterade N. J. Scheutz (Conspectus Florae Smolandicae. — Upsaliae 1857, s. 45, not 12): »Stenbrohult, Möckelsnäs. Lin. Sec. Comminstr. Montelin bis proximis annis non lectus.» — Jämförelsen mellan liljorna och »Salomo i all sin härlighet» gör Linné i Curiositas Naturalis (1748, sv. övers. i Skr. af Carl von Linné IV. Upsala 1908, s. 258), och påskliljorna vid Möckelsnäs torde på sina håll ha uppväckt liknande tankar.

³³⁵ Ödmann, a. a. (se not 112), s. 77.

³³⁶ Prot. anf. i not 333, tr. 1956, s. 316–317 (§ 7).

»Under det att Jon Jonssons i Slåthult leverne och förhållanden omtalades, berättade herr löjtnanten välädle herr Samuel A. Unér, att allmänt rykte gått i församlingen det ock herr löjtnanten åtager sig på sitt samvete i protokollet inflyta, att Jon Jonsson skall ha begått lägersmål med pigan Bengta, vilken nu icke är här i orten utan i Loshult Norregård vistas såsom kronobefallningsmannen Kempf läser vittna detta. Varföre ock herr doktoren och biskopen skulle behaga detta anmäla hos Konungens Befallningshavande i Växjö för anstalters förfogande att bemälda kvinnsperson till orten återföres och vid domstol häröver bliva hörd, då väl läser utrönas vad skäl och grund till detta rykte kan vara eller ej. Och som Jon Jonsson nekade härtill, utbristande i betygande att herr löjtnanten talar osanning, så tillsporde herr löjtnanten församlingen om den inte har hört sådant allmänt rykte om Jon Jonsson, vartill åtskilliga svarade, att de icke kunde neka att de ju detta rykte hört. Men Jon Jonssons hustru sade sig icke skylla honom därför.»

Den sjuttioåriga kontakten upphör: de sista åren

Under sin tid på Kvarntorp hade Unéer bott i det gamla hus, som tidigare beskrivits; där hade också paret Fahlén rett sitt hem. Nu hade det blivit Conrad Nissers bostad under hans stenbrohultsbesök, medan bruksbetjanten bodde på gästgivargården.³³⁷ En senare beskrivning talar om »Sal, 2^{ne} Kammare, en stor stuga och Kiök, [huset, tydligen av liggande timmer] å den ena sidan bräds-lagen».³³⁸ Den 3 maj 1757 rangerade Nisser sitt liv och gifte sig i Agunnaryd, antagligen på Höö, med Unéers dotter »dygdädla Mademoiselle Eva Maria Unér»³³⁹, en erfaren dam på 24 år som var född på Lillaryd och ganska visst börjat vandra på egna ben, redan när Linné besökte familjen 1735. Bruket hade nu, 1757, äntligen fått sin kniphammare färdig för tillverkning av billar, spadar, spjäll, yxor, hästskor, söm och enkel och dubbel läktspik;³⁴⁰ den låg, som nämnt, nere vid masugnen, och i grannskapet hade den gamla landsvägsbron bytts ut mot en med valv av sten.³⁴¹ Knappa två veckor efter giftermålet hölls sockenstämman, och då begärde Nisser (liksom sex år tidigare Unéer) att få bygga en läktare i Stenbrohults kyrka för sig och sitt gängfolk, men antagligen med Falkengréens inställning i minne vägrade församlingen. Då begärde Nisser att få främsta bänken av kvinnfolksläktaren »emot the stohlrums i kyrkan som höra elliest till qwarntorps gård, hwar på församlingen yttrade at Herr Bruks Patronen har sina stolsrum, men vidare kunde honom ei lämnas, wiljandes ei göra något byte». Samuel Linnæus står för protokollet.³⁴² I kyrkan hade varje

³³⁷ Värderingsinstrument anf. i not 303, s. 283, nämner dåvarande praxis.

³³⁸ Värderingsinstrument 1763 15–20/6 (anf. i not 304), s. 348.

³³⁹ Agunnaryd C I: 3, sid. 197, VLA. Eva Maria var f. 1733 22/4 på Lillaryd i Göteryd och dog 1805 24 i V. Vingåkers prgd. 10 barn fick hon. Sonen Samuels minnesord vid graven finns i KB, sign. V s. 143.

³⁴⁰ Se noterna 303 o. 304 (ms., sid. 365–366).

³⁴¹ J. E. Anderbjörk (utg.), Två 1700-talsbeskrivningar från Allbo härad. — Värendsbygder 1949: 13–24, 6 fig. Alvesta 1949, s. 17 (text) o. 14–15 (kommentar); bron vid Diö byggd 1756 och anges jämte den vid Moheda vara den äldsta bevarade stenbron i länet.

³⁴² Stenbrohult, K I: 1, sockenstämmoprot. 1757 15/5, VLA. Jfr not 333 o. tillhörande text.

hemman sin bänk, man var konservativ och ohågad att göra ändring i »stoladelningen» bara för Kvarntorps skull. Unéers och Nissers planer på en läktare var inte så omöjliga som de kanske kan verka: 1784 fick brukspatron Pehr Bergquist i Diö i koret uppföra denna andra läktare — han var då sedan nio år måg till Samuel Linnæus, som var bliven kontraktsprost — och 1800 byggde lagmannen, sedermera landshövdingen Johan Adolf Vesslo, Diös dåvarande ägare, på norra väggen en tredje, eftersom han ansåg, att det till Diö lämnade stolrummet var för trångt.³⁴³

Midsommardagen 1757 lästes i kyrkan en officiellt påbjuden bön, där man — utom bl.a. propaganda mot den misslyckade statskuppen året innan — hade med en passus: »Gif oss, af jordenes fetma, allehanda lekamliga wälgjeringar!»³⁴⁴ Det var motiverat, ty det rådde hungersnöd i riket och dyr tid, och i Stockholm fick de nödlidande rågmjöl som ryska kejsarinnan skänkt.³⁴⁵ Nisser hade tydligen fått del av lekamliga välgärningar om inte av jordens fetma så av familjepengar och av sjö- och myrmalm, och en slant över, trots en formidabel konkurs i Stockholm³⁴⁶ och trots att han just då fått böta 1000 dlr smt för olaga ugnsgjutning på Diö.³⁴⁷ Beloppet var det i privilegiet 1734 fastställda vitet³⁴⁸ för åtgärder, som prejudicerade framför allt kronobruket Huseby, och gjutningen måtte ha varit inbringande, eftersom Nisser satte i gång redan 1753 och enbart det året, så vitt man vet, lät göra 80 stycken; det var ugnar av olika typ: »nattvardsvindugnar», sättugnar och harpugnar, och de såldes bl.a. nedåt Skåne.³⁴⁹

³⁴³ Virdestam 1923 (se not 333), s. 28.

³⁴⁴ Tacksägelse och Bön, At Alla Midsommars dagar upläsas i Församlingarne öfwer hela Riket. — Sthlm 1757, s. (4).

³⁴⁵ Kungjörrelse, Huru och hwarest the mäst nödlidande här i Staden, ibland hwilka et partie Rågmjöl utan betalning kommer at utdelas, hafwa sig til then ändan nu förut at anmäla och upteknå låta. — Sthlm (Slottskansliet) 1757 4/6 (1 blad). 1 400 säckar utdelades i Stockholm (N. Wester, Kungliga Polititi- och Brandkommissionen. — Monogr. utg. av Stockholms Kommunalförvaltning. Sthlm 1946 (ä. avh.), s. 219). Jfr H. Hederström, Underrättelser tilhörande Tabellverket. Utdrag utur Skärkinds Kyrkobok. — Hushålln. Jour. 1777 (Juli): 358–362. Sthlm 1777, s. 362: 1757. »De mäste Döde. Dyr tid. Hungersnöd. Ryskt Mjöl utdeltes til de Fattiga.»

³⁴⁶ Konkursakter, Tilläggsrer., 1769/139, SSA: ansökan av Nisser 1754 11/3, borgmästarens och rådets kung. 1755 26/2 (orig.), borgenärssammantr. s. å. 27/8 (34 pers., från Härnösand, Riga och Danzig till Amsterdam).

³⁴⁷ Se not 300.

³⁴⁸ BK, Bergstingsprot., Skåne o. Kronobergs län, 1757 17/7, RA. Tillhörande handlingar, se not 349. Vejde och efter honom Attman (se not 163) ha i korthet nämnt målet, Vejde även i Åryd. Anteckningar om en gård och ett järnbruk i Småland. — Växjö 1954, s. 64, not 2, liksom (efter Vejde 1945) Stenbrohults sockens historia (se not 65), s. 271. Bötesbeloppet var alltså från början givet, och Nisser torde ha kalkylerat med det.

³⁴⁹ Södra Bergmästardistriktets arkiv, 65, sid. 331–339 (sekvesterhandlingar 1755 23/7), etc. Jfr. prot. anf. i not 348. — Vejde, a. a. (se not 163): ill. av ugnshällar fr. Diö; G. Munthe, Svensk konstslöjd under 1700-talet. — Sthlm 1926, s. 116: nämner Diö; AB Gotthard Nilsson, Älmhult (utg.), Katalog över gamla antika sättungshällar. — Kristianstad 1935: ill. av hällar fr. Diö (ex. av saluförda hällar i Smålands Mus., Växjö; trämodeller t. en av dem o. t. andra fr. Diö i Nord. Mus., Sthlm, t. ex. nr 67037 a med

När Nissers förstfödda, dottern Brita Conradina döptes³⁵⁰ på Kvarntorp var inte bara Unéer, hans fru och några av de yngre i det huset faddrar utan också »pastoriskan A. H. Osander»³⁵¹, Samuel Linnæus' fru, Linnés svägerska. Två år senare, 1759, stod Nisser liksom svägerskan Emerentia Unéer fadder till Linnés brorsdotter Magdalena Elisabet Linnæa i prästgården.³⁵¹ Det var tidigt på våren, då man undrade både över kriget i Pommern och över vad det årets åring skulle ge — året innan hade spannmålen varit så dyr, att exempelvis i Sunnerbo de fattigare fått tillgripa agnar, hackelse, höfrö, ljung, knoppar och bark för sitt uppehälle.³⁵² Torkan på sommaren hade varit så hård att källorna sinade³⁵³ och på sina håll i landet överträffade den i hetta och torka det extrema året 1719.³⁵⁴ I Traryd, Ljunga och Hamneda hade man också mitt på sommaren haft en hagelby, som på en kvart slog ned skörden, och vart hagel hade vägt ett lod.³⁵⁵ Året 1759 hade börjat med norrsken över södra Sverige³⁵⁶ och det fanns många, som ännu mindes järtecknens vinter 1709–10. Dessbättre hände nu inget anmärkningsvärt, om man inte räknar den växlande krigslyckan i Pommern och den jordbävning, som i december en kort stund skakade också Kronobergs län och då det susade i skorstenarna som om soteld brutit ut och andra trodde att någon krutkvarn sprängts i luften.³⁵⁷ Det var ett kraftigt skalv, bara fyra år efter den stora jordbävningen i Lissabon, som hade känts också i Sverige och som djupt hade påverkat sinnena.

Den 7 oktober 1760 döptes i Stenbrohult Nissers son Samuel, den blivande vältalaren och tillfällighetspoeten, legationspredikanten i London, senare prost i Västra Vingåker, Adam Afzelii sällskapsbroder.³⁵⁸ Då var fem personer med

inskr. DIJÖ BRUK. Diö tillverkade hållar åtm. t. o. m. 1829, *ibid.*). Allmänt om ugnstillverkning, se S. Ambrosiani, Om järnkakelugnar och järnugnar. — *Fataburen* 1906 (2): 93–114, (4): 252. Sthlm 1906.

³⁵⁰ Se not 330. De yngre: Christina Margaretha Unéer (se not 298) och Unéers måg kh Hielm (se not 268).

³⁵¹ Emerentia Juliana Unéer (1740 30/10–1787 25 12), g. 1771 1 12 m. rådmannen i Köping Olof Brander (1724–1799) och svägerska till kommerserådet och skalden Eric Sköldebrand (1720–1814). Magdalena Elisabet Linnæa (1759 22/2–1789 10/2), g. 1787 21/5 m. komm. i Råshult Anders Wetterström (1743 25/1–1805 25/11).

³⁵² E. Sidenbladh, Sällsamma händelser i Sverige med Finland åren 1749–1801 ... ur uppgifter af prästerskapet antecknade. — *Statist. Tidskr.* 42 (147, Suppl.): (I)–(IV), 1–163. Sthlm 1908, s. 93.

³⁵³ Sidenbladh, a. a. (se not 352), s. 62.

³⁵⁴ [Anonymus,] 1860 (se not 129).

³⁵⁵ Sidenbladh, a. a. (se not 352), s. 148.

³⁵⁶ Petr. Wimmermark, Utdrag af et Bref, dat. Söderköping, d. 10 sistl. Febr. — *Lärda Tidn.* 1759 (26): 101–102. Sthlm (29/3) 1759; [Anders Wijkström,] Om Nordsken i gemen, och i synnerhet det som syntes här på orten den 4 Februarii, innewarande år. — *Calmar* 1759. Jfr not 118 o. tillhörande text.

³⁵⁷ Sidenbladh, a. a. (se not 352), s. 114 o. 19. P. Hedberg, a. a. (se not 118), s. 27; [F. W. von] Ehrenheim, Om Climaternes rörlighet. — Sthlm 1824, s. 98 o. 117; R. Kjellén, Sveriges jordskalf. — *Göteborg* 1910, s. 52.

³⁵⁸ Samuel Conradsson Nisser (1760 4/10–1814 18/10), legat.-pred. o. kh i Ulrica Eleonora sv. förs. i London 1791, kh i V. Vingåker 1802, prost 1805. Johan Gabriel Oxenstierna, Skördarnas skald, prisar honom för »en charmant röst» (K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne, 2. — Strengnäs 1898,

namn från linnéanska sammanhang tillstädes som faddrar, främst Linnés bror Samuel, som antagligen förrättade dopet, hans syster Anna Maria, Flintstens guddotter, gift med kyrkoherden Höök i Virestad, och hennes son Sven Niclas Höök³⁵⁹, som då var studerande och som sedan blev porträttmålare — han är representerad på Hammarby med såväl självporträtt som porträtt af Linnés familj. Dessutom var bland faddrarna den tidigare likaledes nämnde komministern Magnus Lagerqvist och hans fru, den nuvarande Råshultsgårdens första innehavare. Kyrkoherden Höök stod två år senare fadder åt Nissers son Daniel.³⁶⁰ Den 17 juli 1763³⁶¹ slutligen stod Nisser fadder i Stenbrohult tillsammans med Samuel Linnæus. Det tycks vara sista gången som Nisser förekommer i Stenbrohults kyrkböcker. Hans fru är däremot med i samma funktion ännu den 4 september s.å.³⁶² Då hade f.ö. Linné d.y. en månad tidigare stått fadder åt en nyfödd kusin i prästgården, veterligen dock inte vid personligt besök.³⁶³ Även mellan familjerna Nisser och Linnæus var tydligen förbindelserna intima, fast bara brottstycken är kända.

När Nissers namn sista gången nämndes, rådde bekymmersamma tider och ekonomisk nöd:³⁶⁴ »Penningeådrorna synas stoppade, krediten dödligt sårad», heter det hos Tessin, och en korrespondent till Bellmans kollega Carl Bonde

s. 193) och Svenska Akademien beslöt trycka en av hans predikningar (N. von Rosenstein t. Jacob Lindblom 1812 24/2; Br. 29: 19, nr 31, LiSLB). Han var sekr. o. ordf. i Nordiska Sällskapet i London och inbjöd Adam Afzelius att recipiera i Den Uplysta Graden där, 1798 5/11 (Nisser t. Afzelius s. å. 3/11; G 2 a, sid. 14, UUB). KB har flera av hans kväden, tryckta och otryckta, och en korrespondent i Götheborgs Allehanda 1800 (17), sid. (2), lovordar hans »ypperligen sköna Ode» på kronprinsens födelsedag det året. Litteraturintresse låg bakom hans förslag att göra legationspredikanten i London också till kulturattaché och bibliotekskommissionär (Nisser t. Konungen 1796 30/5, bil.; Anglica, Handl. ang. Sv. förs. i London, I, Pastors skr., RA).

³⁵⁹ Sven Niclas Höök (1731 31/8–1787 7/2), stud. i Lund 1756, i Uppsala 1765. Hedin, a. a. (se not 13), s. 40, anser hans porträtt ha »en likhet, som är förundransvärd».

³⁶⁰ Daniel Conradsson Nisser (1762 14/7–1818 17/5), med. stud. i Lund vt 1777, teol. stud. ht s. å., »kommendör» i Par Bricole 1779, borgare o. kryddkramhandlare i Sthlm 1789–sin död. Han mördades i sin butik.

³⁶¹ Stenbrohults födelse- o. dopbok 1763, VLA. Det var mönsterskrivaren i Liatorp Erik Kempfs och Martha Margaretha Bergströms dotter Sophia Juliana, f. s. å. 8/7, som döptes.

³⁶² Ibid.: hon kallas »Fru Patronessan Eva Mar. Unér i qwarntorp». Dopbarnet var Carl Jäverts i Kvarntorp och Kerstin Rasers dotter Maria Elisabeth, f. s. å. 3/9. På våren s. å., 20/3, hade den 30-åriga patronessan tills. m. Samuel Linnæus stått fadder t. Margaretha Ekström, f. s. å. 8/3 och dtr av smeden vid Diö Gustaf Ekström.

³⁶³ Carl von Linné d. y. (1741 20/1–1783 1/11), faderns efterträdare genom kungl. fullmakt s. å. (1763). Kusinen var Samuel Linnæus' dotter Ulrica Sophia (1763 3/8–1769 21/5), dp 7/8.

³⁶⁴ C. G. Tessin, Åkerödagboken 1763 30/3; ms. i KB: »Crono länen torde wälla stagnation i wår penninge rörelse: Illa för Commercen! wäl för Luxens dämpande! Dyr tid, oskrädda seder, willerwalla i alt, egen winning, etc. O! Hwad ondt! O! hwad lycka att eij wara wällande till eländet!»; 13/9: rapport från Stockholm, att »crediten emellan particuliere» är »aldeles förswunnen»; 20/9: »Wårt kårta Tyska krig har bragt oss, efter en snöplig Fred, fattigdom, wissp, och tusende sielftrodde Oxenstiernor», till skillnad från 30-åriga kriget, som bragt »en hederlig Fred, Rikedom, stadighet, och en enda Axel Oxenstierna»; 4/10: »Wåra Manufacturer hotas med undergång.»

finner, att »nästan alla handlande bankrutterat».³⁶⁵ Det var en europeisk handelskris, en fredskris efter det stora krigets slut. Också Nisser och Diö drabbades. Krigskollegiet uppsade till betalning den fordran, som Vadstena Krigsmanshuskassa hade i bruket³⁶⁶, och då medel saknades, gick Diö på auktion i Växjö landskansli den 7 september 1763.³⁶⁷ Inte långt efteråt tycks Nisser och hans familj ha lämnat Stenbrohult.³⁶⁸ Därmed bröts den mer än 70-åriga nära kontakt mellan den linnéska och den unéerska kretsen, som hade börjat med Wirænii visitation hos Samuel Broderonius år 1691.

Epilogen

Nyårsdagen 1768 satt Linné i sin kammare i boställshuset längst ut vid Svartbäcksgatan i Uppsala och skrev till sina syskon i hemsocknen; övermått av arbete hade gjort honom åldrad, fast han bara var 60 år gammal:³⁶⁹

»Alla mina beskedliga och goda sockneboar helsas, men få lära vara öfriga, som minnas mig. Jag tycker mig se en ny verld i Stenbrohult och alla dem jag kände i min ungdom redan vara gängne till sängs. Så förändrar tiden allt och går som vågorna i vattnet, att man knapt deraf finner det minsta spår. Vår tid är som säden på åkern, han gror, växer upp, mognar, afskäres; annat år kommer annor säd af det förra årets växt.»

³⁶⁵ Cit. fr. G. Selling, Söderpojken Bellman. — Bellmans Stockholm (Stockholms Stadsmuseum, Tillf. utställn.): 9–12. Sthlm 1943, s. 11; revid. omtr. i G. Selling, G. Johansson & G. Axel-Nilsson, Si Ulla dansar: 11–15. Sthlm 1945, s. 15.

³⁶⁶ BK t. ass. o. bergmäst. E. Benzelstierna 1763 25/2, do. t. landshövd. P.v. Psilander i Växjö s. d.; BK, Konzept 1763 (1), RA. Nisser hade (jfr not 320) 1760 fått ett lån på 33 580 rdr kpmt (= 11 193 rdr 16 $\frac{3}{4}$ öre smt) av Krigsmanshuskassan (Södra Bergmästardistr. arkiv, 65, sid. 376, VLA).

³⁶⁷ Annons i Stockholms Post-Tidningar 1763 (62). — Sthlm 1763 11/8, s. (4): »Den 7 Sept. nästk. blifwer på Wexiö Lands-Cancell. genom Auction försäldt Diö Järnbruk med underliggande Hemman och Lägenheter, belägne uti Kronohergs Län, Ålbo Härad och Stenbrohult Sockn 4 och en half mil ifrån Wexiö, bestående af en Masugn, en Stångjärns och en Knip-Hammare, hwilka drifwas af en Hufwudström, m. m. hwarom närmare underrättelse kan fås i K. Krigs-Collegio och Wadstena Krigsmanshus Contoir samt i Wexiö Lands-Cancellie.» Köpare var brukspatron Olof Bergquist och priset blev 42 100 rdr smt (Allbo dombok 1764, VLA; Växjö landskanslis prot. 1763 saknas). Bruket hade s. å. 20/6 värderats till 17 894 dlr 15 öre smt (Södra Bergmästardistr. arkiv, 65, sid. 373, VLA), medan värderingen 1749 2/10 (Do., 65, sid. 305) slutade på 12 590 dlr smt. Den ene av värderingsmännen 1749 var bruksinspektorn Fredrik Hedin, linnélärjungen Sven Anders Hedins far och farfars farfar till asienforskaren. I nämnda värderingsbelopp ingår icke underlydande lägenheter (jfr not 311).

³⁶⁸ Han blev ingalunda sysslolös. Från Stockholm utgav han 1765 en anonym tryckt skrift om inrättandet av en Finanskammare av Statskontoret och Riksens Ständers Bank: »Egna Opartiska Tankar ...», som efter rubriken försetts med påstämpling »Semper Vigilandum» och som slutar med den gamla väl-taligheten »Dixi et Salvavi Animam meam». 1767 är han och hans familj i Halmstad, där han med tiden blev en nitisk överinspektör för brännvinsbränningen och i skönskrift producerade många memorial om törstiga själers ofärd — andel i böterna var en födkrok. Linnélärjungen Lars Montin, »habil och lyckelig Practicus» men med ett uppförande så »insupportabelt och så otidigt, som ägde han inga mores» (borgmästaren Hans Unger t. P. J. Bergius 1771 6/5, KVAB), hörde till umgänget där och (s. å. 4/5) till familjens faddrar, liksom Jonas Dryanders släkt. I Halmstad reddes Nissers grav utanför S:t Nicolai kyrka.

³⁶⁹ C. von Linné, Svenska arbeten, utg. af E. Ährling, (1) 5 = 2 (1). — Sthlm 1880, s. 106; även tr. i

Vi vet inte om han vid det tillfället, om än aldrig så hastigt, erinrade sig Unéer, som i varje fall var en av dem, som »redan var gångne till sängs». Unéers sista öden är föga kända. Det utdragna processandet mellan honom och Flintstens änka och hennes tredje man domprosten Westring i Lund hade kommit till ett slut 1758.³³³ På hösten 1759³⁷⁰ trampade han åter Stockholms smutsiga och illaluktande gator, Bellmans Stockholm, med väderkvarnar på malmarna och segelskutor vid oordnade kajer och stränder, slammer från järnvåg och fiskhamn, gnissel från masternas block och gatornas långkärror, pudrade kråsprydda herrars och rika borgares preciösa hem nästan vägg i vägg med nöden och grändernas otaliga krogar. Det är okänt om han stannade längre tid eller bara gjorde korta besök. Man vet att han var där följande vår.³⁷¹ Han hade stor familj nu, elva barn hade han fått, och bara två hade dött i späda år.³⁷² Han bodde i Staden mellan broarna, möjligtvis hos något av barnen, och tycks ha räknat sig både till Storkyrkoförsamlingen och till S:t Gertruds tyska församling. När Nicolai och Tyskans klockor söndagen den 27 april 1760 kallade till gudstjänst, var Samuel Unéer inte längre bland dem, som strävade gatorna fram. Han hade enligt Nicolai kyrkbok avlidit den 24, enligt Tyska församlingens den 26 april.³⁷³ Den långa vintern det året var till ända, och från stränderna lossnade isarna.³⁷⁴ Ett slaganfall ändade hans liv och den långa mödan.

G. M. Hamilton, Nyårsbref af Linné till sina anhöriga i Stenbrohult. — Westmanl. Fornminnesfören. Årsskr. 1: 64–66. Westerås 1874, s. 66, och i Axel N. Lundström, En juldag hos Karl von Linné. — Hemvännen 4 (1): 2–3. Sthlm (jan.) 1878, s. 3.

³⁷⁰ Närvarande 1759 3/11 vid bouppt. efter kammarskrivaren i Statskontoret Carl Jonas Browall, som avlidit 4/10 och som var halvbror till hans fru. Johan Browallii Betänkande om vattuminskningen (1755) hörde till kvarlåtenskapen. Unéer hade skilts hädan, när kreditorerna året därpå 27/8 symboliskt nog sammanträdde på källaren Hoppet (Bouppt. i Sthlm 1759 (2), sid. 947, SSA; Stockholms Post-Tidningar 1760 (65). — Sthlm 1760 21/8, s. (4).

³⁷¹ Se not 373.

³⁷² Fem söner och sex döttrar (så vitt bekant), alla tidigare nämnda utom Anna Sophia (1734 14/5–begr. s. å. 30/6) och Samuel (1735–1773 22/4), sidenfabrikör i Sthlm. Se f. ö. personregistret.

³⁷³ S:t Nicolai F I a: 2, 1760 24/4, SSA: »Lieutenanten Hr Samuel Anders Uneer 60 år gl. af slag»; S:t Gertruds tyska förs. F I a: 1, sid. 33, SSA: »d 26 dito Leutnant Andreas Samuel Uneer 60 Jahr alt am Schlag». Uppgiften fr. Nicolai tr. i Stockholms Wekoblade 1760 (18), bil. — Sthlm 1760 3/5, s. (1). Jfr not 24.

³⁷⁴ C. G. Tessin, Åkerödaboken, 1760 25/4, KB: »Isarna börja låssa wid landet ...»

BILAGA: *Lars Robergs anteckningar från samtal med Zacharias Unaeus
troligen på förhösten 1732*

Avskrift, »Ex. Orig.», i Bergianska brevsamlingen, 20, sid. 28-30, KVAB.

Kommentar: se sid. 139.

Zaccharias Unaeus prestson ifrå Luleå fadren prost och pastor Johan Unaeus är cousin med den Unaeus som är pastor i Arnäs, des Söner 2. nyligen her promoverade. Denne Zacchr. Un. berättar at H. Linaeus för midsomarn kom til Luleå och skulle då op åt Lapmarken dijt han ock reste. lærer då hawa warit och besedt Skuleberget i Ångermanland som synes Siöwägen resande på en 18 mil wid klart wäder som en blå klippa.

op i Luleå lapmark äre och perlefiske i en elf och träsket heter Purkijauri *q[ua]si* fager träsket. musslorne tages hopetals op Augusti månad när däd begynner bli mörkt. de giöra sig stora flättar af Stokkar som detta Camargålwet mit uppå är et fyrkantigt håll aln i fyrkant, der hawa de stockell ell: ellblåss at lysa i bottn, ty då se de dem. Musslorne stå just ända op, wassa el. smaländan står op, äre tätt i hoop, de tagas op en och een i sänder, med tång famn lang, ty djupare är däd ikke. somlige tänger äre af jern gjorde somlige af trä. Om dagen när lungt wäder är tagas också musslorne op, när ded blås, synes de intet wäl. de öppnas alt efter som de tagas op, een och een i sänder, de leeta grant efter at finna perlan, de hawa på sig af renkalwar barkad Skin, lijksom polska natträckkar, öppnar alså musslan öwer knänen på sig, öppnar dem med händerne. finnes perla legger han dem i sin lilla ask, han kastar ei eller bort de bruna perlorne dem stöta de och gifwa barnen in. tör få taga hela långa stunden och få ingen perla. stundom är masken förgången och i skalet allenast et ruttit grummel. stundom äre musslorne heel öppna, och ewen då ingenting in-uti. Uti en wijk hos oss prestwijken finnes i nootwarpen ofta musslor men alla öppna och tomma.

i sama sjö finnes en hooper ohyror af alleh^{da} slag, som och fästa sig på Sijk, abbor, gjedda och äta op fisken, see ut som eglar och hänga på fisken. desse förmeenes och äta op musslorne när de sig öppna. de hafwa och för detta kasta tom skalen tilbakas i Siön, som nu ligga på bätten. elliest stå de oprätte och när ena schichtet aftaget är, töör et nytt schicht med musslor stå där inunder i leera eller lösa botten. wid et wårt träsk Mokke-träsket kallad hörer under Unbyn, finnes röör röda som röda horndosorne, causa latente, solo fabuloso.

Jag såg en gång wid en Strand hos oss i prestwijken wid kiöpmanhälla, huru utur jorden gäste tågeligen op een materie utseende som smelt bly, när man toog på den gaf den sig undan som en tjära, det fölgde op med fingren som en seeg kaka. wi lade en hooper op uti et hööskarl, der kom intet til, doch giäste däd så at ded flööt öwer, hemma giäste ded alt än. ded tärkade in som en leera. men utom detta stellet war watnet blackt wordet häraf som en mjölk. detta tyget luchtade just som när man rensar en bössa. eliest är och op i fiällen en elf, löper byn tjomelis förbij, der alt watnet witnar. fiskarne der finnes hafwa et hårdt kjøtt. Lapsijk, gieddor, träsklaxar som äre plattare emot de andre, rödingar finnes där också.

op i Lapmarken är et bärg $1\frac{1}{2}$ mijl utan för hyttan, Siön heter Laggat, berget synes rött owan på, stenarne neder wijd smaka efter Alun starkt, er och tunna alune flaggor.

Tör hända Lappen färgar där med sina röda semskar, och blandar detta med Alderbarken.

ifrån os op til hyttan är en 36 mijlar, orten heter Quikjoki, hawa de för detta bekomet noog Silfwer. Quikjoki finnes ei på Burei Charta.

Linæus råkade iag också i Torne då sade han sig warit öwer Norska isjen wi kalla, och neder i Norrige. Öwerst op på Norska isjen el. fiällryggen, kan man see Wester hafwet.

wid ule älf på åtskillige ställen finnes på stranden och siöbotten en swart Sand, wi bruka den til strösand, när man drar med magneten öwer så låddar något wijd af ded swarta, ded som witt är ligger qwar.

i Lule Skärgård på ett stelle som kallas Harsöns Skatan, Skata är en steen udd som witter åt Sjön, Skall en Herre fordom bodt där. detta Harsö står ei eller på Burei charta, bör ligga wid Långön half an miil derifrån. der finnes noog et slagz små buskar, bark som rönnar, smala löf som tallnålar illgröna, temlig tjukt, der sutto wijnbär på wid lars mess tijden, rännade, och noog stoore, men smakade bittre, satt en swijdande smaak qwar i halsen par timmar. eliest finnes där tranbär, och hallon dem wi kalla brambär, och åkerbär, och smultron, doch om wåren desse 2. senare.

Wid Mokke träsket der de röda rörerne finnes, äre buskar som hägg men bären smaka illa at man kräkes der efter. På kyrkegården i Kimi hawa wi pläkkad Swarta wijnbär.

Zacharias Unæus Westrobotniensis.

Kommentar till bilagan: Zacharias Unæus: se not 211. — Johan Unæus: se not 210. — Dennes kusin: prosten och kh i Gudmundrå Jacob Jacobi Unæus (1669–1741). — Dennes två söner: Jacob Unæus (se not 36), lektor i grekiska v. Härnösands gymnasium, fil. mag. i Uppsala 1731, och Olof Unæus (1704–1770), prost o. kh i Torsåker, fil. mag. i Uppsala 1731 (diss. 24/3 m. ded. t. Johannes Olai Unæus). — Linné i Luleå: se s. 112. — Skuleberget: Skuluberget, se Linnés Iter Lapponicum (se not 212), s. 24–25, och bild i Sernander, a. a. (se not 17), s. 55 (bilden anges där vara från senvintern 1917; se dock G. Andersson & S. Birger, Den norrländska florans geografiska fördelning och invandringshistoria. — Norrl. Handbibl. V. Uppsala & Stockholm 1912, s. 231, fig. 35, och Jorden Runt 1921, s. 131). — Pärlfisket i Purkijaure: jfr Linnés Iter Lapponicum, s. 170–172; Unæi skildring kompletterar Linnés på många punkter (se även not 225). — Prestwijken: Prästviken vid Köpmanhälla (Köpmanholm, vid Luleå). — Unbyn: vid Lule älv i Överluleå sn. — Röör: stensamlingar. — Röda horndosorne: möjl. prydnadsföremål hemma hos Roberg (jfr ovan: »detta Camargälwet») — Tågeligen: långsamt, småningom. — Tjomelis: Tjåmotis, 36 km Ö om Kvikkjokk. — En elf der alt watnet witnar: Blackälven; i Iter Lapponicum, s. 165, nämner Linné blackvattnet vid »Kiomitis» men intet om fiskarna. — Hyttan: silverhyttan i Kvikkjokk. — Laggat: Saggat. — Burei Charta: And. Bureus, Orbis Arctoi nova et accurata delineatio (1626, omtr.: Medd. fr. Lunds Univ. Geogr. Inst. Avh. III. 1936). — Alder: gråal, *Alnus incana* L. — Norska isen: Flatkölen, »ijsbärgen» i Iter Lapponicum, s. 135. — Torne[å]: Linné var där 3–9 aug. 1732 och nämner inte Unæus. — Ule älv: Linné nämner ingenting om sanden från Ule älv men väl från Lule älv (27/6: »Wid strandarne . . . en swart sand, som hölt järn»). — Harsön: Hertsön. — Harsöns Skatan: Getholmsskatan? — Et slagz små buskar: *Daphne mezereum* L., tibast, källarhals (varvid förutsattes, att orden »som tallnålar» hänför sig till färgen). — Kimi: Linné besökte kyrkoherden Eric Frosterus i Kimi på lapplandsresan men nämner inte vinbären.

Bergius har sist antecknat: »NB. antecknadt af L. Roberg, efter Unæi berättelse.» En mycket schematisk och föga upplysande teckning av ett tibastblad har här utelämnats.

PERSONREGISTER

Författare till skrifter publicerade efter 1768, skildringens slutpunkt, har ej förtecknats.

- Acrel, O., adl. af Acrel 128
 Adlerbrant, sl. 130
 Adlerheim, P. 119
 Afzelius, A. 134-135
 Arfwedson, A. 127
 » , J. 127
 Arrhenius, sl. 87
 » , S. 87
 Bagge af Berga, sl. 91
 Bellman, C. M. 123, 135-137
 Bengta N. N. 132
 Benzel, E., adl. Benzelstierna 106, 120, 136
 [Bergenstråle, G.] 98
 Berghman, Ebba Maria, se Flintsten
 » , Gustaf 115, 124-125
 » , Hans Fredric 124
 » , Maria, f. Branting 124
 Bergius, B. 138-139
 » , P. J. 136
 Bergquist, O. 136
 » , P. 133
 Bergström, M. M., se Kempf
 Betke, sl. 101
 » , A., f. Land(h)olt 101
 » , A. M., se Dreffling
 » , B. E., f. Browall, se Unéer
 » , D. d. ä. 101
 » , D. d. y. 101
 Bex, sl. 86
 Bexell, I. 110
 Biberg, C., f. Unæus 85
 » , I. 85
 Billow, A. M., se Browallius
 Billowius, J. 103
 Björk, J. 86, 91
 Björkman, A. 102
 Blackwell, A. 85
 Boije, E. 110
 Bonde, C. 135
 Brandberg, B. C., f. Nisser 130, 134
 Brandberg, J. E. 130
 Brander, E. J., f. Unéer 134
 » , E., se Sköldebrand
 » , O. 134
 Branting, C. A. 127, 130
 » , C. E., f. Pählman 130
 » , E., f. Linnæus 77, 111, 126-127, 130
 » , Hj. 130
 » , M., se Berghman
 Brenner, S. E. 102
 Brita Börjesdotter 82
 Broderonius, C. [g. Linnæus] 77, 90-93, 108, 112, 115
 » , P. 90
 » , S. 90, 136
 Browall, B. E., se Unéer
 » , C. J. 137
 » , W. 101
 Browallius, A. M., f. Billow 80, 103
 » , C. M., f. Lysing 101, 103
 » , J. 80, 102, 116, 137
 » , P. 101-103
 Bureus, A. 138-139
 Burman, J. 117
 Börje N. N. 82
 Börjesdotter, Brita, se Brita
 Cahman, H. H. 109
 Cavallius, O. 90, 111
 » , S. 111
 Celsius, A. 106
 Clifford, G. 117
 Colliander, E. 106
 » , J. 99
 Collin, J. 77, 126-127, 130
 » , S. J., f. Linnæus 77, 92, 94, 127
 Cook, J. 85
 Daniel Jonsson 130
 Daniel Petri, se Lönebergius
 Decreaux, L. 116

- Donatus, Christian 88
 Drake, sl. 91
 » , A., adl. von Drake 80, 85, 114
 » , A. H:dr 80, 85, 112-114
 » , H. 114
 » , K. 82, 87
 » , S. 97
 Dreffling, A. M., f. Betke 103
 » , D. 102-103
 » , M., f. Flint 103
 Dryander, J. 136
 Ebbeltoft, H. C., f. Hielm 111
 » , J. P. 111
 Ekeblad, C. 123
 Ekström, G. 135
 » , M. 135
 [Elisabet Petrovna] 133
 Faggot, J. 85
 Fahlén, A., f. Harweck 124, 128, 132
 » , E. 127-129
 » , O. 120, 124-125, 127-128, 132
 Falck, B. E., f. Unéer, se Hielm
 » , J. A. 120
 Falkenberg, M. v. 99
 Falkengrün, G. A. 130-132
 Fischer, J. 105
 Flint, sl. 97, [109]
 » , H., se Flintsten
 » , Lars 97
 » , [Lars d.y.] 97
 » , M., se Dreffling
 » , N., se Flintsten
 Flinthensteen, se Flintsten
 Flintsten, sl. 97, 109-110, 123
 » , E. M., f. Berghman, g. 1:0
 Rosenbielke o. 3:0 Westring
 78, 110, 115-116, 137
 » , A., f. Wirænius o. g. 1:0 Siggo-
 nius 80, 82-83, 86, 88-90 (89:
 fig. 4), 93-97, 103, 108-109
 116-117
 » , H. 78, 88-90 (89: fig. 3), 92-98,
 103-104, 108-111, 115-116
 » , L. 98
 » , N. 88, 90, 97-98
 » , S. J. 89 (fig. 5)
 Flygare, J. 131
 Fredrik I 100-101
 Friboeck, L. 105
 Friborg, N. 122, 129
 Frosterus, E. 139
 Gahn, H. J. 119
 Gasslander, D. 97
 Gistrenius, A. C. 111
 » , Cecilia, se Hielm
 » , J. [A.?] C. 111
 Gjörwell, C. C. 88
 Grip, A. 82, 88
 » , C. 82, 88
 » , I. 82
 Gyllenborg, H. 123
 Gylta, sl. 91
 Hallenberg, J. 78, 112, 118
 Haller, A. 78
 Hallman, J. G. 102
 Hamnel[1], P. 93, 94
 Hans Hansson (Unæus) 82, 83
 » Zachrisson (Unæus) 83
 Hansson, H., se Hans
 » , J., se Jacob
 Harweck, A., se Fahlén
 » , D., se Nisser
 Hauswolff, C. F. von 103
 Hasselquist, sl. 106
 Hedberg, P. 98
 Hedin, F. 136
 » , S. A. 78, 135, 136
 » , [S. A. d. y.] 135
 Hielm, B. E., f. Unéer o. g. 2:0 Falck 111,
 120-121, 124
 » , C., f. Gistrenius 78, 110-111
 » , E. 78, 110-111, 122
 » , H. C., se Ebbeltoft
 » , I. [g. Siggonius] 111
 » , J. G. 130
 » , P. 111, 120-121, 134
 » , P. J. 111, 122
 » , S. A. 124
 Hjerpe, J. 118-120
 » , S. 103-104, 107, 115-119
 Hofverberg, J. 106
 Human, E. 87
 Håkansdotter, M., se Margareta
 Hård af Segerstad, sl. 91
 Hårleman, C. 78, 122
 Höpken, A. J. v. 123
 Höök, A. M., f. Linnæus 77, 92-93, 110,
 127, 135
 » , G. 78-79, 92-93, 110, 126-127, 135
 » , S. N. 135

- Ingeborg i Mjårhult 125
 Jacob Hansson (Unæus) 83, 85
 Johan Michelsson 86
 Jon Jonsson 132
 Jonsson, D., se Daniel
 » , J., se Jon
 » , M., se Magnus
 Jävert, C. 135
 » , K., f. Raser 135
 » , M. E. 135
 Karl XI 85, 88
 Karl XII 99, 100, 102, 129
 Kempf, E. 132, 135
 » , M. M., f. Bergström 135
 » , S. J. 135
 Kraak, H. 124
 Krabbe, sl. 91
 Krüger, S. G. 123
 Kyronius, N. 123
 Lagerqvist, A., f. Berggren 135
 » , H. 130
 » , M. 130, 135
 Land(h)olt, A., se Betke
 Lang, N. 87
 Lars Olofsson 82
 » Siggeson, se Siggonius, L. d. ä.
 » Siggonius, » »
 Larsson, M., se Måns
 » , S., se Sigge
 Leijonadler, C. 118
 Lemoine, G. 103, 108
 Leo, J. 119
 Lieven, H. H. v. 100
 Lillienberg, J. G. 80, 102-103
 Lindblom, J. 135
 Lindelius, J. 96
 Lindewall, P. 83, 86
 Ling P. H. 88
 Linnæus, A. H., f. Osander 130-131, 134
 » , A. M., se Höök
 » , C., se Linné
 » , C., se Broderonius
 » , D. 112
 » , E., se Branting
 » , M. E., se Wetterström
 » , N. 77, 80, 90-93, 98-99, 108,
 112, 122, 127, 131-135
 » , S. 77-78, 95, 112, 114, 118, 121,
 124, 127, 130
 Linnæus, S. M. 130
 » , S. J., se Collin
 » , U. S. 135
 Linné, C. v., d. ä. passim
 » , C. v., d. y. 135
 Linnerius, J. 117
 Lysing, C. M., se Browallius
 Lönebergius, D. 82, 88
 Löwenhielm, C. G. 121, 123
 Magnus Danielsson 130
 Maister, W. 117-118
 Malmberg, A. M., f. Unæus 87
 » , G. 87
 Marcks von Württemberg, sl. 86
 Margareta Håkansdotter [g. Grip] 82
 Meister, se Maister
 Michelsson, J., se Johan
 Modeer, A. 96
 Montin, L. 136
 Moræus, J. d. ä. 114
 » , J. d. y. 114, 119
 Måns Larsson 105
 Månsson, T., se Tuve
 Neander, A. 77
 Nils N. N. (Flint) 97
 Nisser, B. C., se Brandberg
 » , C. 90, 127-130 (128: fig. 12) 132-
 136
 » , D. d. ä. 127, 129
 » , D. d. y. 127-128
 » , D. C:son 135
 » , D., f. Harweck 128
 » , E.M., f. Unéer 90, 130, 132, 135
 » , H. N. 129
 » , H. S., f. Östman 128
 » , S. C:son 92, 132, 134-135
 Norrmannus, L. 86
 Nyman, J. 86
 » , C., se Svan
 » , C. M., se Unéer
 Olofsson, L., se Lars
 Osander, A. H., se Linnæus
 » , O. 130-132
 Oxenstierna, A. 86
 » , J. G. 134
 Per N. N. (Lönebergius, Wirænius) 82
 Peter I 99
 Psilander, P. v. 136
 Pählman, C. E., se Branting
 Raser, K., se Jävert

- Reuterhusius, E. 98
 Riben, C. 121, 123
 Roberg, L. 112, 114, 129, 138-139
 Rogberg, S. 104, 121
 Ro(h)man, A. 76, 126
 Rosenbielke, sl. 91
 » , E. M., se Berghman
 » , G. 115-116
 Rosenstein, N. v. 135
 Rubenius, A. 92
 Rudbeck, O. d. y. 102, 113
 Rudebeck, Paul 124
 » , Petter 124
 » , T. 104, 124-125
 Rönnow, M. 102
 Sandelius, E. 98
 Scharin, von, sl. 86
 Schiller, A. 82-83
 » , J. 82
 Schneider, B. G. 109
 Schützer, S. 128
 Sigge Larsson 82, 87
 Siggonius, A., se Wirænius
 » , I. 109
 » , L. d. ä. 82-83, 87-90, 93
 » , L. d. y. 111
 » , M. [g. Unæus] 82-83, 86-87,
 90-91
 Silfverskiöld, P. 121
 Skog, E. 96
 Skytte, C. H. 83
 Sköldebrand, E. 134
 Sohlberg, C. 77
 » , E. 77
 Solander, C. 84-85, 112
 » , D. [d. ä.] 84
 » , D. C:son 84-85, 114
 Spegel, P. 90-91
 Spole, A. 112
 Stenbock, äldre ätten 91
 » , M. 99
 Steuchius, E. 86
 » , M. 85-86
 Stierna, sl. 91
 Stobaeus, K. 111
 Store, sl. 91
 Stråle af Ekna; sl. 91
 » , M. 86, 91
 Ståhle, A. 120
 » , H. 120
 Stålhammar, J. 97
 Svab, A. 75, 105-106, 118
 Svan, C. [g. Nyman] 86
 Swedberg, J. 98
 Swedenborg, E. 104, 116
 Tessin, C. G. 135, 137
 » , N. 100-101
 Thomaëus, P. 91
 Tidström, A. 122
 Tiliander, S. 92
 Torrén, J. B., f. Unæus 87
 » , N. 87
 Tschammer, J. H. v. 110-111, 117-118
 Tuve Månsson (Hasselquist) 106
 Törnquist, D. C. 78
 » , J. 77, 116
 Ulv, sl. 91
 Unæus, sl. 83, 85, 114
 » , A. M., se Malmberg
 » , C., se Biberg
 » , C. M., f. Nyman, se Unéer
 » , E. 87
 » , H. 85
 » , Jacob [d. ä.] 138-139
 » , Jacob [d. y.] 85, 138-139
 » , Johannes 80, 83-86 (84: fig. 2),
 112-113, 138-139
 » , Jonas 87, 120
 » , J. B., se Torrén
 » , K., se Biberg, C.
 » , K. M., se Unéer, C. M.
 » , Olaus Johannis 82-83, 90
 » , Olaus Olai d. ä. 81-87, 90-92, 103
 » , » » d. y. 86, 105, 109, 117
 » , Olof Jacobsson 138-139
 » , » Johansson 84
 » , Zacharias 85, 112, 114, 138-139
 Unéer, Anna Sophia 137
 » , Beata Elisabet, se Hielm
 » , Brita Emerentia, f. Browall o. g.
 110 Betke 80, 82, 101-102, 110-
 111, 116, 120, 122, 124, 130, 134
 » , Catharina Maria, f. Nyman 80-81
 86, 91-92, 109
 » , Christina Margareta 124, 134
 » , Emerentia Juliana, se Brander
 » , Eva Maria, se Nisser
 » , Johan Wilhelm 130
 » , Johanna Catharina 111

- Unéér, Katarina Maria, se Unéér, Catharina Maria
 » , Kristina Margareta, se Unéér, Christina Margareta
 » , Nils Henric 110, 127
 » , Olof Christian 88, 124
 » , Peter Adam 110
 » , Samuel Anders passim
 » , Samuel [d. y.] 137
 Unér, sl. 81
 Unger, H. 136
 Unnerus (Unnéerus), sl. 81
 Vahl, M. 96
 Vesslo, J. A. 133
 Vinstorpaätten 91
 Wehmann, A. F. 114
 Wesslo, se Vesslo
 Westring, A. 78, 95, 115-116, 137
 Westring, E. M., se Berghman
 Wetterström, A. 134
 » , M. E., f. Linnæus 134
 Wijkström, A. 134
 Wimmermark, P. 134
 Wirænius, sl. 90
 » , Alexander 90
 » , Anna, se Flintsten
 » , C. 91
 » , E. 91
 » , S. 86, 88, 90-91, 136
 Zacharias Hansson (Unæus) 83
 Zachrisson, H., se Hans
 Zielfelt, H. 120
 » , J. 120
 Ödmann, S. 97, 131
 Östman, H. S., se Nisser

SUMMARY OF CONTENTS

During the past year the Society has lost one of its oldest members, Professor Emeritus NILS SVEDELIUS, who died on August 2nd, 1960, a few days before his 87th birthday. At the meeting held on November 23rd the President, Professor VON HOFSTEN, opened the proceedings with the tribute which is published in the present volume.

Professor SVEDELIUS was an eminent botanist, internationally known for his studies on the Algae, both Nordic and tropical. Still at the great age of 82 he published studies in his special branch.

A member of the Society from its beginning in 1917, he supervised the restoration of LINNÆUS's Botanic Garden and acted as its curator from 1920 to 1930, when he resigned this post on taking over the curatorship of the Botanic Garden of the University. A member of the Council of the Society for 38 years, 1920 to 1958, he acted as its treasurer for 24 years. The Society rewarded Professor SVEDELIUS's excellent services by electing him one of its honorary members.

On the following pages is reproduced a speech entitled *The good and evil days. Linnæus on youth and old days*, which the President addressed to the members at the Spring meeting on May 22nd.

Next comes a paper by TELEMAK FREDBÄRJ, M.D. entitled *Carl H. Wänman, a misjudged disciple of Linnæus*. Until now Wänman has been notorious because of the curious circumstances in which he obtained his M.D. degree. Born in 1733 he matriculated at Uppsala in 1758, where in the following year he defended "*pro exercitio*" Linnæus's dissertation *Flora Capensis*. After further studies and some practice in medicine he was appointed—thanks to his personal connections with leading members of the board of directors of the Swedish East India Company—to go to China as a surgeon on one of its ships. Before sailing, he took the *examen practicum* in medicine, but Linnæus found his knowledge rather poor. He was given a pass, with the reservation that he must not take the doctor's degree. Nevertheless, on his return from Canton, in 1768, he applied to the University Chancellor, who was at this time the Crown Prince (later King Gustav III), to get the degree without having published a dissertation "*pro gradu*" on the plea that he was to sail again immediately. His petition was rejected, and he was therefore obliged to write a dissertation in great haste. It was entitled *De morbis nautarum Indiae*, and contained only 2½ pages, certainly the poorest ever published under Linnæus. On November 5th, 1768 the public disputation took place. Wänman was rejected because of his miserable Latin and his poor defence. But still he did not give in. He appealed again to the Crown Prince, and the Faculty, i.e. LINNÆUS, was enjoined to reconsider its decision, with the result that WÄNMAN got his degree, with the reservation that he must not be present at the public ceremony "in order to avoid a scandal". One wonders what per-

suaded the Crown Prince to favour him. Perhaps he had ingratiated himself by gifts to Queen Louisa Ulrica's natural history museum.

Through his studies in the archives of the Collegium Medicum, Dr. FREDBÄRJ has been able to show, however, that WÄNMAN later became a very conscientious and efficient physician. From 1775 to his death in 1797 he lived in Finland, where he served as county medical officer, first at Helsingfors and later at Åbo. His biography gives a living picture of the difficulties a physician had to fight against in a country sparsely populated, ravaged by famine and epidemics, and with inadequate sanitary establishments.

Curant expectando. Linnæus and the Stahlians is the title of a paper by Miss INGRID ODELSTIERNA, Ph.D. The conferment of degrees was usually announced to the public by means of a printed invitation issued by the professor who acted as conferrer. Eight such "programmes" by LINNÆUS are known. They often treat of some current question in medicine. Sometimes allusions are met with, which to us are more or less obscure, but to his contemporaries were quite intelligible. In the invitation to the public ceremony of June 18th, 1758 Linnæus breaks out into declamations against the encroachments upon the rights of the medical profession by "jesters, barbers and old women" (*histrion, rator, anus*), and against "*semidocti*". This last word seems to mean such disciples as deserted the university without having completed their medical studies, but were nevertheless allowed to practise by the Collegium Medicum. Then he goes on to speak of people who "cure by expectation", prescribe only inefficient drugs and are against "heroic medicine" (*heroicorum osores medicamentorum*). These words seem to be a blow directed against the followers of the German physician GEORG ERNST STAHL (d. 1734). One of them was the Swede JONAS BÖCKMAN, professor at the University of Greifswald in the then Swedish part of Pomerania, whose principles led him to attack other Swedish physicians, among them Linnæus's intimate friend ABRAHAM BÄCK, president of the Collegium Medicum.

In lecture notes Linnæus characterizes the Stahlians with words such as "very bad materia medica, afraid of poisons, [use] no opium, china". In his autobiography he boasts of being the first "who said that all effective drugs are poison, which physicians ought not to condemn, but use as surgeons their knives, with caution". In many of his academic dissertations he also criticizes the Stahlians for using ineffective medicines.

Johan Alströmer and Daniel Solander—two disciples of Linnæus in London 1777-78 is the title of a paper by Dr. STIG RYDÉN. Among the many disciples of Linnæus were the three brothers Alströmer, sons of JONAS ALSTRÖMER, industrialist and one of the founders of the Swedish Academy of Sciences. Of them, CLAS, visited England during his extensive travels in the 1760s, and made many friends there. His youngest brother JOHAN came to London in 1777, and was received there with great kindness by DANIEL SOLANDER, a former fellow-student from Uppsala, and by Sir JOSEPH BANKS. From the many letters Johan wrote to his brothers Dr. RYDÉN gives much interesting information. His chief aim was to study manufacturing and agriculture. He established contact with MATTHEW BOULTON about steam-engines and tried to find out new methods of melting metals, etc. His task was to some extent that of an industrial spy.

The Alströmers had invested heavy capital (300,000 riksdalers) in North American commerce—which was lost with the peace—and this explains Johan's keen interest in the rumours circulating about the war against the rebellious colonies. His reports seem to have been of use to the Swedish government.

But he was anxious also to enrich the family's natural history collection at Alingsås. He met botanists and gardeners such as AITON and LEE, collectors such as the DUCHESS of PORTLAND, and BANKS and SOLANDER, his principal donors of plants, shells, etc.

The friendship between the two Alströmers and BANKS and SOLANDER was continued by letters and gifts after Johan's return to Sweden. SOLANDER's death in 1782 was a heavy blow to them all, and in 1784 the two brothers struck a medal to his memory, which was at the same time a tribute to Sir Joseph, their common friend and patron.

Under the title *A bed-curtain from the younger Linnæus's home*, Mrs. INGEGERD HENSCHEN, Ph.D. describes a fabric, now in the possession of a descendant of LINNÆUS, which she identified with a similar one on view at an exhibition arranged in 1960 by the Victoria and Albert Museum (Figs. 1 and 2). As the commercial import of such goods was forbidden in Sweden at the time, it is most probable that the younger Linnæus brought the piece with him on returning to Sweden in 1783.

From Linnæus's youth and his native place is the title of a lengthy paper by Professor OLOF H. SELLING. The author points out that it is valuable for the knowledge of Linnæus to study his *milieu*, the personal surroundings in which he lived both as a boy and an adult. In this paper we meet many personalities in the part of Småland, where Stenbrohult, his native place, is situated, mostly belonging to the clerical families in the vicinity. The essay centres on a certain S. A. UNÉER, who, though his father was a clergyman, became an industrialist and owner of two iron-works in those parts. He belonged to a widely dispersed family from northern Sweden, from where his father came to Skåne in southernmost Sweden, the former Danish province, where the government placed clergymen from other parts of Sweden in order to make the population Swedish. After the death of his parents, UNÉER lived in the house of Dean HAQUIN FLINTSTEN, who had married his grandmother, and who was a close friend and neighbour of LINNÆUS's parents. UNÉER, who was some years older than LINNÆUS, first entered Charles XII's army, but afterwards started the iron-works at Ry, south of Stenbrohult, where LINNÆUS visited him when going abroad in 1735. He became one of the most prominent persons of the district.

One of UNÉER's uncles was JOHANNES OLAI UNÆUS, dean and vicar in Luleå, whom LINNÆUS visited during his travels in Lapland in 1732.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGELÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1959

Sällskapet vårsammankomst ägde rum söndagen den 24 maj å Hammarby med efterföljande middag i Linnéorangeriet i Uppsala. Sammankomsten inleddes av ordföranden med några minnesord över Sällskapets vice ordförande, förre överbibliotekarien doktor ANDERS GRAPE, som avlidit knappt en månad före sammankomsten. (Dessa äro tryckta i föregående årgång.) Föredrag hölls av biträdande sekreteraren, fil. kand. CARL-OTTO VON SYDOW över ämnet: »Föregångare till Linné som lapp-landsskildrare».

Höstsammankomsten ägde rum torsdagen den 29 oktober å Svenska Läkarsällskapets mindre sal i Stockholm. Sedan revisionsberättelsen för 1958 års förvaltning föredragits och ansvarsbefrielse beviljats, företogs de stadgeenliga valen. Därvid omvaldes till ordförande för 1960 professor emeritus NILS VON HOFSTEN och nyvaldes till vice ordförande för samma tid överläkare BIRGER STRANDELL. Till styrelsemedlemmar för åren 1960-62 omvaldes f. d. förste bibliotekarien JONAS L:SON SAMZELIUS samt nyvaldes professor OLOF H. SELLING och f. d. lektor ERIK ALMQUIST. Till suppleant omvaldes förste museiintendent YNGVE LÖWEGREN. Till suppleant för åren 1960-1961 nyvaldes redaktören GUSTAF NÄSSTRÖM. Till revisorer omvaldes advokat DANIEL TROËNG och redaktör SIGURD LINDMAN med docent ROLF SANTESSON och f. d. provinsialläkare ERNST NORLING som suppleanter.

Föredrag hölls av förste museiintendenten YNGVE LÖWEGREN över ämnet: »Linné och de kungliga naturaliesamlingarna på Drottningholm och Ulriksdal». (Tryckt i föregående årgång.) Efter föredraget begåvo sig de närvarande med abonnerad buss till Drottningholm, där på nådigt tillstånd Lovisa Ulrikas naturaliekabinett i sitt nyrestaureerade skick och med de inventarier och samlingar, som tillfälligt ditförts i anledning av sommarens internationella museimannamöte, besågs under ledning av överintendenten ÅKE SETTERWALL. Supé intogs därefter å Drottningholms värds-hus.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1959

Vinst- och förlusträkning den 31 december 1959

Inkomster:

Årsavgifter	11 421:—
Statsbidrag till årsskriften	4 000:—
Anslag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	3 500:—
Uppsala stads anslag	6 000:—
Uppsala universitets anslag	9 000:—
Räntor och utdelningar efter avsättning till fonderna	16 320: 61
Försålda publikationer	3 035: 39
Museet: entréavgifter, vykort m. m.	1 167: 10
Vinst vid försäljning o. inköp av aktier och obligationer	3 673: 90
Vinst vid försäljning av Linnémedaljer m. m.	68: 31
Utgifter utöver inkomsterna	7 218: 35
S:a kronor	65 404: 66

Utgifter:

Linnéträdgården	40 983: 13
Linnémuseet	2 350: 83
Årsskriften	9 508: 09
Avlöningar	2 900: —
Publikationer	4 188: 45
Omkostnader	5 106: 80
Avsättning till fonderna	367: 36
S:a kronor	65 404: 66

Insamling till förvärv av Linnéföremål

Inkomster:

Behållning från 1958	30:—
Anslag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	3 000:—
S:a kronor	3 030:—

Utgifter:

Avskrivning å samlingarnas konto (interim)	3 000:—
Balanseras till 1960	30:—
S:a kronor	3 030:—

Ingående balanskonto den 1 jan. 1959

Fasta fonden	30 214: 77	Samlingarnas konto . . .	1: —
Dispositionsfonden	22 829: 46	Samlingarnas konto	
Museifonden	2 015: 79	(interim)	9 000: —
Linnéfonden	116 687: 09	Reversfordringars konto .	10 000: —
Viktor N. Baumbachs fond	12 378: 64	Obligationer och förlags-	
Basil H. Soulsbys fond . .	1 375: 21	bevis	13 197: 50
Wenner-Grenska Samfun-		Aktiers konto	178 000: —
dets donation	4 863: 57	Kapitalräknings konto . .	542: 42
Pensionsfonden	12 500: —	Sparkasse- och sparbanks-	
Växthusbyggn. reparations-		konton	2 074: 44
fond	5 241: 96	Checkräkning	1 884: 33
Publikationers konto . . .	500: —	Postgiro	1 340: 73
Insamlingens konto . . .	30: —	Kassakonto	1 523: 65
Reservfonden	8 414: 21	Uppsala Advokatbyrås konto	186: 63
Linnémedalj- och Linné-			
skedskonto	700: —		
Kronor	217 750: 70	Kronor	217 750: 70

Utgående balanskonto den 31 dec. 1959

Samlingarnas konto . . .	1: —	Fasta fonden	30 514: 77
Samlingarnas konto		Dispositionsfonden	22 829: 46
(interim)	6 000: —	Museifonden	2 015: 79
Reversfordringars konto .	10 000: —	Linnéfonden	116 978: 81
Aktiers konto	184 000: —	Viktor N. Baumbachs fond	12 440: 53
Kapitalräkning	564: 32	Basil H. Soulsbys fond . .	1 388: 96
Sparkasse- och sparbanks-		Wenner-Grenska Samfun-	
konton	2 159: 15	dets donation	4 863: 57
Checkräknings konto . . .	4 889: 61	Pensionsfonden	12 500: —
Postgiro	236: 23	Växthusbyggn. reparations-	
Kassakonto	377: 65	fond	5 241: 96
Uppsala Advokatbyrås konto	1 353: 05	Insamlingens konto . . .	30: —
Linnémedalj- och Linné-		Reservfonden	1 195: 86
skedskonto	100: —		
Almqvist & Wiksells konto	318: 70		
Kronor	209 999: 71	Kronor	209 999: 71

SKATTMÄSTARENS KOMMENTAR TILL 1959 ÅRS BOKSLUT

I min kommentar till 1957 års bokslut meddelade jag, att de under några år i följd stigande kostnaderna, främst för Linnéträdgårdens skötsel, och därav följande årliga underskott å verksamheten föranledde en framställning samma år till universitetet och Uppsala stad om en höjning av varderas anslag till kostnaderna för trädgården från 6 000 kronor, vilket understöd utgick fr. o. m. 1954, till 12 000 kronor.

I framställningen åberopades, att kostnaderna för trädgården från år 1953 till år 1957 stigit från ca 18 000 till ca 36 000 kronor, dvs. i det närmaste fördubblats. Då sällskapet år 1954 lyckades beveka de bägge bidragsgivarna att medgiva sagda bidrag med 6 000 kronor vardera, skedde detta säkerligen på grund av det av sällskapet anförda motivet för framställningen, nämligen att det syntes rimligt, att kostnaderna delades lika mellan universitetet, staden och sällskapet.

Nämnda framställning år 1957 om en anslagshöjning medförde icke något resultat för 1958 års verksamhet. För år 1959 har universitetet däremot medgivit en ökning av sitt anslag med 3 000 kronor till 9 000 kronor och för år 1960 med ytterligare 3 000 kronor till 12 000 kronor. Förstnämnda ökning har upptagits i universitetets stat, varemot den senare t. v. utgår från dess reservfond. Vad staden beträffar, har sällskapets framställning icke rönt beaktande för år 1959. Däremot har en ökning skett med 3 000 kronor för år 1960, och det finns anledning att hoppas, att staden för år 1961 kommer att sträcka sig lika långt som universitetet redan gjort, dvs. medgiva ett anslag å 12 000 kronor. En ljusning i sällskapets ekonomiska läge skulle härmed kunna förutses, såvida icke en ny våg av levnadskostnadsstegring inträder.

Vad beträffar 1959 års verksamhet, som närmast är föremål för föreliggande kommentar, så blev även denna, såsom man kunde vänta, förlustbringande. Förlusten blev 7 218 kronor eller obetydligt mindre än 1958 års förlust, vilken utgjorde 7 345 kronor. Att en reducering av förlusten med åtminstone det belopp, 3 000 kronor, varmed universitetet, som ovan nämnts, ökade sitt bidrag för året, icke kunde åstadkommas, beror främst på att kostnaderna för trädgården, trots vissa besparingsåtgärder, ytterligare stego, nämligen från 38 777 kronor 1958 till 40 983 kronor 1959. Denna ökning beror helt på de extra kostnader för trädgårdens bevattnings under året, vilka föranleddes av sommarens svåra torka.

Kgl. Patriotiska Sällskapet har under år 1959 liksom under de två närmast föregående åren beviljat vårt sällskap ett anslag å 3 500 kronor. Härutöver har Patriotiska Sällskapet, såsom framgår av räkenskaperna, haft godheten att under år 1959 anslå ett belopp av 3 000 kronor till täckande av en del av Linnésällskapets kvarstående kostnad för inköp av vissa Linnéföremål tillhörande Linné-ättlingarna systrarna Anna och Gerda Ödman. Genom detta anslag och den hjälp för nämnda ändamål, som Sällskapet tidigare erhållit från olika håll, har Sällskapets kostnad härför, ursprungligen 50 000 kronor, kunnat nedbringas till 5 970 kronor. Linnésällskapet står i stor tacksamhet till Patriotiska Sällskapet för den generositet, som detta sålunda visat vårt sällskap.

Stockholm i december 1960.

FRITIOF SÖDERBÄCK

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1959

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linné-Sällskapets räkenskaper och förvaltning för år 1959, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av styrelsens protokoll, vilka ej föranleda något uttalande från vår sida.

Räkenskaperna, som fullständigt siffergranskats, äro förda med utmärkt ordning och reda samt i behörig ordning verifierade. Vi vitsorda att 1959 års utgående balanskonto samt vinst- och förlusträkning per den 31 december överensstämma med räkenskaperna. Årets underskott av Sällskapets verksamhet, kr. 7 218: 35, har belastats reservfonden.

Sällskapets värdehandlingar, vilka äro deponerade i öppet förvar hos Aktiebolaget Svenska Handelsbanken, Stockholm, hava avstämts mot av banken lämnad förteckning. Samtliga banktillgodohavanden hava även kontrollerats.

Då revisionen icke givit anledning till någon erinran samt skattemästaren och styrelsen i övrigt med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter, tillstyrka vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1959 års förvaltning.

Stockholm den 16 november 1960

DANIEL TROËNG

SIGURD LINDMAN

BELÖNINGSMEDALJ

Kungl. Myntverkets Linné-medalj i silver har enligt Styrelsens beslut tilldelats chefsbyggmästare ANDERS DIÖS som erkänsla för hans omsorger vid restaureringen av Linnéska bostadshuset och Linnéorangeriet i Uppsala.

GÅVOR TILL LINNÉ-BIBLIOTEKET

Av framlidne professor O. T. HULTS efterlevande: 15 sjuttonhundratalsavhandlingar, därav 5 under Linnés presidium.

Av The Hunt Botanical Library, Pittsburgh, Pennsylvania: Catalogue of botanical books in the collection of Rachel McMasters Miller Hunt, Vol. 1. Printed books 1477-1700. Compiled by Jane Quinby. 1958.

Av framlidne apotekare AXEL LILJEDAHLS efterlevande: *Chloris Gothica seu Stirpium circa Gothoburgum nascentium* ... Det är Ett Register uppå de Örter, Buskar och Träd, som växa wilt kring om Götheborg ... Auctore OLAO BROMELIO ... 1694. (Facsimiletryck 1956. N:o 110 av 300 ex.)

(Till intresserades tjänst meddelas, att ex. av detta utmärkta facsimil, bundet i helskinn med guldsnitt, kunna erhållas från fru YLWA THEMAN, f. LILJEDAHL, adr. Marsgatan 12, Göteborg Sv, tel. 18 81 00. Pris kr. 95: —.)

SÄLLSKAPETS PUBLIKATIONSVERKSAMHET

I serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné i översättning* ha sedan föregående årgång följande nya nummer utkommit:

35. Inledning till dieten. Fyra föreläsningskoncept. 1961.
36. Om dragsjukan (*De raphania*). 1960.
37. Om smultron (*Fraga vesca*). 1961.

Samtliga ha tillkommit genom med. dr TELEMAK FREDBÄRJS fortsatta bemödanden och frikostighet. Priset är kr. 3: — per nummer. Beställningar av dessa liksom tidigare utkomna nummer sändas till Svenska Linné-Sällskapet, Box 400, Uppsala.

Nyttillkomna medlemmar erinras om möjligheten att förvärva föregående årgångar av *årsskriften* till ett mycket förmånligt pris. Vid förvärv av hela serien (utom den slut-sålda första årg.) är priset 1 kr. per årgång. Enstaka årg. pris 2 kr.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE

Hedersordförande:

Professor emeritus ROB. E. FRIES

Ordförande för år 1961:

Professor emeritus N. VON HOFSTEN

Vice ordförande för år 1961:

Överläkare B. STRANDELL

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1959-1961:

F. d. förste intendent S. WALLIN, direktör F. SÖDERBÄCK, skattmästare, professor G. E. DU RIETZ.

Suppleant: Redaktör GUSTAF NÄSSTRÖM.

Valda för åren 1960-1962:

F. d. förste bibliotekarie J. L:SON SAMZELIUS, professor O. H. SELLING, f. d. lektor E. ALMQUIST, föreståndare för Linné-trädgården.

Suppleant: Förste museiintendent, docent Y. LÖWEGREN.

Valda för åren 1961-1963:

F. d. förste bibliotekarie A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för årsskriften, med. doktor T. FREDBÄRJ, docent M. FRIES.

Suppleant: Förste trädgårdsintendent, docent N. HYLANDER.

Vald av Större akademiska konsistoriet:

Professor J. A. NANNFELDT.

— — — — —

Biträdande sekreterare: Fil. kand. C. O. VON SYDOW.

— — — — —

Revisorer:

Advokat D. TROËNG och redaktör S. LINDMAN.

Suppleanter: Docent R. SANTESSON och f. d. provinsialläkare E. NORLING.

— — — — —

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS MEDLEMMAR

BESKYDDARE

HANS MAJ:ET KONUNGEN

HEDERSLEDAMOT

SPENCER SAVAGE, F. L. S., f. d. Bibliotekarie och sekreterare
i Linnean Society of London

STIFTARE AV LINNÉMUSEET

Aktiebolaget Gimo-Österby bruk, Gimo.
Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner,
Stockholm.
von Eckermann, H., Professor, Edeby,
Ripsa.

von Eckermann, Ulla, Fru, Edeby, Spar-
reholm.
Kassman, G., Bankir, Stockholm.
Upsala Ängqvarns Aktiebolag, Uppsala.
Wachtmeister, Carola, Grevinna, Wamb-
åsa, Johannishus.

STÖDJANDE LEDAMÖTER

Henning, Martha P:son, Med. dr, Häl-
singborg.

Magnus, E. L., Ingenjör, Göteborg.
Rapp, D., Grosshandlare, Stockholm.

ÖVRIGA LEDAMÖTER

Abramson, O., Tandläkare, Uppsala.
Adelsohn, H., Intendent, Stockholm.
Afzelius, Rut, Byråsekreterare, Stockholm.
Afzelius, S., Hovrättsråd, Stockholm.
Ahlberg, Hj., Folkskoleinspektör, Uppsala.
Ahlström, O., Optiker SOR, Stockholm.
Albring, H., Prost emer., Katrineholm.
Alfort, S. M., Ryttnästare, Stockholm.
Alm, C. G., Förste assistent, Uppsala.
Almquist, E., Hortonom, Uppsala.

Almquist, Ingegärd, Professorska, Stock-
holm.
Alrutz, S., Direktör, Djursholm.
*Aminoff, Elisabeth, Fru, Stockholm.
Ancker, S., Arkitekt, Lidingö.
Andersson, I., Riksarkivarie, Stockholm.
Andersson, O., Bankkamrer, Uppsala.
Andersson, Å., Bokhandlare, Stockholm.
Andrén, G., f. d. Landshövding, Lerum.
Andrén, O., Lasarettsläkare, Nässjö.

* = Ständig ledamot.

- *Anér, J., Direktör, Göteborg.
 Ankarcrona, S., Major, Stockholm.
 Anzelius, A., Professor, Bromma.
 Anzén, G., Leg. läkare, Saltsjö-Duvnäs.
 *Apotekarsocieteten, Stockholm.
 Areskog, N., Tandvårdsinspektör, Kalmar.
 Arnell, H., Tandläkare, Stockholm.
 Aschan-Åberg, Karin, Docent, Uppsala.
 Asklund, B. H. V., Statsgeolog, Djursholm.
 Ask-Upmark, E., Professor, Uppsala.
 Asplund, Karin, Fru, Stockholm.
 Asplund, O., Apotekare, Uppsala.
 Aust, R., Överläkare, Östersund.
 Axel-Nilsson, G., Fil. dr, Göteborg.
 Backman, L., Professor emer., Uppsala.
 Bahrman, Yvonne, Fröken, Stockholm.
 Beckman, Anna, Fil. dr, Uppsala.
 Beckman, T., Laborator, Stockholm.
 Behm, O., Advokat, Stockholm.
 Behrman, Gunhild, Fru, Norrköping.
 Belfrage, E., Med. dr, Göteborg.
 Belfrage, S., Docent, Åkarp.
 Bellinder, Karin, Justitierådinna, Stockholm.
 Berg, E., Aktuarie, Stockholm.
 Berg, F., Professor emer., Uppsala.
 Berg, G., Professor, Nordiska museets styresman, Stockholm.
 Bergdahl, E. O., Brukskamrerare, Lidingö.
 Bergersen, B., Statsråd, Oslo.
 Bergianska stiftelsen, Stockholm.
 Bergman, C., Studerande, Stockholm.
 Bergman, Eva, Intendent, Stockholm.
 Bergner, E., f. d. Lasarettsläkare, Örebro.
 Bergström, B., Byrådirektör, Bromma.
 Bernhardt, C., Sanatorieläkare, Östersund.
 Bernström, G., Apotekare, Göteborg.
 Beskow, Ingegerd, Landshövdinga, Stockholm.
 *Billing, M., Direktör, Stockholm.
 Billström, S., Konditor, Töreboda.
 Birkeland, Aina, Professorska, Uppsala.
 Bjelle, E., Direktör, Tullinge.
 Bjerlöv, Märta, Fru, Stockholm.
 Bjure, A., f. d. Överläkare, Uppsala.
 Björck, P., Medicinalråd, Bromma.
 Björkeröth, Å., Tandläkare, Hägersten.
 Björklund, L., Revisor, Älvsjö.
 Björkman, A., Förste byråsekreterare, Stockholm.
 Björkman, E., Professor, Stockholm.
 Björling, C. O., Professor, Uppsala.
 Björngård, K. H., Direktör, Uppsala.
 *Björnström-Steffansson, H., Herr, New York.
 Blanck, Ester, Fru, Stockholm.
 Blix, G., Professor, Uppsala.
 Blom, H., Stadsträdgårdsmästare, Stockholm.
 Blom, Hj., Apotekare, Nyköping.
 Blomqvist, E. A., Folkskollärare, Fotskäl.
 Blomström, Greta, Doktorinna, Stockholm.
 Blomström, Å., Herr, Stockholm.
 Boerman, A. J., Med. dr, Upplands-Väsby.
 Boëthius, A., Professor, Rom.
 Boëthius, B., Professor, f. d. Riksarkivarie, Stockholm.
 Bohman, H., Assessor, Djursholm.
 Boierth, P., Trädgårdsarkitekt, Uppsala.
 Borglind, S., Konstnär, Svärdsjö.
 Borgman, S., Boktryckeritjänsteman, Uppsala.
 Borgquist, W., f. d. Generaldirektör, Stockholm.
 *Boström, Mary, Fru, Aspenäs, Julita.
 Botaniska biblioteket, Lunds universitet, Lund.
 Bouvin, Elisabeth, Fru, Östhammar.
 Bratt, J., Kammarrättsråd, Stockholm.
 Bratt, O., Med. dr, Uppsala.
 Brenning, R., Docent, Uppsala.
 Bring, S. E., Förste bibliotekarie, Uppsala.
 Bring, Signe, Fru, Stockholm.
 Brooklyn Botanical Garden, Brooklyn, N. Y., U. S. A.
 *Broström, Th. E. J:son, Skeppsredare, Göteborg.
 Bruce, T., Docent, Uttran.
 Brun, L., Fil. mag., Uppsala.
 Brundin, L., Professor, Stockholm.
 Brusewitz, G., Tecknare, Solna.
 Burman, Birgit, Fru, Stockholm.
 Byström, O., Docent, Stockholm.
 Bäcklin, Ina, Fil. lic., Uppsala.
 Callmer, C., Förste bibliotekarie, Lund.
 *Carlander, A., Jägmästare, Stockholm.
 Carling, T., Disponent, Uppsala.
 Carlsson, C. D., Apotekare, Göteborg.
 Carstensen, B., Överläkare, Östersund.

- Cederblad, Ebba, Fru, Örebro.
 Cederlund, C. J., Advokat, Stockholm.
 Cederström, B. G., Frih., Förste bibliotekarie, Östra Kolhammar, Odensala.
 *Christensen, K., Godseier, Fredriksstad, Norge.
 Christensen, V., Direktör, Stockholm.
 Clemedson, C. J., Professor, Göteborg.
 Colliander, E., f. d. Förste bibliotekarie, Uppsala.
 Croneborg, G., Överstelöjtnant, Djurs-holm.
 Cullberg, H., Rektor, Lerum.
 Dahl, E., Arkitekt, Stockholm.
 Dahl, S., Docent, Göteborg.
 Dahl, S., Tandläkare, Östersund.
 Dahlgren, L., Fil. mag., Uppsala.
 Dahlgren, L., Överläkare, Säffle.
 Dahlgren, O., Professor, Uppsala.
 Dahlgren, Th., Direktör, Malmö.
 Dalarnes musei- och hembygdsförbund, Falun.
 Danielsson, G., Kapten, Stockholm.
 Danning, L., Löjtnant, Göteborg.
 de Geer, Beth, Friherrinna, Upplands Väsby.
 Degelius, G., Docent, Göteborg.
 de Vylder-Bellander, Birgitta, Författarinn, Bromma.
 *Diös, A., Byggmästare, Uppsala.
 Drake af Hagelsrum, Stina, Fru, Hälsingborg.
 *Dunker, H., Disponent, Hälsingborg.
 Du Rietz, G. E., Professor, Uppsala.
 Eberstein, G., Professor, Djursholm.
 Eckerberg, B., Med. lic., Falun.
 Eckerström, S., Överläkare, Göteborg.
 Edström, G., Direktör, Växjö.
 Egnell, Elsa, Fru, Stockholm.
 Ehnmark, E., Lektor, Stockholm.
 Ekemar, K., Kanslidirektör, Bromma.
 af Ekenstam, F., Major, Uppsala.
 Ekman, S., Professor, Uppsala.
 Ekstrand, T., Med. lic., Stockholm.
 Ekströmer, T., Bruksägare, Fågelfors.
 Ekvall, S., Med. dr, Stockholm.
 *Enequist, Gerd, Professor, Uppsala.
 Engel, A., Generaldirektör, Stockholm.
 Enger, M., Tandläkare, Uppsala.
 von Engeström, Anna, Fru, Kiplingeberg, Uppsala.
 *Engkvist, O., Byggmästare, Stockholm.
 Engström, Brita, Byråinspektör, Stockholm.
 Erdtman, G., Professor, Bromma.
 Erickson, H., f. d. Kassör, Stockholm.
 Ericsson, C. H., Byråchef, Stockholm.
 Erikson, Elise, Fru, Rydboholm.
 Eriksson, G., Fil. lic., Uppsala.
 Erlandsson, K. H., Riksbanksrevisor, Stockholm.
 Erlandsson, S., Lektor, Stockholm.
 Esau-Sjöberg, Maj, Bordesholm, Tyskland.
 Espmark, E., Tandläkare, Östersund.
 Essén, M., Lektor, Uppsala.
 Fabritius Buchwald, N., Professor, Köpenhamn.
 Falk, N., Häradshövding, Falun.
 Fallenius, G., Lasarettsläkare, Enköping.
 Flensburg, F. W., Rådman, Karlskrona.
 Flood, T., Disponent, Bromma.
 Florin, S., Laborator, Uppsala.
 Folkesson, E., Förste provinsialläkare, Östersund.
 Folkskoleseminariet för manliga elever, Stockholm.
 Folkskoleseminariet, Umeå.
 Forsslund, K. H., Fil. dr, Stockholm.
 *Fraenckel, G., Direktör, Göteborg.
 *Fredbärj, T., Med. dr, Stockholm.
 Fridén, C. E., Fil. mag., Uppsala.
 Fridrichsen, Signe, Professorska, Uppsala.
 Fries, C., Intendent, Sund, Sparreholm.
 Fries, H., Fil. dr, Göteborg.
 *Fries, Hj., Leg. läkare, Stockholm.
 *Fries, M., Docent, Uppsala.
 Fries, N., Professor, Uppsala.
 *Fries, Nanna, Professorska, Stockholm.
 *Fries, R. E., Professor, Stockholm.
 *Fries, S., Docent, Uppsala.
 Fries, Th., f. d. Akademiärntmästare, Uppsala.
 Frisendahl, A., Lektor, Uppsala.
 Frumerie, K., Prakt. läkare, Stockholm.
 Fröderberg, H., Överläkare, Lund.
 Fröier, K., Professor, Stockholm.
 Fröman, I., Läroverksadjunkt, Nacka.
 Fröstedt, Ingrid, Rektor, Fittja.

- Förberg, B., Tandläkare, Stockholm.
- *Föreningen för Smålands fornminnen och kulturhistoria, Växjö.
- Föreningen för växtförädling av fruktträd, Balsgård, Fjälkestad.
- Gauffin, A., f. d. Överintendent, Bromma.
- Gavelin, Anna-Greta, Fru, Stockholm.
- Geijer, Agnes, Fil. dr, Stockholm.
- af Geijerstam, C. E., Läroverksadjunkt, Uppsala.
- Gejrot, C., Direktör, Örebro.
- Gejrot, Elsa, Doktorinna, Stockholm.
- Gejrot, T., Med. lic., Stockholm.
- Gentz, L., Apotekare, Bromma.
- Giertha, A., Frih., Stockholm.
- Giertz-Hedström, S., Direktör, Kolhammar, Knivsta.
- Giöbel, G., Fil. dr, Ultuna, Uppsala.
- *Gjethwoldsén, E., Faktor, Stockholm.
- Goerke, H., Dr. med., Berlin.
- Goldkuhl, E., Överläkare, Älvsjö.
- Grahn, G., Direktör, Stockholm.
- Granat, P., Läroverksadjunkt, Uppsala.
- Granit, R., Professor, Stockholm.
- Grape, Gerda, Fru, Uppsala.
- Gréen, S., Trädgårdsdirektör, Experimentalfältet.
- Grönblad, Ester, Med. dr, Stockholm.
- Grönwall, A., Professor, Uppsala.
- Gull, B. O., Ingenjör, Västerås.
- Gunnarsson, G., Professor, Uppsala.
- Gunne, Carl, Konstnär, Stockholm.
- Gunther, A., Doktor, Stockholm.
- Gyllencreutz, W., Major, Uppsala.
- Gyllenswärd, Anna, Justitierådinna, Stockholm.
- Göteborgs botaniska trädgård, Göteborg.
- Göth, E., Direktör, Uppsala.
- Hæger, S., Jur. kand., Saltsjöbaden.
- Hægström, G. Z., Direktör, Uppsala.
- Hagberg, E., Professor, Stockholm.
- Hagelin, Hilda, Fru, Skebokvarn.
- Haglund, G., Kyrkoherde, Stenbrohult.
- Haglund, J., Läroverksadjunkt, Lidingö.
- Haglund, Margareta, Fru, Eksjö.
- Hagman, E., Kamrer, Falun.
- Hagstrand, R., Fru, Bromma.
- *Hallencreutz, F., Herr, Göteborg.
- Hallgren, T., Ingenjör, Frösökog.
- Hallgren, W., Professor, Skara.
- Hamberg, P. G., Professor, Göteborg.
- Hambraeus, C. M., Prakt. läkare, Stockholm.
- Hammar, F., Kyrkoherde, Orresta.
- *Hammar skjöld, D., Generalsekreterare, New York.
- Hammarström, E., Överstelöjtnant, Uppsala.
- Hannerz, F., Provinsialläkare, Laxå.
- *Hasselblad, V., Direktör, Göteborg.
- Hedberg, O., Docent, Uppsala.
- Hedfors, Hj., Lektor, Djursholm.
- Hedlund, K., Rektor, Storvik.
- Hedmark, Anne, Fröken, Lidingö.
- *Heiberg, H., Consul, Oslo.
- Heimann, W., Bokhandlare, Stockholm.
- Hellgren, E., Bankkamrer, Lidingö.
- Hellmer, B., Fil. dr, Solna.
- Helms, A., Förlagschef, Stockholm.
- Henschen-Ingvar, Ingegerd, Fru, Stockholm.
- Hessler, C. A., Professor, Uppsala.
- Hinricsson, H., Fältläkare, Östersund.
- *Hirsch, A., Med. dr, Stockholm.
- Hirsch, E., Arkitekt, Stockholm.
- Hjelmqvist, H., Docent, Lund.
- Hjertstedt, R., Överläkare, Ulleråker.
- Hjort, Harriet, Författarinna, Sigtuna.
- Hjärne, E., Professor, Uppsala.
- von Hofsten, B., Fil. lic., Uppsala.
- von Hofsten, Beatrice, Fru, Stockholm.
- von Hofsten, N., Professor emer., Uppsala.
- von Hofsten, S., Överingenjör, Lidingö.
- Hollström, G., Överste, Uppsala.
- Hollström, K. F., f. d. Förste provinsialläkare, Uppsala.
- Holm, Holmfrid, Fröken, Göteborg.
- *Holm, L., Docent, Uppsala.
- Holm, Lisa, Apotekare, Sandviken.
- Holm, Å., Docent, Uppsala.
- Holmberg, A., Fil. dr, Stockholm.
- Holmberg, E., Professor, Uppsala.
- Holmberg, O., Professor, Djursholm.
- Holmbäck, Å., Professor, Uppsala.
- Holmgren, B., Överläkare, Bromma.
- Holmgren, F., Kyrkoherde, Sundstad, Nässundet.
- Holmgren, I., Lektor, Stockholm.
- Holmgren, K., Regeringsråd, Stockholm.
- Holmgren, Karin, Fru, Stockholm.

- Holmin, G., Verkst. direktör, Stockholm.
 Holmquist, S., Bataljonsläkare, Gävle.
 Holmqvist, A., Amanuens, Lund.
 von Horn, C. A., Kammarherre, Möckels-
 näs, Diö.
 Hullberg, J., Kyrkoherde, Nacka.
 Hultén, E., Professor, Stockholm.
 Hultén, O., Professor, Uppsala.
 Hultgren, G., Ärkebiskop, Uppsala.
 Hultman, G., Direktör, Lidingö.
 Hummel, D., Doktor, Gäddede.
 *Hunt Botanic Library, Pittsburgh,
 U. S. A.
 Huss, I., Stadsdistriktsläkare, Uppsala.
 Hydbom, F., Advokat, Västerås.
 Hylander, N., Förste trädgårdsintendent,
 Uppsala.
 Hägglöf, S., Jur. och fil. kand., Veckelns-
 berg, Silinge.
 Häggquist, C., Akademisekreterare, Upp-
 sala.
 Hälsingborgs museum, Hälsingborg.
 Hänninger, Vivica, Bibliotekarie, Uppsala.
 Höijer, B. E., Författare, Uppsala.
 Hörstadius, E., Häradshövding, Uppsala.
 Hörstadius, S., Professor, Uppsala.
 Höök, O., Leg. läk., Stockholm.
 Ihde, H., Fältläkare, Örebro.
 Ihre, B., Överläkare, Stockholm.
 Ihrfors, C. J., Civilekonom, Stockholm.
 Institutionen för systematisk botanik, Upp-
 sala.
 Isander, J., Läroverksadjunkt, Bromma.
 Israel-Gedin, H., Fil. lic., Uppsala.
 Jacobson, Eva, Fru, Stjernehof, Stjärnhov.
 Jennische, B., Doktor, Vänersborg.
 Johannesson, Stina, Tandläkare, Stock-
 holm.
 Johansson, E., Tandläkare, Linköping.
 Johansson, G. A., Överläkare, Stockholm.
 Johansson, H., Docent, Stockholm.
 Johansson, I., Professor, Uppsala.
 John Crerar Library, Chicago.
 Johnson, Inger Helene, Professorska,
 Trondheim.
 *Johnson, Vilas, Mr., Chicago.
 Jonsson, C. E., Med. kand., Uppsala.
 *Jonsson, F., Generalkonsul, Lysholmen,
 Släp.
 Jonsson, G., Leg. läkare, Stockholm.
 Jonsson, J. E., Överläkare, Göteborg.
 Jonsson, R., Ingenjör, Farsta.
 Julin, E., Lektor, Nyköping.
 Jönsson, Viola, Fru, Uppsala.
 Kaijser, R., Lasarettsläkare, Karlstad.
 Kallner, S., Överläkare, Bromma.
 Karsberg, A., Jägmästare, Uppsala.
 Karsvik, E., Civilingenjör, Uppsala.
 *Kempe, C., Direktör, Ekolsund.
 *Kempe, R., Civilingenjör, Örnsköldsvik.
 Kempff, Margit, Överstinna, Stockholm.
 Kjellberg, Ragni, Rektor, Uppsala.
 Kjellgren, Kj., Docent, Uppsala.
 Kleberg, T., Överbibliotekarie, Uppsala.
 Klingspor, Anna-Norah, Friherrinna,
 Stora Sundby.
 Kock, W., Docent, Stockholm.
 Kocken, C. Th., Major, Stockholm.
 Kollberg, O., Jägmästare, Uppsala.
 Koort, P., Docent, Uppsala.
 *Koritz, G., Advokat, Stockholm.
 Kornerup, T., Med. dr, Borås.
 *Kreüger, S., Godsägare, Stockholm.
 Kristoffersson, H., Lektor, Lidingö.
 Krook, H., Fil. lic., Sigtuna.
 Krusche-Bryk, Ella Claudia, Leg. läk.,
 Solna.
 Kugelberg, B., Direktör, Bromma.
 Kurz, W., Dr. Phil., Stockholm.
 Kuylenstierna, C. W. U., Regeringsråd,
 Bromma.
 Källström, Britta, Fröken, Uppsala.
 Kävesta folkhögskola, Sköllersta.
 Köhler, B., Lasarettsläkare, Enköping.
 Lagerberg, T., Professor, Stocksund.
 Lagercrantz, Elsa, Fru, Djursholm.
 Lagergréen, R., Kapten, Uppsala.
 Lagerström, S., Disponent, Bromma.
 Lahrman, G., Kapten, Stockholm.
 Landelius, H., Generaldirektör, Stock-
 holm.
 Landin, B. O., Fil. lic., Näsby Park.
 Landin, S., Med. lic., Näsby Park.
 Lang-Fagerström, Ingrid, Fru, Lidingö.
 Kungl. Lantbrukshögskolan, Mikrobiolo-
 giska institutionen, Uppsala.
 Larsson, B. Hj., Physician, Detroit, Mich.,
 U. S. A.
 Larsson, B. M. P., Fil. kand., Uppsala.
 Larsson, Britta, Fru, Uppsala.

- *Larsson, S., Direktör, Göteborg.
 Laurell, Sigrid, Professorska, Uppsala.
 Leksell, Ruth, Fröken, Valskog.
 *Lettström, H., Bankdirektör, Stockholm.
 Leufsta fideikommissbibliotek, Lövsta-
 bruk.
 Lewén, E., Direktör, Uppsala.
 Lewenhaupt, G., Greve, Major, Frösön.
 Lide, S., Lektor, Uppsala.
 Lignell, Elsa, Fröken, Stockholm.
 Liljencrantz, A., Frih., Bibliotekarie, Upp-
 sala.
 Liljestrand, G., Professor, Bromma.
 Lindahl, A., Byggmästare, Enskede.
 Lindberg, A., Folkskollärare, Diö.
 Lindberg, G., Kassadirektör, Bromma.
 Lindblad, O., Jägmästare, Uppsala.
 Lindblad, S., Bankdirektör, Lidingö.
 Linde, G., Distriktslantmätare, Lidköping.
 Lindgren, Astrid, Fru, Uppsala.
 Lindgren, L., Med. lic., Stockholm.
 Lindgren, O., Byggnadsingenjör, Stock-
 holm.
 Lindh, R., Kapten, Jönköping.
 Lindham, T., Apotekare, Stockholm.
 *Lindman, S., Förlagsredaktör, Stock-
 holm.
 Lindqvist, E., Ambassadråd, Helsingfors.
 Lindroth, S., Professor, Uppsala.
 Lindskog, Inga, Doktorinna, Stockholm.
 Lindström, Gertrud, Fröken, Lidingö.
 *Linn, C. F., Mr., Cleveland, Ohio,
 U. S. A.
 Linnman, N., Herr, Lidingö.
 Liselius, Helny, Fröken, Stockholm.
 Loberg, K., Medicinalråd, Bromma.
 Lund, F., Överläkare, Stockholm.
 Lundahl, Gunn, Professorska, Uppsala.
 Lundberg, A., Direktör, Göteborg.
 Lundberg, Å., Förste marinläkare, Stock-
 holm.
 Lundblad, J., Rektor, Jälla, Uppsala.
 Lundblad, O., Professor, Stockholm.
 Lundevall, C. F., Redaktör, Norrköping.
 Lundevall, F. A. I., Regeringsråd, Stock-
 holm.
 Lundgren, G., Överläkare, Stocksund.
 Lundgren, Maj, Bibliotekarie, Stockholm.
 Lundh, A., Bibliotekarie, Stockholm.
 Lundh, E., Bankdirektör, Göteborg.
 Lundin, S., Civilingenjör, Uppsala.
 Lundmark, F., Lasarettsläkare, Linköping.
 Lundquist, R., Leg. läkare, Göteborg.
 Lundström, R., Bataljonsläkare, Djurs-
 holm.
 Lundström, S., Arméingenjör, Hälsing-
 borg.
 Lärdomshistoriska institutionen, Göte-
 borg.
 Löfberg, J. H., Akademiäntmästare,
 Uppsala.
 Löfgren, G., Professor, Bromma.
 Löwegren, Y., Förste museiintendent,
 Lund.
 *Magnus, Irène, Fru, Göteborg.
 Malmberg, N., Leg. läkare, Vänersborg.
 Malmer, Astrid, Fru, Växjö.
 Malmeström, E., Biskop, Växjö.
 Malmfors, H., Direktör, Norrviken.
 Malmgren, B., Professor, Stockholm.
 Malmquist, G., Professor, Uppsala.
 *Malmsten, E., Grosshandlare, Göteborg.
 Malmström, C., Professor, Experimental-
 fältet.
 Malmström, P. E., Major, Stockholm.
 Malmström, Å., Professor, Uppsala.
 Malmö museum, Malmö.
 Mannerfelt-Starnert, Britta, Hort. cand.,
 Jönköping.
 Marksäter, K. A., Ingenjör, Hägersten.
 Martinson, H., Författare, Gnesta.
 Mattisson, K. H., f. d. Överläkare, Malmö.
 Melin, B., Advokat, Göteborg.
 Melin, E., Professor emer., Uppsala.
 Menzinsky, G., Fil. dr, Djursholm.
 Mo, B., Trädgårdsarkitekt, Danderyd.
 Molander, N., Förste marinläkare, Karls-
 krona.
 Mossberg, K., Juvelerare, Uppsala.
 Munthe, W., f. d. Overbibliotekar, Oslo.
 Månsson, O., Med. dr, Uppsala.
 Möller, P., Flygläkare, Östersund.
 Mörner, S., Greve, Konstnär, Saltsjö-
 baden.
 Naglo, O., Bataljonsläkare, Stockholm.
 Nannfeldt, J. A., Professor, Uppsala.
 Nelson, A., f. d. Förste bibliotekarie, Upp-
 sala.
 Neumüller, H., Överläkare, Stockholm.

- Nilsson, A., Försöksledare, Weibullsholm, Landskrona.
 Nilsson, E., Fil. dr, Fosieby.
 Nilsson, N., Provinsialläkare, Västansfors.
 Nilsson, Å., Agronom, Solna.
 Nilsson-Cantell, C. A., Lektor, Visby.
 Norblad, G., Kanslisekreterare, Ålsten.
 Nordenson, H., Direktör, Stockholm.
 Nordenson, J. W., Professor, Stockholm.
 Nordhagen, R., Professor, Oslo.
 Nordin, I., Fil. stud., Uppsala.
 Nordin, J., Generaldirektör, Stockholm.
 Nordin, N., Med. lic., Stockholm.
 Nordström, F., Tandläkare, Stockholm.
 Nordström, J., Professor emer., Uppsala.
 *Nordström, W., Fil. mag., Ekenäs, Finland.
 Norin, E., Professor, Uppsala.
 Norkrans, Birgitta, Docent, Uppsala.
 Norling, E., f. d. Provinsialläkare, Uppsala.
 Norrby, R., Fil. dr, Tillflykten, Värsta.
 Norström, S., Apotekare, Östersund.
 Notfors, D., Förste länsnotarie, Östersund.
 Nybelin, O., Professor, Göteborg.
 Nyberg, H. S., Professor emer., Uppsala.
 Nylén, O., Professor emer., Uppsala.
 Nylund, S., Stadsfiskal, Stockholm.
 Nyman, R., Advokat, Västerås.
 Näsström, G., Redaktör, Stockholm.
 Odelstierna, Ingrid, Fil. dr, Uppsala.
 Odhner, N., Professor emer., Stockholm.
 *Ohlson, A., Direktör, Göteborg.
 Ollers, J., Med. lic., Hägersten.
 Ollman, B., Med. kand., Uppsala.
 Olofsson, M., Med. dr, Lund.
 Olsson, B., Förste bibliotekarie, Lund.
 Olsson, Dagny, Fröken, Stockholm.
 Olsson, M., f. d. Riksantikvarie, Stockholm.
 Osvald, H., Professor, Nor, Knivsta.
 Oyler, Soldanella, Konstnärinna, Järle.
 Perntz, A., Med. lic., Långbro, Älvsjö.
 Pehrson, Amy, Fröken, Djursholm.
 Petersen, B., Lektor, Malmö.
 Peterson, B., Fil. lic., Göteborg.
 Petrén, G., Professor, Lund.
 Petrusson, L. E., Herr, Lund.
 Philipson, L., Docent, Uppsala.
 Philipson, T., Byråchef, Stockholm.
 Piehl, C. G., Civilingenjör, Stockholm.
 von Post, E., Överläkare, Östersund.
 Quennerstedt, N., Docent, Uppsala.
 Ramel, O., Frih., Envoyé, Stockholm.
 Ramström, Margit, Fru, Lilla Fremsbacka, Korsnäs.
 Ramström, S., Överste, Lilla Fremsbacka, Korsnäs.
 Rappe, Hedvig, Friherrinna, Långstorp, Gemla.
 Rasch, W., Distriktsläkare, Stockholm.
 Regnström, Britta, Leg. sjukgymnast, Uppsala.
 Religionshistoriska institutionen, Lund.
 Raxed, B., Professor, Uppsala.
 Rhodin, H., Med. dr, Stockholm.
 *Richert, A., f. d. Landshövding, Göteborg.
 Richtné, N., Med. dr, Stockholm.
 Ringberg, H. G. H., f. d. Universitetsapotekare, Uppsala.
 Rinman, S., Överbibliotekarie, Stockholm.
 Rinnelius, F., Reklamtecknare, Stockholm.
 Rodhe, W., Professor, Uppsala.
 Rollin, S., Länsarkitekt, Östersund.
 Rooth, S., Intendent, Göteborg.
 *von Rosen, Mary, Grevinna, Rockelstad, Sparreholm.
 von Rosen, Metta, Grevinna, Örbyhus.
 Rothlin, I., Direktör, Göteborg.
 Rydell, Inga-Britt, Kurator, Stockholm.
 Rydén, S., Fil. dr, Stockholm.
 Rydén, Å., Docent, Borås.
 Rydman, T., Lasarettsläkare, Örebro.
 Rylander, B., Herr, Djursholm.
 Rylander, O., Landshövding, Uppsala.
 Sæmund, G., Direktör, Timmerås-Te-garne, Grohed.
 Salingre, E., Med. dr, Göteborg.
 Samuelsson, B., Disponent, Uppsala.
 Samuelsson, W., Jägmästare, Uppsala.
 Samzelius, J. L:son, f. d. Förste bibliotekarie, Uppsala.
 Sandberg, G., Laborator, Uppsala.
 Sandberg, O., Trädgårdsmästare, Sollen-tuna.
 Sandelin, K., Landskamrer, Uppsala.
 Sandström, C., Överläkare, Stockholm.
 Sandwall, L., Assessor, Stockholm.
 Santesson, R., Docent, Uppsala.

- Scheidegger, S., Professor, Basel.
 von Schmalensee, K., Stadsarkitekt,
 Norrköping.
- Segerstedt, T., Professor, Uppsala.
 Sehlin, H., Direktör, Stockholm.
 Selling, G., Riksantikvarie, Stockholm.
 *Selling, O. H., Professor, Stockholm.
 Settergren, G., Direktör, Bromma.
 Setterwall, Å., Överintendent, Stockholm.
 Sigtunastiftelsens bibliotek, Sigtuna.
 Silow, A., Intendent, Uppsala.
 Simonsson, S., Disponent, Södertälje.
 Sjöberg, A., Professor, Uppsala.
 Sjögren, B., Skriftställare, Veberöd.
 Sjögren, J., Läroverksadjunkt, Vänersborg.
 Skoog, T., Professor, Uppsala.
 Skottsberg, C., Professor emer., Göteborg.
 Skuja, H., Professor, Uppsala.
 Skärblom, Josefa, Fru, Sundbyberg.
 Sköld, E., Överläkare, Stockholm.
 Smedberg, E., Lektor, Lidingö.
 *Smålands Nation, Uppsala.
 Soinin, G., Professor, Helsingfors.
 Spärck, R., Professor, Köpenhamn.
 Stadsbiblioteket i Gävle.
 Stadsbiblioteket i Kalmar.
 Stadsbiblioteket i Kristianstad.
 Stadsbiblioteket i Malmö.
 Stadsbiblioteket i Mariestad.
 Stadsbiblioteket i Uppsala.
 Stadsbiblioteket i Örebro.
 Stenram, H., Amanuens, Lund.
 Stiernstedt, L., Frih., Riksdagsman, Ris-
 berga, Knivsta.
 Stiernstedt, W. G., Frih., Direktör, Ris-
 berga, Knivsta.
 Stiftsbiblioteket i Linköping.
 Stifts- och landsbiblioteket i Västerås.
 Stifts- och landsbiblioteket i Växjö.
 *Strandell, B., Överläkare, Stockholm.
 Strandell, G., Borgmästare, Örebro.
 Strandell, T., Leg. läkare, Stockholm.
 Streiffert, Th., Professor, Djursholm.
 Stridsberg, Karin, Fru, Stockholm.
 Stråby, P., Trädgårdsarkitekt, Nacka.
 Suber, N., Agronom, Stockholm.
 Sundström, R., Civilingenjör, Bromma.
 Svalander, Y., Konstnär, Uppsala.
 Svanberg, H., Professor, Stockholm.
 Svanberg, O., Professor, Ultuna, Uppsala.
- Svanfeldt, F., Disponent, Uppsala.
 Swanson, W. O., Konsul, Omaha, Nebr.,
 U. S. A.
- Svedberg, T., Professor emer., Uppsala.
 Swenning, G., Leg. läkare, Bromma.
 Svennung, J., Professor, Uppsala.
 *Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.
 *Svenska Orientlinjen, Göteborg.
 Svenson, S., Konstnär, Solna.
 Svensson, G., Fil. lic., Stockholm.
 Svensson, Kjerstin, Fil. stud., Lund.
 Svensson, S., Professor, Lund.
 *Sverre, S. Th., Direktör, Oslo.
 von Sydow, C. O., Fil. kand., Ledinge,
 Knivsta.
 von Sydow, G., Överläkare, Sundsvall.
 Syk, I., Med. dr, Bromma.
 Sylvan, H., Leg. läkare, Bromma.
 Sylvén, N., Professor, Lund.
 *Säbylunds Fideikommissbibliotek,
 Kumla.
 Sällskapet, Stockholm.
 Söderberg, C., Major, Uppsala.
 *Söderberg, E., Direktör, Uppsala.
 Söderberg, K., Byrådirektör, Stocksund.
 *Söderberg, T. O., Generalkonsul, Göte-
 borg.
 Söderbäck, F., Direktör, Stockholm.
 Söderholm, S., Fältläkare, Uppsala.
 *Söderman, J. H., Godsägare, Henriks-
 berg, Rasbo.
 Söderström, N., Med. dr, Falun.
 Söderström, T., Advokat, Stockholm.
 Tainsh, Karin, Fru, Stockholm.
 Takman, J., Leg. läkare, Bromma.
 Tigerstedt, E. N., Professor, Stockholm.
 Tiselius, A., Professor, Uppsala.
 Tjeder, B., Banktjänsteman, Falun.
 Tjernberg, B., Leg. läkare, Uppsala.
 Thomson, A., f. d. Universitetskansler,
 Lund.
 Thordeman, B., f. d. Riksantikvarie, Stock-
 holm.
 Thorell, E., Akademijägmästare, Uppsala.
 Thorling, I., Professor, Uppsala.
 Thorslund, P., Professor, Uppsala.
 Thorssell, J. E., f. d. Rektor, Åtvidaberg.
 Thulin, Kjerstin, Fil. kand., Lund.
 Thulin, O., Häradshövding, Hedemora.
 *Thulin, P. G., Generalkonsul, Stockholm.

- Thune, R., Överläkare, Hedemora.
 Thunström, S., Lasarettsläkare, Vänersborg.
 Tobé, Margaret, Fru, Uppsala.
 Torén, C. A., Överste, Saltsjöbaden.
 Torstenius, S., Bankjurist, Stocksund.
 Troëng, D., Advokat, Stockholm.
 *Trumbull, H., Dr, Hudson, Ohio, U.S.A.
 Tullberg, J., Leg. läkare, Bromma.
 Tyboni, J., Herr, Sollentuna.
 Udd, J., Byrådirektör, Morgårdshammar.
 Uddén, P., Provinsialläkare, Bräcke.
 Uggla, A. Hj., f. d. Förste bibliotekarie, Uppsala.
 Uggla, C., f. d. Expeditionschef, Stockholm.
 Uggla, E., Frih., Docent, Djursholm.
 Uggla, E. T:son, Kammarherre, Vänersborg.
 Uggla, Elsa, Fru, Djursholm.
 af Ugglas, Susan, Friherrinna, Lennartsnäs, Kungsängen.
 Universitetsbiblioteket, Köpenhamn.
 *Uppsala stads drätselkammare, Uppsala.
 Ursing, B., Lektor, Stockholm.
 *von Wachenfelt, M., Lantbruksråd, Stockholm.
 Wærn, M., Docent, Uppsala.
 Wahlgren, F., Överläkare, Stockholm.
 Wahlin, Vera, Fru, Stockholm.
 Wahlström, G., Överläkare, Uppsala.
 Wahlström, S., Disponent, Hällefors.
 Valberg, M., Leg. läkare, Uppsala.
 Walde, O., f. d. Förste bibliotekarie, Uppsala.
 Walin, G., Justitieråd, Bromma.
 Wallenberg, A., Skulptör, Stocksund.
 Wallenberg, O., Direktör, Stockholm.
 Wallenqvist, A., Överstelöjtnant, Uppsala.
 Wallgren, A., Professor, Stockholm.
 Vallin, H., Lektor, Hälsingborg.
 Wallin, N., Bokhandlare, Uppsala.
 Wallin, S., f. d. Förste intendent, Stockholm.
 Vallin, S., Överinspektör, Drottningholm.
 Wallmén, O., Fil. dr, Uppsala.
 Walterson, J., Herr, Stockholm.
 Wanderoy, H., Akademiträdgårdsmästare, Uppsala.
 Weimarck, H., Professor, Lund.
 *Versteegh, G. J., Disponent, Stockholm.
 Westermarck, S. E., Med. lic., Gävle.
 Westgren, A., Professor, Stockholm.
 Westring, L., Doktor, Stockholm.
 Wickman, L., Advokat, Strängnäs.
 Wickman, Maj, Tandläkare, Stockholm.
 Wicksell, G., Tandläkare, Hedemora.
 Widell, S., Kapten, Östersund.
 Widman, G., Stadsläkare, Norrtälje.
 *Wigelius, Th., Disponent, Lidingö.
 *Wijk, Hj., Handl., Göteborg.
 Wijkander, Klara, Fru, Göteborg.
 Wikman, K. Rob. V., Professor, Åbo.
 Wilander, O., Lasarettsläkare, Örebro.
 Willén, S. O., Distriktslantmätare, Tullinge.
 Wiman, Ruth, Fru, Uppsala.
 Vinblad, G., Grosshandlare, Piteå.
 Wintzell, Lisa, Fru, Göteborg.
 Wistrand, K., Direktör, Stockholm.
 Wittberg, C., f. d. Stadsläkare, Linköping.
 Witting, Gretchen, Fru, Uppsala.
 Woehler, C., Civilingenjör, Madrid.
 Wold, Anna-Lisa, Professorska, Uppsala.
 Wollert, R., Byråchef, Stockholm.
 Wolrath, Ragnhild, Fru, Uppsala.
 Wrangle, J., Disponent, Uppsala.
 Wählin, O., Förste provinsialläkare, Uppsala.
 Zacco, Ninnie, Fru, Stockholm.
 Zandrén, S., Distriktsläkare, Äppelviken.
 Zethelius, G., Bankdirektör, Stockholm.
 Zoologiska institutionen, Uppsala.
 Zornmuseet, Mora.
 Åberg, E., Ingenjör, Uppsala.
 Åberg, L., Landstingsdirektör, Uppsala.
 Åkerman, N., Förste marinläkare, Stockholm.
 Åkerberg, E., Professor, Svalöv.
 Åkerblom, D., Läroverksadj., Hudiksvall.
 Åkerman, Hj., Överlantmätare, Hälsingborg.
 Öberg, G., Överläkare, Uppsala.
 Öberg, L., Leg. läkare, Göteborg.
 Ödman, Gerda, Fröken, Stockholm.
 Örebro museum, Örebro.
 Öhman, Dagny, Fröken, Stockholm.
 Öhrn, T., Leg. läkare, Malmö.
 Öster, K. J., Överläkare, Stockholm.
 Östergren, O., Professor, Nynäshamn.

Summa 718 medlemmar, därav 62 ständiga.

Föregående fullständiga medlemslista är införd i årg. 1950-1951.

Rättelser till ovanstående förteckning mottagas av Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Nya medlemmar kunna anmälas till Sekreteraren eller någon annan av styrelsens medlemmar.

UPPSALA 1961
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB
60153050